Besenyei György
összes művei

KÖLTEMÉNYEK

BESSENYEI GYÖRGY ÖSSZES MŰVEI

BESSENYEI GYÖRGY ÖSSZES MŰVEI

KÖLTEMÉNYEK

Kritikai kiadás

SOROZATSZERKESZTŐK

BÍRÓ FERENC
KÓKAY GYÖRGY
TARNAI ANDOR

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

BESSENYEI GYÖRGY

KÖLTEMÉNYEK

KISEBB KÖLTEMÉNYEK
AZ EMBERNEK PRÓBÁJA
AZ EMBER

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

GERGYE LÁSZLÓ

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST 1991

508429

KÉSZÜLT
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI
INTÉZETÉBEN

Megjelent a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása" program támogatásával

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 5813 0

Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest

Első kiadás: 1991

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1991

Minden jog fenntartva.

PRINTED IN HUNGARY

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtári szám: 4670/9 91

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS

A kötet tartalma 13
Kiadástörténeti előzmények, alapszövegek 15
A szövegközlés elvei 19
A versek forráskérdései a műfajtörténeti háttér tükrében . . 24

1. Az allegorisztikus-aforisztikus verstípus 25
2. A leíró vers 25
   a. Az év- és napszakvers 26
   b. Az alkalmi leíró vers 30
3. Az értekező vers 34
4. A heroida 37
5. Az episztola 39
6. A pasquillus vers 41

A versek időrendje 43

A datálatlan költemények keletkezési idejéről 44

1. Természet és érzékenység: a „testi ember" koncepció implicit jelentkezése a leíró versekben 44
2. Zavar és elbizonytalanodás: a *Párides*-heroidák és az *Estveli gondolat* 46
3. A hagyományos és a modern felfogás nyílt összeütközése: *A Lélekrül* 48
4. Kibontakozási kísérlet a „testi ember" koncepció jegyében: *Az elmérül* és az *El-ragadtatás* 51

5. A pope-i világmagyarázat vonzásterében: *Az embernek próbája* . . 53
6. A „testi ember" koncepcióban munkáló gondolati feszültség új alakváltozata: *Bessenyei György magához* 56
7. A társadalmi szerződéselméletek és a természet viszonya: a *Futó darabok* versei 58

Az ismert keltezésű versek keletkezéstörténeti hátteréről 59

1. A 70-es évek első felének episztolái 59
2. Az *Eszter-házi vígasságok* és a *Delfén* 62
3. Szórványversek 1775 és 1778 között. A *Bessenyei György Gróf Telekinek* keletkezéstörténeti háttere 65
4. A 70-es évek második felének episztolái 68

Az embernek próbája és *Az Ember poemaban* keletkezéstörténeti háttere 70

1. Melyik fordítást használta Bessenyei? 70
2. Az 1772-es és az 1803-as szövegezés viszonya 77

SZÖVEGEK

[A Hunyadi László Trágédiája Tóldalékának versei] 83

Estveli gondolat. 87
A' Mária völgyi Tisztelendö Paulinus Atyáknak. 93
Az elmérül. 99
Az ifijuságnak panaszsza. 103
El-ragadtatás. 105
Öröm. 109
Szépség. 110
Szerelem. 111
Mordság. 112
Útállat. 113

Unalom . . . 114
Sundaság . . . 115
Szép-ész . . . 116
Házasság . . . 117
Barátság . . . 118
Harag . . . 119
Szegénység . . . 120
A' Tiszának reggeli gyönyörüsége . . . 121
Az esztendönek négy részeirül . . . 124
Tavasz . . . 124
Nyár . . . 126
Ösz . . . 128
Tél . . . 130

[Az embernek próbája Tóldalékának versei] . . . 133

Tudositás . . . 135
A Lélekrül . . . 136
Párides Rézushoz . . . 147
Rézus Párídeshez . . . 149
Edíza Rézushoz . . . 154
Rézus fohászkodásai Edízához . . . 158

Az Eszter-házi vígasságok . . . 161

Túdósítás . . . 163
Az Eszter-házi vígasságok . . . 164

Delfén . . . 175

Túdósítás . . . 177
Delfén . . . 178

[A Besenyei György Társasága című kiadványban megjelent költemények] 183

B[essenyei] Gy[örgy] G[enerális] B[áró] Orczy ö Nagyságának, N[emes] Abauy Vármegye Fö-Ispánnyának 185
Bessenyei Gy[örgy] a' B[áró] Orczy árnyékának mely körülte lebeg és a' melytül súgároltatik 187
Barcsay kapitánynak 189
Ugyan annak [Barcsay kapitánynak] 191
[Töredék] 193
[Be gyönyörü idö!...] Béts. 6. Marty 1777. 9. órakor reggel 194
B[essenyei] Gy[örgy] Báró Orczynak 197
Bessenyei György magához 199

Futó darabok 201

Az emberi-nemnek munkájirúl 203
A' királyságrúl 205
Az irigy elmérül 209

Bessenyei Győrgy Gróf Telekinek 212

[Episztolák a hetvenes évek második feléből] 215

Bessenyei György Ányos Paulinusnak 217
Bessenyei Ányosnak 221
Bessenyei G[yörgy] Kreskaynak 223

Az embernek próbája. [1772] 225

Ajánló-levél a' méltóságos Gróf Nitzki Kristóf, ur Ő Eksztzellentziájának, a Felséges Septem-viralis, Tábla egyik felső tanátsának 229
Póphoz 231

Az embernek próbája. Első levél. 234
Az embernek próbája. Második levél. 257
Az embernek próbája. Harmadik levél. 280
Az embernek próbája. Negyedik levél. 304

Az Ember poemaban az anglus Pópnak elméje szerint. 1803 321

Az Ember és sorsa. Első levél. 323
Az Ember. Második szakasz 348
[Az Ember]. Harmadik szakasz 376
[Az Ember]. Negyedik szakasz 402

Jegyzés 421
Világosítás 427

JEGYZETSZÓTÁR 429

NÉVMUTATÓ 433

BEVEZETÉS

A KÖTET TARTALMA

A Bessenyei-kritikai kiadás e kötete a költő kisebb terjedelmű verseit, valamint Alexander Pope *Essay on Man* című filozófiai költeményének két fordítását tartalmazza. Az első változat *Az embernek próbája* címmel jelent meg 1772-ben Bécsben, míg a második, amely *Az Ember poemaban* címet viseli, 1803-ban keletkezett. Ez utóbbit a szerző már nem is láthatta nyomtatásban — a munka csak több mint egy évszázados lappangás után látott napvilágot 1912-ben.

Az 1772-es év döntő fontosságú határkő Bessenyei pályakezdésének szempontjából, hiszen ekkor adják ki Bécsben első műveit. Elsősorban a drámai és a lírai műfajokkal kísérletezik. E kettős irányú művészi törekvés produktuma első nyomtatásban megjelent műve, a *Hunyadi László Trágédiája* és a hozzáillesztett *Töldalék*, amely huszonhárom verset foglal magába. *Az embernek próbája* című vershez kapcsolt *Töldalék* öt, *Az Eszter-házi vígasságok* című kis kötet pedig két költeményt tartalmaz. Műfaji szempontból az említett három gyűjtemény koherens képet mutat, a kötetekben helyet foglaló verscsoportok valamilyen aspektusból összefüggő, egységes tömböt alkotnak. Ez a belső összetartozás azonban csak a pályakezdő Bessenyei lírai termését jellemzi. Már *Az embernek próbája Töldalék*ában elhelyezkedő kis verscsoport is prózai elmélkedések közé ékelődik, míg a későbbi gyűjteményekben egyre inkább a nem lírai műfajok javára tolódik el az arány. Az 1777-ben Bécsben kiadott *A Besenyei György Társasága* ugyan még meglehetősen sok verset tartalmaz, de a kötet egyes darabjai között a kapcsolat jóval

lazább, mint a korábbi toldalékversek esetében. Van itt episztola éppúgy, mint leíró vers, gondolati költemény vagy prózai elmélkedés. A gyűjteményben értelemszerűen helyet kapnak Bessenyei szellemi partnereinek (Orczy Lőrinc, Barcsay Ábrahám, Báróczi Sándor, Szluha Demeter) munkái is, ők alkotják a költő „társaságát". A cím alatt nem irodalmi kört értett Bessenyei, mint amilyen pl. a Kassai Magyar Társaság volt, hanem csupán annak bemutatását, hogy kivel és milyen témákról szokott eszmét cserélni, azaz „társalkodni". (Vö. Gálos Rezső: Bessenyei életrajza. Bp. 1951. 103.) A kis könyv költeményei időben is meglehetősen szétszórtan jelentkeznek: 1772-es és 1777-es keltezésű versek egyaránt szerepelnek benne. Ez a szórványjelleg erősödik tovább a gyűjtemény *Futó darabok* című, három költeményt tartalmazó kis versciklusában. Mindenféle szempontból különálló darab a *Bessenyei György Gróf Telekinek* című gúnyvers, mint ahogy nem jelent meg a költő egyik gyűjteményében sem két Ányos Pálhoz, s egy Kreskay Imréhez címzett episztolája.

Nem vettük fel kötetünkbe azokat a költeményeket, amelyek Bessenyei valamilyen vegyes műfaji összetételű írásgyűjteményének szerves részét képezik. A kritikai kiadás más kötetében már megjelent versek *[Az ifiuságnak hanyatlása], [Younghoz], [A géberitákról], [Bessenyei György Bessenyei Sándorhoz és Barcsai Ábrahámhoz], [Bornemisza- Dugonics- és Gyöngyösi-átírások], [Vergilius-fordításrészlet]* ezért itt nem szerepelnek. (A fenti verseket l. Bessenyei György: A Holmi. Sajtó alá rendezte Bíró Ferenc. Bp. 1983.) Hasonló megfontolásból maradt ki a *Tolerantia* című írásgyűjtemény három lírai darabja *(A Montezúma lelke ajakairól, Vallás, Jankó és Pista)* is. Ezek a költemények a kritikai kiadás egy másik kötetében kapnak majd helyet. Szükséges azonban indokolni *Az embernek próbája* és *Az Ember poemaban* című műveknek a kisebb költemények közé való besorolását, hiszen terjedelmük messze meghaladja a kötet más darabjainak terjedelmét. A Pope-átdolgozások azonban szorosan kapcsolódnak a pályakezdő Bessenyei verseinek gondolatvilágához, közlésük ezért mindenképpen itt célszerű. A késői Bessenyei két hosszabb költeménye, *A természet világa* és a *Debretzennek Siralma* külön kötetben fog megjelenni.

KIADÁSTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK, ALAPSZÖVEGEK

Bessenyei György verseinek összegyűjtésében Belohorszky Ferenc szerzett úttörő érdemeket, aki a nyíregyházi Kossuth Lajos Gimnázium önképzőkörének közreműködésével elsőként adta ki a költő kisebb költeményeit. (Bessenyei György költeményei. Nyíregyháza 1931.) A kis kötet a *Hunyadi László Trágédiája* és *Az embernek próbája* toldalékversein kívül magában foglalja *Az Eszter-házi vígasságok*at, *A Besenyei György Társaságá*ból kilenc, a *Futó darabok*ból három, *A holmi*ból egy költeményt, valamint a *Gróf Telekinek* írt gúnyverset.

A Bessenyei-versek kiadásának területén ezt követően hosszú ideig nem történik érdemleges kezdeményezés. A felszabadulás után a megélénkülő Bessenyei-kutatások keretében, egy-egy kiadói vállalkozás részeként megjelenik ugyan néhány, addig csak kéziratos formában ismeretes vers is (pl. Némedi Lajos: Bessenyei György: Tolerantia. Nyíregyháza 1978.), de átfogó kísérletre még nem kerül sor. A jelen kiadás Bessenyei kisebb költeményeinek szisztematikus közlését tekinti feladatának a bevezetésben jelzett szempontok szerint.

A Bessenyei életében nyomtatásban megjelent művek kézirata rendszerint elveszett. A szövegközlés során így többnyire csak másodlagos — általában nyomtatott — forrásokra támaszkodhattunk. Távolról sem biztos ugyan, hogy a nyomtatott kiadások szedői autográf kéziratok alapján dolgoztak, de más lehetőségek híján kénytelenek vagyunk ezeket tekinteni alapszövegeknek. A szerző

életében megjelent kötetek közül *Az embernek próbája*, a *Hunyadi László Trágédiája Tóldaléka*, *Az Eszter-házi vígasságok*, és a *A Besenyei György Társasága* tartalmaz verseket.*

A nyomtatott források mellett a kéziratos másolatok alkotják az alapszövegek másik csoportját. Ide tartozik többek között a *Bessenyei György Gróf Telekinek* című vers, amelyről két kézirat is fennmaradt, de egyik sem autográf. Az egyik manuscriptumot a Magyar Országos Levéltár őrzi a Teleki család gyömrői iratai között, a P 654. számú jelzet alatt. A kézirat a gyűjtemény 68—69. lapján található, a lapok széle helyenként sérült. A vers másolójának neve is ismeretes: Joannes Tiszó. A *Bessenyei György Gróf Telekinek* másik példánya az OSZK tulajdona, jelzete Fol. Lat. 3003. Magát a költeményt teljes egészében Császár Elemér közölte először az ItK 1915. évfolyamában, a 479—80. lapokon, de adott közzé belőle részleteket Széll Farkas is a *Bihari remete* előszavában (Debrecen 1894. XXIV—XXV.). Szövegközlésünk alapjául a Magyar Országos Levéltár kézirata szolgált, a lapszéli sérülések miatt olvashatatlanná vált vagy hiányzó szavakat, a másik manuscriptumot követve, szögletes zárójelben adjuk.

Szintén Császár Elemér tette közzé első ízben Bessenyei Ányos Pálhoz intézett episztoláit *(Bessenyei György Ányos Paulinusnak, Bessenyei Ányosnak)*, amelyek Ányos kéziratos másolatában maradtak ránk. (Császár Elemér: Ányos Pál verseskönyveiből. ItK 1907. 346—61.) A 4-r. alakú, félbőr kötésű, Akadémiai codex néven ismeretes kéziratcsomó 17 verset, 41 költői levelet, valamint néhány prózai művet foglal magába. Lelőhelye a MTA Kézirattára, jelzete: Régibb és újabb írók 4-r. 38. szám. A szövegen helyenként Batsányi javításai láthatók. A szóban forgó versek a gyűjtemény 43—46., illetve 66—67. lapjain helyezkednek el.

* *Az embernek próbája.* Bétsben 1772. 177 l. Benne: *Tóldalék.* 127—177. — *Hunyadi László Trágédiája Tóldaléka.* Bétsben 1772. 62—203. — *Az Eszter-házi vígasságok.* [Bécs] 1772. 25 l. — *A Besenyei [!] György Társasága.* Bétsben 1777. 99 l.

Ugyancsak van egy Bessenyei-episztola Kreskay Imre *Barátságos mulatozások versekben* című gyűjteményének 47—48. oldalán is *(Bessenyei Gy[örgy] Kreskaynak)*. A fiatal pálos szerzetes ebbe a kötetébe saját versein kívül a költőbarátoktól kapott episztolákat is bemásolta. Bessenyei György Kreskay Imréhez intézett episztoláját Hattyuffy Dezső közölte (Költői levelezések Kreskay Imre hátrahagyott irataiból. Bp. 1906. RMK 22. köt. 124.), az eredeti kézirat az OSZK birtokában van, jelzete: 758. Oct. Hung.

Az embernek próbáját 1771 körül írta Bessenyei, s egy évvel később már meg is jelentette Bécsben. A mű kézirata elveszett, így csak az 1772-es nyomtatott kiadás szolgálhatott szövegközlésünk alapjául. Az 1803-ban, Pusztakovácsiban készült második átdolgozás viszont több kéziratos példányban is fennmaradt. Mindkét fordítást először Harsányi István adta ki, 1912-ben. (Bessenyei György: *Az embernek próbája. Az ember poémában az anglus Pópnak elméje szerint.* RMK 30. Szerk. Heinrich Gusztáv. Bp. 1912.)

Az Ember poemaban autográf kézirata az OSZK-ban található a 136. Quart. Hung. jelzet alatt. A kötet félbőr kötésű, 4-r. nagyságú, a címlapon kívül 143 számozott oldalt tartalmaz. Az 1—119. lapokat maga Bessenyei számozta, a többit ceruzával valaki más. A kötet sarkán aranyozott nyomással a „Pop Az Ember" cím látható. Maga a költemény az 1—131. lapokat foglalja el. A 132. és a 143. oldal közötti részben olvasható a műhöz csatolt *Jegyzés*. E *Jegyzés* első, magától Bessenyeitől többszörösen javított és keresztülhúzgált változata *Világosítás* cím alatt a mű 33. és 34. oldalán helyezkedik el. Bessenyei *Az Ember poemaban* kéziratát végrendeletében a Nemzeti Múzeumnak adományozta. Erről tanúskodik a címlapon látható latin nyelvű megjegyzés is: „Idiographum Georgii Bessenyei de Eadem J. Cottus Tab. iudiciariae Assessoris an. 1811 Museo Nationali Testamento legatum."

Ugyancsak a Nemzeti Múzeum birtokába került az a 137. Quart. Hung. jelzet alatt található kézirat, amelyet minden bizonnyal az eredetiről másoltak. A kötet 4-r. nagyságú, félbőr kötésű, terjedelme 103 lap. A sarkán aranyozott nyomással díszített kötet pontos címe:

„az Ember Poemában. az anglus Pope' elméje szerint. Bessenyei György által". Harsányi István szerint (l. bevezető tanulmányát az 1912-es kiadáshoz, 4—5.) a cím Kazinczy Ferenc kézírása, ami arra enged következtetni, hogy a másolati példány az ő tulajdonában állott. Ezt a feltevést látszik támogatni az a tény is, hogy a címlap alsó felén balra olvasható „NB. 798" jelzetet ugyanazzal a tintával írták, mint a címet, tehát a jelzet kétségkívül Kazinczy könyvtári jelzete. A címlapról az is kiderül, hogy a kézirat későbbi tulajdonosa Pechata Károly temesi kamarai igazgatósági gyakornok volt, aki holta utánra azt „a Széchényi országos könyvtárnak szentelé 1824. Sept. 24.-én". A szöveg pontosan követi az eredetit, a másoló szemmel láthatólag figyelembe veszi a szerző utólagos javításait, betoldásait is, tehát a másolat a javítgatások után készült. Ebben a példányban a *Jegyzés* a 97. és a 103. lap között található.

Az Ember poemaban harmadik példányát Harsányi István fedezte fel Tomory Dezső szabolcsi református lelkész könyvei között, aki azt szeghi és vibornai Mudrány András szabolcsi földbirtokostól örökölte. A kézirat jelenleg a sárospataki Református Főiskolai Könyvtár birtokában van. A kötet az előzőekhez hasonlóan 4-r. nagyságú, félbőr kötésű, a kötés sarka és előtáblája hiányzik. Terjedelme 107 számozott lap, amelyben a *Jegyzés* a 101—107. lapokon található. Pontos címe: „Az Ember, Poémábban. Az Ánglus Pópnak elméje szerint". A budapesti és a sárospataki másolat ugyanazon kéz írása. A sárospataki változat össze van kötve Bessenyeinek a *Debretzennek Siralma Poémábann* (1802) című, szintén ugyanazon személy által másolt kéziratcsomójával; kézirattári jelzete 82. szám.

A SZÖVEGKÖZLÉS ELVEI

A szövegközlés során — a betűhív közlés alapkövetelményét szem előtt tartva — mindvégig Bessenyei helyesírási gyakorlatának megőrzésére törekedtünk. E célkitűzés megvalósítását azonban megnehezítette az a tény, hogy a kötetünkbe felvett versekről (*Az Ember poemaban* kivételével) csupán egykorú nyomtatványok álltak rendelkezésünkre. Bessenyei ugyanis általában nem autográf kéziratát, hanem az arról készíttetett másolatot küldte el a nyomdába, utána pedig már nem is foglalkozott tovább műve sorsával. Tekintettel arra, hogy az eredeti kéziratok elvesztek, de ugyanakkor a szerző a nyomtatás alapjául szolgáló másolatokat valószínűleg látta és ellenőrizte, el kell fogadnunk e szövegek hitelességét. Az autográf kéziratok hiánya azonban ezzel együtt is számos nehézséget okoz: a másolók esetleges tévesztései és a szedők hanyag munkája miatt néha nem könnyű eldönteni, hogy Bessenyei helyesírási gyakorlatát tükröző írásképről, nyelvjárásának sajátságos ejtésváltozatáról, vagy pedig csak egyszerű sajtóhibáról van-e szó. A fentiekből adódóan mindenképpen szükségesnek látszik, hogy egyfelől leszögezzük a nyomtatványok esetében az emendáció alapelveit, másfelől pedig röviden felvázoljuk az öreg Bessenyei írásmódjának szövegközlési eljárásunkat közvetlenül érintő problémáit.

Bessenyei helyesírásában a magánhangzók területén mutatkozik a legfeltűnőbb ingadozás. Gyakran előfordul, hogy ugyanazt a szót egyszer rövid, máskor pedig hosszú alakváltozatban adja: *halando—halandó*. Az autográf kéziratban általában nem jelzi a hosszúsá-

got, de kivételekre azért akad példa: több helyen is különbséget tesz az *ö—ő*, az *u—ú*, az *ü—ű*, és az *i—í* között. Jellemző, hogy gyakran még a rímszavak is időtartambeli eltéréseket mutatnak: *nyavalyátul—húl, fúl—dul, szivúnk—fuvunk*. A hosszúság és a rövidség jelzésének következetlenségeit — mint Bessenyei és a kor írásmódjára jellemző sajátosságot — az autográf kézirat és a nyomtatványok esetében egyaránt mindenütt az eredetivel megegyezően adjuk.

Az ékezetek hiánya különösen sok problémát jelentett a nyíltság és a zártság tárgykörébe tartozó esetekben. Bessenyei kéziratában helyenként nincs egymástól megkülönböztetve az *e* és az *é*, *(szellyel, ehes, elet, szelvesz)*, valamint az *a* és az *á*, *(akar, farasszuk, munkaimat, szolgalnak)*, másutt viszont az ékezet egyértelműen jelzi a különbséget: *széllyel, éhes, akár, fárasszuk* stb. Mivel a költő kéziratait éppúgy jellemzi a rendkívül gyors írástempó, mint a nyelvjárási sajátosságok megőrzése, az ékezetek gyakori elmaradását sokszor közel egyforma valószínűséggel lehet figyelmetlenségből eredő tollhibának, illetve ejtésváltozatnak minősíteni. A nyomtatványoknál még bonyolultabb a helyzet: itt már szinte kideríthetetlen, hogy az ékezet hiánya ejtésváltozatot takar-e, vagy csak a szedők gondatlanságának eredménye. Ezért a nyomtatványok szövegében eleve nem is kerülhetett sor megfelelően alkalmazható szelektív emendálási szempontrendszer érvényesítésére. Az egyszerűség kedvéért itt a nem időtartambeli eltéréseket jelölő, a nyíltság és a zártság kérdéscsoportjával összefüggő ékezethiányokat mindig következetesen pótoltuk. Pl. *termeszet—természet, alom—álom, elet—élet* stb. Az *e*-ken és az *a*-kon elvétve megjelenő ˆ ékezetet csak akkor írtuk át *é*-re, illetve *á*-ra, ha a kölcsönös megfeleltetés semmiféle akadályba nem ütközött: pl. *vêlekedés = vélekedés, hozzâd = hozzád*. Az olyan esetekben azonban, amelyekben közel egyforma valószínűséggel vetődött fel a sajtóhiba és az ejtésváltozat lehetősége, a kérdéses szóalakokat kivétel nélkül emendáltuk. Az eredeti nyomtatvány *kênyerét* szavát pl. ezért *kenyerét*-re javítottuk. A mai nyomdai gyakorlatban nem használt jeleket másutt is a jelenleg szokásos betűkkel helyettesítettük. Ennek megfelelően szövegünkben az *ȯ* mindig *ö*, az *ů ü*, az *ő̊ ő*,

az *ů ű*, az ſ pedig *s* hangértékű. Egy példa az ilyen átírásra: ôblôkbûl = öblökbül.

Az Ember poemaban autográf kézirata esetében — eltérően a nyomtatványoktól — megtartottuk a Bessenyei nyelvjárására jellemző, zárt ejtésváltozatokat tükröző írásképeket. Ettől az alapelvtől csak olyankor tértünk el, ha az ékezet hiánya kifejezetten értelemzavarónak bizonyult. Így szükségesnek ítéltük az emendációt például a kézirat alábbi két sorában: „Te érted van minden, és te a férgekért / Éltedben is szopjak testedből ki a vért." A szövegkörnyezet egyértelműen kizárja az ejtésváltozat lehetőségét, hiszen az itt egyes szám első személyben, felszólító módban leírt *szopjak* ige jelentését tekintve a többes számú, harmadik személyű, kijelentő módú *szopják* igealaknak felel meg. Ezért az esetleges félreértés elkerülése végett főszövegünkben a *szopjak* alakot *szopják*-ra javítottuk. Ezzel szemben érintetlenül hagytuk a szövegben az olyan szóalakokat, amelyeken az ékezet hiánya feltehetően tudatos eljárás eredménye: *bertzeket, szelveszek* stb. Ha az ilyen ejtésváltozatok megtartása egyúttal az alapjelentés gazdagodását is előmozdította, akkor a kérdéses szóalak jelentését a kötethez csatolt jegyzetszótárban pontosítottuk: pl. apolgat = gondját viseli. Az elszigetelten érvényesülő, Bessenyei írásmódjára egyébként nem jellemző ékezethiányokat (pl. *orizzük*) tollhibának minősítettük, és következetesen javítottuk. Pótoltuk az ékezeteket továbbá az olyan rímszavak esetében is, amelyek a verssorban betöltött funkciójukból adódóan gyakorlatilag kizárják az ejtésváltozat lehetőségét, mint pl. az alábbi két sorban: „A szeretet vállik nállad indulattá / Angyaloddá 's másnak pusztító állatta." Ez a hibatípus viszonylag ritkán fordul elő *Az Ember poemaban* szövegében, javítása pedig aligha tér el Bessenyei eredeti szándékától. A hosszúság és a rövidség ingadozásait azonban — a nyomtatványoknál követett eljáráshoz hasonlóan — a kézirat rímszavaiban sem emendáltuk. Költőnk előszeretettel építi be szövegébe nyelvjárásának egyéb jellegzetességeit is. A módhatározó ragjának írásakor pl. rendszeresen a zárt változatot alkalmazza (pl. *magánoson*), s következetesen igazodik nyelvjárásának normáihoz más

határozóragok használata során is: *ágrul ágra, eszétül, vérébül, bujaságbul.*

Az időtartam jelölésére Bessenyei a mássalhangzók esetében gyakran rövidítésjelet alkalmaz: *Hagyuk, agya, szigyuk, egyesség* stb. Ezeket az alakokat a szövegközlés során következetesen átírtuk: *Haggyuk, aggya, sziggyuk, eggyesség.*

Az egybeírás és a különírás területén az *-ért* írásmódjában figyelhető meg nála leginkább a következetlenség. Megoldásai olykor még két egymást követő sorban is ingadozást mutatnak: „Kedved ért kóválygo a nap Világában? / Vagy kedvéért van ot, 's örvendez magában?" Ez a furcsa helyesírási gyakorlat arra utal, hogy Bessenyeinél az *-ért* hol a határozórag *(kedvéért)*, hol pedig a névutó *(kedvé ért)* szerepét töltötte be.

Bessenyei egyébként más esetekben jól észrevehetően inkább a szavak különírására törekszik. Ez az igyekezet az igekötők és a felső fokot képző *-leg* írásmódjában a legszembetűnőbb: *fel jöt, öszve férkeztet, meg indit, leg kinosab* stb. De különírja az *a ki* vonatkozó névmást és csaknem minden összetett szót is: *hála adás, tzet halak, szántó föld.*

Központozási gyakorlata sok meglepetéssel szolgál a mai olvasó számára. Költőnk gyakran tagolja mellékmondatait vesszővel olyankor is, amikor azt nem érezzük szükségesnek, máskor viszont elmarad egy-egy mondat, gondolatsor lezárása után a várt pont. Ennek ellenére az autográf kéziratban nem láttuk indokoltnak az emendációt, mert a központozás jellegzetességei szintén szerves részét képezik Bessenyei egyéni írásmódjának. Ugyanilyen megfontolásból hagytuk érintetlenül szövegében sajátos idézésmódját és az idegen nevek magyaros átírását: *Póp, Sakespeár, Voltér, Jung* stb. Ezzel a nyilvánvalóan tudatos tendenciával szemben megint csak képlékenység jellemzi Bessenyei helyesírását a közneveket illetően: legsűrűbben használatos elvont fogalmai éppen olyan gyakran bukkannak fel nagybetűvel, mint kicsivel. Szövegünkben általában ezeket a következetlenségeket is betűhíven tükröztük, de ott, ahol valamelyik változat felbukkanása tendenciaszerűnek bizonyult, egysége-

sítettünk. Bessenyeinél többnyire elmosódik az *l*—*L*, *v*—*V* vagy az *s*—*S* közötti különbség, de mivel a költő pl. a *Lélek* vagy a *Világ* szavak írásmódjában szemmel láthatólag inkább a nagybetűs megoldásra törekszik, a határesetekben mi is mindig ez utóbbi javára döntöttünk. Hasonlóképpen eldönthetetlennek látszott, hogy Bessenyei az egyes verssorokat bevezető *'s* kötőszót kisbetűvel vagy nagybetűvel írja-e. Mivel azonban az *'s*-t követő szó első betűje rendszerint nagybetűvel szerepel nála, arra lehet következtetni, hogy az *'s*-t nem tekintette önálló szónak. Ezért — a nyomtatványok analógiájára — következetesen a nagybetűs alakváltozat mellett foglaltunk állást. Más, hasonló jellegű határesetekben mindig betűhíven a kézirat ingadozásait követtük. Nem állapítható meg a kéziratból egyértelműen az sem, hogy a sorkezdő *'S* kötőszavak utólagos betoldás eredményeként jöttek-e létre, így — a probléma igen gyakori jelentkezése miatt — minden egyes esetben külön nem hívtuk fel a figyelmet erre a körülményre a szövegkritikai apparátusban.

A VERSEK FORRÁSKÉRDÉSEI A MŰFAJTÖRTÉNETI HÁTTÉR TÜKRÉBEN

A hagyományok továbbélése, illetve az attól való elszakadás kettős tendenciája tisztán érzékelhető Bessenyei költészetének tartalmi-formai feszültségében. Bessenyei fellépése tehát nemcsak gondolati téren jelent gazdagodást a magyar irodalom számára. Az állandó belső nyugtalanságot sugárzó gondolatok gyakran szétfeszítik a megszokott formai kereteket, a műfaji határok elvékonyodnak, vagy pedig új — a magyar irodalomban addig ismeretlen — műfajok jelennek meg. Bár ez utóbbira is van példa, a gyökeresen új műfajok felvonultatásánál mégis gyakoribb a régiek szerepkörének alapvető átalakulása. A Bessenyeire jellemző lírai műfajok áttekintése mindenképpen tanulságos lehet, hiszen egy-egy műfaj új tartalommal való feltöltődése jó kiindulási alapot nyújthat az irodalmi korszakváltások megértéséhez. Mivel Bessenyei költeményeinek közvetlen forrásait eddig a kutatásnak nem sikerült megnyugtató módon tisztáznia, a feltételezhető magyar- és világirodalmi forrásvidékek feltárásához elsősorban a műfajtörténet segédeszközeivel járulhatunk hozzá. A továbbiakban ezt az alapelvet követve próbáljuk meg vázlatosan leírni Bessenyei György lírájának műfajtípusait.

1. AZ ALLEGORISZTIKUS-AFORISZTIKUS VERSTÍPUS

Bessenyei kizárólag a *Hunyadi László Trágédiája Tóldalék*ában kísérletezik ezzel a műformával; szám szerint tizenkét verset *(Öröm, Szépség, Szerelem, Mordság, Útállat, Unalom, Sundaság, Szép-ész, Házasság, Barátság, Harag, Szegénység)* sorolhatunk ebbe a csoportba. A műfaj gyökerei valószínűleg a barokkba nyúlnak vissza: a kis versikék leginkább az emblémával mutatnak rokonságot. Bessenyei rendszerint egy elvont fogalmat személyesít meg, majd tömör, szentenciaszerű bölcsességek megfogalmazásához jut el. Barcsay Ábrahám is ír 1771-ben ilyen jellegű költeményt *Unalom* címmel, amelyben, Bessenyei azonos című verséhez hasonlóan, az allegorikus megszemélyesítés eszközével él. A műfaj tehát közkedvelt lehetett Bessenyei íróbaráti körében.

Az imént felsorolt tizenkét versből kilenc esetben egy-egy megszemélyesítés jelenti a gondolati kiindulópontot (pl.: *Öröm*: „Ez egy nyájas gyermek, katzag szüntelenül", *Mordság:* „Ez egy boglyás paraszt, az homloka rántzos" stb.), amelynek tartalma aztán allegorikus formában kerül kibontásra. Ettől a gyakorlattól csak három költeménynél *(Szerelem, Barátság, Házasság)* tér el némiképp, ezekben egyértelműen az aforisztikus sajátosságok dominálnak.

2. A LEÍRÓ VERS

Bessenyei *A' Tiszának reggeli gyönyörüsége* című költeményével, *Az esztendőnek négy részeirül (Tavasz, Nyár, Ősz, Tél)* című kis versfüzérével és a *[Be gyönyörű idő!...]* kezdetű verssel a korabeli európai költészet törekvéseihez csatlakozik. A leíró vers divatja Angliából indul el hódító útjára. (A kérdéskör összefoglalását l. Edouard Guitton: Jacques Delille et le poème de la Nature en France de 1750 à 1820. Université de Lille III 1976.) James Thomson 1726

és 1730 között megírja a *The Seasons* (*Winter, Summer, Spring, Autumn*) darabjait, s ezzel új fejezetet nyit a líratörténetben.

A deskriptív költészet a XVIII. században éri el népszerűségének tetőfokát. A leírás ugyan már az előző irodalmi korszakok műfajaiban is fontos szerepet kapott, de a deskriptív jelleg először Thomsonnál emelkedik a mű egészét meghatározó, elsődleges kompozíciós rendező elvvé. Ez idő tájt egyre általánosabbá válik az a nézet, hogy a költészet és a festészet között csupán a művészet anyagában van különbség, a költő szavakkal, a festő ecsetével fest. Ezzel a szemlélettel függ össze a "ut pictura poesis" kifejezés.

a. Az év- és napszakvers

Thomson *The Seasons*a a leíró költészet egyik speciális válfaját, az évszakverset képviseli, amely rövidesen Németországban, majd a század második felében Franciaországban is egyre szélesebb körben terjed el. Az évszakok témájának növekvő térhódításában nem kis szerepet játszik Pope, akinek ilyen tárgyú versei 1771—72-ben franciául is megjelennek *Le Printemps, L'Été, L'Automne* és *L'Hiver* címmel. (Vö. E. Audra: Les traductions Françaises de Pope (1717—1825). Étude de Bibliographie, Paris Champion 1931. 80. 125. tétel.) Ez az adalék Bessenyei szempontjából is érdekes lehet, hiszen Pope lírai műfajai általában megtalálhatók költőnk verses életművében is. *Az embernek próbáján* kívül pope-i inspirációra lehet gyanakodni a heroidák vagy a *Delfén* esetében, az évszakverseknél azonban aligha lehet szó közvetlen hatásról, mert Pope dialógusokban felépített költeményei az ekloga, Bessenyei kompozíciója pedig a deskriptív vers műfaji mintáit követik.

A német irodalomban mindenekelőtt a tavaszversek rendkívüli népszerűsége szembetűnő. Barthold Hinrich Brockes 1732-es keltezésű *Früher Frühling*je mellett feltehetően ugyancsak a 30-as évtized terméke Johann Peter Uz *Frühling*je és Friedrich von Hagedorn két tavaszköszöntő költeménye (*Die Empfindung des Frühlings, Der*

May), míg Ewald Christian von Kleist híres verse, a *Frühling*, 1749-ben lát napvilágot. Ez azonban még csak a kezdet; a gomba módra szaporodó tavaszversek száma a század utolsó harmadában növekszik meg ugrásszerűen.

Az első ősz- és télversek szintén Brockes nevéhez fűződnek (*Winter-Gedanken* [1738], *Blätter im Herbst* [1740]), de van télverse pl. Ludwig Christoph Heinrich Höltynek (*Der Gartner an den Garten im Winter* [1769]) is. Az igazi kibontakozás időszaka azonban a tavaszversekhez hasonlóan az 1770 utáni évekre esik.

Az évszakversekkel párhuzamosan, sőt esetenként azokkal szorosan összefonódva éli virágkorát a XVIII. század második felében a napszakköltészet is, amelynek belső fejlődése hiteles képet ad a keresztény tradíciók fokozatos elvilágiasodásának folyamatáról. Ezekben a versekben az elmélkedés megszokott keretét az esti vagy a reggeli ima aktusa nyújtja (pl. Albrecht von Haller: *Morgen-Gedanken* [1725]), de a vallásos fohász nemegyszer szinte észrevétlenül önfeledt természetáhítatba folyik át. A század második felében már arra is akad példa, hogy a napszakvers egyenesen erotikus tartalommal telítődik (Goethe: *Pilgers Morgenlied*). Szintén gyakoriak az olyan évszakmegjelölő napszakversek, amelyek az este, az éjszaka hangulati varázsát igyekeznek megragadni. (Brockes: *Betrachtung des Mondscheins in einer angenehmen Frühlings-Nacht* [1721], Johann Georg Jacobi: *Der Mond an einem Sommerabend* [1764]). A példák számát még gyarapíthatnánk, de talán ez a néhány szerző és cím is fel tudta villantani a műfaj legjellemzőbb változatait.

A fiziko-teológia gondolatkörében fogant év- és napszakköltészet egyfelől szoros belső kapcsolatban áll az Isten és a természet viszonyát tárgyaló XVIII. századi értekező verssel, másfelől pedig az egyszerű vidéki élet, a mezei munka, a táj szépségét ecsetelő antik georgikon műfaji tradíciójához kötődik. Az ilyen költeményeknek se szeri, se száma a korabeli német irodalomban. Az érzékletesség kedvéért ismét néhány szerző és cím: Kleist: *Das Landleben* (1745), Uz: *Der Weise auf dem Lande*, Goethe: *Ländliches Glück*. Szintén nem ritka az olyan leíró vers sem, amely a költőnek egy-egy konkrét,

földrajzi tájegységhez fűződő személyes élményeit, érzéseit rögzíti. Ha csak Haller *Sehnsucht nach dem Vaterlande* (1726), vagy Graf zu Stolberg és Goethe Harz-költeményeire *(Der Harz, Harzreise im Winter)* gondolunk, máris találtunk néhányat *A' Tiszának reggeli gyönyörüsége* műfaji rokonai közül.

A *The Seasons*t először 1759-ben fordítják franciára. Az első fennmaradt kísérletek 1763-ból származnak. A műfaj első úttörői: François Joachim de Pierre Bernis *(Les Quatre Saisons, ou les Géorgiques Françaises)* és Alexis-Jean Le Bret *(Les Quatre Saisons)*. A következő évben egy kollektív gyűjtemény jelenik meg, amely Bernis fentebb említett *Les Quatre Saisons*-ja mellett magában foglalja Gentil-Bernard *Les Quatre Saisons*-ját (a *L'Été* hiányzik), valamint Saint-Lambert két napszakversét *(Le Matin, Le Soir)*. 1769-ben Saint-Lambert már átütő sikert arat *Les Saisons*-jával, amelyet többek között Voltaire is elismerésével tüntet ki. Delille híres Vergilius-fordítása *(Les Géorgiques de Virgile)* 1770-ben lát napvilágot, saját évszakverseivel pedig a *Les Jardins, ou l'Art d'embellir les paysages* című ciklusában jelentkezik.

Már a német költészetben is tapasztalhattuk, hogy vékony és képlékeny a határvonal az évszakvers és a georgikon között. Nincs ez másképp a franciáknál sem. Mint ahogy az a legtöbb esetben már az alcímekből kiderül, valamennyi felsorolt költemény megfelel a tágabb értelemben vett georgikon műfaji követelményének. Az évszakvers a georgikon egy speciális változataként is értelmezhető, amelyben a természet meg-megújuló alakváltozatainak leírása és az egyszerű falusi élet dicsérete gyakran filozófiai reflexiókkal szövődik egybe. Ez a körülmény meggyőzően illusztrálja a XVIII. századi német és francia lírában a deskriptív és a gondolati elemek mély egymásba ágyazódását.

Érdekes módon Bessenyei évszakverseiből éppen ez a korreláció hiányzik. A nemes munka derűs, idillikus képeit ő is a természetben való gyönyörködés tág keretébe illeszti bele, ugyanazokból a toposzokból (pl. tavasz: a szerelem ébredése, nyár: az aratás megjelenítése stb.) építkezik, mint német és francia kortársai, de leírásai nem

tartalmaznak elmélkedő részleteket, Isten és a természet viszonyának problémája vagy az Istenhez fordulás személyes gesztusa egyszer sem bukkan fel nála, noha ez gyakori motívum a korabeli nap- és évszakköltészetben. Feltűnő a mitológiai apparátus hiánya is.

Saint-Lambert évszakköltészete, valamint Bessenyei értekező verseinek gondolatanyaga, szerkezeti felépítése között viszont ugyanakkor annál figyelemreméltóbb párhuzam rajzolódik ki. Saint-Lambert már említett *Les Saisons* című ciklusában a *Le Printemps* — akárcsak Bessenyei verse, az *El-ragadtatás* — az Istenhez fordulás gesztusával kezdődik, s a *L'Hiver* éppúgy a Mindenhatóhoz szóló himnusszal végződik, mint pl. *Az elmérül*. Ez az Isten azonban már egyik versben sem a kereszténység Istene: az említett költeményekben a XVIII. századi szabadgondolkodás deista frazeológiája jelentkezik, ahol Isten a világ lelkeként (*„Esprit universel"*), a nagy mindenség (*„Grand Tout"*) alkotójaként szerepel. (Vö. Edouard Guitton: i. m. 224.) A német irodalomban meglepően korán jelentkeznek e modern szemlélet első ismertetőjegyei. Haller *Morgen-Gedanken* (1725) című versében pl. a következőképpen szólítja meg Istent: „O Schöpfer! Was ich seh, sind Deiner *Allmacht Werke*, /*Du bist die Seele der Natur*." (Saját kiemelésem. — G. L.)

Az év- és napszakköltészet Bessenyei György fellépése előtt jóformán előzmények nélküli nálunk. Az évszakok körforgásának témáját ugyan kezdetleges formában már a XVII. század vége felé is gyakran megverselték (l. pl. a kolozsvári kalendárium versei között: *Az esztendőnek meg különböztető négy részeinek astronómiai megvizgálása)*, de *Az esztendőnek négy részeirül* nyilvánvalóan nem áll kapcsolatban ezzel a populáris irodalommal. A magyar évszakvers csíráit inkább Gyöngyösi István epikus műveinek egyik-másik leírásában kereshetjük, mint ahogy ugyancsak a műfaji előzményekhez lehet sorolnunk még Ráday Gedeon *Tavaszi estvéjét* (1735), valamint Faludi néhány költeményét. Számunkra különösen Ráday verse érdekes, amelyben már tisztán kimutathatók a brockesi tavaszköltészet fiziko-teológiában gyökerező motívumai is. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy olyan négy tételből álló,

tudatosan összeállított kompozíció, mint Thomson *The Seasons*ának vagy a Saint-Lambert, Delille *Les Saisons*-jának megfelelő *Az esztendőnek négy részeirül*, Bessenyei előtt nem született a magyar irodalomban.

Bessenyei különféle verstípusainak szoros belső összefüggéséről árulkodik többek között az is, hogy a leíró költeményekben gyakran ugyanazt az eljárást követi, mint az allegorikus-aforisztikus verscsoportban. Amott az öröm egy nyájas gyermek, a mordság egy boglyás paraszt, a sundaság egy kísértő boszorkány alakját ölti, itt pedig az egyes évszakok nyernek allegorikus megszemélyesítést: a tavasz „diszes szűlő édes-anya", a nyár egy „Éltes férfijúhoz hasonlít szinébe", a tél egy „komor állat borzas nagy szörével." Ez a tételszerűség még az olyan jól sikerült tájleíró versen is érződik, mint *A' Tiszának reggeli gyönyörüsége*. Mezei Márta figyelte meg, hogy itt a „befejezés forma szerint is tétel, bizonyítva, hogy minden eltérő, egyéni lelemény is alárendelődik a megszokott formai keretnek". (L. Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt. Bp. 1976. 99—100.)

b. Az alkalmi leíró vers

Bessenyei leíró verseinek egy másik csoportjába azok a költemények tartoznak, amelyek megszületésüket valamilyen konkrét alkalomnak, eseménynek köszönhetik. Ilyen *Az Eszter-házi vígasságok* és a *Delfén*. Az alkalmi leíró vers hazai műfajtörténeti háttere szélesebb, mint az évszakversé. Különösen a XVII. század közepén, a XVIII. század elején örvendett nagy népszerűségnek ez a műfaj, amelyben a — rendszerint az udvar vagy egy-egy főúr szolgálatában álló — költők mulatságok, vadászatok, ünnepségek, házasságok emlékét örökítették meg.

Az alkalmi leíró vers az udvari költészet keretei között alakult ki. (L. Mayer Ilona: A német udvari költészet a XVIII. században. Pécs 1937.) Ez a folyamat a XVI. század végén, a XVII. század elején veszi kezdetét, s a barokk kultúrával függ elsősorban össze. A ba-

rokk udvartartás külsőségei (ünnepségek, felvonulások, zenei és színielőadások) a XVII. század második felében jutnak fontos szerephez, különösen a szász, a brandenburgi, a württembergi és a braunschweigi udvarban. Dinamikus fejlődésnek indul a zenedráma, az udvarok számos költőt, zeneszerzőt foglalkoztatnak, s rövidesen megjelenik az opera és a balett.

Németországban a barokk kultúra két nagy udvar hatása alatt formálódott: a nyugati és az északi államok számára a francia, a déliek számára pedig a Habsburgok bécsi udvara volt irányadó. Az udvari irodalomban különösen Szászország és Brandenburg tölt be vezető pozíciót. A szászoknál fénykora I. és II. Ágost Frigyes uralkodásának idejére esik. Az udvari ünnepségek középpontjában az operai és a zenei előadások állnak, de egyre gyakrabban kapnak megbízásokat a költők is, hogy az ünnepségekre költeményeket írjanak. A kor legkiválóbb költője Johann Ulrich König, aki az udvar minden ünnepségére tervezeteket alkotott, verseket szerzett, s megénekelte Erős Ágost tetteit.

Az alkalmi leíró költemények feltűnő sajátossága a terjengős előadásmód, a rengeteg felsorolás, az aprólékos, pontosságra törekvő részletezés. König az *Auf das königliche Sizilianische Vermählungs-Fest* című művében költői emléket állít a fejedelmi esküvő valamennyi részletének: lefesti az esküvő napján járt táncokat, a lakomákat, majd a következő napok ünnepségeit: a tornamutatványokat, a tűzi- és vízijátékokat. Az esküvőkre írt költemények, az ún. „Beylager-Gedichte"-k az alkalmi leíró költészet legkedveltebb témái közé tartoznak. Előfordulásuk különösen a XVII. században gyakori, s nem is annyira fejedelmek, mint inkább főrangúak számára készültek, amelyeknek rendszerint elmaradhatatlan tartozéka az operaelőadás. A műfaj jelenlétét a magyar irodalomban már Kőszeghy Pál 1695-ből származó terjedelmes poémája, a *Bercsényi házassága* is igazolhatja, amelyben a házasság eseményeinek részletes ecsetelésén kívül helyet kapnak a főurak ünnepségeinek, lakomáinak, vadászatainak ábrázolásai is. Ugyancsak gyakran fordul elő a dramatizált forma, mint pl. a *Teleki Miklós mennyekzői játéká*ban.

A brandenburgi udvarban rövidebb ideig tart a virágzás kora, mint a szászoknál: felfelé ívelő szakaszát I. Frigyes (1657—1713) uralkodása fémjelzi. Sophie Charlotte királynő jóvoltából főként a zene, az opera szerepe dominál, ekkor erősödik meg az olasz befolyás. Halála után azonban ismét a német operák kerülnek előtérbe.

A berlini udvarban a zenedrámán kívül a költészet is jelentős szerephez jutott. Ennek az udvarnak a szolgálatában állott az udvari költészet másik, König mellett legkimagaslóbb egyénisége, Johann Besser, aki a különféle szertartások leírása, az ünnepélytervezetek elkészítése mellett költeményeivel és önállóan komponált daljátékaival is kitűnt. Ezek az udvari daljátékok általában a nagy udvari ünnepségek középpontját jelentették; melodrámák, pásztorjátékok, balettek egyaránt bemutatásra kerültek. Az udvari ünnepségek tartalma rendkívül változatos volt. A szorosabb értelemben vett olyan szertartásokon kívül, mint a koronázási, esküvői, temetési, bevonulási ünnepélyek, gyakran rendeztek udvari szórakoztató ünnepélyeket is: felvonulásokat, karusszeleket, tűzi- és vízijátékokat, bálokat, jelmezbálokat. Megszervezésükben az udvari költő mindig aktív szerepet vállalt. Az ő feladata volt a nagy tűzijátékok terveinek elkészítése, az ünnepségek eseményeinek megörökítése, mint pl. Besser *Preußische Crönungs-Geschichte, oder Beschreibung der Ceremonien* című munkája, amely a porosz koronázási ünnepségek leírását nyújtja. Fontos funkciót töltött be a költő az ún. Wirtschaftokon, azaz jelmezes bálokon is: a megjelent vendégeket rövid, találó versikékkel kellett köszöntenie.

Mayer Ilona értekezésében az udvari irodalom fejlődéstörténetének magyarországi vonatkozásaira is kitér. Megállapítja, hogy bár az udvari költészet első nyomai (Szepsi Csombor Márton: *Udvari schola*, Pataki Füsüs János: *Királyoknak tüköre*) már Bethlen Gábor udvarában is kimutathatók, ilyen jellegű költészet kialakulásáról Mária Terézia koráig egyáltalán nem beszélhetünk. Kifejlődését meggátolta a barokk abszolutizmussal szembehelyezkedő rendiség, továbbá az a körülmény, hogy az udvar idegen nyelvű volt, és nem tartózkodott Magyarországon. Csak a XVIII. században terjed el

nálunk a barokk életforma, Mária Terézia uralkodása alatt a testőrírók kerülnek a legközelebbi kapcsolatba Béccsel. Mayer Ilona azonban itt elsősorban arra figyelmeztet, hogy a testőrírók is alig-alig írtak olyan művet, amelyet az udvari irodalomhoz sorolhatnánk. Megemlíti ugyan, hogy egyedül Bessenyei irodalmi működésében találjuk nyomát az udvarral való szorosabb kapcsolatnak, de érdekes módon teljesen figyelmen kívül hagyja Bessenyeinek az Eszterházy-udvarhoz fűződő kapcsolatát s annak irodalmi dokumentumát, *Az Eszter-házi vígasságok*at. Bessenyei költeményében megtalálhatjuk a XVIII. századi alkalmi leíró vers minden meghatározó jelentőségű motívumát: a mulatságra érkező vitézi sereg (Rohan herceg és kísérete), az előadott színdarabok, az ismétlődő lakomák, tűzijátékok, álarcosbálok, vadászatok rendkívül érzékletes ábrázolását. A *Delfén* az ünnepségsorozat fontos epizódját jelentő balettelőadás leírását nyújtja, talán Pope versének inspirációjára, amelynek francia nyelvű fordítását (*Elégie à la mémoire d'une femme infortunée*. In. Oeuvres diverses de Pope. Amsterdam 1767. t.l. 329—32.) Bessenyei is ismerhette.

Az Eszter-házi vígasságok előtt is akadnak szép számmal olyan ünnepségleírások, amelyeket az uralkodócsaládban előforduló nevezetes események alkalmával rendeztek hazánkban. Ezek a művek többnyire latin nyelvűek, s kéziratos formában maradtak fenn. Ilyenek pl. a pécsi székesegyházban tartott gyászünnepélyek leírásai Ferenc császár, Izabella és Jozefa főhercegnők halálának alkalmából. (Descriptio monumenti lugubris Quinque-Ecclesiensis Quod Augustissimae Memoriae Francisci I. Romanorum Imperatoris... Georgius Klimo... in sua Cathedrali Erigi curavit. Dum XI. Kal. Nov. Anno 1765. Augustissimus Manibus Justa persolveret. — Monumentum Lugubre Quod Isabellae Regii Hungariae Principis Sponsae... Georgius Klimo Episcopus In sua Cathetrali Ecclesia Quinque Ecclesiis Parentaretur. — Exequiae celebratae pro Augustissimae Imperatrice Maria Josepha, Bavariae... quas... parentavit Excellentissimus D. Georgius Klimo Episcopus Quinque Ecclesiensis.) A közvetlenebb műfaji előzmények közül Amade Antal egyik

vidám Fejér megyei farsangi mulatságleírását vagy Barcsay Ábrahám *Lakodalom módja az oláhoknál* című leíró versét emelhetjük ki, amely a híres gainahegyi leányvásár vidám rajzával szolgál. Igazán közel *Az Eszter-házi vígasságok*hoz az említett művek egyike sem áll: az alkalmi leíró vers a fejlődés magasabb szintjére Bessenyei költeménye révén jutott el.

3. AZ ÉRTEKEZŐ VERS

Bessenyei lírájának legnépesebb és legreprezentatívabb csoportját a filozofikus jellegű értekező versek alkotják. A Bessenyei-féle értekező vers hazai műfaji előzményeit a XVIII. század közepén virágzó vallásos elmélkedések forrásvidékén kell keresnünk. Ez a barokk szellemű erkölcsjavító irodalom a libertinista szabadgondolkozás, a nyugati felvilágosodás ellen hirdet harcot a keresztény életvezetés érdekében. (Vö. Alszeghy Zsolt: Faludi *Nemes emberé*nek magyar rokonai. Irodalomtörténet 1943. 68—80.) Bessenyei fellépésével gyökeres fordulat áll be az értekező vers magyarországi fejlődéstörténetében. A fiatal költő filozófiai tárgyú *(A Lélekrül, Estveli gondolat, Az elmérül, El-ragadtatás, Az irigy elmérül)* és társadalomelméleti fejtegetéseket tartalmazó *(A' királyságrúl, Az emberi-nemnek munkájirúl)* költeményei egyaránt a felvilágosodás szellemének rendkívül erős beáradását demonstrálják. Bessenyei gondolati költészetének irodalomtörténeti jelentősége így a műfajok tartalmi átalakulásának szintjén is jól érzékelhetővé válik.

Bessenyei közvetlen mintája minden valószínűség szerint a voltaire-i „discours en vers" lehetett, amelynek gondolati tematikáját és szerkezeti sajátosságait (pl. a rímstruktúrát) sikerrel ültette át a maga versírói gyakorlatába. (Ilyen „discours en vers"-eket szép számmal találhatunk Voltaire életművében.) Műfaji tájékozódásában rendszerint a francia irodalom példái az irányadók. Meggyőzően illusztrálják ezt a tendenciát a *Futó darabok* versei is, amelyek a francia „pièces fugitives" nyomán születtek meg.

Természetesen a kor irodalmában más művek, műfajok is forrásértékűek lehettek költőnk számára. Bessenyei lírai alkata, ismert problémaérzékenysége szempontjából különösen azok a költemények érdemelnek figyelmet, amelyek Isten és a természet létmódja után kutatnak. A kérdéskörről Edouard Guitton már idézett könyve ad részletesebb felvilágosítást, itt csak néhány szerző és cím kiragadására kínálkozik lehetőség: Louis Racine: *Dieu dans la nature*, Anne-Robert-Jacques Turgot: *Prière universelle à Dieu très bon, très grand* (Traduite de Pope), Paul-Alexandre Dulard: *La Grandeur de Dieu dans les merveilles de la nature* (1751), Jacques Delille: *La nature*.

A fenti tematika nem ismeretlen a XVIII. század felvilágosult német költői előtt sem. Verseik többségében nehéz eldönteni, hogy az Isten vagy a természet dicséretéről van-e inkább szó. Ismét csak mindössze néhány cím, néhány tendencia jelzésére szorítkozhatunk: Uz: *Gott im Ungewitter*, Hölty: *Lob der Gottheit* (1769), Gleim: *Selbstgespräch in einer schönen Gegend*, Thomsen: *Hymne* (1771), Stolberg: *Die Natur*. Mindenekelőtt azonban itt is Brockes érdemel egy kicsit bővebb méltatást, aki a német költészetet egy másfajta természetszemlélet felé vezette. Brockes *Irdisches Vergnügen in Gott* című munkája egyenesen líratörténeti jelentőségű: új típusú, a korai felvilágosodás jegyeit hordozó vallásossága úgy próbál szabadulni a dogmatikus kötöttségektől, hogy közben nem tagadja Istennek mint a világ megteremtőjének és irányítójának ideáját. Lírája éppen úgy a hagyományos és az új felfogás szüntelen harcában születik, mint Bessenyeié.

A számba vehető közvetlen források közül mindenképpen Popeot kell kiemelnünk az első helyre. Az *Essay on Man* szerzője nemcsak eszméivel hatott költőnkre: költeményével nyilvánvalóan hozzájárult a Bessenyei-féle értekező vers műfaji profiljának kirajzolásához is.

Bessenyei értekező verseivel kapcsolatban műfaji tekintetben ugyan lehet előzményekről beszélni, de a bennük található rendkívül erős szemléleti eltérések miatt a következőkben említendő művek

inkább csak jelzői annak a műfaji kontextusnak, amellyel szemben a 70-es években a fiatal testőrtiszt bölcseleti költeményei megszülettek. Elsősorban prózai fordításokról van itt szó, de akad példa a prózai és a verses forma keveredésére, sőt tisztán verses jellegű művekre is. Az elmélkedések általános keretében rendszerint morális intelmek, tanácsok, „életreceptek" kapnak helyet. (Vö. Alszeghy: i. m. 70.) A katolikus elmélkedő irodalom XVIII. századi alkotásai közül talán Szalézi Szent Ferenc *Philothea* című munkájának fordítása a legjelentősebb, amely 1766-ban jelent meg a pálos Kollarits Joakim tollából. Ugyanebből az évből származik — szintén Kollarits Joakim tolmácsolásában — a *Keresztény világi intések*. Hasonló jellegű művek persze szép számmal születtek a század negyvenes, ötvenes éveiben is, mint pl. Taxonyi János: *Az emberek erkölcseinek és az Isten igazságának tükörei* (1740) című munkája, Bertalanffi Pál *Keresztény bölcsesség* (1754) vagy Miháltz István *Okosok hite* című alkotása. (Ez utóbbi Neumayer Ferenc könyvének fordítása.) Molnár János 1763-ban veti papírra hitvitázó elmélkedéseit *A megtérő református elmélkedésről* címmel.

Dombi Mihály vallásos eszemfuttatásainak (*Vízből és vérből készített üdvösséges fürdők*, 1742) külön érdekessége, hogy önálló versbetétet is tartalmaz. Dombi munkájában gyakori a párbeszédes forma, a Lélek és az Őrzőangyal, a Megváltó és a Penitentiatartó beszélgetésén kívül megtalálhatjuk benne a Test és a Lélek dialógusát is. Ezt a formai megoldást alkalmazza — persze merőben más tartalmi összefüggésben — Bessenyei az 1779-es bécsi *A Holmi*ban. Alszeghy Zsolt Dombi elmélkedéseiben helyenként már Orczy hangját véli hallani. (I. m. 71.)

A kor tisztán verses formájú elmélkedései szinte kivétel nélkül Gyöngyösi István stílusát és verselését utánozzák. Ilyen Gyöngyösi-imitáció Miháltz István *Keresztény Senecája* (1768), vagy Dudás Innocentius *Az igaz lelki édességekre vezérlő kalauz* (1764) című költeménye.

A fentebb említett szerzőktől eltérően közvetlen kapcsolat fűzte Bessenyeit Orczy Lőrinchez, akinek keresztény sztoicista jellegű

életbölcselete gyakran keveredik már a XVIII. századi felvilágosult szabadgondolkozás elemeivel. Ennek figyelemre méltó tanúbizonysága a *Költeményes Holmi egy nagyságos elmétől* című versgyűjtemény. A kötet 1787-ben jelent meg, de annak darabjait Orczy minden valószínűség szerint az 1760-as évek elején írta. *A Barátságos beszédje egy Urnak a' káplányjával* című költemény pl. már 1762-ben elkészült, mégpedig bizonyítottan Voltaire nyomán. (Vö. Bíró Ferenc: i. m. 261.) Ez számunkra azért is fontos adalék lehet, mert a „tarnaörsi bölcs"-nek — aki már az 1760-as években jól ismerte a francia filozófust — valószínűleg aktív szerepe lehetett Bessenyei Voltaire-ismeretének megalapozásában, elmélyítésében.

4. A HEROIDA

A Bessenyei-műfajok változatos színképében a heroida jelenti az egyik legeredetibb árnyalatot. Megteremtője Ovidius, aki *Epistulae Heroidum (Hősnők levelei)* című művével új műfajt hívott életre. Csokonai szerint is különös karakterrel rendelkezik a heroida, amelynek legjellemzőbb sajátosságai háromféle poéma markáns jegyeiből tevődnek össze: „Az őszinte levelek, az érzékeny elégiák és az indulatos monológok tulajdonsági olvadnak egybe ebben, az Ovidius édes találmányjában." (Csokonai Vitéz Mihály Munkái. Bp. 1987. II. 479.)

A versben írt fiktív levélnek ez a változata a XVIII. század közepén különösen Franciaországban örvendett nagy népszerűségnek. Edouard Guitton monográfiájából tudjuk, hogy Michel-Paul-Gui de Chabanon, Charles-Pierre Colardeau, Claude-Joseph Dorat, Jacques-Louis Malfilatre és Jean François de La Harpe a kor leghíresebb heroidaköltői közé tartoztak. Közülük elsősorban Colardeau emelkedik ki, aki 1758-ban *Lettre amoureuse d'Héloïse à Abelard* című Pope-átdolgozásával hatalmas sikert aratott. Egy évvel később La Harpe önálló heroidagyűjteményt adott ki *Héroides* címmel.

Az angoloknál Michael Drayton hozza divatba a műfajt (*Eng-*

land's Heroical Epistles, [1597]), igazán népszerűvé azonban csak Pope híres *Eloisa to Abelard*-ja teszi. Németországban a heroida korábban játszik vezető szerepet a lírai műfajokban, de azért kétségkívül képviselteti magát még a XVIII. század derekán is: Goethe *Alexis an Dorája*, Wieland fiktív verses levelei vagy Jakob Dusch *Moralische Briefé*je egyaránt ezt látszik igazolni.

A fiktív levelekben elbeszélt érzelmes történetek epikus keretbe illeszkednek, a szereplők vívódásai pedig drámai monológokban fogalmazódnak meg. Tárgyuk többnyire a tiltott vagy a külső feltételek mostohasága miatt beteljesületlenségre ítélt szerelem. A heroida különösen csillogó ötvözete az érzelmi túlfűtöttségnek és az elvont töprengésnek. A filozofikus gondolatok rendszerint törésmentesen simulnak bele a szereplők indulatoktól izzó emocionális kitöréseibe.

A műfaj a magyar irodalomban a XVIII. században érte el népszerűségének tetőpontját, bár sporadikus formában előfordul nálunk a heroida már korábban is. Ezek között említhetjük Gyöngyösi István *Kemény János levele Lónyai Annához* című fiktív levelét vagy a XVII. század végéről Cserei Mihály két, Zrínyi Ilonához címzett heroidáját *(Eredj, siess, kérlek..., Isten hozzád szívem...)*.Az első igazán jelentős eredmények azonban e téren kétségkívül Bessenyei György nevéhez fűződnek. *Az embernek próbájá*hoz csatolt *Párides*-heroidákban *(Párides Rézushoz, Rézus Párideshez, Edíza Rézushoz, Rézus fohászkodásai Edízához)* már egy olyan modern, eszmei szempontból a korabeli szentimentalizmushoz kapcsolódó gondolatvilág tárul fel, amelynek nyomán a hetvenes évek második felében valóságos műfaji divathullám indul útjára irodalmunkban. 1775-ben jelenik meg Jakob Dusch *Moralische Briefe* című munkája Báróczi Sándor fordításában *Érzékeny levelek* címmel. A Bessenyei írói köréhez tartozó Ányos Pál Wieland nyomán állítja össze *Érzékeny levelek* című levélciklusát (1782), míg a Báróczi-tanítvány Czirjék Mihály 1785-ben adja ki Dorat és Colardeau heroidáinak fordításgyűjteményét, ugyancsak *Érzékeny levelek* címen. A sok, többé vagy kevésbé jelentős próbálkozás közül kiemelkedik még Dayka Gábor fordítá-

sa, aki Colardeau átdolgozásában ismeri meg Pope *Eloisa to Abelard* című heroidáját. Ez utóbbi egyike a műfaj leggyakrabban feldolgozott témáinak.

Bessenyei *Párides*-heroidáinak alapproblémája ahhoz az 1760-as években tetőződő szellemi mozgalomhoz kapcsolódik, amely az emberi természet rehabilitációjának jelszavát tűzte zászlajára. (Részletesebben l. Bíró Ferenc: A legérzékenyebb nemzedék. ItK 1978. 16—30.) Arról a problémáról van itt szó, amely már az értekező versek egyik említett típusában is plasztikusan jelentkezett: az isteni akarat és a természet erejeként megnyilvánuló szerelem között diszharmonikus viszony támad. Bárócznál a természet törvényét követő szerelmi indulat összhangba kerül az isteni intencióval, míg Bessenyeinél ez a feszültség több alakváltozatban is fennmarad. Ennek legmeggyőzőbb bizonyítéka talán *A Holmi*ban megjelent *Tzérim*-levél, amelyben a költő hasonló kérdések megválaszolásával kísérletezik.

5. AZ EPISZTOLA

A XVIII. század második felében az episztola területén is erős funkcióváltozás érzékelhető. A műfaj természetesen a régebbi magyar irodalomban sem volt ismeretlen, de egyrészt színvonala rendkívül hullámzó volt, másrészt soha nem gyakorolt döntő befolyást az irodalmi élet egészére. „A XVIII. század első felében a magyar nyelvű verses levél egyelőre alacsony szintre süllyedve élt tovább: atyafiságos levelekben kedveskedően versbe foglalták a záradékot, idegenben lakó családtagok versben gratuláltak egymásnak, a nemesurak verses levél kíséretében ajándékozták meg rokonaikat, ismerőseiket." (A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. II. Bp. 1964. 441.) Jellemző, hogy a műfaj területéről ekkor még csak legfeljebb Lázár János latin nyelvű episztoláira (*Epistola ad comitem Gabrielem Bethlen* [1736], *Responsoria ad praeclarum adolescentem Alexium Kendeffi, Ad Alexium Kendeffi* [1756]) hivatkozhatunk. Az episztolák hálózatszerű kiépülésének időszaka az Orczy Lőrinc, Bar-

csay Ábrahám, Ányos Pál, Bessenyei György írói négyszög működésével kezdődik meg az 1770-es évek elején. Ezek a költők a köszöntések és a jókívánságok mellett elsősorban már filozófiai gondolataik kifejezésének nyitottak teret egymáshoz írt verseikben. Ezzel céljuk — eltérően a korábbi gyakorlattól — az irodalmi kapcsolattartás lett. A költői levelek számának hirtelen felduzzadásával párhuzamosan — mint ahogy arra Bíró Ferenc figyelmeztet — az irodalom addigi izolációs létmódjában következik be döntő változás. (Részletesebben l. A felvilágosodás kori magyar irodalom értelmezéséhez. ItK 1979. 316—28.)

Ami az episztola jelenlétét illeti a korabeli európai irodalomban, ösztönző példákban nem volt hiány. Első helyre itt is a Bessenyeiék által jól ismert Voltaire költői levelei (pl. *A. M. Desmahis* [1750], *A Monsieur le chevalier de Boufflers* [1766], *A Boileau, ou mon testament* [1769]) kívánkoznak, de szinte alig akad költő a XVIII. századi irodalomban, akinek az életműve ne tartalmazna több-kevesebb episztolát. A németeknél Lessing és Goethe, az angoloknál Pope költői levelei a legnevezetesebbek.

Bessenyei egyik legfontosabb levelezőpartnere Orczy Lőrinc. A hozzá írt episztolák közül csak három maradt fenn, *(B[essenyei] Gy[örgy] G[enerális] B[áró] Orczy ö Nagyságának, B[essenyei] Gy[örgy] a' B[áró] O[rczy] árnyékának, B[essenyei] Gy[örgy] Báró Orczynak)*, de bizonyosan tudjuk, hogy ennél több levelet váltottak. Ányos Pál két (*Bessenyei Ányosnak* VII., VIII.), Barcsay Ábrahám két *(Barcsay kapitánynak, Ugyan annak)*, Szluha Demeter egy *(A' Mária völgyi Tisztelendö Paulinus Atyáknak)* episztola címzettje. A fentieken kívül Bessenyei irodalmi levelezésben állt Kreskay Imrével (*Bessenyei Gy[örgy] Kreskaynak)* is. Ezek a szerteágazó kapcsolatok pezsdítően hatottak az egész irodalmi élet vérkeringésére, s nagymértékben hozzájárultak a 70-es években a szellemi erővonalak átrendeződéséhez.

6. A PASQUILLUS VERS

A pasquillus vers Bessenyei költészetében ugyancsak periférikus szerepet tölt be, de a *Bessenyei György Gróf Telekinek* és a *Jankó és Pista* című töredék révén a műfaj nála is képviselteti magát. A gúnyvers fejlődéstörténetéről Téglás J. Béla könyve (A történeti pasquillus a magyar irodalomban. Szeged, Magyar Irodalomtörténeti Intézet 1928.) nyújt szintézis igényű áttekintést, mint ahogy hasznos információkkal szolgál Varga Imre tanulmánya (A nemesi verses pasquillus. Szentpáli Ferenc. ItK 1963. 287—302.) is. A továbbiakban elsősorban a fenti forrásokra támaszkodva kíséreljük meg röviden felvázolni a pasquillusok legszembetűnőbb sajátosságait.

A műfaj itáliai eredetű, s nálunk a XVII. század elején jelenik meg. Virágkora a XVII. század második felére esik, a XVIII. század elején már hanyatlásnak indul. „A pasquillus olyan gúnyvers, melynek létrehozója az alkalomszerűség, célja az irányzatosság. Hátterében mindig ott találunk valamilyen indulatot, érzelmi telítettséget, mely a támadás lírai alapját szolgáltatja. Bár vannak a műfajnak epikus jellegű hajtásai, a pasquillus műnemét tekintve lírai alkotás. A valódi vagy vélt sérelmet, bűnt, aljasságot, hibát, ferdeséget ostorozva vagy védelmezve, ritkán tárgyilagosan, legtöbbször elfogultan szól egyénekről vagy közösségekről. Célba vesz világi és egyházi vezetőket, a személyeken túlmenően intézményeket, törekvéseket. Céljainak megfelelően nemcsak bírál és fedd, hanem ócsárol, sokszor becsmérel, rágalmaz is." (Varga Imre: i. m. 291.)

A pasquillus első képviselői irodalmunkban a kollektív gúnyénekek. Tárgyukat a kor vallási és politikai küzdelmeiből merítik, a városok, megyék életének fonákságait figurázzák ki (pl. a *Bethlen Gábor udvara ellen írott gúnyvers*). Nem sokkal később feltűnnek a konkrét személy ellen irányuló egyéni pasquillusok (pl. *Pasquillus contra Johannem Keviczky*, 1649) is.

A pasquillus abban az esetben lehet értékes, ha az egyes személyeket érintő bírálatot a költő országos jelentőségű problémává tudja emelni. Később „a fejlődés során a pasquillus eszközévé vált az

egyéni bosszúállásnak, jelentéktelen személyek kicsúfolásának, személyeskedésbe, mocskolódásba fullad". (Uo. 291.) A műfaj egyik legkiválóbb művelője a XVII. század második felében működő Szentpáli Ferenc, különösen híres *Imago veritatis*a révén. A vallási-politikai vonatkozású gúnyiratok a reformáció terjedésével párhuzamosan ekkor szaporodnak el városainkban.

Téglás J. Béla könyve a politikai és a történeti vonatkozású pasquillusokkal egyaránt foglalkozik. Bessenyei gúnyverséről mindössze egy mondatban emlékezik meg: „Nem beszélhetek itt egyes kiváló embereink magánügyei miatt írott pasquillusairól sem, mint amilyen pl. Bessenyei György gúnyverse gróf Teleki Józsefre." (I. m. 89.) Bessenyei pasquillusa valóban különös színfoltot jelent a műfaj történetében, már csak azért is, mert az általános gyakorlattól eltérően nem burkolózik a névtelenség homályába. Mária Terézia korára elsősorban azok a pasquillusok jellemzőek, amelyeket az országgyűlési csatározások hevében alkottak. Különösen sok ilyen jellegű verses emléke van az 1751. és az 1764. évi országgyűlésnek. (Részletesebben l. Téglás J. Béla: i. m. 88—114., Alszeghy Zsolt: Magyar verses paszkvillus a XVIII. század közepéről. ItK 1965. 197—199., Lehoczky Tivadar: Gúnyirat az 1764-ki országgyűlés idejéből. Irodalomtörténet 1898. 562—565.)

A VERSEK IDŐRENDJE

Az egyes költemények kronológiájával kapcsolatban még számos tisztázatlan kérdés vár megoldásra, de a kötetek megjelenési sorrendjéről megbízható adatok állnak rendelkezésünkre. Bessenyei első nyomtatásban megjelent műve a *Hunyadi László Trágédiája* és annak verses *Töldaléka* volt. Az 1772 elején napvilágot látott kötetben a szerző említést tesz *Az embernek próbájá*ról mint rövidesen kiadandó művéről, ami egyértelművé teszi, hogy a Pope-átdolgozás és a hozzá kapcsolt *Töldalék* a *Hunyadi László* után került a nyomdába. Bessenyei 1771 utolsó hónapjaiban ismerkedhetett meg Pope munkájával, fordítása pedig 1772 tavaszán jelent meg. *Az Esztergházi vigasságok* és a *Delfén* sorait már 1772 második felében nyomtatták ki, míg *A Besenyei György Társasága* az 1777-es esztendő terméke.

Fontos leszögezni, hogy a kötetek beosztása nem tükrözi egyben a művek keletkezési sorrendjét is. Távolról sem biztos, hogy a *Hunyadi László*hoz csatolt toldalékverseket a tragédia megírása után vetette papírra Bessenyei. *Az embernek próbája* valószínűleg később született meg, mint a kötethez csatolt toldalékversek, míg *A Besenyei György Társaság*ában pl. az 1773-as keltezésű *B[essenyei] Gy[örgy] G[enerális] B[áró] Orczy ö Nagyságának* megelőzi az 1772-es *Barcsay kapitánynak* című episztolát. Természetesen nem mondhatunk le arról, hogy kísérletet tegyünk a versek valódi keletkezési sorrendjének kiderítésére. Mivel azonban ez a kronológiai rekonstrukció csak hipotetikus szinten valósítható meg, a kisebb költeményeket az

eredeti nyomtatványok megjelenési sorrendjében közöljük. A szerző életében nyomtatásban meg nem jelent verseket (*Bessenyei György Gróf Telekihez*, Ányos Pálhoz és Kreskay Imréhez intézett episztolái) — tekintettel arra, hogy a 70-es évek második felében keletkeztek — kötetünkben *A Besenyei György Társasága* című gyűjtemény után önálló csoportba soroltuk. *Az embernek próbáját* és *Az Ember poemaban* című művet a kötet végén egymás után közöljük.

A DATÁLATLAN KÖLTEMÉNYEK KELETKEZÉSI IDEJÉRŐL

Bessenyei verseinek műfaji szempontból való feltérképezése egyúttal átvezet egy másik fontos probléma, a költő datálási eljárásának megértéséhez is. Episztoláit pl. csaknem mindig keltezi, értekező verseit sohasem, míg a leíró versek ingadozást mutatnak. A datálatlan költemények időrendjének megállapítása külső támpontok, megbízható adatok hiányában sok nehézséget okoz. A valószínűsíthető keletkezési időpontokra itt csak a versek gondolati fejlődésívének rekonstrukciója alapján lehet következtetni. Kronológiai tájékozódásunk során ezért leginkább az eszmetörténet segédeszközeit vettük igénybe. Egy ilyen jellegű megközelítés természetesen aligha hozhat végleges, megnyugtató eredményeket, de az esetleges tévedések kockázatát ezzel együtt is vállalni kell. Az alábbiakban a datálatlan Bessenyei-versek keletkezési sorrendjének egyik lehetséges változatáról alkotott koncepciónk alapelveit vázoljuk fel.

1. Természet és érzékenység: a „testi ember" koncepció implicit jelentkezése a leíró versekben

Belohorszky Ferenc tanulmányában (Bessenyei lírai költészete. Debreceni Szemle 1931. 391.) megállapítja, hogy Bessenyei költeményei 1771 és 1772 között íródtak. A nagyobb pontosságra törekvő

periodizációnak nem látja értelmét, „mivel ez a kor világnézeti kifejlődésének vajúdó korszaka", s ebből adódóan az időrend ismerete „a belsőben rejlő tág problémákat egy lépéssel sem viheti előbbre". Gálos Rezső Belohorszkyval szemben nem zárja ki annak lehetőségét sem, „hogy egyik-másik leíró költeménye talán olaszországi útja előtt is megvolt már", s úgy vélekedik, hogy az *Estveli gondolat* lehet a legnagyobb valószínűséggel Bessenyei első verse, „mert a *Hunyadi*nak elsőül megjelent könyvének *Töldalék*ában ez az első vers, megelőzi a máriavölgyi pálosokhoz 1771 karácsonyán írottat is". (I. m. 393.) A költemények kronológiai problémáit csak futólag, többnyire a találgatások szintjén érinti.

A jelenleg rendelkezésünkre álló csekély számú tárgyi adat birtokában szinte lehetetlen eldönteni, hogy Bessenyei írt-e verset 1771 előtt, vagy sem. Gálos feltételezését, amely szerint a költő néhány leíró költeményt esetleg már 1769 táján is papírra vethetett, nem zárhatjuk ki teljes bizonyossággal, de nem is támaszthatjuk alá semmivel. Ennek fényében azonban az *Estveli gondolat* elsősége erősen megkérdőjelezhető, hiszen ez a vers szemmel láthatóan már zavart, bizonytalanságot tükröz, a „mennyi Ember, anyi törvény" láttán érzett zaklatottságot, amelyet *A' Tiszának reggeli gyönyörüségé*ben vagy az évszakversekben még eltakar a természet szépségére, erejére rácsodálkozó költőben a felfedezés spontán öröme. A magunk részéről valószínűbbnek tartjuk, hogy inkább Bessenyei allegorikus-aforisztikus versikéi *(Öröm, Szépség, Szerelem, Mordság, Útállat, Unalom, Sundaság, Szép-ész, Házasság, Barátság, Harag, Szegénység)* születhettek meg valószínűleg már 1771 előtt. Barcsay Ábrahám ez idő tájt ugyancsak ezzel a műfajjal kísérletezik, s tudjuk, hogy Barcsay példája (Orczyval együtt) befolyásolhatta Bessenyei irodalmi pályakezdését.

Ezek a versezetek még aligha tekinthetők többnek egyszerű ujjgyakorlatoknál; teljesen hiányzik belőlük az egyéni invenció. Ezzel szemben a leíró költemények kivétel nélkül a művészi strukturáltság magasabb fokán állnak, s fontos stádiumot jelölnek Bessenyei fejlődésében. A külvilággal, a természettel merőben új típusú kapcsolat-

ba lépő költő merész álláspontja — még ha többnyire öntudatlan, burkolt formában is — itt körvonalazódik először: a testi érzékenység által meghatározott ember közvetlen, harmonikus viszonyban áll a természettel. Nyoma sincs még ezekben a költeményekben a természet és az ember létmódját, működési elveit, belső törvényszerűségeit vizsgáló elvont töprengéseknek, de a formálódó új világkép ösztönszerű gondolati reflexei vezetik már a tiszai reggel szépségében, az évszakok színpompás váltakozásában gyönyörködő fiatal költő tollát, s ugyanebből az ihletből születik valamivel később *Az Esterházi vígasságok* és a *Delfén* érzékletes leírása is. Nem a gondolat van itt előtérben, hanem az élmény spontaneitása: a szívének, azaz testének „érzékenységével" bíró ember benyomásainak minél frissebb, érzékletesebb visszaadása. (Vö. Bíró Ferenc: A fiatal Bessenyei és íróbarátai Bp. 1976. 32.) Igaz, első episztolájában (*A' Mária völgyi Tisztelendö Paulinus Atyáknak* 1771. dec. 12.) Bessenyei még az elme, a lélek vezető szerepéről ír, de kérdésének gondolati hangsúlya már más pontra helyeződik, mint a hagyományos felfogásé: „Minek van az elme egyébért, hanem hogy szívünknek érzékenységeit, és önnön gondolatjait vezérelvén, ugyan azokat mindenek előtt szabadosan festhesse?" S valóban, a leírások költői gyakorlata is ezt a meggyőződést látszik igazolni. Ott lappang azonban már Bessenyei lelkében az új felfedezés nyomán támadt nyugtalanság: a *Párides*-heroidákban a kiegyensúlyozott kontemplációt a szorongó meditáció váltja fel.

2. Zavar és elbizonytalanodás: a Párides-heroidák és az Estveli gondolat

Bessenyei heroidáiban az eddig öröm és felszabadultság forrásaként megismert természet új oldaláról mutatkozik meg: a boldogság és nyugalom világa helyett a vakon tomboló természeti erők lépnek színre, amelyek a végső kétségbeesésbe hajszolják a szeszélyeinek teljesen kiszolgáltatott „testi ember"-t. Ezekben a versekben — mint

ahogy arra Bíró Ferenc figyelmeztet — egészen világosan fogalmazódnak meg a költőnek a „testi ember"-rel kapcsolatos aggályai: „Mindent a természet tsinál életével", így az érzékenységek által meghatározott ember nem lehet képes saját sorsának irányítására, tehetetlen rabként vergődik a természet szűkre szabott börtönében. Ezt maga Rézus, az egyik heroida címszereplője sem látja másképp, amikor megfogalmazza saját majdani sírfeliratát: „Itt múlt-el egy ember, kit e' nagy természet / A' földnek porából meg-megelevenített. / Míg élt, történetin széllyel hányattatott, / Mindent érzett, látot, gondolt és halhatott. / Nem tudta kezdetét, magát sem ismérte, / S halálát mint ifjú idején el-érte. / A'nyi törvénye vólt a me'nyi lehetett: / Élt, 's magától még is semmit nem tehetett: / Mindent a' természet tsinált életével, / A' melly szabaddá lett örök erejével." Az egymástól elszakított Rézus és Edíza nem szabadulhat meg a szerelmi szenvedély gyötrelmeitől, vágyaik beteljesületlenek maradnak. Ebben a helyzetben még a hagyományos világkép legstabilabb tartópillére, Isten sem nyújthat hatékony segítséget: a megváltás reménye nélkül halnak el Edízának az egekhez intézett fohászkodásai is.

Az *Estveli gondolat* tanúsága szerint Bessenyei nem talál megnyugtató válaszokat feltámadó kételyeire a vallások és a társadalom világában sem. Akárcsak a paulinus atyákhoz intézett episztolában, itt is felsejlik az átfogó világmagyarázat igénye, de az érzékeny ember újra roppant zűrzavarba, bizonytalanságba csöppen. „A' természet sokba vaknak tett bennünket, / Halgassuk Istenünk, 's érezzük szívünket" — javasolja, de gyorsan kiderül, hogy mindez nem ilyen egyszerű. A vallásokban és a tudományokban nincsenek egyértelmű igazságok, sőt, az áttekinthető, logikus rendszer után áhítozó költőnek éppen ennek ellenkezőjét kell megállapítania.

Az induló Bessenyei gondolkozói helyzetét tehát sajátos kettősség jellemzi. Egyfelől a leíró versek mélyén nyilvánvalóan ott munkál már a fiatal költő gondolati alapélményének, a „testi ember" felfedezésének öröme, ugyanakkor azonban kinyilvánítja ezzel kapcsolatos félelmeit, nyugtalanságát is. Ez a feszültség élteti Bessenyei első igazán jelentős versét, *A Lélekrül*t, de azok a gondolati reflexek,

amelyek eddig inkább csak implicit módon jelentkeztek, most egy kikristályosodó filozófiai rendszer fogalmi keretében mutatkoznak meg.

3. A hagyományos és a modern felfogás nyílt összeütközése: A Lélekrül

Az *Estveli gondolat*hoz hasonlóan ebben a 300 soros „discours en vers"-ben is a gondolkozó lélek nagyszabású szellemi körutazása alkotja a költemény gerincét, ismét felvetődik a keresztény és a mohamedán vallás polémiájának problémaköre, de jóval feltűnőbbek a két vers közötti különbségek. *A Lélekrül* gondolati vonalvezetése sokkal kiegyensúlyozottabb, eszmeanyaga sokrétűbb, nyelvi megformáltsága is valamivel magasabb fokú. Mindez arra utal, hogy a költeményt valószínűleg az *Estveli gondolat* után vethette papírra a költő. Bessenyei programverséről van itt szó, amelyben a felvetett problémák megoldásának különféle variációi azonos tárgykörben mozogva térnek vissza majd más költemények, *Az embernek próbája*, *Az Ember poemaban*, *A Holmi*-redakciók, *A természet világa* vagy éppen *A bihari remete* lapjain.

A Lélekrül három, egymással szoros összefüggésben álló filozófiai problémakör elemzését nyújtja. Az elsőben ontológiai-ismeretelméleti szempontból határozza meg a gondolkodó szubsztancia és Isten viszonyát. Feltehetően a vers karteziánus eszmei talapzatára utal itt az a tény, hogy Bessenyei Isten létezésének igazolását egyfelől az ontológiai istenbizonyítás sarktételének („Elgondolom Istent, Isten tehát van") felhasználásával, másfelől pedig a „ható és teljes ok" logikai alapelvének érvényesítésével az ok és okozat relációjában végzi el. A második átfogó gondolatkörben a lélek testi determináltságának fiziológiai alapját tárgyalja. Mivel azonban az eddigiek során kifejtett idealista metafizikai álláspont ellentmondások nélkül aligha egyeztethető össze a materialista fiziológiai felfogással, Bessenyei az élesen jelentkező antinómia élét az „éltető lélek" fogalmi kategóriájának bevezetésével próbálja tompítani. Ilyenképpen kü-

lönbséget kell tenni a testi működésektől elválaszthatatlan „éltető lélek" (testlélek), valamint a testi állapotváltozásoktól teljesen független „halhatatlan lélek" természete között.

Már az ókori görög filozófusoknál is létezett egy olyanfajta elképzelés, mely szerint a lélek a vérrel lenne azonos, Descartes-nál a vér legfinomabb részei a test és a lélek közvetlen kapcsolatát biztosító életszellemek, Uriel da Costánál pedig az emberi lélek nem más, mint a vérben áramló életszellem. Ebből a gondolatkörből bomlik ki Bessenyeinél a véren hajóként hánykódó lélek (tehát az „éltető lélek") szuggesztív hatást keltő képe: tehetetlennek bizonyul itt a „vér folyásá"-val szemben a lélek, az állandóan érvényesülő kölcsönhatásban mindig a testé a vezető szerep. Ha arra gondolunk, hogy az „âme sensitive" kategóriája már a XVIII. század gassendista libertinusai számára is milyen remek eszköznek bizonyult a tudomány és a vallás közötti ellentmondások kiegyenlítésére, akkor talán kisimulhatnak előttünk Bessenyei versének első pillantásra különösnek ható logikai törésvonalai. (L. Heikki Kirkinen: Les origines de la conception moderne de l'homme machine. Helsinki, 1960. 162.) Az „éltető lélek" fogalmi kategóriájának megjelenése fontos tényező a kronológiai tájékozódásban: a leíró versek mélyén lappangó „testi ember" koncepció első gondolatcsírái ebből a burokból pattannak ki.

A Lélekrül utolsó harmadában Bessenyei a szenvedélyek és az akaratszabadság problémáival az etika szférájába lendül át. Ez a tematikai váltás azonban egyúttal máris eltávolodást jelent a „testi ember" koncepciótól, hiszen ezekre a merész anyagelvű fiziológiai gondolatokra súlyos ellentmondások nélkül aligha építhető rá a szabad akarat idealista tana. Ezért Bessenyei hirtelen „elfelejti" a test és lélek közvetlen kapcsolatát biztosító „éltető lelket", s ismét a „halhatatlan lélek" fogalmát állítja előtérbe. Az abszolút determinált anyagi szféra és az indeterminált szellemi világ között támadt logikai feszültséget a filozófus-költő csak úgy tudja feloldani, hogy saját fizikai létezését mintegy zárójelbe teszi. Lelke szabad, a testre pedig a szabad akarat gyakorlásakor „nincs szükség", hiszen a

legfőbb szellemi szubsztanciával amúgy is csak a halhatatlan, anyagtalan lélek állhat közvetlen érintkezésben. Bessenyei számára nem is elsősorban az fontos, hogy miképpen egyeztethető össze az isteni determináció az akaratszabadsággal, hanem annak felismerése, hogy a „Lelket tsupa emberi hatalom nem ítélheti."

A Lélekrül gondolattükrében nemcsak a test és a lélek kapcsolatának gyökeresen új értelmezési lehetőségei villannak fel; a vers utolsó harmadában mintha még az *Estveli gondolat* jelentésterét egyértelműen uraló keresztény istenképen is hajszálrepedések támadnának: „Az örök Ístenség, mint nap-fény, 's természet, / Minden teremtésre a' képen ki-terjedt. / A' hol tsak valami van, ott Isten beszél, / Mert erején kívül semmi lételt nem lél." A gondolat közvetlen forrása ugyan pontosan aligha deríthető ki, de a számba vehető lehetőségek között az sem tűnik elképzelhetetlennek, hogy itt már az ún. „spinozizmus" frazeológiájának korai jelentkezésével van dolgunk. (A kérdéskör magyar nyelvű összefoglalását l. Bíró Ferencnek a Bessenyei-kritikai kiadás *A Holmi* című kötetéhez írott bevezető tanulmányában. Bp. 1983. 33—34.) Ez a túlnyomórészt kéziratos formában terjedő filozófiai vitairodalom csak egy, de annál lényegesebb ponton mutat közvetlen összefüggést a spinozai rendszerrel, amelynek alapfogalma, a „Deus sive natura", a „spinozista" elmélkedéseknek is lényegi magvát alkotja. Ez a fontos közös sajátosság az Isten és a természet azonosságának tétele. „Az Isten definíciója ebben az irodalomban ugyanis két módon történik: az egyik az ún. *grand Tout*-ként (= nagy Minden) való meghatározás, amely szerint Isten az Univerzummal azonos, a másik pedig az *anima mundi* elgondolás, amely az Istent úgy fogja fel, mint lelket a testként felfogott anyagi világon belül. Az Isten e két meghatározása közül valamelyik mindenfajta 'spinozista' gondolatnak döntő, elhatároló mozzanata." (I. m. 33.)

Könnyen elképzelhető, hogy Bessenyei — feltételezhetően későbbi — „spinozista" verseinek egymásra épülő gondolatsorában *A Lélekrül* idézett helye jelenti az egyik első logikai láncszemet. A mindent átfogó, egyetlen isteni szubsztancia létezését feltételező állítás itt még

csak a hasonlat szintjén merül fel, egy születőfélben lévő gondolati tendencia talán nem is egészen tudatos jelzéseként csúszik ki a költő tollán. A vers egészében természetesen a kereszténység hagyományos istenképzete dominál még, de a tradicionális felfogás alapelveinek fellazítása már *Az elmérül* és az *El-ragadtatás* messzire mutató, döntő szemléleti áttörést sejtető megfogalmazásait vetíti előre.

4. Kibontakozási kísérlet a „testi ember" koncepció jegyében: Az elmérül és az El-ragadtatás

Az *Estveli gondolat*ban és *A Lélekrül*ben megkezdett szellemi utazást Bessenyei *Az elmérül*ben folytatja, ahol elméje (a lélek és az elme a kor szóhasználatában azonos jelentésértékű) még meredekebb csúcsok meghódítása felé tör. A vers első két sorának hasonlata („Mint egy kis szél, a' melly tengereink mellett, / Fel kel, 's lengedezve jár az habok felett.) *A Lélekrül* definíció-kísérleteinek egyikére („Villámlás, pára, tűz, kis sugár, vagy tsak szél?") utal vissza, de a hasonlatsor lezárása még határozottabban mutatja az ott kifejtett materialista fiziológiai koncepció alapelvének változatlan érvényességét: „Elmém! te is e'ként jársz szívem tengerén, / Sok habokat tsinálsz széllyel folyó erén." A lélek, az elme már jól ismert „suhogo szárnyával" tehát most is a „szív tengerén" jár, azaz a testi determináció jelentőségét sugalmazza. A test és a lélek kölcsönhatásának egységelve szintén ugyanolyan egyértelműen fogalmazódik meg, mint *A Lélekrül*ben: „Szívemnek tsatáján veled a' változás / Olly, mint a' habok közt tsapdosó villámlás. / Gondolatod dörög, vele a szív habzik / Fájdalmas érzése szűntelen változik." Bessenyei itt ismét *A Lélekrül* villám — lélek analógiájának képzetkörét eleveníti fel, s nem nehéz észrevenni azt sem, hogy a fenti idézet tartalma feltűnő hasonlóságot mutat a szív „felzúdult tengerén", a véren csapkodó lélek szuggesztív képével.

Az *Estveli gondolat*, *A Lélekrül*, *Az elmérül* felépítésének szerkezeti

párhuzamossága, a nyitóképek tartalmi átfedései, egyes kifejezések, fordulatok állandó visszatérése azt bizonyítja, hogy Bessenyei ugyanazokat a problémákat járja körül különféle megközelítésekben, hogy formálódó koncepciójának egységesebb, szilárdabb formát adjon. Ezért kanyarodik vissza szüntelenül ahhoz, hogy az emberi megismerőképesség szükségszerűen korlátokba ütközik („Meddig akarsz menni már repüléseddel? / Fel dulhatsz-é mindent vakmerőségeddel?"), hogy a lélek létmódja, valóságának természete teljes mélységében aligha tárható fel („Magyarázza meg LOKK, mely valóság vagy te"), hogy egyetlen vallás igazsága sem lehet abszolút érvényű („Ne tedd bírájává léted e' Világnak, / Ne légy itélője olly számos vallásnak"). Bessenyei mégsem mindig ugyanazt mondja: ebben a spirálszerűen felfelé csavarodó gondolati mozgásban a hangsúlyeltolódások, az egymásnak feszülő ellentétek különös hintajátéka hordozza a változást. A „spirál" különféle fokozatainak leválasztása így a gondolati építmény időbeli rétegződéséről is képet adhat.

Mint ahogy azt *A Lélekrül*ben láttuk, a fiziológiai és az ontológiai szint közötti távolság áthidalására a filozófus-költő még alig-alig tesz kísérletet. A modern istenszemlélet — amelynek első jelei ott még jobbára öntudatlanul jelentkeztek — *Az elmérül*ben jóval markánsabb alakváltozatot ölt. Bessenyei istene itt mintha már az a *„grand Tout"* lenne, amelynek láthatatlan kisugárzása a jelenségvilág legkisebb részleteiben is észlelhető. Isten „kebeléből e' Világ el terjedt, / Belsö részeiben a' természet éledt. / Felettünk, alattunk, bennünk, mindenütt van, / Éljünk, vagy múljunk bár, meg maradunk abban... / Ez az erö nékünk úgy tetszik sehol sínts, / De még is szemléled akármerre tekints." Ugyanakkor azonban továbbra is megmarad az elme (lélek) és az Isten közötti — *A Lélekrül*ből már jól ismert — közvetlen kapcsolat, amely ott az ontológiai bizonyítás alapja volt ("Úgy nézd ezt, mint léted' véghetetlen Atyját"), s ugyanilyen kitartóan ragaszkodik Bessenyei a lélek halhatatlanságának keresztény dogmájához. („Gondolkozz józanon, vezéreld életed' / Elrendeli az ÚR hóltom után léted'.")

Az *El-ragadtatás* című vers azonban már a tradicionális vallás egyetlen kérdéskörét sem érinti. A „spinozizmus" tehát az immanentista felfogás *„anima mundi"* tételére emlékeztetően Istent egyenesen a természet „Láthatatlan Lelke"-ként szólítja meg: „Ez az örök erő magába mozdúlván / Széllyel terjeszkedett a' mindent alkotván. / Kebelébe tartja a' nagy természetet / Mellynek az ő Lelke szabhatott tsak rendet." Ennek az Istennek nincsenek antropomorf sajátosságai („Örökös nagy Isten! ki mindenütt terjedsz, / 'S tőlünk személyjedbe még sem szemléltethetsz."), s nem mondhatja magáénak egyetlen vallás sem. („Ez örők *mindennek* füst okoskodásunk, / Tsendesen nézi, hogy külömböz vallásunk.") Az egész költemény egy elnyújtott fohász ehhez a titokzatos istenséghez, hogy világosítsa meg a vallásháborúban egymást az Isten nevében öldöklő emberek elméjét: „Mutasd az embernek, hogy benne lakozol, / És a' természetbe soha nem változol." Bessenyei hosszasan tárgyalja a természeti és a társadalmi törvények diszkrepanciáját, amelynek megszüntetése az emberi nem boldogulásának nélkülözhetetlen előfeltétele. Az emberiséget csak az lendítheti tovább megrekedt fejlődésének holtpontjáról, ha visszatér a természet törvényeihez, a természethez, amelyben Isten végtelen lelke lélegzik.

A „spinozizmus" felé való haladás még explicitebb fogalmi jegyeivel szolgál Bessenyei Pope-átdolgozása, *Az embernek próbája*, amelynek vizsgálata azonban más tanulságokkal is szolgál: kiolvashatjuk belőle többek között a fiatal költő megoldási kísérletét a század egyik kulcsproblémájára, a „problème du mal"-ra vonatkozóan.

5. A pope-i világmagyarázat vonzásterében: Az embernek próbája

Bessenyei *Az embernek próbájá*ban az eddig tárgyalt értekező versek által kijelölt gondolati pályán halad tovább. Az eddigiek során kiderült, hogy a modern istenkép csak burkoltan vagy pedig meglehetősen kétértelműen jelentkezett. *Az embernek próbája* szer-

zője azonban már így fogalmaz: „E' nagy természetet egy testnek kell venni, / 'S Alkotóját a'nak úgy Lelkévé tenni; / Osztán jól visgálván e' két erőséget, / Lássuk-meg hol lelünk erőtelenséget. / Vagyon-é fájdalma a' nagy természetnek? / És a' benne lakó Isteni Léleknek?"

A Lélekrül még egyértelműen arról tanúskodik, hogy Isten és az emberi lélek között közvetlen kapcsolat áll fenn, bár foltszerűen felbukkannak az immanentista elképzelések első jelei. *Az elmérül*ben és az *El-ragadtatás*ban jelentős mértékben meglazítja, illetve ellentmondásossá teszi ezt a direkt viszonyt a többnyire már dezantropomorf módon elgondolt istenkép, de a radikális szakítás lényegében csak most következik be: Bessenyei leplezetlenül hátat fordít a hagyományos módon értelmezett keresztény istenségnek, sőt a fiziko-teológia emberközpontú világképének is.

A fiziko-teológiai elképzelések sarktételét — amely csupa emberközpontú célszerűséget lát a természetben — többé-kevésbé már *A Lélekrül*ben elfedi a racionalizmus, *Az embernek próbája* pedig alapjaiban ingatja meg, hiszen ez a személytelen, az embertől eltávolodott Isten „Egyenlöül néz egy verebet el-veszni / És valamelly Vitézt a' mélységbe esni." Innen már csak egy lépést kell megtenni annak felismeréséig, hogy „A' teremtésnek örökös tzélja, nem egy embernek különös gyönyörűségeit; de a' Világnak nagy rendit nézi, mellyet egy kis résznek örömeért vagy szenyvedéséért meg nem bont, sem fel nem forgat." Isten tehát nem hibáztatható a világban fellelhető rosszért, ő csak a teremtés egészéért felelős, „Mellybe minden dolog tökéletesség lett." „E' Világnak felét mi rosznak nevezzük, / Pedig minden jó ha a' teremtést nézzük. / Istenre, Világra nézve rossz nem lehet, / Az örök rend gonoszt magából nem tehet." Így Bessenyei lényegében megnyugtató választ talál magának a „problème de mal"-ra, de mindez szükségszerűen együtt jár a keresztény istenkép lerombolásával, hiszen egy ilyen elvont módon létező teremtővel szemben értelmüket vesztik az olyan kifejezetten individuális érintkezési módok, mint az ima vagy a szintén személyre szóló isteni gondviselés. Ezek a gondolatok az egész XVIII. század filozófiai köztudatát áthatják: Leibniz híres *Theodicea*jának vezéreszméjét

nemcsak Pope vette át; a kérdéssel olyan neves gondolkozók is többször foglalkoztak, mint Bayle, Voltaire vagy Shaftesbury. (Vö. Bíró Ferenc: Bessenyei és íróbarátai. 47—55.)

*Az embernek próbájá*ban a darabjaira hullott fiziko-teológiai világkép helyét a „lények láncolata" koncepció foglalja el. Ez a rendszer 1750 körül már a modernizálódó világkép szilárd talapzatát jelenti, de a fiziko-teológiai elvvel versengő kozmológiai tanítássá csak a század második felében válik. (Erről részletesen l. A. Lovejoy: The Great Chain of Being. Cambridge [USA] 1942.) A bölcs és statikus világrend mögött álló Isten képe Diderot, La Mettrie, d'Holbach műveiben meginog, a mechanikus materialista világmagyarázatba átépített „lények láncolata" pedig alapvetően új értelmet kap: d'Holbach felfogásában pl. az okok és okozatok hatalmas, hézag nélküli láncolataként jelenik meg. Ezt az elgondolást később a létezők szakadatlan, egyidejű láncolatának tana egészíti ki, amely szerint a lények egyik osztályából a másikba fokozatos átmenet vezet, s a „scala naturae"-n minden élőlény a saját tökéletessége fokán helyezkedik el. Az ember a „lények létrájá"-n kettős, testi és lelki természetéből adódóan közbülső helyet kap. Bessenyei interpretációjában is meg kell elégednie ezzel a pozícióval, nem szabad magasabbra törnie, hiszen a világrend törvénye elleni lázadás eleve kudarcra ítéltetett, s az ember boldogtalanságához vezet. A filozófus-költő óva int bennünket attól, hogy eltávolodjunk a rendszerben számunkra kijelölt ponttól, s ezzel összefüggésben éles kritikával illeti mind a sztoicista, mind pedig az aszketikus morál sajátosságaiból eredő túlzásokat.

A Lélekrül érdekes szövegpárhuzamot mutat helyenként *Az embernek próbájá*val. Bessenyei csaknem szó szerint úgy kérdez itt, mint *A Lélekrül*ben: „Vagy tudja-é a' bőlts vezetni érzését? / 'S éjjel zabolázni rút képzelődését? / Vérébűl változás merre fut Lelkébe? / Me'nyi rész tarthatja életét testébe?" A Pope-átdolgozásban azonban olyan új fogalmi kategóriák is megjelennek, mint pl. a „magaszeretet", amely ebben a jelentésmezőben az érzékenység tágabb értelmezésének felel meg. Ez a tényező is *Az embernek próbája*

későbbi keletkezését valószínűsíti. Ugyanakkor visszatér Bessenyei ebben a költeményében is a testi determináció elsődlegességét bizonyító, a tengeren hánykódó lélek képéhez: „A vérnek tengerén kiki hajó fárad, / Hol Lelkünk kormányoz, 's indúlatunk ragad." Jóval határozottabban körvonalazódik most Bessenyei igénye arra, hogy a lélek irányítsa vérünk indulatait, de azzal is tisztában van, milyen nehéz feladat ez az egyetemes természettörvény erőterében élő ember számára. Így inkább csak az indulatokhoz való okos alkalmazkodás módozataira igyekszik felhívni a figyelmet, s annak lehetőségeit kutatja, hogy miképpen lehetne a létezésünk meghatározó részét alkotó testiséget (így az indulatokat is) befogni a lélek, a „józan okosság" vitorlájába. A törekvés a két princípium összehangolására változatlanul jelen van, ez azonban távolról sem veszélyezteti *A Lélekről*ben kifejtett fiziológiai koncepció integritását.

6. A „testi ember" koncepcióban munkáló gondolati feszültség új alakváltozata: Bessenyei György magához

Bessenyei gondolati fejlődését nem szabad egy nyílegyenesen felfelé haladó vonal analógiájára felfogni. Láttuk, hogy a leíró versek önfeledt szemlélődése mögött a *Párides*-heroidák nyugtalansága lappang, hogy *A Lélekről* merész fiziológiai emberképére minduntalan rávetül a hagyományos keresztény vallásos meggyőződés árnyéka. Bessenyei lényegében soha nem fordít igazán hátat a „testi ember" koncepciónak, de állandóan hol több, hol kevesebb aggodalommal tölti el az új felfogás negatív konzekvenciáinak számbavétele. Ezen persze semmi meglepő sincs, hiszen a magyar felvilágosodás hajnalán még éppenhogy csak meginognak a régi világkép ideológiai alapjai; az érzékenység hatalmának belátása vagy a „spinozista" istenkép még nem olyan erős, hogy megnyugtató módon tisztázhassa Bessenyei számára a túlvilági élet vagy a lélek halhatatlanságának a kor emberét mélyen érintő problémáját. A filozófus-költő gondola-

ti pályáján egy ilyen válságos pillanat megrendültségének hiteles dokumentuma a *Bessenyei György magához* című költemény, amely 1777-ben jelent meg, de valószínűleg néhány évvel korábban (talán 1773 és 1776 között) keletkezhetett. Az mindenesetre bizonyos, hogy *A Lélekrül*ben körvonalazódott ellentmondások jóval erősebben izzanak fel ebben a drámai önvallomásban. Nemcsak a kérdések válnak zaklatottabbakká, hevesebbekké („Ki vagyok? mi vagyok? merrül s' mibül jöttem? / Hol vóltam? 's hogy esett hogy világra lettem?"), hanem azok értelmezési tartománya is kiszélesedik. Bessenyeinek *A Lélekrül*ben helyenként még sikerül összeegyeztetni idealista metafizikai álláspontját a materialista fiziológia tételeivel, itt azonban a robbanásig feszült antinómiák könyörtelen vagy-vagyában már felőrlődik a helyét nem lelő, létezésének eredetét és célját nem értő ember. Bessenyei „halandó sors"-át egyenesen úgy határozza meg, mint amelyben „szabadságom rabságával lelem", s nem kevésbé szenvedélyes a barokk kor alkonyának létérzését tükröző, végső logikai törőspontig feszített paradoxonsora sem: a lélek „Örökös élettel biztatgat létembe / Ámbár raboskodik fájdalmas testembe. / Igy az Ég, föld között szüntelen hánykodva / Nyögök, 's majd nevetek élvén sohajtozva. / Felettem kékellik az Égnek térsége, / Reng alattam gyakran 'e földnek mélysége. / Örökké valóság kiáltya lelkemet, / De halál árnyéka fedezi testemet."

A dualista felfogás ellentmondásai a töprengő filozófusban kétségbeesett konfúziót szülnek. Valamivel erősebbnek bizonyult az idealista metafizikai álláspont vonzása („Csak az Isten maga örökös igazság"), de ugyanakkor Bessenyei ismételten hangsúlyozza: „Érzékenységimnek rabságában vagyok / S' mindenkor ezeknek kezek közt maradok."

Bessenyei gondolati rendszerének ellentmondásossága a 70-es évek második felében sem szűnik meg, eszmefuttatásai nem tudnak szilárd nyugvópontra jutni. S bár az eddigiek során tárgyalt problémák 1777 után jobbára kiszorulnak csökkenő számú verseinek gondolati színteréről, prózai munkáiban mindvégig változatlan intenzitással gyűrűznek tovább.

7. *A társadalmi szerződéselméletek és a természet viszonya: a Futó darabok versei*

Az 1777-ben megjelent *A Besenyei György Társasága* című gyűjtemény többek között egy három versből álló kis versfüzért is tartalmaz *Futó darabok* címmel. A bennük felvetett problémák szorosan összetartoznak: az emberek közötti egyenlőtlenségek kialakulásának okait, a társadalmi és a természeti törvények feszült viszonyának eredetét kutatják. Keletkezési idejük ismeretlen, feltételezéseink az 1772 és 1777 közötti meglehetősen széles idősávban mozoghatnak.

*A' királyságrúl*ban a királyság intézményének születését, társadalmi fejlődésrajzát vázolja fel. A vers gondolati alaprendje feltűnő párhuzamosságot mutat az 1772 utolsó hónapjaiban papírra vetett *Ágis tragédiája* című drámáéval, s ez az eszmei tőszomszédság önkéntelenül is felveti annak lehetőségét, hogy a vers esetleg ez idő tájt keletkezhetett. Bíró Ferenc (A fiatal Bessenyei és íróbarátai. 114.) szerint a tragédia egészét mozgató, meghatározó jelentőségű alapellentétének az a valódi tartalma, hogy „a lázongók a fiatal szerző korának monarchista programját képviselik — egy fiktív 'reakciós' uralkodó ellen szónokolva fejezik ki egyetértésüket az adott, a konkrét monarchia iránt." A költemény ugyanezen a kettősségen épül fel. Bessenyei a vers első felében a szüntelen vérontás és a teljes anarchia képeit vetíti elénk. Ez a kaotikus állapot csak akkor szűnik meg, amikor az emberek szabadságukat önként adják át a magántulajdon és az állampolgárok személyes jogainak biztonságát szavatoló király, a „földi Isten" kezébe. Erre a „Jupiter véribül támadt", égi magasságokban uralkodó királyra még nem igazán jellemző az alattvalók iránti lojalitás: a nép, a közjó szolgálatának nehéz hivatalát vállaló uralkodó idealizált képe csak a vers második felében jut érvényre.

Az emberi-nemnek munkájirúl című költeményből az derül ki, hogy a társadalmakban kialakult hierarchikus osztályszerkezet nem egyezik meg a természet rendjével; a ciklus harmadik verse, *Az irigy*

elmérül pedig mintha *Az elmérül* ismeretelméleti kételyeihez kanyarodna vissza. Az említett versekkel kapcsolatban sajnos nem áll rendelkezésünkre semmiféle olyan tárgyi vagy eszmetörténeti adalék, amely segítségünkre lehetne az időrendi problémák megoldásában. Így a *Futó darabok* keletkezési idejére vonatkozóan mindössze annyit állapíthatunk meg, hogy azok valószínűleg a toldalékversek kinyomtatása után (leginkább talán 1773 elején) születhettek meg, hiszen egyébként nyilván helyet kaptak volna ezekben a gyűjteményekben.

AZ ISMERT KELTEZÉSŰ VERSEK KELETKEZÉSTÖRTÉNETI HÁTTERÉRŐL

Az előző fejezetben az ismeretlen keltezésű költemények kronológiai porblémáit igyekeztünk felvázolni. Vannak azonban Bessenyeinek olyan versei is — főként az episztola és néha a leíró vers műfajában —, amelyeknek születési dátumát vagy egészen pontosan ismerjük, vagy pedig valamilyen konkrét támpont alapján legalább a keletkezés évére nagy valószínűséggel tudunk következtetni. Ezek a művek csak laza szálakkal kötődnek az eddig tárgyalt értekező versek tömbjéhez, amelyek egy formálódó gondolati rendszer kölcsönös és sokrétű logikai összefüggéseit mutatják. Mivel az ismert keltezésű költemények esetében ilyen természetű egységről nem lehet beszélni, különválasztásuk mindenképpen célszerűnek tűnik.

1. A 70-es évek első felének episztolái

Bessenyei fennmaradt episztolái közül *A' Mária völgyi Tisztelendö Paulinus Atyáknak* a legelső. A két részből álló költemény két levelet tartalmaz: az elsőt 1771 „Karátson Havának 12dik napj."-án Pozsonyban, a másodikat ugyanennek a hónapnak „29dik napján" Bécsben írta Bessenyei. A levelek címzettje az a Szluha Demeter, pálos szerzetes, akivel annak testőr unokaöccse, Szluha Ignác révén

ismerkedett meg költőnk. (Vö. Gálos Rezső: i. m. 51—52.) A máriavölgyi pálos kolostor Pozsony közelében terült el, s így abban az időben a bécsiek és a pozsonyiak kedvelt búcsújáró helye volt. Szluha Demeter 1771 őszén kerül a Máriavölgybe, Bessenyei és Szluha Ignác pedig — miután Pozsonyba helyezték át őket — még decemberben meglátogatják a kolostort. A vers első részében a leírás, a másodikban az elmélkedés dominál. A természetben átélt szépélmény érzelmi energiái irányítják a fiatal költő tollát, s a példaképek között már most fontos helyet kap Voltaire és Pope: „PÓP! emberi nemünk érdemes mestere, / Te legyel Lelkeddel elmémnek vezére. / A' versnek erejét kérem HENRIADtul, / VOLTÉR vetette ezt le a' *Parnasszusrúl.*"

A' Mária völgyi Tisztelendö Paulinus Atyáknak után időrendi sorrendben két, Barcsay Ábrahámhoz címzett episztola következik. A *Barcsay kapitánynak* című 1772 március 20-án, az *Ugyan annak* című pedig valamivel korábban, február 3-án íródott. Ez utóbbiban a „természet szavát már régen" hallgató Bessenyei ismételten kinyilvánítja, hogy „józan törvényünk / Akármint gondollyuk tsak örök Istenünk." Arra biztatja barátját, hogy a „mélly okoskodást" elhagyva, bízza magát szívének érzéseire. A levél második felében a költői lélekről ír, amely „nem tsatázik soha az örökös rendel", s amely a fülemüle létmódjával mutat belső rokonságot. A kis madár „Erölteti magát okoskodás nélkül, / Mert ö is törvényt vett a' hü természettül", a költő pedig „Mint a' filemile magát eröltetve, / Vért ereszt, 's meg-hal mást gyönyörködtetve." Így énekük között nincs lényegi különbség: mindkettőből a természet igaz hangja szól.

A *Barcsay kapitánynak* szerzője előbb udvarias dicsérettel emlékezik meg költőtársa verseiről, majd a levél elmélkedő tónusba vált át. Megállapításai az előző episztola nyomvonalán haladnak. A vers befejező szakaszában a természet és az emberi élet örök változékonysága között von párhuzamot („A' Levegö-ég sem szenyved mindég szelet, / Nem ád a' természet szüntelenül telet. / Látod, hogy e' roppant tsatázó világban / Minden egymás után szalad változásban"), majd bölcselkedő figyelmeztetés-

sel zár: „Ha az idö nevet, jádzunk mint gyermekek, / De a' tréfában is legyünk nagy emberek."

Valószínűleg ugyancsak az 1772-es év terméke a *B[essenyei] Gy[örgy] a' B[áró] O[rczy] árnyékának* című episztola is, bár erre nézve nincs egyértelmű adatunk. Az viszont bizonyos, hogy Bessenyei már korábban is írt költői levelet barátjának és mesterének, mégpedig feltehetően 1771 végén, amelyre Orczy 1772. január 10-én Pestről válaszol. (Vö. Gálos Rezsö.: i. m. 53.) Ez a verses levél azonban sajnos elveszett. Az Orczyhoz intézett fennmaradt episztolák közül minden bizonnyal tehát a *B[essenyei] Gy[örgy] a' B[áró] O[rczy] árnyékának* az első, amelyben Bessenyei a maga sajátos „igaz nemesség" koncepciójának ad kifejezést: Minerva világában nincsenek születési előjogok, mindenkinek egyenlő lehetősége van arra, hogy tolla erejével bizonyítsa szellemének kiválóságát, valódi „nemesség"-ét. Az csak természetes, hogy Bessenyei Orczy Lőrincet is ilyen kivételes egyéniségnek tekinti: „Nem irkálok most én külsö Méltósághoz, / De tsak titkon szóllok Minerva fijához. / Itt nintsen uraság, mind egyenlök vagyunk, / 'S tsak emberi érdem köztünk méltóságunk. / Jól fel-vészed, látom, ezen törvényeket, / Tanúlván ismérni az emberi nemet."

Nem fukarkodik Bessenyei a dicsérő szavakkal az 1773. május 1-jén keltezett *B[essenyei] Gy[örgy] G[enerális] B[áró] Orczy ö Nagyságának* című episztolájában sem. A vers egészéből is Orczy hangja szól: „Mind árnyék elöttem, mit e' világ mivel, / Hol annyit szenyvedünk érzékeny szivünkel. / Semmit nem ismérvén mindég okoskodunk, / Pedig alig lettünk már akkor el-múlunk."

A *B[essenyei] Gy[örgy] Báró Orczynak* sorait 1774. december 15-én vetette papírra Bessenyei, mégpedig a vers tanúsága szerint hosszú vesebetegségéből való lábadozásának idején. („Közelitgetek már egésségem felé, / S' épitgetem gunyhóm a' Hélikon mellé.") A frissen átélt szenvedések íratják le vele, hogy az „élet létünkben mozgó nyomorúság", s mivel „Minden ember hasznát, ditsösségét / Keresi, vadászván széllyel nyereségét;" — a gondolkodó elme menedéket csak a világ lármájától való elvonulásban, a meghitt

baráti kapcsolatokban talál. Ezért arra kéri Orczyt, látogassa meg őt a farsang alkalmával, hogy együtt kereshessék „azt a' nyugodalmat / Mely el fedezhetne annyi sok fájdalmat".

2. *Az Eszter-házi vígasságok és a Delfén*

Bessenyei alkalmi leíró verseinek keletkezési dátumát pontosan tudjuk, hiszen *Az Eszter-házi vígasságok* első lapján maga a költő tudatja velünk, hogy Rohan herceg 1772-ben, „Szent Jakab havának 12ik napján", tehát júliusban érkezik kíséretével Eszterházára.

Horányi Mátyás önálló könyvben elemzi az eszterházi ünnepségek művelődéstörténeti hátterét (Az eszterházi vigasságok. Bp. 1959.), s értékes adalékokkal szolgálnak Gálos Rezső már többször említett monográfiájának vonatkozó részei is. E két fő forrás alapján kísérletet tehetünk az említett versek keletkezési körülményeinek megvilágítására.

1765 óta az uralkodó mellé rendelt magyar testőrgárda parancsnoka Eszterházy Miklós volt. A herceg szerette testőreit, egész évi fizetését közöttük osztotta szét, s naponta négyen asztalánál ebédelhettek. Így kerülhetett vele közelebbi kapcsolatba Bessenyei is, aki szintén 1765 -ben lépett be a testőrség kötelékébe. Minden bizonnyal nagy kitüntetésnek számított, hogy részt vehetett a herceg által rendezett ünnepségeken. Feltehetően Eszterházy kívánsága lehetett, hogy a vigasságoknak költői emléket állítson, hiszen Bessenyei munkája az ő költségén jelenhetett meg, 1772-ben.

1772 nemcsak a fiatal költő pályakezdése szempontjából fontos dátum, hanem az eszterházi színház történetében is. Ebben az esztendőben szerepelt először Eszterházán Carl Wahr színháza (működését a pozsonyi színháztörténet „Glanzperiode"-nak nevezi), s ekkor zajlott le az egyik legnevezetesebb eszterházi ünnepség a francia rendkívüli követ, Rohan herceg tiszteletére.

Rohan herceg, mint a francia arisztokrácia reprezentáns alakja, azt a könnyelmű, fényűző életvitelt képviselte Bécsben, amely az

egész korabeli európai udvari élet számára modell érvényűnek számított. Rohan Badenben és Bécsben egyaránt nagy ünnepségeket rendezett, Eszterházy Miklós pedig a maga franciás udvarával nyilvánvalóan a herceg stílusát akarta utánozni. Az előkelő arisztokrata látogatásának ugyanakkor fontos politikai tartalma is volt. „A monarchia ügyeinek intézésében háttérbe szorított magyar főnemesség legalább az udvari élet művészetében igyekezett az osztrákokkal egyenrangúvá válni. »Fényes« Miklós, akinek állítólagos jelmondata »amit a császár megtehet, azt én is megtehetem« volt, az előkelő francia vendég előtt ezúttal mint magyar főúr is ki akart tenni magáért. Bessenyei költeményének egy kitétele is erre enged következtetni: »Így bosszulta magát a' Magyar tisztesség; / Tsudálván pompáját a 'Bétsi fényesség.'«" (Horányi Mátyás: i. m. 76.)

A vers tanúsága szerint Rohan herceg július 12-én délután indult el kíséretével Eszterházára. A vendégek megérkezése után a *IV. Henrik* előadására került sor. („Negyedik Henriket, vadászva Jádzották, / Frantzia Király vólt; 's most azért mutatták.") Eckhardt Sándor a darabbal kapcsolatban egy nyilvánvaló félreértést oszlatott el. Tanulmányában (Bessenyei és a francia gondolat. EPhK 1919. 197.) kimutatja, hogy az utalás nem Shakespeare *IV. Henrik*jére vonatkozik, mint ahogy azt sokáig gondolták, hanem csak egy korabeli divatos szerzőnek, Charles Collénak *La partie de chasse du roi Henri IV.* című drámájáról lehet szó.

A *IV. Henrik* után Eszterházy Miklós balettműsorral szórakoztatta vendégeit. Ebből az alkalomból a bécsi udvari színház balettmesterének, Jean Georges Noverre-nek társulata lépett fel, s a *Páris ítélete* című táncjátékot adta elő. A balettelőadást vacsora követte, aztán a parkban látványos tűzijátékban gyönyörködhettek a vigasság résztvevői.

13-án reggel a program vadászattal kezdődött, délután egy — cím szerint meg nem nevezett — tragédia előadásával folytatódott, majd a vacsora után kerti mulatozással, szabadtéri hangversennyel és álarcosbállal végződött. Másnap, 14-én délelőtt a vendégek kerti sétával frissítették fel magukat, az ebédet követően pedig megtekin-

tették a „Német Komédiásokat", akik feltehetően Carl Wahr színészei voltak. Este újabb tűzijátékra és álarcosbálra került sor. 15-én ismét egy tragédiát tűztek műsorra, majd a kertben, a lobogó tüzekkel megvilágított pázsiton népünnepély vette kezdetét. A bőséges paraszti lakoma megrendezésére nyilván azért volt szükség, mert a „fényes hercegi rezidencia bemutatása után az előkelő idegen előtt a nép boldogságát is szemléltetni kellett". (Vö. Horányi: i. m. 82.) Az est fénypontja ezúttal is az éjszakába nyúló álarcosbál volt.

16-án, a zárónap délelőttjén a vendégek szarvasvadászaton vettek részt, délután pedig a Fertő-tavon vadkacsákat kaptak puskavégre. Este két előadást tartottak. Először a felnőtt színészek (valószínűleg Wahrék) léptek színpadra, aztán gyermekszínészek adtak elő egy „Komédiát." Feltehetően Berner híres gyermektársulatáról lehet itt szó, amely ebben az időszakban gyakran szerepelt Pozsonyban. (Vö. Horányi: i. m. 84.)

Marguerite Delphin, *Az Eszter-házi vígasságok*hoz csatolt *Delfén* című vers címszereplője Jean Georges Noverre társulatához tartozott. Noverre 1767 őszén érkezett Bécsbe, s előadásaival rövid idő alatt nagy tetszést váltott ki. Művészetét még a francia kultúrától idegenkedő Sonnenfels is nagyra becsülte, a balett-történet korszakalkotó jelentőségű alakját látta benne. Nála nagyobb sikereket — Witzenetz Júlia szerint — talán csak az akkor tizennégy éves Delphin aratott. Noverre már említett darabjában, a *Páris ítélete*ben tűnt fel, amelyben Vénusz szerepét alakította. Páratlan szépségét, művészi tehetségét négy éven át csodálhatta Bécs műértő közönsége, köztük természetesen Bessenyei György is. A művésznő eszterházi fellépése azonban tragikus véget ért: meghűlt és visszatérése után néhány nappal váratlanul meghalt. A *Delfén*ben Bessenyei az ő alakjának állít költői emléket. A fiatal táncosnő mozgásának és mimikájának pontos rajza a költő legsikerültebb leírásai közé tartozik.

3. Szórványversek 1775 és 1778 között. A Bessenyei György Gróf Telekinek keletkezéstörténeti háttere

Az 1775—78-as időszak között számos vers keletkezési dátumát közelebbről is be tudjuk határolni. Bessenyei kétsoros *[Töredék]*e alatt az 1776. augusztus 25-i dátumot olvashatjuk, a *[Be gyönyörü idő!...]* pedig az 1777-es esztendő terméke.

Ugyancsak 1777-ben készülhetett el a *Bessenyei György Gróf Telekinek* című gúnyvers is. Keletkezéstörténeti hátteréről Zoványi Jenő dolgozata (Bessenyei György mint református főconsistoriumi titkár. Sárospatak 1909.), Gálos Rezső monográfiájának vonatkozó részei, Császár Elemér cikke (Bessenyei György gúnyverse Teleki József gróf ellen. ItK 1915. 478—481.), valamint főként F. Csanak Dóra idevágó munkái (Bessenyei György és az egyházpolitika. ItK 1978. 417—31.; Két korszak határán. Teleki József, a hagyományőrző és a felvilágosult gondolkodó. Bp. 1983.) nyújtanak felvilágosítást.

Mária Terézia 1776-ban iskolaügyi reformot dolgoztatott ki a magyar kancellária vezetésével. Az elgondolás egységes szempontok alapján készült, de csak Magyarországra vonatkozott. A tervezett reform egyik első lépéseként a helytartótanács az országot kilenc tankerületre osztotta fel, mégpedig a valláskülönbségre való tekintet nélkül. Ez az intézkedés egyértelműen a protestáns iskolák eddig élvezett autonómiája ellen irányult. A református egyház részéről elsőként Vay István szorgalmazta a rendelkezések elleni fellépés szükségességét. A beadvány megfogalmazására 1777. március elején került sor, amikor az egyházkerületek képviselői összegyűltek Pesten. A közös beadvány megszövegezésére Teleki József kapott megbízást. A folyamodvány szerint a vallásszabadság és az iskolák kormányzása között szoros kapcsolat áll fenn. A katolikus vallású főigazgatók veszélyt jelentenek a protestáns iskolákra nézve, mert a katolikus nevelés eredményeképpen aligha lehetnek képesek rugalmas magatartásra a más vallásúakkal szemben. Ezért a protestánsok

arra kérik a királynőt, hogy vonja ki iskoláikat a katolikus főigazgatók hatásköréből, hagyja meg önkormányzatukat, amelyet egyébként a több mint két évszázados törvényes gyakorlat és természetjog egyaránt indokol és megerősít. A gyűlés egyik fő célja az volt, hogy először is meggyőzzék az evangélikusokat az instancia szükségességéről, aztán pedig arról, hogy a beadványt a két felekezet közösen nyújtsa be.

Az ülésen nagy port kavart fel Beleznay Miklós felszólalása, akit 1773 őszén a református egyházkerületek képviselői egyetemes főgondnokká választottak meg. Beleznay elmondta, hogy Mária Terézia kívánsága az, hogy ő intézze az udvarnál a protestánsok ügyeit. Később azonban a Kancellária tiltakozást nyújtott be a királynőnél a korábbi ügyintézés rendjét felborító változtatás ellen, s nem is eredménytelenül. Így aztán nem sokkal később, amikor egy ügyben Beleznay mint egyetemes főgondnok lépett fel, a Helytartótanács közölte vele, hogy e minőségében nincs joga intézkedni, s továbbra is csak a Duna melléki egyházkerület főgondnokának tekintik. Ebben az időszakban Bessenyei sorsa szorosan összefonódott Beleznay Miklóséval. Amikor ugyanis annak idején Mária Terézia felkérte Beleznayt az egyházi ügyek képviseletére, a királynő figyelmébe ajánlotta a fiatal testőrtisztet. Beleznay rögtön alkalmazta is főconsistoriumi titkárnak, évi 2000 forint fizetéssel. Így a testőrség kötelékéből kilépő Bessenyei terve valóra válhatott: polgári hivatással Bécsben maradhatott.

A Beleznay személye körül folyó huzavona azonban rövidesen alapjaiban ingatta meg az újdonsült titkár helyzetét. Az egyetemes főgondnoki rendszer létesítése ellen tiltakozó felirat lehetetlen helyzetbe hozta Bessenyeit, s mivel a királynő írásos formában adott helyt a Kancellária követelésének, a főconsistoriumi titkár nem teljesíthette azokat a feladatokat, amelyekért voltaképpen a fizetését kapta. A helyzet fonákságára jellemző, hogy Beleznay és Bessenyei továbbra is egyetemes főgondnokként, illetve főconsistoriumi titkárként szerepeltek, noha a reformátusok nem ismerték el őket betöltött funkcióikban. Így aztán amikor Pesten Beleznay az iskolaügyi petí-

ció tárgyalása során felolvasott néhány részletet Bessenyeitől kapott leveleiből, a hallgatóság többsége tiltakozásának adott hangot, hiszen világossá vált, hogy Bessenyei az egyházkerületek tudta és megbízása nélkül járt el Bécsben.

Egyértelműnek tűnik, hogy a vita kirobbanásának fő oka csak ez lehetett, annál is inkább, mert Bessenyei jelentései — amelyek szerint a készülő Ratio Educationis kiveszi a protestáns iskolákat a katolikus főigazgató hatásköréből — lényegében rendkívül kedvezőek voltak az ülésezők számára. (Más kérdés, de az események alakulásának szempontjából nincs különösebb jelentősége, hogy a főconsistoriumi titkár értesülései később teljesen alaptalanoknak bizonyultak.)

A levélrészletek felolvasása után Teleki megkérdezte Beleznaytól, hogy kinek a megbízásából tárgyalt Bessenyei Bécsben. Erre azt a választ kapta, hogy a megbízást Mária Teréziától kapta, ami természetesen nem fedte a valóságot. Később, amikor a Bessenyei értesüléseivel ellentétes tartalmú Ratio Educationis ismertté vált, Mária Terézia személyesen is megerősítette Teleki előtt Beleznay állításának valótlanságát.

Mint láttuk, a gyűlés résztvevői főleg azért fordultak Bessenyei ellen, mert — s nem először — felhatalmazás nélkül, önkényesen járt el a protestánsok ügyében. Ezenkívül a vita elfajulásának személyes okai is voltak. A Tiszán inneni és a Duna melléki nemesség Beleznayban, a tiszántúliak jó része (különösen a debreceniek) pedig Teleki Józsefben látta a jövendő református főigazgatót. Tovább fokozta a szembenállást az a körülmény, hogy Bessenyei már 1774-ben keményen megtámadta Nagy Sámuelt, a reformátusok bécsi ágensét, akit azzal vádolt, hogy nem képes hivatalának megfelelő betöltésére. Bessenyei főnöke, Beleznay még a rágalmazásoktól sem riadt vissza, s mindent elkövetett, hogy a Teleki József és Ráday Gedeon támogatását élvező Nagy Sámuelt elmozdítsák állásából. Beleznay működésének hátterében Nagy Sámuel Bessenyei ármánykodását vélte felfedezni. Ez idő tájt egyébként Telekiről is a Nagy Sámuelről szóló híresztelésekhez hasonló pletykák terjedtek el.

„Az ellentét utóbb csúnyán elfajult, Bessenyei megírta Teleki-ellenes paszkvillusát, s maga juttatta el a címzettnek. Teleki először nem akarta elhinni Bessenyei szerzőségét, de a vizsgálat során ez nyilvánvalóvá vált, s ekkor az uralkodóhoz fordult elégtételért. Ügyét ad acta tették. A Bessenyei-párt Teleki kegyvesztettségéről szóló híreket terjesztett a magyarországi reformátusok vezető köreiben, Teleki pedig pojácának, harlequinnek nevezte Bessenyeit Szilágyi Sámuel debreceni superintendenshez írt leveleiben, s a továbbiakban a két tábor hívei mindent megtettek, hogy elmérgesítsék a helyzetet, s gondoskodtak róla, hogy a szemben álló felek mindig pontosan értesüljenek róla, mikor mit mondott az egyik a másikról." (F. Csanak Dóra: i. m. 259—60.)

Ami az ominózus pesti tanácskozás végeredményét illeti: a szóváltás után Beleznay sértődötten kivonult a teremből, a gyűlés tagjai pedig végleg elfogadták gróf Teleki tervezetét, melyet aztán — mint a két protestáns egyház feliratát — még ugyanabban a hónapban benyújtottak az ágensek a Kancelláriához. Telekiék erőfeszítései azonban teljesen hiábavalónak bizonyultak: a közös beadványt 1777. június 20-án visszautasította a Kancellária, méghozzá oly módon, hogy azt soha nem is terjesztették Mária Terézia elé.

4. A 70-es évek második felének episztolái

Bessenyei utolsó, kisebb terjedelmű verses alkotásai között tartjuk számon két Ányos Pálhoz s egy Kreskay Imréhez írt episztoláját. Az 1778-as keltezésű *Bessenyei György Ányos Paulinusnak* a versszerzés mesterségének legfontosabb szabályait rögzíti Ányos költeményeinek dicsérete ürügyén. „Nagy elme 's édes szív szűlnek nagy Poétát, / Birni kel egűnknek e' két ajándékát", csak a kettő összhangjából születhet maradandó alkotás. „Tovább erőltetés nélkül légy versedbe, / 's tsak a' természetet kővessed mindenbe" — tanácsolja Bessenyei —, majd udvariasan rögtön hozzáfűzni: „Ezeket nem szűkség néked tanátsolnom, / kinek tőled lehet ebben is tanulnom." A verses

levél második felében már konkrétan Ányos *Igaz haza-fi* című költeményére reflektál (idéz is belőle négy sort), s maga is verses emléket állít Zrínyi vitézségének.

Az 1779. április 25-én kelt *Bessenyei Ányosnak* már leplezetlenül a lírikus alkotói kedvének lanyhulásáról árulkodik: „Lassodnak verseim, alá süllyed szivem, / tsak halkal hallod lád Parnassusi mívem. / meg botsás; mert ha a' gondolat igen sok, / Az elmélkedések meg nyomhattyák magok." Fiatal költőtársát azonban annál inkább buzdítja a további versszerzésre. Ez az episztola — eltérően az eddig tárgyalt többitől — nem Bécsben, hanem már Bugyin íródott, akárcsak utolsó ránk maradt verses levele, amelyet Kreskay Imréhez intézett. (*Bessenyei Gy. [örgy] Kreskayhoz*, 1779.) Ebben a művében Bessenyei — hasonlóan a máriavölgyi paulinusokhoz írt leveléhez — ismét a pálos rendi szerzetesek iránti rokonszenvéről vall.

A vers különösen azért érdekes, mert költőnk áttérése a katolikus hitre ebben az évben realizálódik. Néhány részlet különösen éles megvilágításba helyezi a felekezetek között kiéleződött ellentéteket, azokat a heves harcokat, amelyeknek állandó ütközőpontján élt ez idő tájt a költő. A Kreskay-episztolában felvetődött problémák szoros tematikai összefüggést mutatnak a *Tolerantia* már említett verseivel. „Oh ha barátságom megtudja Debrecen, / Ellenem Tanátsból majd olly Törvényt teszen / Hogy az Ég elvetett: Mert olly Embereket / Szeretek, kik nyirják néhol a fejeket." Bessenyei ebben a versében is hitet tesz a tudomány mellett, s bízik abban, hogy ennek eszközeivel „Végre az Emberek egymásra esmérnek, / S külön nevek miatt fegyverre nem kelnek". Talán ez a reménykedésben fogant sóhaj a lírikus Bessenyei utolsó szellemi mozdulata.

AZ EMBERNEK PRÓBÁJA ÉS *AZ EMBER POEMABAN* KELETKEZÉSTÖRTÉNETI HÁTTERE

1. MELYIK FORDÍTÁST HASZNÁLTA BESSENYEI?

Bessenyei nem tudott angolul, Pope filozófiai költeményét franciából fordította, először 1771 körül. Ezekre a tényekre maga a szerző is utal *Az Ember poemaban*-hoz csatolt *Jegyzés* mindkét változatában. Az elsőben *(Világosítás)* arról tudósít, hogy „E munkát Póp Sándor anglus iró atta ki Poémában. Mely frantziára forditattván én frantziábul tettem által magyar versekre, de szabad forditással, tsak a dolgot követve mivel lehetetlen vólt a nyelvnek két egymással ellenkezö természetit sorrul sorra szórul szóra egyeztetni ugy hogy a munka más felöl minden erö, méltóság nélkül valóvá ne legyen." Bessenyei a *Jegyzés* második fogalmazásában is visszatér arra, hogy művét inkább szabad átdolgozásnak, mint fordításnak kell tekinteni: „Vólt valami segedelmemre, hogy-a régi fordításba néztem, melybül mindaz által az 772dik nyomtatás szerint, éppen ugy, mint akkor vala, harmintz vers sem maradhatot meg. Soha sem vólt sorrul sorra való forditás, hanem tsak az Iró értelmét követtem." Ugyancsak Bessenyeitől tudjuk, hogy az általa felhasznált fordítás címe *Essai sur l'homme* volt. (L. a *Jegyzés* első változatát.) Annak kiderítése azonban, hogy melyik francia nyelvű fordítás szövege jelentette az eredeti kiindulópontot a költő számára, a Bessenyei-filológia legnehezebben megválaszolható kérdései közé tartozik.

Elsőként Harsányi István tett kísérletet a francia forrás felkutatására. Az *Essai sur l'homme* címből arra következtetett, hogy az 1738-ban megjelent Voltaire-féle átdolgozás semmiféleképpen nem

vehető számításba, mint esetleges forrás, mert ennek címe *Discours sur l'homme en vers*. Mivel Bessenyei munkája verses fordítás, Harsányi kirekeszti a lehetőségek sorából az olyan prózai fordításokat is, mint amilyen pl. az 1761-ben megjelent lyoni kiadású *Essai sur l'homme*. Lényegében csak az 1761-ben nyomtatott bécsi és az 1763-ban napvilágot látott amsterdami—lipcsei kiadású verses fordítások alternatíváját veti fel. Különösebb indoklás nélkül a bécsi mellett foglal állást, amelyben Pope munkája előbb prózai, majd verses formában szerepel. (Oeuvres diverses de Pope. Traduites de l'anglais. Nouvelle édition, Augmente'e de plusieurs pièces et de la vie de l'auteur, avec de très belles Figures en taille-douce. Tome second. A Vienne en Autriche, chez Jean Thomas Trattner, Libraire Imprimeur de la Cour. — 1781. 8°.) Harsányi nem kis túlzással azt állítja, hogy „e fordítás minden tekintetben hű marad az eredetihez". (Vö. Harsányi: i. m. 9.)

Eckhardt Sándor Bessenyei és a francia gondolat című cikkében (EPhK 1919. 199.) csak néhány mondat erejéig tér ki a kérdésre. Bessenyei szövegének egyes pontjain Millot abbé Pope-fordításának részleteire ismer, s így Harsányival szemben inkább a lyoni kiadás forráslehetőségét igyekszik valószínűsíteni.

Gálos Rezső Eckhardt Sándor feltételezését erősíti kérdésfelvetésével. Bár Millot fordítását közelebbről nem ismeri, megjegyzi: egyáltalán nem lehetetlen, hogy Bessenyei forgatta a lyoni kiadást, hiszen Millot abbé mindvégig nagy hatást tett Bessenyei történeti munkáira. „Még érdekesebb, hogy van egy függeléke: »Un discours sur la philosophie anglaise«. Ez annyit jelent, hogy Bessenyei már ebből is — Voltaire előtt — megismerkedhetett a felvilágosodás úttörőivel." (Gálos: i. m. 62.)

Újabban Németh (Újfalusi) Jenő (Les sources françaises de l'*Essay on Man* hongrois. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Romanica Tomus V. Szeged 1978. 250—285.) foglalkozott a kérdéssel. A továbbiakban az eddigi kutatás eredményeit összefoglalva, illetve saját észrevételeinkkel kiegészítve próbálunk közelebb jutni a probléma megoldásához. Ehhez

azonban elengedhetetlenül szükséges a számba vehető fordítások és a kiadástörténet alapos áttekintése.

Alexander Pope életműve meghatározó tényezője az 1730-as évek irodalmi-filozófiai életének, s nemcsak hazájában, hanem az európai kontinensen is. Az angol költő különösen Franciaországban örvendett nagy népszerűségnek: rövid időn belül minden művét lefordították és többször kiadták — az *Essai sur l'homme* pl. csak 1772-ig negyvenegyszer jelent meg francia nyelven.

Az előző fejezetekben vázlatosan kifejtettük már, hogy melyek a pope-i világkép azon fő elemei, amelyek alapvetően határozták meg Bessenyei gondolati fejlődésének irányát. A fiatal magyar költő az *Essai sur l'homme* segítségével szabadul meg a „problème du mal" metafizikai nehezékeitől, talál szilárd helyet a „lények létráján"-n az ember számára, alakítja át hagyományos istenképét. Mindez a 70-es évek elején fontos eszmei áttörést jelent a magyar szellemi életben.

Más szempontból megközelítve a kérdést azonban az *Essai sur l'homme* szerzője nem is igazi lázadó. (Vö. Jean Ehrard: L'idée de nature en France dans la première moitié de XVIII. siècle. I—II. Paris [é. n.] Chapitre X. Nature et providence. 643.) Ambivalenciákra épülő rendszere voltaképpen mindig a felmerült ellentmondások mesterséges kiegyenlítésére törekszik; megoldásai pontosan tükrözik azt a törékeny egyensúlyt, amely Angliában a forradalom után a polgárság és az arisztokrácia között alakult ki. Pope meg van győződve arról, hogy a természet és a társadalom statikus struktúrája mindenütt Isten végtelen bölcsességét tükrözi, s nem is foglalkozik azzal, hogy a Teremtés lehetett volna-e más, mint amilyen valójában lett. Empirizmusa, a természeti és a társadalmi rend merev, hierarchikus lépcsőzetességének tiszteletben tartása, konzervatív optimizmusa, katolicizmusa kezdetben bizalmat keltett a francia jezsuiták körében is. Rendszerének „gyanús" pontjaira azonban rövidesen felfigyeltek az egyház éles szemű képviselői. A fiziko-teológiai világképet kiszorító „lények láncolata" koncepció pope-i adaptációja ugyan alapvetően vallásos fogantatású, mégis számos ponton ingatja meg a kereszténység fundamentumait. A jezsuiták nem alaptala-

nul vádolták meg az *Essai sur l'homme* szerzőjét azzal, hogy a providencia-fogalom értelmezése során olyan elvont, elmosódó meghatározásokat ad, amelyek sehogy sem egyeztethetők össze az igazi vallás álláspontjával. Pope katolicizmusa túlságosan is liberálisnak bizonyul, így aztán az angol költő rövidesen a harcos deizmus zászlóvivője lesz Franciaországban, amely annál is inkább veszélyt jelent az igaz hit számára, mert látszólag nagyon közel áll a kereszténységhez. (Vö. Jean Ehrard: i. m. 645.)

Tehát „Pope Isten-fogalma alaposan megnyirbálja a providenciáról alkotott hagyományos képzeteket, s az *Essay*-nek ez a magyar változatában is harsányan (mert megkönnyebbülten) kifejezésre juttatott motívuma volt az, amely franciaországi fortunáját oly nagymértékben meghatározta". (Bíró: A fiatal Bessenyei és íróbarátai. 52.)

Bessenyei főként ezt a felismerést „fordítja bele" saját munkájába, amelynek számos egyéb szükségszerű logikai konzekvenciája ugyancsak ebből a gazdag eszmeanyagból mintázódik meg. Az *Essai sur l'homme* azonban valóban csak szabadon formálható gondolati nyersanyagot jelentett *Az embernek próbája* szerzője számára, s pontosan ez az a körülmény, ami rendkívül megnehezíti alapkérdésünk megoldását: melyik francia fordítást használta Bessenyei?

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy már 1736-ban megjelenik egy prózai fordítás M. D. Silhouette tollából. Még ebben az évben adják ki ugyanezt a munkát Londonban és Amsterdamban, majd 1737-ben Lausanne-ban is napvilágot lát Silhouette fordítása. Ez idő tájt készül el Du Resnel verses fordítása Pope műveiből (Les principes de la Morale ou Essai sur l'homme — Les principes du Goût ou Essai sur la Critique), amelyet szintén 1737-ben nyomtatnak ki Párizsban.

Pope munkái a konzervatív szellemi erők működése ellenére igen gyorsan terjedtek, olykor még illegális úton is. 1739-ben de Serré de Rieux iratkozik fel a fordítók listájára Párizsban megjelent verses munkájával. 1749-ben újabb fordító bukkan fel J. C. Schleinitz személyében, aki Brockes szövege alapján dolgozza át és adatja ki Pope nevezetes költeményét Helmstedtben. Fontosabbnak tűnik

Bessenyei szempontjából Millot abbé már említett 1761-es *Essai sur l'homme*-ja. Meg kell emlékeznünk még a hatodik fordítóról, Saint-Simon márkiról is: *Essai de Traduction Littérale et Energique* című munkája Harlemben lát napvilágot. A fordítások között az *Essai sur l'homme*-ot a gyűjtemény első kötetében találhatjuk meg. Ez a felsorolás azonban csak a fordítók számbavételének szempontjából teljes. A fentieken kívül híres kiadások jelentek még meg 1738-ban Amsterdamban, 1739-ben és 1741-ben Londonban, 1742-ben és 1746-ban La Haye-ban, mint ahogy nem volt hiány a két- vagy többnyelvű kiadásokban sem: 1745-ben Genfben és Lausanne-ban nyomtattak bilingvis kiadványt. Nevezetes Pope-fordítás az 1762-es strasbourgi ötnyelvű (angol, latin, olasz, francia, német) kötet is.

Pope *Összes Művei*nek első számú kiadója az Arkstée-Merkus cég volt. Először 1749-ben jelent meg az *Oeuvres Diverses* náluk, majd 1753-ban, 1754-ben, 1758-ban (kétszer is!), 1763-ban és 1767-ben különféle bővített kiadásokkal jelentkeznek. A Harsányi által említett 1763-as amsterdami—lipcsei kiadás ennek a sorozatnak a részét képezi. Valószínűleg ugyancsak ebbe a sorozatba illeszthető be az 1761-es bécsi kiadás is, amely az 1758-as kiadás alig módosított reprodukciója. Bessenyei szempontjából — mint láttuk — az amsterdami—lipcsei és a bécsi változat különös fontosságú, de természetesen a sorozat valamennyi darabját figyelemmel kell kísérnünk.

Az első *Oeuvres Diverses de Pope* 1749-ben jelent meg az Arkstée — Merkus kiadónál Amsterdamban és Leipzigben. A könyv két kötetből állt, első részében Du Resnel verses, a másodikban pedig Silhouette prózai fordításai olvashatók. Az *Essai sur l'homme* szövege megegyezik az 1742-es londoni (Darrés) kiadás szövegével, előszava pedig megfelel az 1737-es kiadás bevezetésének.

Az 1753-as kiadás semmi újdonsággal nem szolgál, szemben az 1754-essel, amelynek hat kötetét Elie de Joncourt szerkesztette. 1758-ban a sorozatot egy hetedik kötettel egészítette ki; ennek címe *Vie de l'auteur*, s az új kiadásban az *Oeuvres Diverses* első kötete lesz. Az 1758-as kiadás egyébként csaknem teljesen megegyezik az 1761-es bécsi s az 1763-as amsterdami—leipzigi kiadással. Felépítésük

szembetűnő párhuzamosságát jól illusztrálja pl. az is, hogy Silhouette fordítását az 1758-as a II. kötet 1—82., az 1761-es az 1—80., a 1763-as az 1—86. lapjain hozza, az eltérések tehát csekély mértékűek. A szöveg az 1754-es változat reprodukciója, s összességében is elmondható, hogy az 1754-es, az 1758-as, az 1761-es és az 1763-as kiadás között sem a fordítások szövege, sem pedig a magyarázó jegyzetapparátus tekintetében nincs lényegi különbség. Bizonyos szempontból azonban az 1761-es bécsi *Essai sur l'homme* mégis kilóg a sorból: a bécsi kiadás egyik példányának címlapján ugyanis az olvasható, hogy a könyv Lyonban, egy bizonyos Jean-Marie Bruyset-nél került árusításra. E. Audra ennek fényében megkérdőjelezi, hogy a bécsi kiadás egyáltalán valóban a bécsi kiadás-e?

Audra szerint — feltehetően egy külföldi kiadó neve mögé rejtőzve — Bruyset lehetett a szóban forgó kiadás létrehozója, akinek valóban szándékában állt az 1754-es *Oeuvres Diverses* kiadása is, de a nyomtatáshoz szükséges engedélyt az Arkstée—Merkus cég monopóliuma miatt nem kapta meg. Ezért Audra úgy gondolja, hogy a bécsi Trattner Kiadó adhatta ki a könyvet Bruyset utasítására. Ez egyszersmind magyarázattal szolgálhatna a címlap alján olvasható, Bruyset-re vonatkozó megjegyzésre.

Németh Újfalusi Jenő arra a körülményre figyelmeztet, hogy a fenti megjegyzés nem található meg az 1761-es kiadás valamennyi példányán, így pl. a British Museumban és a lyoni egyetem könyvtárában őrzött *Essai sur l'homme*-on sem. Ahhoz mindenesetre aligha férhet kétség, hogy az 1761-es kiadást a Trattner Nyomda készítette: a címlapon olvasható „A Vienne en Autriche, chez Jean Thomas Trattner Libraire Imprimeur de La Cour" felirat betűit ugyanazzal a technikával szedték, mint a nyomda más, akkoriban nyomtatott termékeit. A Trattner Nyomda érhető módon igyekezett megragadni annak lehetőségét, hogy kihasználva jó pozícióit és nemzetközi kapcsolatait, kiadja a korszak egyik legolvasottabb és legvitatottabb szerzőjének munkáit.

A kiadástörténet eddig nagy vonalakban ismertetett tényanyaga, valamint az erre vonatkozó hipotézisek segítséget nyújthatnak ne-

künk ahhoz, hogy megpróbáljunk állást foglalni *Az embernek próbájával* kapcsolatos legfontosabb filológiai kérdésekben is.

Rövid áttekintésünkből kiderült, hogy az *Essai sur l'homme* szövege hat különböző fordításban ismeretes. A szövegpárhuzamok alapján úgy tűnik, hogy Bessenyeire különösen jellemző helyek vannak Du Resnelnél, Silhouette-nél és Millot-nál, míg Saint-Simon, de Serré de Rieux és Schleinitz fordításához kevés köze van. A leghűségesebben Saint-Simon szövege követi az angol eredetit, de megoldásai nyelvi szempontból túlságosan is pontosak, költői hatásuk gyenge. Ez az alapállás Bessenyei fordítói gyakorlatától meglehetősen idegen: a szabad adaptáción alapuló Du Resnel-, Silhouette- és Millot-fordítások szélesebb mozgásteret biztosítanak költőnk alkotói fantáziája számára. Ebből a szempontból különösen Du Resnel és Bessenyei fordítási elvei között mutatkoznak rokonítható vonások. A prózai fordítások közül Millot szövege távolodik el jobban az eredetitől, míg Silhouette viszonylag hűségesen követi Pope-ot.

Bessenyei átdolgozása jóval erősebben üt el az angol szövegtől, mint a francia variánsoké, a francia variánsok közötti szöveganalógiák pedig nem teszik egyértelműen eldönthetővé, hogy melyik fordítást követte Bessenyei. Ennek oka elsősorban az, hogy a francia fordítások alapvetően nem a szövegek, hanem a forma (prózai vagy verses) tekintetében térnek el egymástól. Különösen a jegyzetapparátusok szerkezetében fedezhetők fel ezek a szembeötlő különbségek.

Mivel *Az embernek próbája* alapvetően hűtlen fordítás, a forráskutatás szempontjából döntő lehet a jegyzetekhez való viszony. Ilyen értelemben Bessenyei Silhouette-hez áll a legközelebb, bár szó szerinti megfeleltetésekről itt sem beszélhetünk. Az mindenesetre figyelemre érdemes, hogy Silhouette margójegyzetei időnként többékevésbé megfelelnek Bessenyei szövegközi jegyzeteinek. A két fordító megoldásait elsősorban ez a strukturális hasonlóság rokonítja egymással.

Nem véletlenül vetették fel már többen a szakirodalomban annak lehetőségét, hogy Bessenyei ismerhette Millot abbé kritikai jegyze-

tekkel ellátott, 1761-es lyoni prózai fordítását. Ennek szövege vagy inkább szelleme sok helyen mutat átfedéseket Bessenyei teljesen szabad interpretációjával. Ennek ellenére az látszik valószínűbbnek, hogy *Az embernek próbája* szerzőjének inkább Du Resnel és Silhouette szövegei nyújthattak támpontot. Az *Oeuvres Diverses de Pope* Arkstée—Merkus-féle sorozata 1749-től mindkét fordítást hozza, Bessenyei nyilván ismerte is azokat. Megoldásai — különösen szerkezeti vonatkozásban — talán jobban emlékeztetnek Silhouette munkájára. Hogy a számtalan sok kiadásból melyik (vagy melyek) juthatott el Bessenyeihez, tárgyi adatok hiányában eldönthetetlen mai ismereteink szerint. Csupán annyit tudunk, hogy *Az embernek próbája* a költő bécsi tartózkodásának idején készült, s ezért kézenfekvőnek tűnik, hogy Bessenyei az 1761-es bécsi, Trattner-kiadás révén ismerkedett meg Pope költeményével. Ennek igazolására azonban minden kétséget kizáró bizonyítékunk nincs, így a kérdés végleges megválaszolásával a Bessenyei-filológia továbbra is adós marad.

2. AZ 1772-ES ÉS AZ 1803-AS SZÖVEGEZÉS VISZONYA

1803-ban Bessenyei levelet kap, amelyben felszólítják, hogy minél hamarabb készítse elő 1772-es Pope-fordítását újabb kiadásra. A „bihari remete" azonnal félreteszi megkezdett munkáit, s hozzáfog *Az embernek próbája* teljes átdolgozásához. Nyilvánvalóan belepillant ugyan néha a régi fordításba, de önvallomása szerint abból végül „harmintz vers (t. i. verssor) sem maradhatot meg". (L. Bessenyeinek *Az Ember*hez csatolt *Jegyzés*ét.) Már az 1772-es első átdolgozásról is ő maga mondja *Lucanus*-fordításának (Pozsony, 1776.) előszavában, Barcsay Ábrahámnak írott levelében, hogy „ezen munkám épen, nem fordítás, hanem tsak az Anglus Póp Sándor gondolatainak magam módja szerént való követése, hol magam gondolattya sokkal töb van, mint Poptól vettem", most azonban a második átdolgozás során, még inkább eltér a francia szövegtől. „Az anglus

írótól — olvashatjuk a *Jegyzés* első változatában — megént messzeb távoztam el, úgy, hogy inkáb magaménak mondhatom, mint Póp munkájának." Az új átdolgozás rekordidő alatt (mindössze hat hét) készül el, ennek ellenére — számunkra ismeretlen okokból — kéziratban marad.

Elsőként Harsányi István mutatott rá, hogy az 1772-es és az 1803-as szövegezés között „igen nagy az eltérés, mert egészen új, a francia szövegből is hiányzó s így magától Bessenyeitől származó részletekkel van bővítve. Az 1803-iki átdolgozás tehát nemcsak javított, de egyszersmind bővített átdolgozás is, mely mindenik szakaszában terjedelmesebb az 1771-iki szövegezésnél. Míg ugyanis az 1772-iki kiadás összesen csak 2056 sor (I. Levél: 1—510; II-ik: 511—1056; III-ik: 1057—1626; IV-ik: 1627—2056), addig a második átdolgozás 2584 sor (I-ső szakasz: 1—666; II-ik: 667—1408; III-ik: 1409—2086; IV-ik: 2087—2584), s így az új szövegezés 528 sorral terjedelmesebb a réginél." (Vö. Harsányi: i. m. 7.)

A két Pope-átdolgozás közül természetesen *Az Ember* képviseli a magasabb művészi színvonalat. Nemcsak Bessenyei költői nyelve, stílusa vált árnyaltabbá, színesebbé, hanem közlésmódja is változott: alapos, illusztratív magyarázataiban fokozott figyelmet szentel olvasói szerényebb szellemi képességeinek, hiszen tudja, hogy egyszerű falusi nemeseknek ír. A második átdolgozás kismértékben szerkezeti szempontból is eltér az elsőtől: *Az embernek próbája* 54 fejezetével szemben *Az Ember* csak 39 fejezetet tartalmaz.

A legfontosabb tartalmi fordulatot azonban Bessenyei Pope-hoz fűződő viszonyának átalakulása jelenti. Tisztelete ugyan nem csökken az *Essai sur l'homme* szerzője iránt, de Pope soraihoz gyakran csatol olyan jellegű kommentárokat, amelyekben finomítja az eredeti megfogalmazásokat, vagy pedig azok gondolati súlypontjait máshová helyezi át. Ahol Bessenyei saját eszmefuttatásairól tudósít, ott azokat idézőjelben közli a sorok elejétől, így jelezvén, hogy ezek nem Pope gondolatai. A jobb áttekinthetőség kedvéért *Az embernek próbája* burjánzó jegyzetapparátusát a második kidolgozásban csaknem a felére csökkentette. Jegyzetei csak a feltétlenül szükséges

magyarázatokat, valamint saját észrevételeit tartalmazzák. Összességében elmondható, hogy *Az Ember poemaban* sokkal inkább Bessenyei önállósuló világképének eszmei foglalata már, mintsem Pope rendszerének egyszerű gondolati tükörképe. Vajthó László találó kifejezésével élve, nem nehéz észrevenni „lehiggadását" Pope iránt, ami ugyan nem jelent szakítást, de bizonyos fokú eltávolodást feltétlenül. „Most már elmarad az egykor Pope-hoz intézett, istenítő vers. S a különbség is világosabb. Pope szerint a világ úgy van jól, ahogy van, Bessenyei nézete más: a világ olyan, amilyen. Öregkorának ez a sommája. A természet világának kaotikus összevisszaságából, ellentmondásaiból, visszavont vagy módosított kijelentéseiből is ez a kivezető út: *a világ így megyen.* A jelige már jelzi nagy élményét, *A bihari remetét*, s egyes eszméi *Az értelemnek keresését.*" (Vajthó László: Bessenyei. [é. n.] 58.)

Bessenyei nagy utat tesz meg az első gondolati versek eszmélkedésétől *A bihari remete* vagy *Az értelemnek keresése* kikristályosodó szintéziséig. *Az Ember*ben nemcsak a hetvenes évek egyszer már átélt vívódásai térnek vissza kimunkáltabb alakváltozatban — a problémák újrafogalmazásában valóban megcsillannak már az öregkori művekre jellemző megnyugvás, a világgal való bölcs megbékélés lehetőségei is.

SZÖVEGEK

[A HUNYADI LÁSZLÓ TRÁGÉDIÁJA TÓLDALÉKÁNAK VERSEI]

Aut prodesse volunt, aut delectare poätae.
Aut simul et iucunda, et idonea dicere vitae.

Horat. de art. Poet. v. 333.

ESTVELI GONDOLAT.

A' nap meg-hevitvén egy-szer nagy Világát,
Hanyatlik Egérűl, 's alá húzza magát.
Aranyos súgára a' bértzek hegyirűl,
Lebegő árnyék-al térségeinkre[1] dül,
Az Égnek hívesült magas kárpítjai
Kékűlnek 's ragyognak nagy bóltozatjai.
A' lármás természet húnyhatja szemeit,
Álomra[2] küldheti fáradt gyermekeit.
Fel-jő az hóld, 's fénylik halavány ortzája,
El tsendesedik rá a' Világ lármája.
Játékra ereszti tsillag Seregeit,
Lopdosván a' napnak bújdosó fényjeit.
Én is a' természet karjaira dűlvén,
Nagyon tsendesedtem álmaimat szűlvén.
El ragadtatását sejtettem Lelkemnek,
Lármájában[3] esvén érzékenységemnek.
Gondolataimbúl elmém szárnyat fűzött,
Fel-kőlt, repíttetett, 's minden dolgot űzött.
Homályba vólt bennem honnan emelkedett,
'S az észnek szelein széllyel ereszkedett.

[1] térségeinkre [2] Alomra [3] Lármajaban

Ott, a'hol a' Világ emelte trónusát,
'S karjaira vette Görög Homérusát.
[65] Ott jelen meg hamar nyughatatlansága,
Nem engedvén nyugtát soha álmossága.

Itt a' természetnek titkos homályjából,
Világosság jön-fel a' földnek sárjából.
Az emberi Lelkek tekíntik nemeket,
Visgálják magokat,[4] 's nézik az Egeket
Keresik Istenek' tűnő elméjekkel,
Számlálják fájdalmok érzékeny[5] szívekkel.
A' nagy magasságba emelik *Jupitert,*
Ki mennyköveivel a' halandokhoz vert.
Tűznek, víznek, szélnek Istenei lesznek,
Kík e' földnek színén hasznot, és kárt tesznek.
Vénus a' szíveket veszi hatalmába,
Eget, földet, tengert el-fáraszt jármába,
A' természet kezdi hévségét érezni,
'S titkos fájdalmába kebelét vérezni.
El ereszti *Vénust* szerelmes ölébűl,
Ki parantsolni kezd aranyos Egéből.
Győzhetetlen nyilat készít hatalmának,
Isteni erőt ad meg-vakúlt fijának,
Fényes fellegi közt[6] le száll *Olimpusrúl.*
Széllyel lövött nyila szentre, Vitézre húll.
Hatalmától egész[7] Világ gyötrettetik,
Még is templomába neve tiszteltetik.

Márs kezd uralkodni a' hartz dühösségén,
Vérezvén óltárit nagy kegyetlenségén.
Dúlja világunkat, pusztít mindeneket,
Öldökli mérgével[8] a' tévedt népeket.

[4] mmgokat [5] érzékeny [6] hözt [7] egesz [8] mérgével

Neptúnus meg indúl búsúlt tengerein.
'S nedves szekerébe útazik szelein.
[66] Nagy harsogást tsinál lármás habjaival,[9]
Ver a' fellegekhez zúgó halmaival.

A' tudomány e'ként rajzolja Világát[10]
Törvényűl adván ki az embernek magát.
Mindent hartznak tsinál e' nagy természetbe,
Mérget, veszedelmet teszen az életbe,
Minerva egyedűl nyújtja segedelmét,
Örök boldogságra formálván kegyelmét.
Az Ég, és főld között békességet tsinál,
Atyjának Lelkénél kedvességet talál.
Tekinţeti dorgál, noha igen tsendes
Ritkán mosolyodik; de mozgása rendes
Igy kezdte az ember Isteni seregét,
Formálni, motskolván Teremtője Egét.
HOMÉRUS MŰ'ZÁJI után tévelyedvén;
Fel ment a' fellegig mindég emelkedvén.
Mint egy tévelygő láng Lelke úgy lebegett,
Fenn a' magasságban, mellybe kereskedett.
Isteni tanátsot tsinált az Egeken,
A'honnan le tsapván, térjen, mélységeken
Poklokat is talált *Akheronnak partján.*
Bámítván nemzetét a' *Setétség Atyján.*
Igy kezd a' tudomány világa fel kelni,
Melybe minden dolgot egybe lehet lelni.

A' Világnak egyik trónúsát igy láttam,
Mellyhez a' régiség szárnyán ragadtattam.
Végre ettűl ismét magamhoz meg térvén,
Más részre indúltam, főb dolgokat érvén.

[9] habjaivál [10] Világat

Homérust tévesztve *Mozesre* találok,
Ennek dolgaiba egy Istent tsudálok.
[67] Istent, ki régenten *Sinai* hegyérűl,
Hírt adott népének ditső törvényérűl.
A' ki tsipke bokor ágai közt égett
És a' 'Zidóságnak hív vezérjévé lett.
Aszszonytúl származott; de örök valóság
'S e' terjedt *mindenbe* leg-felsőb méltóság.

Régen az Izraelt köd, 's tűz oszlopába
Vezette, hartzolván vélek a' pusztába.
Születvén mint szegény e' földön útazott,
Vérivel ditsőűlt Atyjának[11] áldozott.
Az egész Világot meg vette magának,
Még sem nevez mindent el választottjának.
MÓZES tsudájival kezdődőtt törvényje
Formáltatván benne a' Világ reményje
E' kezd Világunkba nyugodalmat hozni
'S az ember javáért önként fáradozni.
Tudománya mint nap úgy jő-fel fényével,
Meg igazít mindent ditső törvényjével.
Ez adja Világát a' fő tudománynak
Urává tétetvén[12] e' nagy alkotmánynak
Meg magyarázhatta Egének titkait,
A' gonoszság ellen meg hagyván átkait.
Két személyt ad magán kivűl-ki Istennek,
Kiket Uráúl vesz magával mindennek.
Egy teremt, más meg-vált, az harmadik szentel,
E' nagy Világ bennek még is tsak egyet lel.
Nem látja[13] titkokat a' por halandóság
El fogja szemeket itt az homályosság.

[11] Atyjanak [12] tétetven [13] latja

Hit kell e' tsudákhoz, hogy jól reménylhessünk,
'S kínos életünkbe örömöt lelhessünk.
[68] E' szent tudománynak tiszteljük homályját,
Hagyjuk el a' Világ büszke nyavalyáját.
A' természet sokba vaknak tett bennünket,
Halgassuk Istenünk, 's érezzük szívünket.[14]

Itt az elmélkedés bennem el süllyedett;
De végre tsak ugyan újonnan éledett.
Alig kelhetett fel 's *Mahomet* könyvére
Talált, ki Világot húzott törvényére
E' büszke hitető, és tsalárd próféta,
Hogy az Ég titkába be- látott azt mondta.
Új tudományokat formált dühössége,
Hitet, vallást osztott földi Istensége
Alatsony Lelkébe haszontalanságát,
Titkolta, törvényűl adván hazugságát.
Úgy tartotta, hogy ő a' természet felett,
E' Világba porbúl Istenné is lehet
És e' nagy Világnak örök Istenével,
Tanátsot[15] indithat majd hazug nyelvével.
Az örök rend ellen tsudákat készített,
Szent háromság[16] nélkül osztogatott hitet.
Majd egy kis Világot tsalt meg gonoszsága,
Hol ma is parantsol kőlt hatalmassága.
Ki magyarázhatna[17] a' tévelygéseket[18]
Ott, hol tsalni látjuk a' ditső Egeket?
Mindenütt tele van Világunk lármával,
Szüntelen küszködik hartzolván magával.
Köztök mennyi Ember, anyi törvényt[19] láttam,

[14] szívünkett [15] Tanatsot [16] haromság [17] magyarázhatna [18] tevelygéseket [19] törvenyt

'S magam is Sokakkal egyedűl maradtam.
Ezeken járkálván egy-szer gondolatom
Hogy jöttem magamhoz, tsak alig tudhatom.
[69] Meg tért hozzám elmém nagy útazásából.
Törvényeket szűlvén gondolkozásából.
Mozes Istenével magát jóra hozta,
Ki e' nagy Világot, egyedűl dolgozta.

[70] A' MÁRIA VÖLGYI TISZTELENDÖ PAULINUS ATYÁKNAK.

Poson 1771. Karátson Havának 12dik napj.

Minek van az elme egyébért, hanem hogy szívünknek érzékenységeit, és önnön gondolatjait vezérelvén, ugyan azokat mindenek előtt szabadosan festhesse? Kitsoda vethet akadályt egy Léleknek, melly gyönyörűségét az előtte el terjedett Világnak szorgalmatos szemléléséből[1] keresi? Minden dolog új játék-piatz előtte, mellyen gondolatit érzékenységünkkel együtt változtatja. Mária vőlgyét én is meg látván, róla másképen, mint verseim alább magyarázzák, nem gondolhattam. Szomorúnak írom, de ennek tsak a' télen[2] való[3] ott létem vólt oka. Igen sajnállom mindazonáltal,[4] hogy időmnek rövidsége verseimet hoszszabban írni nem engedte. Meg botsássanak Atyaságtok, ha ifijú szívem érzékenységeit, 's ez egész Világra széllyel el vonatott elmém gondolat[71]jait a' *Parnaszszus Mu'záinak* kellemetességekkel nem rajzolhatta. Az ifijúság véghetetlenül[5] érez; fájdalmakkal gondol, és szüntelen tévelyeg: Kitsoda vezérelhetné, el terjedett tüzét mindén-kor egyenes úton? Én is a' tudományoknak karjain most elevenedvén, idétlen hánykolódásimmal, életemnek kezdetinél egyebet nem mutatok. Engednék a' kegyelmes végezések, hogy igyekezetemtől az öregbedett mértékletes, és józan értelemnek tsendes, 's kies határira vezéreltethetnék. Atyaságtoknak magamat ajánlom, 's szerentsémnek ismérem azt az igaz tiszteletet, mellyel hívségekbe állandóúl maradok.

B. Gy.

[1] szemlélésebe [2] telen [3] váló [4] mindazonáltál [5] véghetet lenül

[72] A' mint nap-nyugotra Posonbúl ki térünk,
Erdős hegyek, 's vőlgyes mezők közzé érünk.
A' természet itt tsak maga írta magát,
Nem igazította még mesterség dolgát.
Élő-fáji alatt nyugosznak hegyei,
Fel hányt halmok nélkűl hevernek mezei.
Ezek közt kedvemből alá 's fel útazván,
Egy helyre találtam szememmel vígyázván.
Két erdős hegy közzé kellett ereszkedni,
Hol egy bús barlangba lehetet süllyedni.
Hogy az ereszkedő tetejére[6] értem,
E' szomorú vőlgynek formájára néztem.[7]
Öszve nőtt bértzetskék kerítették körűl,
Hol az idő sokat borong, 's ritkán derűl.
Ezek felett terhes fellegek útaznak,
Mellyek az erdőkre tsendesen havaznak.
Öblökbe kóborol a' szél tsavarogva,
Alájok egy patak omlik-le zuhogva.
Az hegyek tetején el terjedt élő-fák,
Mintha barlangjokat köztök óltalmaznák,
Szomorún őltötték gallyjokat egy-másba,
A' vőlgyre úgy néznek mély gondolkodásba.
Ennek mélysége szép épűletet formál,
Mely felett egy torony, nagy halgatással áll.
Régiséget mutat vén színe kívűlről
A' szél szomorúan bújkál fala körűl.
Füstös köd terjedett széllyel el mellette,
Tsendes homály borong a' vőlgybe felette.
Bús szavát ha néha harangja hallatja

Nyugovó barlangját szomorún zúgatja.
[73] Alatta sok fejér Papok gondolkoznak,
Kik imádságokkal szüntelen buzognak
Ezek énekléshez[8] kezdnek barlangjokban
Zengnek, 's az Isten van éneklő[9] szájokban.
Ahitatosságok habzik ajakokon,
Nagy tisztesség látszik fejér szakállokon.[10]
Kellemetes vénség vagyon életekbe,
Tsendességgel élnek könyörgő helyekbe.
Áhitatossággal borong tekintetek,
(*) Tsak néznek, nem szólnak, 's titkon gondol Lelkek.
A' sok imádságban elő hajlott vállok,
Kívánságok mindég lántzon hever nálok.
Ezek laknak az írt mély vőlgynek öblibe,
Melly mord falakkal áll a' nézők elibe.
Barlangjokban alatt szorosan[11] kell menni,
Hol mindent halgatva lehet észre-venni.
Leg elő-sző́r is egy hoszszú bóltozatot,
Lehet látni, mellyet sok szent kép borított.
Alá ment falai feketék, nedvesek,
Festett kárpitjai búsok, és tsendesek.
Félelmes halgatás származik tsak tőlök,
Mert homályossággal jár a'[12] látás[13] köztök.
Alig mer itt a' szív magától érezni,
Mindent a' Lélektől kell neki kérdezni.
Szomorú az elme képzelődésével,[14]
El változik a' vér sebes érzésével.
Az örök valóság forgott itt eszembe,
El halgatott *Vénus* világi szívembe.
[74] Ez helyről földünknek veszélyes lármája,

(*) Itt az ekszertzitziumok magyaráztatik.

[8] énékléshez [9] eneklő [10] szakallakon [11] szorssan [12] á [13] látas [14] képzelődesével

Ádámnak meg tiltott édes aszszony fája
Szám-ki-vettetésbe[15] küldettek örökre,
Hogy ne ronthassanak a' buzgó szívekre.
Meg jelenvén én is itt egy barátommal,
Mit láttam, meg-tartom azt gondolatommal.

[II.]

[75] Erre választ nyertem, melly nekem inkáb hízelkedett, mintsem azt úgy ide tehetném; hogy haszontalanságom belőle ne gondoltatnék.[16] Melyre nézve, tsak az arra ismét küldött verseimből itéltessék meg, mely méltó mentséget tettem érdemetlen dítséretemre.

BÉTS 1771. karátson Havának 29dik napján.

Demetrius N. N. leveledet vettem,
Mellyet el-olvasván kétképen értettem.
Méltatlanúl hányod rám a' dítséretet,
Nem érdemlek hidd-el olly nagy tiszteletet.
Kárt teszel az ollyan erös nagy Lelkeknek,
A' kíket ismérünk elsö Vezéreknek.[17]
Mások adója ez, mellyet nekem küldtél,
Olvasott munkámrúl hibásan ítéltél.
Mint a' gyermek, melly már Anyjának ölében
Fetrengvén, lehellhet éltetö vérében.[18]
Hánykolódásival kezdetét mutatja,
'S a' reá tett kezet gyengéül[19] rúghatja:
Úgy én a' tudomány karjaira esvén,
Mozgok; *Minervának* Egével lehellvén.

[15] Szzám-ki-vettetésbe [16] gandoltatnek [17] Vezereknek [18] véreben [19] gyangéül

[76] Tsak éltem formáját mutatom versemmel,
Most kezdek gondolni, 's tévelygek Lelkemmel.
Parnaszszusnak vize magassan tsergedez,
Nehéz egy gyermeknek fel útazni ehez.

A' tenger habjai soha nem hevernek,
Mellyeket a' szelek kö-ziklákhoz vernek.
De még is hasztalan nyughatatlanságok,
Tsak szárazak tölök a' nagy magasságok
Harsogással dűlvén hány-szor emelkednek
Noha zúgások közt mindég viszsza esnek[20]
Magas hegyeinket fenn meg-nem hághatják,
Mellyek a' felleget homlokokon tartják:
E'ként habzik elmém[21] *Parnaszszus* tövére,
De nem szaladhat fel kies tetejére.
Mindég viszsza esem emelkedésemből,
'S ez okon gyakorta sohajtok szívemből.

Mint egy sólyom, melly az Eget süvöltéssel
Hasítván, tsak tűnik sebes repűléssel
Úgy tsapkod elöttem *Minerva* fényjével.
Kibe sok tsalatott már meg reményjével.
Nem érdemli pennám dítséreteteket,
Ne tsaljátok bennem ítéleteteket.
Nem veszem el töled magasztalásomat,
Talám tsak próbálod ifijúságomat.
Ne véld, a' dítséret hogy meg szédíthessen,
'S büszke képzelödést elmémbe tehessen.
Parnaszszus vizével te hinted versedet,
Még[22] is-erötlennek ismered Lelkedet.
Ha magaddal illyen nagy manérral bánhatsz,
Hidd el, hogy én rólam még jobban halgathatsz.

[20] ésnek [21] elmem [22] Meg

[77] Mások Érdemelik[23] ditséreteteket,
Kik a' Musák között formálták Lelkeket
Áldozatjok[24] füstjét ne lopd óltárokrúl,
Tisztelettel gondolj ditsö árnyékokrúl,
Mint egy saskeselyű,[25] melly nem szédűlhet meg,
Felleginken túl hat, 's a' nap alatt lebeg;
Úgy járnak felettem Sok vers szerzö Lelkek
A' kíket közelrűl szemlélnek az Egek.
Alattok *Parnaszszus* nagyon kiesedett,
Futó arany vize áradva terjedett.
Ezeket *Minerva* Szárnyával fedezte,
Lelkeket Szeretvén, éltek' védelmezte
De én mit reményljek ifijúságommal?
Merre indúljak el kis tudományommal?
Szemmem elött egész Világ terjedett el,
Mit tsináljak[26] benne egy gyenge Lélekkel?
PÓP! emberi nemünk, érdemes mestere,
Te legyél Lelkeddel elmémnek vezére.
A' versnek erejét kérem HENRIADtúl,
VOLTÉR vetette ezt le a' *Parnaszszusrúl.*
Nézzük e' Világot, 's írva gondolkozzunk.
Örök Istenünkel titkon tanátskozzunk.
Mint tűz villámlások a' mord setétséget,
A'ként[27] járja elménk e' nagy eröséget.
Régi böltseinktűl nagy tudományokat,
Vegyük el, 's visgáljuk okoskodásokat.
De én ezt magamtúl másnak tanátsolom
Mert reá nem megyek soha, azt meg-vallom.
Röviden szaladhat elmém-ki testemből,
Mellyel reményemet fogyasztja szívemből.
E'ként[28] festetik itt nyughatatlanságom,
Élj jól; azon fárad érted kívánságom.

[23] Erdemelik [24] Aldozatjok [25] saskeslyü [26] tsinálják [27] A'kent [28] E'kent

[78] AZ ELMÉRÜL.

Mint egy kis szél, a 'melly tengereink mellett,
Fel kel, 's lengedezve jár az habok felett.
A' kő-sziklán süvőlt suhogo szárnyával,
A' mélységbe mormol bús tsavargásával,
Ha fel emelkedik nagy hegyek tetején,
Nyugoszik a' szörnyű kő-szálaknak hegyén.
Innen az Egekbe fel-kel süvőltéssel,
'S úgy száll a' vőlgyre le szép lengedezéssel.
Egyenlőűl repdes tengeren, térségen,
A' magas Egekbe jár mint a' mélységen
Tűz, viz, fagy, setétség, sem nagy világosság
Neki, ha tsavarog,[1] nem alkalmatlanság:
Elmém! te is e'ként[2] jársz szívem tengerén,
Sok habokat tsinálsz széllyel folyó erén.
A' magas Egekbe[3] mégy repűléseddel,
A' mélységbe alá jösz lebegéseddel.
Egünk,[4] földünk között gyakran lengedezve,
Függesz, e' Világot gondolattal nézve.
A' dühös habokon serénységgel futhatsz,
Szörnyű bértzeinkre, sebességgel hághatsz.[5]
Mennyet, földet, poklot, tengert öszve járkálsz
Mindenekrűl gondolsz, valamit fel találsz.

[1] tsávarog [2] e'kent [3] Egékbe [4] Égünk [5] haghatsz

Tsudállatos elme, millyen valóságod
Magyarázza vóltod sok tulajdonságod
Érzékenységeim a' történetektűl,
Ha fel lármáztatnak, mint dühös szelektűl
[79] Szívemnek tsatáján veled a' változás,[6]
Olly, mint a' habok közt tsapdosó villámlás.
Gondolatod dörög, vele a' sziv habzik
Fájdalmas érzése[7] szűntelen változik.
Nem nyughatsz, minden-kor futkoszsz a' Világon
Fel akadsz[8] repdesvén, minden kitsiny dolgon.
Meddig akarsz menni már repűléseddel?
Fel dulhatsz-é mindent vakmerőségeddel?
Tudd-meg, hogy te a'búl Semmit nem ismérhetsz,
A' mit e' Világon járkálva fel-lelhetsz.
A' teremtés könyve el-van tőled tiltva.
El-nem érhetsz soha te ide olvasva.
Igaz; e' Világba[9] mindent által járhatsz,
De a'felől Semmit meg nem magyarázhatsz.
Mennyire nem ragadsz vakmerőségeddel!
Semmit nem gondolsz már nagy tsekélységeddel
Mond meg mitsoda az, honnan e' nagy Világ
Ki jött, mint egy élő-fábúl valamelly ág?

Tudakozd PLÁTÓtúl a' mély természetet,
Magyarázza NEFTON az örök nagy rendet.
Mi módon dolgozik a' természet belől,
Mikor származását hányja minden felől?
Magyarázza meg LOKK, melly valóság vagy te,
'S hol van egy plántának nevelő élete?

ARISTOTELES is mért nem mondhatja meg,
Hogy mint teremt újra tavaszt a' lágy-meleg?

[6] valtozás [7] érzese [8] ákadsz [9] Viglágba

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Mitsoda kerekek azok a' mélységbe,
A' mellyek forognak olly nagy serénységbe?[10]
Ez mint egy óra lántz fel nem húzattatik
Szűntelenül forog, még sem bomolhatik
[80] Tsak a'ki teremtett, a' láthat ide bé,
De egy halandó por soha nem jut mellé
Elmém ne fáraszszad[11] itt nagyon magadat,
Ismérd meg vérembe alatsonyságodat.
Ne tedd bírájává[12] léted e' Világnak,
Ne légy itélője olly számos vallásnak.
Tsudáld Teremtődet, lásd meg kitsinységed',
Ne erőltesd sokra árnyék semmiséged'
Nézzed e' Világot; tanátskozz mindennel,
Tsak ne háborodj meg soha az Istennel.
Ne vádoljad eztet nagy teremtésébe,
Ki örökös marad ditsőült Egébe.

Ennek kebelébűl e' Világ el terjedt,
Belsö részeiben a' természet éledt.
Felettünk, alattunk, bennünk, mindenütt van,
Éljünk, vagy múljunk bár, meg maradunk abban
Ö terjeszkedett- ki tsak teremtésével,
Mindent magáért tart nagy Istenségével.
Ez az erö nékünk[13] úgy tetszik sehol sínts.
De még is szemléled akármerre tekints.
Ötet tsudáld elmém okoskodásodba,
Imádjad nagy vóltát tsak gondolatodba.
Úgy nézd ezt, mint léted' véghetetlen Atyját
Visgáld természeted', 's ne bántsd akaratját.
Gondolkozz józanon; vezéreld életed',
El rendeli az ÚR hóltom után léted'.

[10] serénysegbe [11] farasszad [12] birájáva [13] Ez, az erö nékúnk

Járjál[14] Égen,[15] földön, visgálj mindeneket,
De soha ne ítélj magadtúl Lelkeket
Repdestessen széllyel nyughatatlanságod;
De ne felejtsd soha nagy alatsonyságod'
[81] Semmit nem ismérhetsz; alázd meg magadat,
Érzékenységimben örizzed javadat.
Itt határoztatik édes nyugodalmad,
Ha ezek kinoznak,[16] rád[17] rohan fájdalmad.
Mint egy tzifra árnyék tsak olly formán habzol
Érzékenységimben Szűntelen változol.
Örömöm, 's fájdalmam rabja vagy létedbe,
Ezt kerűlöd, amazt keresed éltedbe.
Ezek közt hánykódván végre tölem el tűnsz,
'S gondolattal éltem' vezérelni meg szűnsz,
Viszsza futsz a' széllyel terjedt eröségbe
Mindég[18] lengedezel egy nagy nagy Istenségbe
Meg tart e' nagy erö belsö része között,
Ki minden teremtést magába meg-örzött.
Semmi nem múlhat-el e' nagy természetbe
Tsak változik; de meg marad az Istenbe.

[14] Járjal [15] Egen [16] kinozak [17] rad [18] mindeg

[82] AZ IFIJUSÁGNAK PANASZSZA.

Tüzes ifijúságunk vígassága bomlik,
Életünk öröme lassan lassan romlik.
Bádjadott szivünknek pusztúl nyájassága,
Hidegszik véribe, s' lankad kívánsága.
Tsendesedni kezd majd tüzes szelességünk.
Baját jelengeti tikkadt egésségünk,
Ifijúi erőnk fárad[1] ereinkbe,
Mindég hidegűlést érzünk heveinkbe.
Gyönyörűségünkből buzog fel tsömörünk,
Mindenkoron búra változik örömünk.
Gyermeki ídőnket mennyire hagytuk már!
Ifjúságunkban is Számosodott a' kár.
Ez előtt boldogok mindég nyájaskodtunk,
Vídám szíveinkkel vég nélkűl mulattunk.
Már most természetünk nevelvén adóját,
Keserűvel[2] főzi-fel ajánlott javát.
Fogy lassan vígságunk; lankadnak tagaink,
Titkosok, ravaszok, nyelvünkön szavaink.
Gyermek életemnek kedves esztendeit
Ohajtom, most látván éltemnek veszélyit.
[83] Mostani életem tele mesterséggel.

[1] farad [2] kesrűvel

Kívánságiban él kínos nyereséggel.
Erejétűl tovább fosztatik napokként,
Kedve, egéssége enyészik lassanként.
Gyönyörűséginktűl fájdalmakat kapunk.
Minden nyájasságot[3] végtére meg únunk.
Néha keseredvén, siratom életem'
Terehnek[4] találván mindenben a' létem.
Ifjúságom' feddem hasztalanságáért,
De megént ölelem sok nyájasságáért.
Mint az Aszszony nemet, mit futunk, 's kedvellünk.
Előlünk el vetünk, majd ismét ölelünk:
Ifijúságomat[5] úgy tartom éltembe,
Alig tudom, vele mit tegyek vesztembe.
Néha haragomba akarnám múlását,
De megént változván kérem újúlását.
Napjait, hogy múlnak titkosan siratom,
F'olyt gyönyörűségem' szívemben ohajtom.
A repűlő[6] idő húz koporsóm felé
Ah mi módon kelljen dűlni ebbe belé!

[3] nyajasságot [4] Teréhnek [5] Ifijúsagomat [6] Az epülő

[83] EL-RAGADTATÁS.

Örökké-valóság, kútfeje mindennek!
Láthatatlan Lelke a' nagy természetnek!
Kebeledbe miként formáltad Világod?
Hol rejted, 's mutatod felső valóságod?
Ez az örök erő magába[1] mozdúlván
Széllyel terjeszkedett, a' *mindent* alkotván.
Kebelébe tartja e' nagy természetet
Mellynek az ő Lelke szabhatott tsak rendet.
E' Világon körűl el terjedett léte,
Semmínek ő rajta kívűl nints élete.[2]
Egyedűl egy kútfő, melly mindent nedvesít,
Szűntelen változtat, öl, és elevenít.
Örökre meg marad benne nagy munkája,
Hol a' természetnek egymást váltja, faja.
Mi emberek mindég ezek közt forgódunk,
Mint gyertyák meg gyúlunk, 's a'ként el lobbanunk
A' Világ Lelkének miként van törvénye?
Emberi Nemünknek hol állhat reménye?
Örökös nagy Isten! ki mindenütt terjedsz,
S' tőlünk személyjedbe még sem szemléltethetsz.
A' benned teremtett természetből szóllj ki

[1] magaba [2] elete

Hadd legyen felőled mindennek egy hiti.
Miólta a' Széles dolgokban terjedtél,
Tőlünk a'tól fogva mindég kerestettél
[85] Vérit e' nagy Világ érted mennyit ontja!
Tetszésedet még is nem határozhatja.
Mitsoda egy ember, hogy meg értsen téged'?
'S egészlen meg lássa el terjedett Lelked'?
Ez a' roppant Világ nagy vóltodat nézi,
De életét[3] érted sok-képen intézi.
A' teremtetésben tsak egy forma létünk
Hanem törvényinkkel[4] ezer félék lettünk.
Itt halandóságunk mindég téged keres,
Öli egymást, 's a' föld véritől még véres.
A' természetet már érted sokszor dúlta,
Még is magyarázni nagy vóltod' nem tudta.
A' földnek négy része, melly fajával mozog,
Istenünkért más-más vallásokkal buzog.

MÓZES te jártál volt régen az ISTENnel
Mért nem ismérkedtél hát meg minden néppel?
Honnan jött *Mahomet* elő egy Világgal?
Ki hartzra ki-szállott a' nagy igazsággal.
Rómára Kálvínus mi okból támadott?
Mi az, a' mitől ő törvényeket[5] adott?
Hol vagynak azok az hires pogány bőltsek,
Kik régen tartattak majd mint fél Istenek?
Az Istent nem tudták hogy van Világába
Kit mindenkor osztunk egy valóságába
Ez örök *mindennek* füst okoskodásunk,
Tsendesen nézi, hogy külömböz vallásunk.
Egy bőlts eszével tsak tsudálkozni tanúl,

[3] eletét [4] tövvényinkkel [5] törvenyeket

Mellyel a' mélységbe[6] még aláb, aláb húll.
Meg nem magyarázza millyen nagy Istene
Hogy széles Világunk, mint ő tsak úgy hinne.
[86] Az örök-valóság ismérteti magát,[7]
Ámbár el-rejtette ditső valóságát.
Ennek akaratját tudom mondja kiki
Noha kárhoztatja ezt ama'nak hiti.
Miként írja magát a' Világnak Lelke,
Aztat tanúlja meg egy gondoló elme.

E' nagy természetet Isten! kebeledbe
Rázd meg, 's világosítsd az embert öledbe.
Egyeztesd meg Lelkek' örök törvényeden,
Ne véreżzék egy-mást ditső tetszéseden.
Igazságod fényjét ereszd ki Lelkedből,
Villámlással verj-le mennydörgő Egedből.
Mutasd az embernek, hogy benne lakozol,
És a' természetbe soha nem változol.
Nem tudják kezeket kebelekbe vinni,
Törvényed' ott nekík nem lehet meg hinni.
Eget, földet futnak éretted szüntelen,
A' régi bőltseket hányják szükségtelen.
Szóllj, kelj-fel Lelkünkbe örökös valóság![8]
Mutasd hol, 's mint vagyon bennünk az igazság.
Ne Engedd, hogy tovább a' Világ mérgével
Magát érted tépvén[9] boszszantson vérével
Utáltassad velünk a' gyilkosságokat,
Ne öljünk kedvedért több ártatlanokat.
A' mint ismeréted belénk helyheztetted,
Az igaz vallással tartson a'ban Lelked.
Töröld el Világunk undok tévelygésit,

[6] melységbe [7] magat [8] válóság [9] tepvén

Rontsd-el sok törvénynek ostoba intésit,
Itt mászkálunk együtt a' nagy kevélységgel
Büszkélkedünk, noha kínlódunk inséggel.
[87] Ez igaz, e' gonosz, e' bölts, e' tudatlan,
Ez haljon-meg vétett; éljen ez ártatlan
Igy ítélünk mindég romlással építvén,
Valóságot, 's nyugtot sohol nem lelhetvén.
Nem tud már a' Világ eszével mit tenni,
Mindent lehet adni, mindent lehet venni
Mint tetszik a'képen formálja törvényét,
Kiki tsak magába éleszti reményét
Verd meg Világodat véghetetlen Isten!
Ne legyen erőszak a' nagy természeten
Szüntelen pennával, 's fegyverrel hartzolunk;
De nem tudjuk soha miért vagdalkozunk.
Romlott emberi Nem! nyugodjál magadban
Ne dúld a' Világot hasztalanságodban.
Vezéreld életed' jozan törvényedbe
Lásd meg, mi világít gondoló Lelkedbe
Szokásaink' setét éjjelébe[10] ne járj
Minden kőlt törvénytűl igazságot ne várj
Józanodj végtére már tévelygésedből
Folytassad életed' Istened, 's Lelkedből.
Ne bámúlj e' Világ' részeg tsudáira,
Ne húllasd könyvedet hóltak hamvaira.
Járjad e' föld' színét tsendesen elméddel
'S tanátskozzál titkon gondoló Lelkeddel.

[10] ejjelébe

[88] ÖRÖM.

Ez egy nyájas gyermek, katzag szüntelenűl
Sokfelé enyeleg; soha veszteg nem űl.
Valamit elő-kap, mindenre rá nevet
'S mulattatja magán a' vídámúlt szivet.

SZÉPSÉG.

Ez egy Isteni Kép díszes formájával,
Egyenes termete; nyájas ortzájával.
Mosolygással teszi többnyire Szavait,
Rendesen vonítja-széllyel ajakait.
Az egésség[1] látszik vídám személyjéből,
Öröme szökdös-fel melyjére, szívéből.
Édes titok tetszik tündöklö szemébe.
Gyakran el-sohajtja magát nagy hevébe.
Mosolygást, játékot, ereszt maga körűl,
Úgy mozog lankadva, 's szépségének[2] örűl.

[1] eggesség [2] szépségenek

SZERELEM.

Minden érzésünknek anyja a' szerelem
Ez olly nagy óltalom, melly nagy veszedelem.
Mind Eget, mind földet bír hatalmassága,[1]
Gyötrelmet, örömet osztogat vígsága.

[1] hatalmssága

[89] MORDSÁG.

Ez egy boglyás paraszt, az homloka rántzos
Keresztűl jár szeme, ábrázatja piszkos.
Szüntelen félre-néz, a' Világra mormol,
Valamihez férhet, mindent öszve-kormol.

ÚTÁLLAT.

Ez egy meg tsömörlött gyomor, melly émelyeg
Hányás erölteti, korog és kevereg
Böfög, köpdös széllyel mindenkor ökrendez
Reszket borzadozik, 's dideregve érez.

UNALOM.

Nem egyéb közöttünk a' rágó unalom,
Mint egy eröszakkal reánk vetett álom.
Mindenfelé tekint, szüntelenül forog,
Ásítoz, hánykódik, 's lassan tsak úgy morog.
Mint a' lomha gyermek szemeit dörsöli,
'S orrából a' piszkot vinnyogva körmöli.
Mindenhez hozzákap; de álmos, 's tsak el-dűl
Soha nem tudja, ha fekszik, jár-é[1] vagy űl.

[1] jár-é.

SUNDASÁG.

Ez egy éjtszakákon[1] kísértö boszorkány,
Ki mint a' dühösség veszett szemeket hány
Tsak úgy kuppaszkodik, magát félre húzza,
Mindég setétbe ül, 's az orrát fel dúzza.

[1] ejtszakákon

SZÉP-ÉSZ.

Ez egy szép képekkel ki tzifrázott szoba,
Villámlás jár benne, hangzik arany szava.
[90] Változása mindég újúlt formát mutat,
Súgára a' magas Egekbe is fel-hat.
Gyémántal tündöklik fejér fala körűl,
Fényes Ege benne mind szüntelen derűl.
Mulattathat mindent, játékával nyájas
Ideje töltése nála nem unalmas.

HÁZASSÁG.

Pénz és szeretet kell a' jó házassághoz
Külömben ha e' nints, mindég gyötrelmet hoz.

BARÁTSÁG.

Ha fel-találtatik köztünk a' barátság
E' földön egészlen egy kitsiny Menny-ország.

HARAG.

Ez egy forró fazék, mellybe a' tűz buzog
Hévsége szikrázik, 's szüntelenűl mozog
Ha mást nem égethet, magát széllyel főzi,
'S tserépjével[1] mérges tüzét el öntözi.

[1] tserepjével

SZEGÉNYSÉG.

Ez egy búsúlt térség, puszta és fövenyes.
Tele van tövissel, száraz, hitván szennyes.
Tsak bús barlangjai tsikorognak benne,
Hol a' szükség semmit hasznára nem lelne,
Rút szelek bújdosnak repdesö fövenyén,
A ki benne bolyong, tsak Sínlik reményén.[1]
Éhség, rongy, gyalázat, talájtatnak rajta,
Hova a' tőrténet leg-több embert hajta.
[91] Világunk nagy része e' térjen sóvárog.[2]
Sív, rív, 's az avaron szomorún tsavarog
Itt tsak a' gazdagok átkoztatnak mindég,
Kíknél egy szegényűlt mindég kinos vendég.

[1] reménylén [2] sovarog

[92] A' TISZÁNAK REGGELI GYÖNYÖRÜSÉGE.

A' Tiszának partján viradok-meg egy-szer
Hol ifjú éltemben jártam sok ezer-szer.[1]
Az Ég' bóltozatját kék Szín táblájával,
Tüzesedni láttam napunk' súgárával.
Mosolyodni kezd az hajnal világunkra,
Világosságot nyújt 'zibbasztó álmunkra.
Az éjjeli ködök gözölögni kezdnek
Hegyeknek tövébe, 's völgyekbe rejteznek.
Innen eresztgetik felfelé párájok',
'S a' reggellel e'ként közlik-még homályjok'
A' nyugodt természet kel, 's ki fújja magát.
Verödik álmából; újra kezdi dolgát.
Még az erdök, 's hegyek homályba nyugodtak
Hol napunk Világát várván, tsak halgattak.
Az álmos természet végtére meg indúl
Élö fijajival[2] munkájára mozdúl.
Napunknak súgára terjeszkedik rajta,
Melly hóldat, tsillagot a' tengerbe hajta.
[93] Erdö 's hegy tetöket meg aranyoz tüze,
Ragyog játékára az harmatnak vize.
Le süllyedt az éjjel már ólom botjával

[1] ezer-Szer [2] fijajivál

A' nap kezd ragyogni fényes Világával
Földünknek szélirűl fel-szökött Egére,
Üzi a' Setétet komor tengerére.
Nagy természetünkben katzagni kezd minden
Mellynek nagy lármája el[3] kezdödik renden:

Zendűlnek az erdök sokféle hangokkal
Szóllnak madarai a' víg vadászokkal.
Jajdúlnak a' kopók; hangzik a' kürt meszsze,
Bögnek az élö-fák, faldosott a' fejsze.
Az halász hajója harsog a' vizeken,
Keresi prédáját e'párás térjeken.
A' sásas rétekre sok marhák veretnek,
Rívó bögései gyakran kettöztetnek.
Éh szájok a' fűbe széllyel harátsolnak,
Furullyája zendűl köztök pásztoroknak.
A' Tisza partjárúl ezeket szemlélvén,
Tsendesen állottam mindennek örűlvén.
E' víznél kétfelöl szörnyű jegenye-fák
Nöttek, mellyek tsak nem a' felleget tartják.
Iszapos gyökerek mélyen ereszkedett,
Boglyas óldalakon kérgek repedezett.
Terjedt gallyjaikkal le-felé hajlanak,
'S mintha Szomjúznának a' vizekbe nyúlnak.
Nyájason zörgenek zöld, 's fejér levelek,
Mellyeken tsak lassan bújdosnak a' szelek.[4]
Ezek közt a' Tisza foly tsendességével,[5]
'S mintha gondolkozna ollyan menésével.
[94] Sárga tajtékjait formálja közepén
Sok gallyak, 's levelek ballagnak a' színén.
Sebes örvényei bújdosván magokba,

[3] él [4] szélek [5] tsendességevel

Zúgással ütköznek néhol a' partokba
Mellyek két részeken erdejek táplálják
'S a' Világ lármáját tsendesen halgatják
A' páros[6] gerlitzék szárnyok tsattogtatva,
Repdesnek felettek magokat mulatva.
Vidámúl a' Tisza turbékolásokkal,[7]
Mert szép lármát tesznek nagy tsatsogásokkal.
A' Tisza egy részin széles rétek vannak,
Honnan kiáltások hallik a' darvaknak.
Ezeknek nagy szavok a' magas Egeket
Be töltvén, lármázzák érzékenységinket.
Sok hattyúk is nyúlnak a' Tisza felett-el,
Kik repűlvén, tűnnek szép süvöltésekkel.
Szárnyoknak különös kettös hangozása
Olly, mint a' tsehelö kopók kiáltása.
Több számos madarak zengenek ezentúl,
Mellyekből a' puska szóra sok alá-hull.[8]
Illyen dolgok között szemlélvén a' Tiszát,
Gyakran[9] jártam által örvényes folyását.
Fűzesei mellett sétáltam magamba,
Fövenyes lapályján, és gondolatomba
Szűntelen neveltem[10] gyönyörüségemet,
Részegítvén vele érzékenységemet.
A' tavaszi szagok orromba ütköztek,
Mellyeket magokkal hordoztak a' szelek
Illyen az hely, a'hol életre születtem,
'S e' nagy természetnek férfi tagja lettem.

[6] paros [7] turbékolasokkal [8] ala-hull [9] Gyakrán [10] néveltem

[95] AZ ESZTENDÖNEK NÉGY RÉSZEIRÜL.

TAVASZ.

Ez a' természetet böltsöbe mutatja,
Mellynek[1] kisdedeit játszódva[2] ringatja.
Mosolygással nézi[3] zöldes öltözetét,
Virágokkal fűzi-körül nagy kebelét
A' nap' világára repdes plántáival,[4]
Tsendes szelek közt el nyájas fijaival.
Mint egy kitsíny gyermek, a' ki böltsöjébe[5]
Fel óldatván szökdös anyjának ölébe:[6]
Úgy tesz a' szabadúlt természet[7] tavaszszal
Melly aludván, most van ismét[8] ujúlással.[9]
A' tavasz, e' diszes szülő édes-anya
Magát gyermekivel szépítni kívánja.
Nagy kedvességgel van ki-derült ideje,
Zöld füvekkel borúlt játékos[10] mezeje.
Virági lobognak kiesült térségén,[11]
Mellynek a' tsendes szél jár egyenességén.
Szagoskodik széllyel ajánlja illatját.
Gyémánt színre festi reggeli harmatját.
[96] Virágos zöldségű völgyeket kerekít,
Mellybe igen kedves játékokat indit.
Híves patakokat ereszt az hegyekről,

[1] Méllynek [2] jádzova [3] nezi [4] plantáival [5] böltsöjebe [6] ölebe [7] termeszet [8] ismet [9] üjúlással [10] játekos [11] térségen

Örömöt, mosolygást hoz minden részekrűl.
Lágy-meleg egére patsirtákat ereszt,
A' zengésre bennek vídám kedvet éleszt.
Ezek a' nap alatt tsendesen lebegvén,
Mulattatnak mindent Szépen énekelvén.
Alattok a' szántok fütyörészve járnak,
'S iga-marhájokra széllyel kiabálnak.

Az erdök zengenek víg madaraikkal
Tsördűlnek gallyjai futó vadaikkal;
Szép zúgó folyások szaladnak sok helyrűl.
Vizek a' virágos mezőkön el terűl.
Itt a' fűvek között tsak úgy tsergedeznek,
Hol a' kis madárkák[12] tsevegve ferednek.
Az hevűlt levegő-ég szüntelen mozog,
Látszik, hogy futkároz, 's erdők hegyin lobog.
Közte bújdosnak a' lengedező szelek,
Szárnyán visznek sok jó virág szagot velek.
Mindenütt élesztik az újúlt Világot.
Hívessé tesznek sok pá'zsitos árnyékot.

Az állatok széllyel fajzani készűlnek,
Barlangba rejteznek, és fészekre ülnek.
Párjokat keresik széllyel kiabálva,
Hol meg futamodnak, hol halgatnak álva.
Tsupa szerelemmé válik a' természet
Melly a' tavaszba olly nyájason tenyészhet.
Látás, hallás, érzés a' szivre rohannak,
'S a' szaglás ízléssel benne tsavarognak.
[97] Mindenfelé nevet a' sok elevenség,[13]
Valamit láthatsz mind[14] kíes gyönyörűség.
Igy mulat a' tavasz[15] vídúlt életünkel,
Gyengén nyájaskodván érzékeny szívünkel.

[12] madarkák [13] élevenség [14] láthatszmind [15] tavosz

NYÁR.

Ha múlik a' Tavasz, rá nyár következik,
Melly gyümőltseivel gazdagon érkezik.
Nem nagy gyönyörűség látszik formájába;
De a' Világ éled készített javába.
Nintsen gyermeki kedv koros személyjébe,
Éltes férfijúhoz hasonlít színébe.
Dologra kiáltja az emberi Nemet,
Mellynek gyümőltsével újra ad élelmet.
Süti a' nap heve mezei munkásit,
Hallhatni sok sarlók' sebes harsogásit.
Emberek lepik el a' térjeket széllyel,
Kík közt a' Szekerek járnak nappal, éjjel.
Hordja takarmányját minden, erejével,
Kiki áztatván azt sok verejtékével.
Tüzessen süt a' nap lankadnak erdeink.
Sárgúlván pusztúlnak ki rablott[1] mezeink.
Bádjadnak a' füvek, fejeket le hajtják,
A' nyárnak nagy hevét el nem hordozhatják.
Éget a' meleg Ég embert, barmot, füvet,
Izzadtan keresi minden a' fris vizet.
A' meg száradt térség végtére el pusztúl,
Mellyre a' sok barom-nyáj egybe[2] ki tóldúl.

[1] roblott [2] égybe

Kiki[3] el hordotta-rólla takarmányát,
Kapuk alá zárván keresett vagyonát.[4]
[99] Mint egy tsínos madár fészek, melly ez előtt,
Rendes üregjébe szép fijakkal meg tőtt.
Egy ide-ig gazdag; de végre magából
Eresztvén kintseit, üressen el pusztúl:
E'ként[5] gyümőltsivel a' nyári mezőség
Pompáz, 's utóljára lessz el púsztúlt térség.
Kórója közt tsak a' sok kolompok dongnak
Mellyek a' legelő barmokrúl hirt adnak.
Gyújtogatnak széllyel az henye pásztorok,
Pípáznak, danolnak, nintsen nehéz dolgok.
E'ként a' mezőség el vesztvén javait,
Emberi Nemünknek szűnteti dolgait.
Azomban a' tsűrök koros gyermekekkel,
Körűl veszik magok' sok soros rendekkel.
Hevernek mellettek izmos asztagjai,
El dűltek körűltök meg nyúlt kazaljai.
Pufog a' Tót széllyel tsikorgó tsépjével,
Izzad, és küszködik a' búza fejével.
Igy a' nyár meg adván Világának javát,
Őszűl 's halálához készitgeti magát.
Zőldellik ugyan még néhol az erdőkrűl,
'S Vídámnak[6] is tetszik, a' kies berkekrűl;
De öregségéhez még is közel érvén,
Bádjad, a' Világnak adóját fizetvén.[7]
Mint egy Aszszony, ki ha sok gyermekeket szűl,
Meg fárad, 's véribe végtére[8] lassan hűl.
Igy a' nyár is magát ha ki gyümőltsözte,
Idejét az ősznek által eresztette.

[3] Kihi [4] vagyonat [5] E'kent [6] Vídamnak [7] fizetven [8] véktére

[100] ÖSZ.

A' természet gyermek, 's ifjú vólt tavaszszal
Ember-korra jutott a' gyümőltsös nyárral;[1]
A' deresűlt őszben öregszik meg végre,
Melly meg lankadván jut erőtelenségre.
Szomorodik minden, ritkúlnak az Egek,
Húllott hó harmati ragyognak, s jegesek.
Zúzmarázok húznak be fűveket fákat,
Hideg ködök fedik a' szöke halmokat.
A' szél zuhogása nem hallik fűveken,
Nem igen zörőghet a' fa leveleken.
Tsak mormolva szalad a' száraz ágakon,
Sűvölt a térségbe tövis-en, 's bokrokon.

Az egész természet meg halaványodik,
Színe az hideggel öszűl 's rántzosodik.
Tsendesek erdeink, sárgúlnak bú-okba,
Húllatják levelek' gondolkozásokba.
Mellyek hogy szárazak szűntelen tsörögnek,
'S a' bújdosó széllel alá s' fel repdesnek.
Hideg ösz párákkal gözölnek a' tavak,
Fejér fellegekkel borongnak az havak.
[101]Minden terméseket takarnak a' téltűl,

[1] nzárral

Hogy ne romoljanak fagyosúlt szelétűl.[2]
Mezö térséginkrűl pusztúlnak a' vadak,
Erdöre, nádakra bértzekre nyomúlnak.
A' gondos természet meg fáradt, szunnyadoz
Javait ki adta; nyugszik már, 's álmodoz.
Fejér koporsóba fekszik nyugalmára,
Mellyet a' tél készít néki halálára.
Igy az ösz, öszítvén e' nagy természetet,
El múlik, 's utánna húzza a' rút telet.

[2] szélétül

[202] TÉL.

Ez a' komor állat borzas nagy szörével,
Lompos, 's messze nyúlik gyapjas[1] üstökével.
Jeges harmat fénylik deresült szakállán,
Havas fergeteget hoz meg fagyott vállán.
A' fellegek öszve szorrítják magokat,
Húllatják hegyekre, völgyekre havokat.
El ordítja magát Észak ez havakra,
Kergeti szeleit fagyos Világunkra.
Bögnek ezek széllyel,[2] mivel nem heverök,
Jegesedik minden; sikóltnak az erdök
Fúvások hányatnak a' kietlenségen,
Hó repdes tsak széllyel a' puszta térségen.
Mindenütt nyargalnak az Északi szelek,
Havas, 's jeges essök kavarognak velek.
A' zúgó patakok fagyva meg némúlnak,
Vastag jegek alatt szöknek, hol el fúlnak.
Harsognak a' zajok folyó vizeinkbe,
Farkasok orditnak puszta mezeinkbe.
Meg hólt a' természet; temetése vagyon,
A' tél takarítja 's azért[3] lármáz nagyon.
Magas élö fájink[4] kopasz gallyjaikkal.

[1] gyapjás [2] syéllyel [3] azert [4] elöfájink

Küszködnek a' szelek lármás tsatájikkal.[5]
[203] Észak talám azért fújta ki fajzatit,
Hogy verjék le a' föld meg vénült magzatit.
De el nem érheti szeleivel végét,[6]
Ki neveti a' föld rossz igyekezetét,
Fel nyúlt bértzeivel magas kö szálait,
Kebeléből széllyel-ki nöt élö fáit.
Gyökereknél tartva veti a' szeleknek,
Hogy Észak ne ártson hartzával ezeknek.
E'ként teszi a' tél mindenütt lármáját.
A' ki tsak eleven, érzi vele baját.
Fejérséget okoz földünk nagy térjének.
Hol az erdök barna színekkel hevernek.
A' bértzek' teteje fejér homlokokkal.
Fénylenek a' napra, 's ordas köszálakkal,
Völgyekre le tsüggvén, éppen úgy tetszenek,
Mintha Égbe, 's-földbe a' téltűl szöknének.
Igy a' tél zúzzával Világunk' be húzza,
'S az éhséggel húllott barmot széllyel nyúzza.
Nem zengnek erdeink szép madár szavakkal,
Tsak tsókák krákognak karón a varjakkal.
Nintsen gyönyörűség[7]; a' természet nyugszik,
Fagyos koporsója szűntelen[8] havadzik.
Tsak ablakainkrúl nézzük Egeinket,
'S házi játékokkal tartyuk sziveinket.

[5] tsatájikakl [6] vegét [7] gzönyörűség [8] szűntélen

[AZ EMBERNEK PRÓBÁJA TÓLDALÉKÁNAK VERSEI]

[126] TUDOSITÁS.

A léleknek[1] szabadságát ki ki érzi magába, melyrül gondolataimat, e következendö részbe tsak ugy kivántam írni, hogy azokba minden gondolkodó, és érezni tanult embertűl, meg igazittathassam,[2] különben, egy olvasónak szabad itélni, a mint tettzik, hogy azzal is, Lelkének szabadságát meg mutathassa.

[1] léleknel [2] igazittáthassam

[127] A LÉLEKRÜL.

EGYEDÜL Lelkemnek titkába rejtezem
'S rabságát, hatalmát, töle meg-kérdezem.
Meg-nézem határit, hogy hol végeződnek,
'S homályos térjeken melly felöl kezdödnek
Mondja-meg, ki adta világos törvényét,
Mellyel bújdoshatja az Egeknek fényét.
Napját mind hozza-fel égő súgárival,
'S hol homályosodik nagy éjtszakáival.
Mibe van igaza; mibe nem tsalatik,
Hogy oktat törvénye, melly róla hallatik;
'S mire szülte köztünk nemes szabadságát,
Mellybe formálhatja józan igazságát.

Gondolkozó Lélek végy-fel karjaidra,
Taníts-meg magadba ditsö munkájidra.
Tévedt Világunknak részeg lármájától
Rejtsük-el magunkat; szaladjunk jármától
ISTENED' Országát tsendesen keressük,
A' tolvaj *módikat* gonoszságin lessük.
Magyarázzunk minden, hamis törvényeket
Verjük-le az apró bálvány Ísteneket.*

* A hamis kivánságokat.

[128] Az el-tévelyedett embernek mutassuk
Hibájit; 's miképen tselekeszik, lássuk:
Enged-meg, hogy magam' kebeledbe rejtvén,
Szólhassak belöled törvényidet festvén.

E' földön a' Lélek mitsoda jót véljen?
Hogy a'nak vóltárul éléb ne ítéljen.
Ha el-veszszük tőle Bíró' hívatalát,
Miként bizonyítsa Ístene' hatalmát?
A' mikor' egy ember e' Világ' térjére,
Ki-áll; 's gondolkodik Lelke' erejére.

A' Lélek, minden Igazságnak Bírája.

Mindjárt hatalomrul ítél, melly teremtet,
'S a' terjedt *minden*nek örök Ístene lett.
Egy ember a' maga ismeretségé-vel
Eget, földet fontol kis tehetségé-vel;
Mert ha ítéletit URÁN, nem tehetné,
A'nak valóságát fel-sem-is lelhetné.
Minden dolgot nékem kell eléb szemlélni:
Róla a'ként' tudok jót, roszszat ítélni.
Hogyha természetünk, veszti bizonyságát;
Ki látja-meg az ÚR' örök Igazságát?
A' hív barátságba örömömet érzem,
[129] 'S továb, ki engedte e' jót? azt kérdezem
Nap, hóld, tsillag, ragyog kék színén az Égnek,
Tele-van kintsek-el kebele a' földnek.
Érzéseddel szedhetsz minden édességet
Szemlélhedd szemedel a' nagy Fényességet
Egy Világ terjedett látásod elött-el,
Ítéld-meg kitsoda parantsol ezek-el.
Van Ísten! így kiált belöled a' Lélek

Van nálam föb erö! így szóllasz mert élek:
A'KÍ munkájának örökös Ereje,
Tökélletes; 's minden teremtésnek Feje.
Így ítélsz; hogy hihess egy nagy Ígazságot
'S ísmérni tanúlhasd a' hatalmasságot.
De hatalom szerént, senki Ístenérül
Nem ítél; sem szólhat Ditső Törvényérül.
A'mi ítéletünk tsak esméretre van;
Nem tehetünk törvényt az ÚR' hatalmában:
De erös ÍSTENÜNK mindent meg-nézhetett,
'S azért ismeretre, nem-is ítélhetett.
Az ö ítélete, büntetést,[3] jutalmat,
[130] Hoz; midön tartatik, 's úgy formál hatalmat.
A' mi Lelkünk pedig tsak azon ítélhet,
Hogy mi lehet jó, 's rosz: hol sok-képpen vélhet.
Így ő Bírája lett ismeretségének,
Bizonyitván vóltát örök ÍSTENÉNEK.

Ki tudja rajzolni[4] Lelkének formáját?
Hogy meg-mutathassa[5] titkos állapotját.
Éjtszaka álmaink, híg agy-velönk mellet,
Mi-képen lebegnek a' tsendes vér felett?
Vígyázását veszti okoskodó Lelkünk
És sok rút formák-al képzelödik bennünk.
Neki-is mint nekünk éjjele támadhat
Mellybe törvényirül jozanon nem tudhat.
Vérünk futásá-val, mint a' láng fel-lobban;
Ha pedig szúnnyadunk, setétül magában.
Villámlás, pára, tüz, kis sugár, vagy tsak szél?
Mitsoda? hol mozog, 's millyen dolgokal él?
Hogy a' hült tagokat[6] bontzoló Orvasok

[3] büntetest [4] rájzolni [5] meg-mutáthassa [6] togokat

Ne-felejtsék soha haszontalanságok'.
[131] Kík egy el-rothadott testbe vi'zgálódván,
Elevent gyógyítnak, holtból okoskodván.
Nézzék-meg egy fáradt szívnek dobogását,
'S belőle ki-hajtott vérinek folyását:
Hogy futkos páránk-al az éltető Lélek?
'S mi-ként mesterkedik bennem a'mig élek
Mit kíván, hogy velem jobban maradhasson?
'S titkos utjaiba el-ne változhasson?
Hagyjuk-el az okost; keresse kenyerét:[7]
Mi pedig kövessük a' természet' kezét.
El-rejtette vóltunk törvényi-vel magát
'S neveti egy orvas' kínos okosságát
A' Lélek szüntelen dolgozik szívünkbe;
A' szív, érzési-vel, fel-szalad fejünkbe.
Egyik; másikának erejét meg-viszi
Sok hogy szive, Lelke egy, tsak nem azt hiszi.
Gondolat, és érzés egy-másba tévedtek
Öröm, 's fájdalomba egy törvényé lettek
Mi-képen formálják egy-más-hoz ereket
Fejtse-meg a' túdós mély mesterségeket.
Haszontalan ezek' titkáért fáradni,[8]
Elég, hogy léteket nem lehet tagadni.
[132] A' mint a' Lélekrül titkosan érezünk,
Benne gondolat-nál egyebet nem lelünk,
Az érzékenységek szívbül futnak-belé
Társúl vette tsak ez' hív barátját mellé.
Külömben ö maga nappal elmélkedés,
Éjtszakákon pedig tsak tsendes lebegés.
Leg-vék'nyab ereje a' teremtetésnél,[9]
Feje mind-életnek, mind-vélekedésnek.

[7] kênyerét [8] féradni [9] teremtetésnel

Mikor' titkon készült ezer gondolatom,
Azokat, hogy többet formáljak elhajtom.
Mi-ként múlik bennem a' dolgozó Lélek?
Mellybe gondolatot újonnan nevelek.

Mint az *Ótzeánus* habjait indítván
Szaladni láttatik széllyel hánykolódván,
Számtalan halmait le-kapja magába,
'S ismét új hegyeket vét háborújába:
E'ként a' Lélek-is habjait emelvén;
Minden-kor' dagadoz, szüntelen sűllyedvén.
Tsupa gondolatbul készíti tsatáját,
Mellyet éreznünk kell nem látván formáját.[10]
Mint egy tünö hajó a' szaladó Vizen,
Úgy tetszik egy Lélek tsapkodni a' véren.
[133] Ha reá szél rohan, hánytatja hajóját;
Vervén óldalához körül, apró habját:
E'képen a' szív-is ha sebesíttetik,
Fel-zúdúlt tengerén Lelkünk repíttetik.
Vérünknek folyását nem vezérelhetjük,
Sem tsavargásait el-nem intézhetjük.
Mint a' hegyek között nyargaló patakok,
Mellyek szabadosan kerűlgetik magok':
Vérünk fel- Éledvén e' nagy természetbe,
Úgy jár törvény szerént egy eleven testbe.
Parantsolja néki valaki állását!
És ne engedje-meg élete' múlását;
Vagy mi'dőn le-fekszik estvére ágyába,
Kezdje el-kergetni a' vérit magába!
Lábából húzza-fel hirtelen fejébe!
'S fejébül ereszsze hirtelen mellyébe!

[10] formájár

Így a' Léleknek-is képzelödéseit[11]
Igazgasd ha alszol; 's elmélkedéseit
Függeszd-fel[12] egészlen a' mikor' akarod!
Ne engedjed töle üldöztetni álmod'!
Nintsen hatalmadba a' vér, folyásá-val,
Lelkedet-sem bírod gondolkozásá-val.

[134] *A' vér a' Lélek-nél hatalmunktul szabadab.*

Nem tehetünk ollyan törvényt hív vérünkbe,
Hogy egy részbe gyüljön egyedül testünkbe;
De Lelkünket sok-szor külön el-rekesztvén
El-viszszük magános dolgokba süllyesztvén
Íde vagy amoda el-vezérelhetjük,
De gondolatitul fel-nem függeszthetjük.
Hogyha meg-rettenünk vérünk nagyon indúl,
'S mint a' bújaságba tüzé-vel fel-zúdúl.
Itt természeti-vel változik munkája;
Más hatalmasságtul nem eredt igája.
Le-ülök, 's azt mondom: akarom, hogy vérem
Sebesebben foljon. Tzélom' el-nem érem.
Mert ha természetem' reá nem támasztom
Magam hatalmá-val öt' fel-nem gyúlasztom.

A' test ha szerelmet gerjeszt, meg-hevesül,
És szúnnyadott vére sebes folyásra dűl.
De itt a' természet rabságába esett,
[135] 'S mind ember, mind Lélek, mind szív foglyává lett.
És Így valami-kor' nagy változást teszünk,
A' vérünkbe eléb, rabok 's szolgák leszünk.

[11] kepzelődéseit [12] Függeszd-fel

Hogy-ha pedig vérünk keményen gyúladott;
A' mikor' akartuk, le-nem tsilapodott.
Más-képen találjuk Lelkünk' hatalmunkba,
Mert ezt igazgatjuk gyakorta magunkba.
Le-ülök, 's akarok nagyon gondolkozni,
Kéntelen lesz Lelkem mindjárt fáradozni.
Ötet akaratal így eröltethetjük,
'S parantsolatunkat iránta tehetjük.
Hogy-ha nehézségrül titkon gondolkozunk
A'mikor' akarjuk mindjárt el változunk.
Nehéz gondolatink' ki-űzzük fejünkböl,
El-hajtjuk szabadon munkánkat Lelkünkböl.
Tüzröl, vízröl, földről, egy szem-pillantásba
Teszszük gondolatink' hamar változásba;
De a' vért ily könnyen hordozni, nem lehet
Hidegség, 's hévségre ő egybe nem mehet.

[136] *A' millyen szünés nélkül foly a' vér egy eleven testbe: olly szüntelen repdes a' Lélek-is.*

A' vérnek míg meleg szűntelen folyni kel,
'S úgy gondolat repdes mindég a' Lélekel.
Sem-egyik sem-másik nem mulatja dolgát,
Az Ísten, 's Természet tettek-rá tsak igát,
Gondolatot, érzést kéntelen formálnak,
'S mesterségeik-el így embert tsinálnak.
Munkájok szaporáb, vagy tsendeseb lehet,
De egyik-is erén míg van-meg-nem szünhet.
E'ként rabságokat e' nagy természetbe,
Meg-nem tagadhatják, járván az életbe;
Hol az örök rendnek e' Világ rabja lett,
Mellybe nagy ISTENÜNK egyenes törvényt tett.

A' Lélek, Isten', 's természet' igazságán kivül,
tsupa halandó, és teremtett emberi hatalom alat,
tulajdon maga belsö igaz esmereti ellen rabságot nem szenyvedhet.

LELKEMET le-verni kitsoda akarja
Úgy; hogy szabadságát[13] tőle el-takarja?
[137] Természet? Ísten vagy? hogy törvényt parantsolj
Halandó valaki; és vóltomba vádolj.
Szabhatsz-é Lelkemnek rendet erö-szakkal
Meg-lántzolhatod-é létét a' barmokkal?
Ha ö gondolattal örök Istenéhez
Meg-indúl, és tünik Ditsö kút-fejéhez.
Eredj! menj utánna, verd-le az Egekböl![14]
'S adj néki új törvényt halando létedböl!
Ki kénszerít egy hü Lelket gondolkozni?
Ki tud ö helyette az ÚRNAK áldozni?
Hogy legyen egy Lélek erö-szaknak[15] rabja?
Miért veszszen benne szabad-akaratja?

Pogányok tselekszik, hogy az emberek'
Lelkein eröszakoskodjanak.

Te MAHOMET! míllyen törvényböl ítélhetsz?
'S Lélek ellen fegyvert millyen okból vehetsz?
Te veled tart-é tsak tanátsot az ÍSTEN?
Adott-é hatalmat néked Lelkeinken?
Honnan tudhatod azt, hogy Lelkünk' vesztettük?
[138] 'S örök ISTENÜNKhöz útunk' tévesztettük?
Nézd keresztyénségünk mi-ként gondolkozik,
'S az ÚRNAK mitsoda módokon áldozik.
Majd meg-látod magad' mint egy férget benne,

[13] szubadságát [14] Egékböl [15] érö-szaknak

Hát alatsony Lelked törvényünk hogy lenne?
Eredj! szégyenülj meg alatsonyságodba!
'S ne rúgdosd a' szelet rút makatsságodba.[16]
Elégedj-meg te-is részeg törvényeddel,
Ne lármáz ellenünk alatsony Lelkeddel.
A' kit ítélettel te bolondnak teszel,
A'nak törvényibe te-ís bolond leszel.
E'szérént hol leljünk okost életünkbe,
'S hogy legyünk szabadok gondoló Lelkünkbe
Menjünk, 's mutassuk-meg, hogy az igazságba
Szabad-akarat lett az emberi ágba.

Az örök Ístenség, mint nap-fény, 's természet,
Minden teremtésre a' képen ki-terjedt.
[139] A'hol tsak valami van, ott Isten beszél;
Mert erején kívül semmi lételt nem lél.
Nints olly ember, ki nem formálná reményét;
A' nap minden szemnek meg-mutatja fényét.
Valaki nézését ki kormányozhatja?[17]
Másnak lehellését ki igazgathatja?
Minden szabadon néz, 's erejéből lehel,
Egy itt az Ísteni jóság mindenek-el.
Parantsoljon a' te véred' tenyészése,
Az enyímnek, hogy ne lehessen érzése.
Te, ki a' természet' munkájává lettél,
Erös Mestereden,[18] hatalmat hogy vettél?
Ígazság, természet közöltetett velem,
Mint veled; 's erötlen mit tehetsz ellenem
Így beszél a' Lélek, melly tsak úgy engedhet,
Ha esmeretíbe tetszö törvényt lelhet.
A' melly dolgot hihet, szabadon el-veszi;
De mi ellene van, aztat félre teszi.

[16] makatssagodba [17] kormányoz hatja [18] Mestéreden

A' Lelket tsupa emberi hatalom nem ítélheti.

Itt méltóságáról szólok a' Léleknek,
[140] 'S azért határt szabok a' teremtetésnek,
E' nemes dolognak, olly nagy szabadsága,
Hogy e' földön sehol nem lehet rabsága.
Nevetem az egész Világ' ítéletét;
Ismérem vóltomnak szabaddá-lett részét.
Ki ítél a' földön halhatatlan Lelket?
Ki hozza így-alá közülünk az Eget?
Motsokkal illetném ditsö Istenemet,
Ha itt ítéletre botsátnám Lelkemet.
Tsak a'ki teremtett, az ollyan Méltóság,
Kiböl meg-ítélhet egy Örök Ígazság.
Nem vetem halandó-alá itt magamat;
Ísteni Igazság ítélje dolgomat.

Mivel az Isten magát mindenütt kinyilatkoztatta; mindenen szabadon ítélhet.

Minden Lélek látja a' Világot, hol él
Mellybe törvényt,[19] Istent, akadály nélkül lél.
Valaki gondolhat;[20] a' természettel szól,
Szülessék[21] Északon, Délen vagy akárhol:
Így Istenünk Bíró lehet mindeneken,
Ki tsendesen nyugszik a' magas Egeken.
Nem veszi-ki ember páltzáját kezéböl,
Hogy meg-ítélhesse Lelkünket székéböl.[22]
[141] Jere mos halandó! tégy törvényt Lelkemnek:
Parantsolj felölem örök Istenemnek!
Hidd-el, hogy a'ki ezt jól meg-esmérhette,
Ditsö törvényivel ügyét végezhette.

[19] tötvényt [20] gonnolhat [21] Szúlessék [22] szekéböl

Valaki a' napnak Világát láthatja,
'S erejé-vel testét maga hordozhatja,
Keletre, Északra,[23] Délre, Nyugotra fut;
Akár-merre megyen indúl elötte út.
Tengeren, szárazon, hegyen vőlgyön járhat,
Homokon, kö-sziklán dolgaira várhat.
E'ként mindenfelé, 's minden helyen méhet
De még-is meg-marad ha vígyázó lehet.
Egy embert bértzen, mást völgybe látsz állani,
Mind-ketten halandók, azt meg kell vallani.
Így Lelkeink a' meg-esmért igazság-nál,
Sok-felé indúlnak kitsíny Világok-nál.
Egyik Péterrel van, másik Pál-al megyen,
E' térségen szalad; amaz áll egy hegyen.
[142] Nemdenem egy napnál néznek-é mind ketten?
Kitsoda ítélhet itt az ember' tetten?
Így a' Lélek egy-szer Istenét ismervén,
Szabadon fáradoz segedelmét kérvén.
Egyik nem eszik; ma rettegi Istenét,
Más eszik, és másba keresi kegyelmét.
Az Istenhez mindég természetből megyünk,
E' Világnak akár[24] melly[25] részébe legyünk.
A' Lélek dolgunk közt, sok törvényt meg-hihet,
De kénszerítéssel hitet fel-nem vehet.
Ígazságot kíván gondolkozásába,
'S úgy szab törvényeket okoskodásába.

[23] Eszakra [24] ákár [25] mélly

[159] PÁRÍDES RÉZUSHOZ.

Rézus! szenyvedésed tudva-van előttem,
'S ugyan az-ért érted, nyughatatlan lettem.
Jól hallom szívednek titkos panaszait,
Melly hozzám sohajtva küldözi jajait.
Mond-meg, hogy javadra mit tegyen szerelmem?
Melybe kettőztetik[1] miattad félelmem.
Mi okból takarod tölem gyötrelmedet,
Mért nem fedezed-fel Atyádnak szívedet?
Hidd-el azt gyermekem, hogy még job barátod',
Nállamnál a' földnek színén nem találod.
Ífjú szerelmedet, tsak azért tiltottam,
Hogy állandóságod' szivedbe próbáltam.
Edízát örökre éltednek engedem,
Soha hívségedet érte, meg-nem feddem.

Ha Atyád' gyötrelmét magadba éreznéd,
Ígaz hívségével, ezt nem tselekednéd.
[160] Sijess hozzám, 's öntsd-ki ölembe szívedet,
Ne emész'd árnyék-al továb életedet.
Tudjuk, hogy te nálad nélkül nem nyughatom,
Meg-halok ha szíved' soká nem láthatom.

[1] kéttöztetik

Ígaz erkőltsödet mindenkor' ismértem,
Érted az Egeket titkon, mennyit kértem!
Hald-meg futásodba, sohajtásaimat,
Ne ves'd-meg utánnad küldöt panaszimat.
Jere karjaimra! mindent meg-engedek,
Ha el-futsz, kínomból már fel-nem éledek.

[161] RÉZUS PÁRÍDESHEZ.

Atyám! leveledet reszketéssel vettem,
Mellyet magyarázván, a' földre verettem.
El-követett hibám' fetrengve siratom,
Bolondúlásomat gyötrelmim közt látom.
Töled el-szakadván egy szigetbe jöttem,
Nem tudom mi okon, bújdosóvá lettem.
Itt fövenyes puszták, és kietlenségek
Vannak, mellyek felett borongnak az Egek.
Sóvány szél sikóltoz széllyel az homokon,
Búson zúdúl itt ott a' száraz bokrokon.
Fekete kö-sziklák lepték-el ez helyet,
Mellyek állva, 's dülve lakják a' fövenyet.
Oroszlánok bögnek párolgó öblökbül,
Ízonyú hangjokra a vér bennem meg-hül.
A' tenger meszszérül fáradt habjaival,[1]
Útaz e' partokhoz, futván tajtékjival.
A' meredekségbe szomorun ütközik;
Mellynek hízakjiba tsak titkon küszködik.
Más részrül a' lapáj fövenyekre szalad,
És a' künn heverő köszíklákig halad.
[162] Ködös térségein tévelyeg látásom,
Kietlen zúgását rettegi hallásom.

[1] kabjaival

Néha a' szelek közt vitorlákat látok,
De meg-nem halhatnak; hasztalan kiáltok,
Nem tudják, hogy fijad szerentsétlenné lett,
Kit hajó-törése e' szigetbe vetett.
Ít szenyvedek Atyám egyedül magamba,
Gondolkozom, sírok, 's írok fájdalmamba.
Kínomat a' jegyzö könyvembe[2] rajzolom,
Mellybe tévelygésem' le-írva vádolom.
Ha meg halok, 's nállam szerentséseb ember
Lesz, kit a' háborus szél ez helyekre ver.
Leg-aláb veszélyjét olvassa éltemnek,
Meg vívén bánatom, búsúlt Nemzetemnek.
Ah! ha tudná minden mitsoda kínokkal
Vettettem ez helyre a' tört árbótzfákkal.
Atyám! mikor tőled haraggal ki-jöttem,
'S el-búsúlásomba a' tengerhez mentem,
Néztem a' hajókat mi-ként készűlgettek,
Láttam vitorlájok',[3] mellyek lengedeztek,
Gyötrelmeim között el-szántam magamat,
Hogy tsak a' tengeren[4] kezdem majd útamat.
El-kell mondom szökni egy ollyan Atyától,
[163] A' ki az örömöt meg-tiltja fijától.
Jegyesemmé lenni Edizát nem hagytad,
Végső akaratod' ellene ki-adtad.
Elviselhetetlen lett továb életem,
Mihelyt szerelmemnek tárgyát el-vesztettem.
Az helyet, hol lettem, látni nem akartam,
Mellyet hogy el-hagyjak, hajóra futottam.
A'nyi kínt éreztem a'menyit lehetett,
Az okosság rajtam már nem segíthetett.
Egy kereskedö-höz akadtam útamba,
Kinek barátjává lettem fájdalmamba.[5]

[2] künyvemke [3] vitorlájók [4] tongeren [5] fájdalmanba

Tengeri házába be-vezet magával,
Indúl nagy útjára e' vízi igával.
Meszsze országoknak fordítja edényét,
Kéri az Egektül bíztató reményét.
A' vas-matskák, mellyek feneken halgattak,
'S a' köves homokba, mélyen kapaszkodtak.
Mozdúlnak álmokbúl a' sok rángatással,
El-hagyják vatzkokat,[6] 's jönek tsikorgással.
Követses markokat nyújtják a' tengerbül,
Érkezéseikre az edény meg rendül.
[164] E'kor' kötelet is kezdenek rángatni
És sok vitorlákat szélnek igazgatni.
Meg-mozdúl a' hajó kezdetén útjának,
Dolgát által-adja serény kórmányának.
Néki dül szokása szerint a' tengernek,
Hasítja habjait e' veszélyes térjnek.
Két felé ingadoz; dűlöng árbótz fája,
Kezdödik orránál harsogó lármája.
Lebeg a' vitorla; jádzik szeleivel,
Feszűl, 's gyakran pattog húzós kötelivel.
A' város el-süllyedt félig szemem elött,
Tsak a' füstöt néztem, melly belöle fel-költ.
Némelly tornyok' hegyit láttam homályosan,
Mellyek fen állottak széllyel magánosan.
Bútsumat ezer-szer vettem falaiktúl,
Láttam, hogy ö értek könyvem ölemre húl.
Atyám, szerelmesem, 's olly sok társaságom',
El hagytam... el-ragadt tölök bolondságom.
Tévelyegni kezdett szemem a' tengeren,
Bújdosott nézése a' szomorú Egen.
[165] Küszködvén látásom már a' meszszeséggel,
Sejtém, hogy egy hajó jön ránk sebességgel.

[6] vatzhokat

Nem tudtuk mi okbúl sijet úgy utánnunk,
Gondoltuk; nem lehet érte meg állanunk.
E' postával küldted Atyám leveledet,
Mellybe viszsza hívtad hozzád gyermekedet.
Hozzánk jut az hajó, kiált, levelet nyújt
Egy férjfi, ki zúgó lapátjárúl fel-nyúlt.
Be hajítja hozzánk Atyám írásodat
'S fél halálra veri vele magzatodat.
Kezeim, reszkettek, elmém tétovázott,
Látásom, hallásom, beszédem hibázott.
Még alig érkeztem leveled' szemlélni,
Már hajós emberink, el-kezdettek félni.
Egy szomorú felleg bújt fel a' tengerbül,
Nedves szeleivel a' levegö ég hül.
A' tengernek térje lassan feketedik,
Emeli halmait, 's mindég nevekedík.
Készül tsatájához, várja ellenségét,
Szűli az útasnak keserves inségét.
A' felleg azomban, nagy útját haladta,
Egy fekete éjjel jön zúgva alatta.
Villámlás tsap belé néha Menny-dörgéssel.
[166] Az Ég, és tenger kőlt ellenünk égéssel.
A' lármázó szelek hajónkra rohannak,
Vitorlánk' kötési felettünk tsattognak.
Ordít az árbótz-fa, irtóztat szavával,
Kiáltja veszélyünk' rémítö hangjával.
Bolondúl a' tenger, szórja nagy habjait,
Fenekén álmokbúl fel-veri halait.
Kapdos a' felleghez; vitsorgatja fogát,
Dül a' köszikláknak, széllyel veri magát.
Setétség, villámlás, tsattogó mennydörgés,
Háborodott tenger, dúló mennykö égés.
Menyi veszedelem egy halandó felett,
Ki igaz Atyjának el-pártolt fija lett.

Késő vólt már viszsza mennem az helyekre,
Honnan el-indúltam e' kínos térjekre.
Ragadtatik hajónk a' veszedelmektül,
Hol a' fellegbe jár hol a' mélységbe ül.
Végre egy köszikla hegyire vettetik,
Mellyen a' haboktul száz-felé veretik.
E'kor karjaimmal,[7] egy deszkára kaptam,
'S veszedelmem között ez helyre hányattam.
Hol most történetem' keservemmel írom,
[167] És meg tett hibámat, halálom-ig sírom.
Merjem-é remélni Atyám! hogy láthatlak?
'S az halandók között még fel-találhatlak?
Ki jön[8] e' szigetbe, ki engem' fel-leljen?
Hogy veszedelmembül haza vezéreljen.
Az halálra kell itt el-szánni[9] magamat,[10]
De le-írom eléb, meg-esett sorsomat.
Ha valaki látja e' magánosságot,
Nézze hamvam felett az halandóságot:
„Itt múlt-el egy ember, kit e' nagy természet,
„A' földnek porából meg-elevenített.
„Míg élt, történetin széllyel hányattatott,
„Mindent érzett, látot, gondolt, és hallhatott.
„Nem tudta kezdetét; magát sem ismérte,
„'S halálát mint ifjú idején el-érte.
„A'nyi törvénye vólt a me'nyi lehetett:
„Élt,[11] 's magától még is semmit nem tehetett:
„Mindent a' természet tsinált életével,
„A'melly szabaddá lett örök erejével.

[7] kárjaimmal [8] Kijön [9] El-szanni [10] mágamat [11] Elt

[168] EDÍZA RÉZUSHOZ.

E' tsendes falak közt, hol a' sohajtások
Szüntelen rettegnek, 's mindég magánosok,
Ítt fetrengek Rézus! szerelmem tüzébe,
Nyögvén a' természet' gyúlasztott mérgébe.
Klastrom ez, a' mellybe miattad szaladtam,
Hogy el-távozásod' végre meg hallottam.
Ne éljen halandó gyönyörüségemmel,
Ha te társalkodást nem tehetsz szívemmel.
Az óltár' szentsége elött itt mászkálok,
Meg áradt könyvembe, szívemmel úszkálok.
Rettegésem mindég nevekedik bennem
Tiszta buzgóságot lehetetlen tennem.
Apátzává[1] lettem, nem vagyok Edíza
Ah hol van reményem, mellyhez szívem bíza!
Egy szomorú házba vontzolom életem'
Hol halálos tereh lett már rajtam létem.
A' falakat körül szent képek borítják:
[169] Mellyek kezeiket az Egekre nyújtják.
Nem érzik kínomat, tsendesen függenek,
Tsak néznek, nem szólnak ha hozzájok menek.
Egy ablak nyújt hozzám tsak világosságot,
Ez mutatja még is a' homályosságot.

[1] Apátzáva

Melly a' szegletek közt itt borong szobámba,
Jobban szomorítván mindég fájdalmamba.
Ki nézhetek rajta tengerink' színére,
Hol el-ragadtatott Rézus, veszélyére.
Valahányszor[2] hajót látok meg indúlni,
Mindég el-kell titkon szívembe ájúlni.
Kínos alkotmányok! veszélyes tengerek,
Veletek menyire vesznek az emberek.
Igy[3] szóllak magamba, nézvén a' habokat,
Mellyek dagályosan emelík magokat.
Látom sok vitorlák rajtok mint lebegnek,
Hol a' bús hajósok küszködve eveznek.
Haragos habjait távozván, hasítják,
'S tsendes rév partinkat mint veszettek futják.
Erre repíttetett Rézus-el mellőlem,
Kit a' tengereken fel-nem lehet lelnem.
Szemem haszontalan jár e' térségeken,
[170] El-múlik' látása a' tünö Egeken,
Szerelmesem' színét Lelkembe képzem,
Gerjesztett tüzemet, el-lankadva érzem.
Életem mindenkor töb töb kínokra dül,
Szívem reményébe lassan lassan el-hül.
Ah kínos természet!... Világunk' Ístene,
Van é még valami, melly így szenyvedtetne?
A' szívem véremnek ereibe futott,
Halálos gyötrelmem egészlen el-hatott.
Bús Lelkem tévelyeg, tagaim lankadnak,
Az érzékenységek bennem meg-'zibbadnak.
Rézus! Rézus! hova tünsz karjaim közzül!
Ah tsak árnyékod ez, a'melly előttem űl.
Ha távoly vagy tölem, gyönyörkötethetel,
De ha hozzád futok, velem nem lehetel.
Bünre fordítottad már ártatlanságom',

[2] Valahány szor [3] igy

El-ragadod tölem áhítatosságom'.
Az óltár elibe tsúszok térdepelve,
Ítt vagynak társaim, zengnek énekelve
Kík gyakran el-fogják nyelveken szavokat,
'S tsendes sohajtásnak eresztik magokat.
[171] A' templomba minden halgatássá lészen,
Buzgó gondolkodás fellegzik az észen.
Egy halavány lámpás szúnnyadoz elöttem,
A'mellynek szomorú Világába jöttem
Valamerre nézek feketét szemlélek,
Mindenütt halgatást, és rettegést lelek.
Ítt nyögök kínomtúl széllyel szaggatva.
Halálra fekete színnel takartatva.
Meg veszett szerelmem szaggatja szívemet,
Rettegem, ölelem Világi mívemet.
A' szentség elött itt reményemet vesztvén,
Reszketek tüzemtül, Lelkemet tévesztvén,
Méreg a' levegö ég lehellésembe,
Mellyet, itt szivemhez szedek inségembe.
Ísten! örök Ura e' nagy természetnek,
Parantsold örömét, egy kínos életnek.
Rézus-ért Edíza szíve, még mindég ég,
Ah mikor lesz e'be halállal boldog vég!
Nyájasságom szerint, már úgy is meg hóltam,
Alig jut eszembe, hogy Világon vóltam.
Ez hely, hol most élek, egy homályos kripta,
Melly magát az élők kőzzűl ki tiltotta.
[172] Azok jönek ide, kík halni akarnak,
És hogy nem élhettek, szüntelen buzognak.
Nem élhet Világunk' gonoszságaival,[4]
Sok, és fére húzza magát kínjaival.
Áhitatosságát keresi szívével,

[4] gonoszágaival

Nézi koporsóját setét életével,
Ah Rézus![5] ha látnád mostani sorsomat,
Menyire óhajtnád tsendes halálomat!
De talám már te is bújdosásaidba
Széllyel verettettél, 's nyugszol hamvaidba.
El-űldözte Atyád szeléd életedet,
Tsak kínra formálta veszélyes létedet.
Szerentsétlen Atyák! kik a' természetnek
Törvényeket szabtok, és gyermeketeknek
Poklokat tsináltok akaratotokkal,
Nem lakhatván[6] gyakran magzataitokkal.
Ah Rézus! éltedbe menyit nem vesztettem
Szerelmem' millyen hív, 's kínos tárgyra tettem!
Nem merem gondolni vólt nyájasságomat,
Rettegek, el-vesztem ártatlanságomat.
Mostani életem szoros kötelesség,
Közelrül tekintget reám az Ístenség.
[173] Bünösnek mondatom ha rád gondolkozom,
Mert már életemet az Égnek áldozom.
De hogy taszítsam-el árnyékod' Lelkemtül,
'S miként szaggassam ki szerelmem' szívembül.
Az Egektül is el-foglalod életem'
El-vesztettem benned veszedelmes létem'
Tudom hogy én vagyok oka futásodnak,
Koporsója lettem mérges halálodnak.
Mit tegyek kínom közt? ... el vegyem életem'
Ah de adóságom ezzel nem fizetem?
Örökös rabságra átkozom magamat —
Halálom-ig hordom keserves igámat.
Maradj Rézus, 's éljél örömmel, ha lehet,
Edíza még, érted illy sohajtást tehet,
A' ki szerelmedet el-nem felejthetí,
Sem gyötrelmes éltét maga nem vesztheti.

[5] Rezus [6] alkhatván

[174] RÉZUS FOHÁSZKODÁSAI EDÍZÁHOZ.

E' kietlenségen a' kö-sziklák között,
Mellyet a' tengernek bús habja öntözött.
Nyájas Világunkbúl már szám-ki-vettetvén,
Nyögök, fájdalmamba mindég gyötrettetvén.
Fohászkodásimra a Tenger zugása
Szomorun felelget melynek hánykodása
A lábomnál[1] el dűlt kősziklákhoz kapdos
'S e kemény testekhez búsúlással faldos
Mellyek körűlöttem[2] széllyel[3] it nyugosznak
'S örökös álmokban[4] szüntelen alusznak.
Könyveim' nedvesült vállokra húllatom,
Tseppjeket a' tenger habjával nyalatom.
Fohászkodásaim a' reggeli ködděl,
Öszve keveredvén mennek a' szelekkel.
Bús borongásik közt tsendesen útaznak,
És ha a' nap fel jön, mély völgyekbe húllnak.
[175] Honnan ki gözölvén, e' kék térségekre
Sijetnek; fel menvén a' magas Egekre.
Azokkal közölik, végsö fájdalmamat,
Fel nem találhatván el-vesztett tárgyomat.
Búvik a' nap, 's hozza a' Világ, örömét,
Mellyel még neveli életem' gyötrelmét.

[1] lábomnal [2] korülettem [3] szellyel [4] almokban

Körültem látásom szüntelen terjeszti
A' földet;[5] álmából munkára éleszti.
Edíza okozza minden gyötrelmemet,
Ki mindég neveli még is szerelmemet.
Seb nélkül is vérzik fáradt szívem bennem,
Lehetetlen innét tárgyomat ölelnem,
Ha e' rész el-válik elsö vagyonától,
Úgy tetszik, hogy fele szakadt-el magától.
Magánosságába tsak titkon kesereg,
Kinja közt reménye, zokogva[6] kevereg,
Mindenütt pusztát lát, valamerre fordúl,
Futosó elméje egész Világot dúl.
El-vesztett fél részét keresi szüntelen,
A történeteket átkozza büntelen.
Mivé lett örömöd édes, 's keserves szív!
Menyire nem szenyved az, a'ki hozzád hiv!
Rettegsz örömödtől, féled reményedet,
[176] Kínokra forgatod édes törvényidet.
Mit nem követhetsz-el az ifijúságnál!
Melly veszélyesb[7] tengert nem lelhet magánál.
Ah Edíza! érzem,[8] el-szakadtál tölem
Vérzik a' fél részem, hova tünsz mellölem!
Tsak sebem, mit rajtam nyögve szemlélhetek,
Mindenem fáj, 's reményt továb nem lelhetek.
A' földön fetrengve e' kövekhez szóllok
De gondolatimmal, lábaidhoz húllok.
Édes, 's keserves tárgy öleld rebegésem,
Érezzed szíveddel most esedezésem,
Képzelődéseim gondolataimmal,
Éretted fáradnak fohászkodásimmal.
Olvad szívem bennem, szerelmemnek tüzén,
Lassan-ként mindég foly szemem' tsorgó vizén.

[5] foldet [6] zakogva [7] veszélyésb [8] erzem

Gyakran fel-függeszti kínos dobogását,
Hogy nagyob erövel fújja sohajtását.
Szerelmem fárad itt végsö fájdalmába,
A' természet adta panaszát szájába.
[177] 'Menyi tsudája van egy ember éltének!
Ki tudná törvényit halandó létének!

Úgy tetszik, hogy jóra, roszszra önként futunk,
Noha érzésünk tsak a' mellytül hajtatunk.
Mért kell egy személy ért magunkat veszteni?
'S okoskodásunkat útján téveszteni?
Magyarázd Edíza titkodat belölrül
Szóllj', mert te tehed ezt egy érzékeny szívrül,
Mi az benned, mi itt halálomra vetett,
'S a'nyi édességbűl kínos méreggé lett.
Ah tsak szerelem az, mellybe egy mord halál,
Utólsó órái közt is kedvet talál.
Meg tagadjalak é Edíza, hogy gyötresz
'S ifijú életem' reményén el- vesztesz.
Nem lehet tüzemet ellened meg-bírni,
Kéntelenítettem itt is sorsod' sírni.

Szerelmem parantsol, 's enged gyengeségem,
[178] Írok, bár vesztettem hozzád reménységem.
Az ember, szívének rabságába esett,
Mellynek a' gondolat tsak segítsége lett.
Ő benne parantsol a' Világ' törvénye,
Mindennek általa fogy, 's éled reménye.
Hijába rúgdosok nagy hatalma ellen,
Mert örökös rabbá kell lennem kelletlen.
Ediza hányta rám veszélyes jármait,
Fel gerjesztvén bennem édes fájdalmait.
Most tőle el-esvén, megyek halálomra,
Éljen ő 's ne jusson keserves kínomra.

AZ
ESZTER-HÁZI
VÍGASSÁGOK
Nyomattatott 1772dik Esztendöben.

TÚDÓSÍTÁS.

Sokakban a' fösvénység, szokott nyughatatlanságát okozhatná talám azért, hogy Hertzeg ESZTER-HÁZI MIKLÓS[1] fö Kapitányunk, jövedelmeit, böv költségével terhelte; de e' nyughatatlan vélekedés, a' dolognak valóságában, nem formáltathatik; mert egy Hazának híré ért, ez úttal is tsekélységet mívelni nem lehetett: Mind Királyunk, mind Nemzetünk ditsösége kívánta, hogy Eszter-háza, magát tsudává tegye. Meg-kellett mutatni, hogy a' *Páris*, és *London-ban* nevekedett Frantzia kívánság, Magyar-Országban, gyönyörüségét fel-találhatja: mellyen tett álmélkodása, Hazánknak tisztességét, kétség kívül, minden idegeneknél ditsöíteni-fogja. E' dolognak végbe vitelére, természet szerént, Nemzetünkbe, sehol ollyan hely nem lehetett, mint Eszter-háza: melly minden részben, valamelly kis Királyságot mutat; a'holott is meg-történt vígasságokat, sok nemes Hazám[2] fijaival, Magyar nyelvünkön közölni, haszontalanságnak nem ismértem. A' K. O. fogja- ESZTER-HÁZI[3] HERTZEGEN, s' verseimen itéletét tenni, kinek szolgája, s' igaz Haza-fija maradok,

Besenyei György,
Gárda Hadnagy.

[1] Eszter-hazi Miklos [2] Hazam [3] Eszter-hazi

[5] AZ ESZTER-HÁZI VÍGASSÁGOK.

HERTZEG ROHÁN, *Frantzia Követ, Bétsbe érkezik, s' Bétsböl, Eszter-házára magát múlatni*[4] *ki-fut. Szent Jakab-havának 12dik napján.*

A' fö Hertzeg *Róhán Páris'* kebelébül
Ki-kél, és a' Bétsi koronák alá-ül.
El-hagyja hazáját Királya' szavára;
A' kinek személyét, fel-veszi magára.
Bétsnek lármáji közt, helyre verekedik.
Híre, ditsősége[5] széllyel nevekedik.
Nézi Világunkat nagy méltóságával,[6]
Tanátskozik titkon nemes pompájával;
[6] Ha sétálni indúl, seregek követik.
Mellyek gazdagságát közöttünk hírdetik[7]
A' Magyar' tisztesség ezeket szemlélvén,
Fel-rijad, és tünik, szárnyaira kelvén.
ESZTER-HÁZI MIKLÓS' karjaira szalad:
S' hogy kedvét tölthesse, *Eszter-házán* marad
Ez a' gazdag Atya, mint kedves gyermekét,
El-fogadja ötet; 's hogy keresse kedvét,
Rohán fö Hertzeget el-hívja magához:
Bíztató[8] szókat tön szerelmes fijához,
A' követ meg-értvén ESZTER-HÁZI' szavát
Fel-kél, s' kis útjának el-késziti magát.
Magyar-Országnak megy' pompás seregével,
Egy kis Világot hord Frantzia népével.

[4] múlátni [5] ditsösege [6] mélóságával [7] hirdétik [8] biztátó

Hátra-hagyja hamar Bétsnek sok lármáját,
Nézi a' szép ország' el-terült pusztáját.
A' Magyar' tisztesség ismérvén Vendégét,
A' tsudákig viszi régi fényességét.
Már a' nap fáradván, kék térjén Egének,
Készült által-adni magát éjjelének.
A' falúk, várasak füstölgötték széllyel,
Terjeszteni kezdte szárnyait az éjjel.
A' mezön legelö barmok, bögni kezdtek,
'S tsendes tanyájokhoz lassanként érkeztek.
A' nap veres színbe hányta-el súgárit
Hegyekröl, erdökröl mutatta határit
Hertzeg *Rohán* földünk' illy idön szemlélvén,
El-jut *Eszter-házra,* útjában sijetvén.
A' tündöklö várnak vitézi serege,
Ki-áll 's tsattog rendbe, örizö fegyvere.
[7] Dob, sip, töb mu'zikák, egy-szerre zendülnek.
A' nagy épületek széllyel meg-rendülnek.
A' gyalog-katonák, mint ember' oszlopok,
Majd két közönséges ölre húzzák magok'
Óriás termetet mutatnak testekbe,
Tsattog, és ordítoz a' fegyver kezekbe.
Késérik két' felöl, a' *Követ*' szekerét,
Közre-vévén apró Frantzia emberét.
A' szörnyü testektöl ezek iszonyodtak,
'S nagy emberségekkel lassan vonakodtak.

Hertzeg *Rohán* e'ként bé-jut a' kastélyba,
Mellynek vezettetik egy nagy szobájába.
Itt egy Játék'[9] nézö-piatz formáltatott,
Hol a' szív érezni gyengén taníttatott,

[9] Játek'

Negyedik *Henriket,* vadászva Jádzották,
Frantzia Király vólt; 's most azért mutatták.
Az Aszszonyi nemből *Diána'* serege,
'S *Vénus*nak ragadó aranyos fellege;
Mezei játékra le-mentek-vólt Bétsbül,
Értek egy érzékeny sziv, melegszik, és hül.
A' játék, végződvén, asztalt terítenek,
Hová, a' nagy-rendek sorjába le-ülnek.
Ambrózia szaggal telik-bé a' nagy ház,
Tsattog, Kanál, tángyér; ezer inas vígyáz.
A' halhatatlanság' — *Tokaji* itala,
Tsorgott az ezüstön, mellyet sok száj nyala.
Tsendes szelek fújtak-bé az ablakokon,
Mosolyodás jádzott a' szép ajakakon.
A' világosság közt sok ki-feszült mellyek
Píhegtek; tsak lopva hevesítvén szívek'
[8] *Vénus* virágokból szött koszorújival,
Játékra indúl itt kedves fijaival.
Titkon szórja tüzét a' tolvaj szivekbe,
Szökdös széllyel a' sok tsendes beszédekbe.
A' vatsora e'ként el-telik tsendesen,
Hol, idejét kiki töltötte kedvesen.[10]
Ki-jönek rakással, egy nagy folyosóra:
Szép kert mosolyodik a' ki-nyilt ajtóra.
Egy kis lapáj' térség feküdt a' szem elött,
Melly salétrom tűzzel, mesterségesen tölt.
Egy ágyú bödül-el; mellynek lármájára
Villámlás szökdös-fel a' kert' lapájjára.
Égö szárnyak mentek a' nagy fellegekre,
Bámúlással néztek a' tüzes Egekre.
Egyik tüz másikát, szaladásba marta;
Sok futó láng egy-mást, ölelésre várta.

[10] kédvesen

Ezer-szer kezdödött a' tsattagó zúgás,
Villámlások között lett minden változás.
Tapsolás,[11] Kiáltás üzte a' lángokat,
Ölelték, rángatták sok nézök magokat.
E' játék el-telvén, az éj-fél[12] kiáltoz,
'S némelly bádjadt testbe, bé-szökvén szunnyadoz.
El-oszlik a' sereg édes nyugalmára,
Örült, ki juthatott párjának karjára.

13dik napján.

Azomban a' nap is Világunk' mélységét
Meg-járván; érkezik, s' hozza fényességét
Kék Egét bé-huzza szökés súgárával,
'S úgy érkezik osztán piros hajnalával.
[9] Pompája közt fel-jö; vonási ragyognak,
Az álmos emberek fényére mozognak.
Fel-kél Eszter-háza; katzag örömével,
'S új múlatságot kezd nyájas seregével.
Vadászatra indúl az egész társaság,
Különös örömöt formált e' múlatság.
Az erdök közt-lévö tsendes árnyékokba
Jártak a' dán-vadak, legelve magokba.
R'ájok-tört *Diána'* pusztító serege,
Meg-zendült az erdö; füstölt *Fébus'* Ege
Katzagás, kiáltás, szaladt a' fák között,
Kiki a' mint tetszet, a'ként lövöldözött.
A' futó vadatskák vérekbe húllottak,
Hol fel-felé szöktek, hol hasra lapúltak,
Lárma, nyargalódzás, puskázás hallatott,
A' ki itt lehetett, kedvvel múlathatott.
A' vadász sereg így végre meg-fáradván,[13]
Viszsza-felé fordúl, ebédhez indúlván.

[11] tapsolas [12] ej-fél [13] meg-faradván

Ebédjek el-múlik, mu'zikát kezdenek,
Az aranyas szobák játékkal el-telnek.
Zúdúl a'[14] hang hamar, 's lármáját indítja;
De magát hirtelen ismét tsilapítja
Vidámit egy-szerre, majd megént el-altat,
Hol fel-rijadást tesz', hol tsendesen nyugtat:
Míntha szárnyat füzne a' szív érzéséből,[15]
'S repülni akarna az ember' mellyéből;
Úgy van a' mú'zika, fel-zendült hangjával,
Nem tudja mit tegyen nyüglödvén magával.
Vergödik tüzébe minddég, 's fohászkodik,
Most tsendesen örül, majd ismét bánkódik.
[10] Ez el-múlván, ismét *Trágédiát* kezd'nek;
Hol édes fájdalmat oszt'nak érzéseknek.
Tsendes halgatás lész a' Játék-piatzon,
Kiki gondolkodik, 's sohajt magánoson.
Ezt végig halgatván, egybe fel-zúdúlnak,
'S nyájasab dolgokra széllyel[16] ki-tóldúlnak.
Tsak azért tettek-vólt, illyen bús változást,
Hogy jóbban érezzék a' többi vídúlást.
Vatsorálnak 's osztán a' kertbe ki-mennek;
A' mellyet egészlen lángok között lelnek.
Széllyel[17] templom forma bóltotskák látszattak,
Öblök, portékákkal, szépen meg-rakattak.
A' tüzes erdö közt egy kis lapáj hevert,
Mellyre a' mesterség, most házikókat vert.
Világosítva-vólt minden részeibe;
Gazdag vásár látszott szegeleteibe
Egy épület, Templom formára fel-nyúlva
Állott a' fáklyákkal, meg-világosítva
Kis játék' nézö-hely készült el közepén,
Szövétnekek égtek, minden szegeletén.

[14] á' [15] érzeséböl [16] szellyel [17] Szellyel

A' múlató sereg, bé-megyen ez helybe,
Hol le-telepedik tsendesen egy rendbe.
Éneklés[18] hallatik a' Játék-piatzon.
Beszélni kezd a' szív, a' nyílt ajakakon.
A' sok énekesné egy-más után ki-jö;
Mondják nótájikat,[19] 's buja mellyek fel-nö.
Az égö erdökbe édes szavok[20] hangzik,
Érzésében a' szív, bádjad, 's szúnnyadozik,
E' kis *Vénusoknak*, mosolygó szemek lett,
Mellyekbe *Kupidó* ezer nyilakat tett,
[11] Kík a' nagy láng között, mint Isten-Aszszonyok
Büszke pompájikkal úgy mutatták magok'
Néha panaszosan nyújtották énekek'
Kis zokogásokkal magyarázván szívek'.
Az édes fájdalom kesergett szemeken,
Fél jaj,[21] fél vígasság tévelygett nyelveken.
Titkos szemeikbe tüzök nedvesedett,
Hová a' kívánság lopva elegyedett.
Énekek' tsendesen, bádjadással húzták,
Mellyekkel a' szívet, kötözték, óldozták.
Itt ezek, el-végzik kötelességeket,
'S *Vénushoz* fel-viszik aszszonyi Nemeket.[22]
A' nézö seregek, e'kor' meg-mozdúlnak,
'S a' Játék-piatzon, tántzolni indúlnak.
Éneklések helyett, áll-ortzás bál támadt,
Melly az erdö között, e' szép helyen vígadt.
Titkos szoritások, kérdezés rángatás,
Sok tsúfos üngetés, ögyvelgés, halgatás
Forgott azok között; kik magok' rejtették,
'S ismeretes képek' áll-ortzákba tették:
Igy tántzolt az öröm itt részegségébe,
Keresvén sok tárgyat, víg egésségébe.[23]

[18] Enekles [19] nótajikat [20] szávok [21] jáj [22] Neméket [23] Keresvén sok, tárgyat víg egésségébe

14dik napján.

E' napon, dél előtt, tsak sétálást tettek;
Hogy magok' szellözzék, a' kertbe ki-mentek
Mesterség alkodta-egybe itt a' fákat,
Mellyek rendre szépen ölelték magokat
Sürü gallyaik közt, hoszszú útak nyúltak,
Hol a' tsendességek lappangva bújkáltak.
[12] Itt járkál a' sereg bádjadt lépésivel,
Szemlélvén e' kertet, álmos nézésivel
A' fák' levelei néha meg-zördültek,
Mert itt, ott, reggeli szelek lengedeztek.
Igy sok fáradt szívek újitották magok'
Mellyek már gyakorta meg nyögték rabságok'
Végre a' szép sereg, a' várnak meg-indúl,
'S szorgalmatossággal minden szobát fel-dúl.
Valamit lehetett nézni, azt meg-látták;
Hol a' vár' szépségét,[24] kintsével tsudálták.
Innen az erdöbe, nyári házba mentek,
A' hol egy gazdagon készült asztalt leltek.
Le-ültek, 's gyomrokat, örömmel töltötték,
Míg innen fel-kelvén, új kedvek' nem lelték.
Ismét éneklésnek készítették magok'
A' kíknek a' szívbe hangozott nótájok;
Egy szép házba zengtek nyájas énekekkel,
Tanátskoztak minden érzékenységekkel.
Ezek után Német *Komédiásokat*
Néztek; kík mutatták beszélve magokat.
Minden indúlatot viseltek testekbe:
Hol öröm, hol harag forgott a' szemekbe.

[24] szépséget

A' vatsora el-jött, hol tsendesen ettek,
'S tüzi mesterségre, tsak hamar fel-költek
Egy erdönek allja, meg-vólt porral rakva,
Mellyet fel-gyújtottak egyik[25] részen lopva.
A' híg Egek széllyel szikrákkal ropogtak,
Közöttük lángoló tsillagok haladtak.
A' nézés sok ezer-felé szaladozott,
És a' forgó tüzön néhol maradozott.
[13] E' forma el-múlván, új bál következett,
Mellyet, az áll-ortza, sok szinnel fedezett.
Kiki a' mint tetszett, magát úgy múlatta;
Örömét, mindenbe könnyen találhatta.

15dik napján.

Dél elött tsak álmos sétálás tétetett,
Míg *Bakhussal, Vénus* eröbe jöhetett.
A' tagok lankadva, álom nélkül vóltak,
'Zibbadózva széllyel tsak úgy tántorogtak.
Orfeust kiáltják szép mu'zikájával,
Hogy ismét újítson nótája' hangjával.
De elö-ször *Tokaj* hozta-el italát,
Éj-fél közt lepvén-meg a' Hertzeg' asztalát.
Ez után kezdödtek a' nóták zengeni,
'S hangjokkal az erdök, és Egek rengeni:
Eztet *Trágédia* követte végtére,
Mellyet a' szép sereg jádzatot kedvére.

Az alatt vatsora ideje érkezett,
'S a' sok énekesné, új nótákat kezdett.
Éneklések jöttek a' *Trágédiába,*
Melly édes, 's keserves lehetett magába.

[25] égyik

A' vatsorát illyen vígasság közt ették,
Hol érzékenységek' sokan tévesztették.
Ez után, a' kertbe mentek sétálásra;
Hol reá-akadtak egy égö piatzra.
Meg-világosítva-vólt ez a' fák között,
Melly magára minden tüzes színt öltözött.
[14] Mú'zikák zengettek széllyel körűlötte,
Égtek, zúgtak a'[26] szép élő-fák mellette.
E' helyen dobzódó parasztok[27] lármáztak,
Kík félre Hertzegjek' pénzére vígadtak.
Két ezeren mint-egy, lehettek számokban,
Ettek, 's fél juhokat[28] hordoztak szájokban.[29]
El-tölté lármájok a' magas Egeket,
Ordítva dítsérték kedves Hertzegjeket.
Parasztos gyomrokba hívesítő-italt
Vehettek; mit torkok, nem ivott, hanem falt.
A' nemes sereg ezt, sok ideig nézte,
De áll-ortzás bálját, végre újra kezdte:
Mellybe sok tántzokat készítvén magoknak,
Új 'Zibbadásokat okoztak láboknak.

16dik napján.

A' múlató sereg, reggel vadászatot
Kezdett-el; hol sok szép vadakat húllatott.
Tüzelt atzél, kova; a' puskák ropogtak,
Ólom bogarai, itt ott széllyel dongtak.
Élő-fákat szöktek-által a' szarvasok;
Úgy tűntek, hátakra hajigálván szarvok'
Sok, fel-ugrásában lövetik keresztűl,
'S a' fáknak tövére, zuhanással le-dűl.

[26] á' [27] parásztok [28] juhokát [29] szájokkan

A' reggel, e'képen múlik vérengezve,
Délre, kiki haza fordúl nevetkezve.
Asztalhoz ülnek-le; beszélik dolgokat,
Ditsérik, gyalázzák, tett puskázásokat.
Étel után mindjárt mu'zika hallatik,
Mellyel a' szív fel-kel, 's szárnyon ragadtatik.
[15] E'nek vége lévén,[30] egy szép tóhoz mennek,
Hol rétzét, 's ludakat, ezerekként lelnek.
A' puska ropogás ezekre meg-szólal:
Srét zápora széllyel, a' víznek színén fal.
Bé-tőltött minden részt a' szörnyű gágogás;
Zúgatta az erdőt sok lármás hápogás.
A' madarak széllyel egy-másra húllottak,
Szárnyokat törtelvén, gyalog úgy maradtak.
A' víz' fejér színe, vérrel keveredett;
Hová sok lúd, 's rétze, halva telepedett.
Itt a' nagy puskázás, végtére hogy el-múlt,
A' katzagó sereg, egy nagy háznak indúlt.
Teritett asztal-vólt, e'nek közepébe,
Sok szépség űl enni-le kerűletébe.
Felette, körűlte, ezüst erdő állott,
Mellynek szép tsengése, meszszére ki-hallott.
Az evés itt múlván, Játék' néző-helyre,
Kelnek-fel; új kedvet keresvén szívekre:
Komédiát néznek együtt tele hassal
Nyájasan susogván a' székbe egy-mással.
E'nek hogy vége vólt, vatsorához űltek,
'S osztán *Komédiát* gyermekekkel tettek;
A' kík játékokat rendesen viselvén,
Szó nélkűl futostak tzéljokat jelentvén.
Közöttök sok-féle intések forgottak,
Mellyekkel a' nézők nyájasan múlattak.

[30] léven

E'nek is vége lett végre a' többekkel,
'S el-múlt minden vígság, a' le-írt rendekkel.
Igy boszszúlta magát a' Magyar tisztesség;
Tsudálván pompáját,[31] a' Bétsi fényesség.
[16] Fel-kél a' hír e'kor' sebes szárnyaira,
Tünik, 's fest pennája a' szép papírosra;
Bétsnek szalad, honnan *Páris* felé indúl,
Kedves újságira egy kis Világ bámúl.
Egy részét rajzolni akartam versemmel,
Mit le-nem írhattam kis tehetségemmel.
Tsak az igyekezet fáradott érettem;
Mellyet erő nélkűl, szomorún érzettem.

[31] pompajat

DELFÉN.

TÚDÓSITÁS.

Delfén, egy tántzosné vólt, kinek tántza,[1] 's teste járása, a' természet elsö mesterségnek kellemetességet is, tsak nem felül-haladni láttatott. *Nóver*, egy tsudállatos[2] tehetségü tántz-mester, és Poéta, ki a' régiségeket,[3] Bétsnek elö-hordja. *Páris'* itéletéböl tsinált egy tántzot; hol *Párist, Júnó, Pallás, Vénus*, a' közzéjek vetett arany almának el-ajándékozására, magok közt kénszerítették. E' tántzban[4] *Delfén, Vénus* Isten-Aszszonynak személyét jádzotta; a'ki is, szökéseibe, *Vénust* meg-tzáfolni láttatott: szépsége, 's kellemetes enyelgése, mindent gyönyörködtetett. Ez a' tántzosné, hirtelen forró betegséget kap, s' ifijúságának leg nyájasabb idejében meg-hal; melly szomorú történetével, a' Bétsi Játék' nézö-helynek is, leg-elsö gyönyörüségét, magával együtt sírjába temeti. Mivel ö is sok nyájasságot okozott, az ESZTER-HÁZI[5] Vigasságokhoz ragasztottam.

[1] tantza [2] tsudáállatos [3] régisegeket [4] tánzban [5] ESZTER HAZI

[21] DELFÉN.

A' természet egy-szer kebelébe hevült,
'S tsudájára Bétsnek, egy kedves *Delfént* szült.
Az Aszszonyi Nemből támadt e' származás,
Kettőztetett benne sok nyájas tapsolás.
Egy mesterség e'be kút-fejét tsinálta,
És nemes tsudáját testébe formálta:
Tántzosné vólt; fel-kél *Delféni* nevével,
'S reá-tekint Bétsre rendes személyével.
A' játék' néző-hely, vagyonaiból élt,
'S hogy valaki győzze mesterségét, nem félt.

Páris' ítéletét *Nóver* elő-hozza
Bétsnek; s' *Delfént* kezén titkon meg-hordozza.
Júno, Pallás, Vénus, öszve-keverednek
Az arany almáért, mellyen vetekednek.
Nagy nyereségekre *Páris'* ítéletét
Kérték; ki *Vénus*nak adta feleletét.
Minden szív repdesett *Delfénre* e' tántzba,
Ki *Nóver* szavára rejtezett *Vénusba.*
[22] Meg-hitt győzedelmét előre örűlte,
Játék, tántz,[6] mosolygás, múlattak körűlte.
A' Játék-piatznak egyik szegletéből

[6] tantz

Jő aproságival arany fellegéből
Virág koszorúkat forgatnak előtte,
Kupidó gyermeke enyeleg mellette.
Egy-szerre a' nézők elébe ki-szökik,
Meg-áll[7] egyenesen; ruhája tűndöklik.
Nemes tekintetén látszik méltósága:
Lebeg szemöldökén édes nyájassága.
A' néki ki-rendelt nóta el-kezdetik,
Hangja a' fülekbe lassan eresztetik.

E'kor' kezdi *Delfén* lankadva hágását,
'S mosolyodva teszi első mozdúlását.
A' nézők' szemei formáján el-vesznek,
Egy piszszenést sehol miatta nem tesznek,
Tsendes notájára emelí karjait,[8]
A' bádjatt szerelem mozgatja tagjait.
Igy mint kedves gyermek, enyelegni indúl,
'S arany pillangója, róla lábához húll.
Előre, 's hátra is formálja szökését:
Tsudálják, tapsolják a' nézők tűnését.
Pihegni kezd: fújja kebelét párája,
Hol nyílik, hol öszve-kaptsolódik szája;
Mintha szerelmébe, fűvet, fát, kérdezne,
'S futosván, az Égnek, földnek esedezne;
Úgy[9] mutatja magát, néha frissen szökvén,
'S bádjadásai kőzt, ismét tsendesedvén.
Karjait, lábait, emeli tsendesen,
Húzza a' szívét[10] is hozzá szerelmesen.
[23] Szeműldöke félig mutatja[11] tsak szemét,
Lankadoz, és alig ingathatja testét.
Nedvesült szemei, fél mosolyodással,
Sok édes titkokat forgatnak egy-mással.

[7] Még-áll [8] karjáit [9] úgy [10] szívet [11] mutátja

A' gondolkodások érte,[12] meg-tévednek,
'S Isteni képére szűntelen[13] esdeknek.
Kiki részegen úsz gyönyörűségébe,[14]
Nem tudja, mit tegyen érzékenységébe.
A' mú'zika hangnak tsendes zengésétűl,
Kedves lármájiba a' szív fenekre űl.
*Olimpuson, Trójá*n[15] fut képzelődése;[16]
Istenek, vitézek közt jár lebegése
Tsendes tengereken tsapkod dobogása;
Nyájas[17] szigetekbe áll[18] gondolkodása;
Szerelem, Vitézség ragadja érzését,
Hartz, 's múlatság teszi édes tévedését:
Gyönyörűségének karján,[19] tsak ugy nyugszik,
*Márs*nak, és *Vénus*nak ölében aluszik,
El-bádjadt[20] verése nem tudja mit tegyen,
'S *Elizeumá*ba végre, hová legyen.
Mindent meg-ölelne; mindenre indúlna;
Ha lehetne, egész Világot fel-dúlna.
Számlálja a' régi erős vitézeket,
Keresi a' mesélt[21] régi Isteneket,
A' hajdani időt járja futásával,
Mindent egy tűzzé[22] tesz' lankadozásával.

Mikor' a' mú'zika szívünk' így altatta,
'S édes fájdalmi közt tsendesen ringatta;
Nyájaskodik *Delfén* bádjatt nézésünkbe,
Ezer-féle tsudát élesztvén szívünkbe.
[24] Minden érzésünknek, egy-szerre tárgya lett,
Kebelünkbe, mérget, és mézet élesztett.
Egész Béts tsudálta kellemetességét,
Vénus mellé tette, ritka kedvességét.[23]

[12] erte [13] szűtelen [14] gyönörűségébe [15] Trójan [16] kepzelődése [17] Nyájás [18] all [19] kérján [20] El-badjadt [21] meselt [22] tűzze [23] kedvességet

E'ként mulattatta *Delfén* a' szíveket,
Formálván sok ezer gyönyörűségeket.
Az ifjú szépségnek kellemetessége
Mosolygott személyén; mellynek gyengesége
Sok kínos öreget hevűlésbe hozott;
Kíknek, győzelmekhez szívek, már nem bízott.
Az ífjúság pedig tsél-tsap szerelmével,
Reszketett, sohajtott, küszködvén szívével.

Mikor' Béts *Delfénjén*[24] e'ként múlatozna,
'S személyének a'nyi hív szívvel áldozna;
A' meg-szikkadt halál, sárgúlt tsontjaival
Fel-kél temetöjén, 's jő tsúf bordájival.
Ki-szaggatott[25] orrán szörnyű útállat űl,
A' rettegés mormol üres szemeiből
Áll-kaptzáji között, száradt fogajival
Az irtózást rágja, hóltak hamvaival.
A' játék' néző-hely' szép térjére fel-hág;
Meg-ál kaszájával, mint egy el-szikkadt ág:
Ki-ragadja *Delfént* Bétsnek karjaiból,
Viszi, s' temető[26] föld porzik bordájiból.[27]
A' szűz kiált széllyel; mutatja félelmét,
De sehol nem kapja továb segedelmét.
El-viszi az halál; sírjába bé-dugja,
'S néki ülvén, testét fogaival rágja.
[25] „Meg-hólt *Delfén*, a'ki természet' tsudája
„Vala szépségével, és keserves jaja.
„Minden szívbe nyög még, ki testét ismérte,
„'S életébe tőle, nyájasságát[28] kérte."

VÉGE.

[24] Delfénjen [25] ki-szaggatott [26] témető [27] bordajiból [28] nyájassagát

[A BESENYEI GYÖRGY TÁRSASÁGA CÍMŰ KIADVÁNYBAN MEGJELENT KÖLTEMÉNYEK]

[11]B[essenyei] GY[örgy] G[enerális] B[áró] ORCZY
ö NAGYSÁGÁNAK,
N[emes] ABAÚY VÁRMEGYE FÖ-ISPÁNNYÁNAK.

Generális Orczy mit tselekszik velem?
Lehet é önéki baráttyává[1] lennem?
[12] Miért öleli igy ifiúságomat,
Hogy mit atya szüllye vigasztalásomat?
- -
- -
Mit felellyek hozzám küldött verseire?
Honnan nézzek elébb érdemes lelkére?
El-ragadta bennem örömöm a' szivem,
Áldom ez esettel Párnassusi mivem.
- -
- -
Ifijúságomat vigasztallya titkon
Nagysád, ki nem mászkál é világnál vakon.
Fel emelt nagy lelkét, meg-vallom, tisztelem,
Mert javam az illyek törvényében lelem.
- -
- -
Barátság, tudomány, szabadság, egésség,
Békességes élet és mértékletesség,
Minden, valamit e' bajos világ adhat,
Szerentsés, ki ezek javával múlathat.

[1] baráttyává

Mind árnyék elöttem, mit e' világ mivel,
Hol annyit[2] szenyvedünk érzékeny szivünkel.
Semmit nem ismérvén mindég okoskodunk,
Pedig alig lettünk már akkor el-múlunk.
Tsak a ki teremtett[3] az örök valóság.

Béts I. May 1773.

[2] anny t [3] teremrett

[13] B[essenyei] GY[örgy] A' [B]áró O[rczy] ÁRNYÉKÁNAK, MELY KÖRÜLTE LEBEG ÉS A' MELYTÜL SÚGÁROLTATIK.

Látom fel-repültél Minerva egére,
Honnan alá szállasz Párnássus hegyére;
Emberi hív érzés tsergedez szivedbül,
Menyei villámlás tsapkod ki lelkedbül.
Tsak úgy szollok néked most, mint halandónak;
Meg-botsáss, nem hivlak Méltóságos Urnak.
Te is lettél, fetrengsz, s' el-múlsz társaiddal,
Tsak olly lévén mint mi élted', haláloddal;
Egyedül létedhez szóllok most versemben,
Ne keressél hibát szabados nyelvemben.
- -
- -
Vedd-el tiszteletem, ha reád érdemes,
Hidd-el hogy nem lehet erántad félelmes.
- -
- -
Élly[1] sokáig köztünk vigasztalásunkra,
Nézzünk mint árnyékra ekként halálunkra.
- -
- -
Neved nagy Hazánkban, már halhatatlan lész;
Ez az, a' mit érted baráttságunk meg-tész;

[1] Elly

Énekelni fogunk érdemes létedrül,
Had' tudjanak mások emberi szivedrül.
[14] Lármázza-fel pennánk perelö Hazánkat.
Mutassuk földünknek szép magyarságunkat;
Tanúllyák nyelvünket országunk fijai,
'S légyenek Nemzetek érdemes tagjai.
A' mig e' világba széllyel mozoghatunk,
Szüntelen dolgozván, éreztessük magunk.
- -
- -
Mikor véllünk szollassz hagyd-el méltóságod,
'S mutasd Minervában hozzánk barátságod.
Tudod, a' *Titulus* egy ollyan külsö máz,
Mellyel érdem nélkül ki ki tsak büszke váz.
- -
Mind halandók vagyunk - - - - - - - - - - -
Nem irkálok most én külsö Méltósághoz,
De tsak titkon szóllok Minerva fijához.
Itt nintsen uraság, mind egyenlök vagyunk,
'S tsak emberi érdem köztünk méltóságunk.
Jól fel-vészed, látom ezen törvényeket,
Tanúlván ismérni az emberi nemet.
- -
- -
Élly-légyen jutalma érdemes lelkednek!
Borostyán koszorút adunk ösz fejednek,
Mellyel e' világot ismérni tanúltad,
'S örök Istenedet eléggé tsudáltad.

[23] BARCSAY KAPITÁNYNAK.

Leveledet vettem, verseid tsudállom,
Igen nemesen irsz, ez igaz, s' meg-vallom
Az ég és föld között elméd repittetik,
Párnássusnak vize verseden hintetik.
El-veszem érdemes tanátsát lelkednek,
Kivánom örömét világi szivednek.
Engemet *Lorentzó,* téged *Jong* üldöz
Tudod, hogy a *Humor* egymástól[1] külömböz:
De mindazonáltal egymást szerethettyük
Dolgainkat véled együtt nevethettyük,
A' világ magában igen nagy valóság,
De a mi életünk hijában valóság.
A' természet szülvén, ránk egy testet bizott,
Mely sok bajjal szárad, s' örömmel el-hizott.
E' kis alkotmányban tartsuk egésségünk,
Tsudállyuk lelkünkben egyedül Istenünk.
A' Levegö-ég sem szenyved mindég szelet,
Nem ád a' természet szüntelenül telet.
Látod, hogy e' roppant tsatázó világban
Minden egymás után szalad változásban.

[1] egymastól

Változtatva vigyük mi is életünket,
Mélly s' tsekély dolgokkal táplállyuk lelkünket.
[24] Ha az idö nevet, jádzunk mint gyermekek,
De a' tréfában is légyünk nagy emberek.

Béts. 20. Martii 1772.

BESSENYEI GYÖRGY.
m. k.

[24] UGYAN ANNAK
[BARCSAY KAPITÁNYNAK]

A' magánosságtúl itt környül vétetve
Halgatok Barátom te reád tekintve.
A' sziv kebelemben édesdeden érez,
Meg-nyugodt most egyszer, s' belölrül nem vérez.
Nézek, ülök, irok, róllad gondolkodom,
Magamon,[1] másokon titkon álmélkodom.
E' világnak lelke mit tsinál belöllünk!
Mit itél törvénye valyon most felöllünk!
Hagyjuk-el Barátom a' mélly okoskodást,
Ne tégyünk hijában ollyan sok hánykódást;
A' természet setét mélységét el-hagyván
Örömre sijjetek kezedet ragadván.
Szivünknek érzési füzzék szárnyainkat,
Baráttság élessze mozgó alyakinkat.
[25] Világunk lármáját mi haszna kergetjük,
Végét sem kezdetét látod nem érhetjük.
Földünknek Böltseit eleget forgatom,
A' természet szavát már régen halgatom.
És végre fel-leltem hogy józan törvényünk
Akármit gondollyunk tsak örök Istenünk.

[1] Magaman

Egy jó Poëtának lelke ha meg-indúl,
Szivét mellé vévén tünik, s' mindent fel-dúl.
Méltóságot[2] visel ditsö törvényiben,
Szerelem mosolyog édes érzésiben.
A' mit természeti kiván, mindent ölel,
S' nem tsatázik soha az örökös rendel.
Szállásnak szoros hely számára egy ország,
Természetben lakik, 's megyéje egy világ
Egésszen, a' melynek törvényit érezvén
Gyönyörködik, magát kedvétül vérezvén.
Mint a' filemile, a' mely örömétül
Indittatván,[3] itt ott zöld ágatskákra ül.
A' hajnalnak tüzét hasadni szemlélvén
Várja a' vig napot, mindég énekelvén.
Kedvei közt tudjuk oly soká zengedez,
Hogy végtére nyelvén vére is tsergedez;
Erölteti magát okoskodás nélkül,
Mert ö is törvényt vett a' hü természettül:
Ugy egy Poëta is Mársnak sisakjára
Fel-álván, job' kezét Fébus paissára
Botsáttya, és igy e' két Istenség között
A' kies Párnássus hegyéhez költözött,
[26] Honnan e'világot sohajtva szemlélvén
Hartzrol, szerelemrül sokat énekelvén
Mint a' filemile magát eröltetve
Vért ereszt, és meg-hal mást gyönyörködtetve.

Béts. 3. Februarii. 1772.

B. Gy.

[2] Métóságot [3] Indittatyán

[35] [TÖREDÉK]

Barátom kérdezed, mondjam-meg mint vagyok:
Mozgok a világban, nézek és halgatok.

Béts. 25. Augusty. 1776.

B. GY.

[BE GYÖNYÖRÜ IDÖ!...]

[36] *Béts. 6. Marty 1777. 9. órakor reggel.*

Be gyönyörü idö! jertek az ablakra,
Vessétek szemetek a' mosolygó napra,
Millyen szépen ragyog meleg súgárival
Játékra indúlván földünk fiaival.
Múlik a' gyep fagya, gözölög hidege,
Patakokra szaladt széllyel olvadt jege.
A' hó alatt lakott föld szürkét[1] mutat még,
De majd zöldülésre hozza a' meleg ég.
Erdelyink is széllyel mindenütt kopaszok,[2]
Nem bújhatnak köztök még el[3] a' vadászok.
Fosztott ágaik közt látni messze lehet,
Hol még a' szarvas vad nagy búvást nem tehet.
Apró madárkáink még néha reszketnek,
De itt amott azért tsevegni el-kezdnek.
Közeledett[4] a' nap hozzánk világával,
Elevenit mindent meleg sugárával.
A' fagyos természet fel-óldja böltsöjit
Ujj élet s' mozgásra hozván tsemetéjit.
Meg-hevült kebele kiáltya tavasszát,
Melly meleg szelek közt botsáttya válasszát.
A' világ, mint ágyban, mozdittya részeit[5]

[1] szúrkét [2] kopászok [3] él [4] Közeledett [5] reszeit

Dörsölvén kezével még álmos[6] szemeit.
[37] Emelkedik[7] Fébus arany seregével
Mosolyodik reánk sok fényességével.
Kék, fejér, arany szin jádzanak körülte,
Tekintetit a' vig kedv s' öröm meg-ülte.
Lódúl a' didergö hideg[8] földünk szinén,
Szegletekben lappang, s' fut völgyek mélységén.
Fijai éjszaknak tállyára sijjetnek
Hol örökké tartó havakba rejteznek.
Fagyos térdeiket jegen tsattogtatják
S' fógokat szájokban öszve Kotzogtatják.
Zuzmarás[9] üstökök mindenütt jeget hint
Dér lepte homlokok még is zivatart int.
Szinekben szürkések avarral szörösök
S' hová még fújhatnak párájok[10] tsipösök.
Le-olvadt már a' hó s' vastag jég hátokról
Tsak dér húll, ha rázzák, alá szakállokról.
Szájokból el-rodhadt fa levélt köpdösnek
Utánnok[11] sok nyúzott dögg börök repdesnek.
A' gazdák mindenütt tolvajozzák öket,
Kovátsok utánnok hánnyák pöröjöket.
A' pásztorok rájok széllyel[12] kurjágatnak,
Tünnek[13] a' deresek, már nem maradhatnak.
Fébus kezd napjával széllyel tündökleni,
Hegyeken, völgyeken,[14] górókon fényleni.
Halmok óldalába dülnek a' pásztorok,[15]
Füstölög szájokban meg-gyújtott pipájok;
Komondor kutyáik körültök hevernek
S' a' meg-szaladt marhák után tsak böfögnek.
Sok górók szálain függenek jú gyapjúk
[38] Mellyeknek fürtyeit széllyel találhattyuk.

[6] almos [7] Emélkedik [8] hidég [9] Züzmarás [10] parájok [11] Utannok [12] szellyel [13] Túnnek [14] völgyöken [15] pasztorok

Talpon van szöri a' száraz teheneknek,[16]
Ganélyos még inok a' boglyos ökröknek,
Kik már mezeinken jármokban görbülvén
Húzzák ekéjeket, sok barázda dülvén
Utánnok, mellyeknek nyomain izzadnak,
Hol nyelvek ki vetvén erejekbül húznak.
Sok kanok magokban túrnak út feleken
Nyámmogván a' félbe fagyos gyökereken;
Pusztai vadászok beléjek botlanak
Gyakorta, s' kutyájik reájok[17] támadnak,
Ezek serényeket fel felé borzasztván
Tsak fére farolnak fogok tsattogtatván,
Estve a' faluba dünnyögve[18] be jönek
Melynek végin jádzó pullyák reá ütnek;
Ki bújtak ezek is téli kutzikokbúl
El-szorván rongyokat setétes suttyokból,
A' falú végire öszve tsuportoznak,
Disznót, Kutyát, lovat üznek, hajigálnak,
Birkoznak magok közt, alá s' fel szökdösnek,
Kit vezérnek tésznek, kit meg-üsttökölnek.
Igy küldi a' tavasz postáját közinkbe,
Jelengetvén magát újjúlt sziveinkbe.

B. Gy.

[16] tehenek ek [17] reajok [18] dúnnyögve

[39] B[essenyei] GY[örgy] BÁRÓ ORCZYNAK.

Közelítgetek már egésségem felé,
S' épitgetem gunyhóm a' Hélikon mellé.
Hat hólnapja múlt már hogy tsak heverészek
S' testem tsatáji közt szüntelen szenyvedek.
Több mint öt font homok ment ki a' véremből
Mely sok verset el vitt meg-bádjatt elméből.
Látja Nagysád, illyen emberi életünk,
Alig tudhattyuk már hányfelöl[1] szenyvedünk.
Az élet létünkben mozgó nyomorúság,
Fájdalom, háború, bánat, homályosság
Lepik-meg, mellyek közt mindenkor nyavajgunk,
Mindent magyarázunk,[2] s' nem ismérjük magunk.
Jöjjön-fel Nagyságod a' jövö farsangba
Ide Bétsbe hozzánk, e' lármás városba;
Tüzet kapunk ketten majd Sámpániából
S' meg-égetünk vele sokat gondainkból.
Nézzük dühösködni ember társainkat,
Értsünk[3] egyet vélek, s' múlassuk magunkat.
El-fáradt az eszem már világunk dolgán,
Nem jó ennek nagyon törödni a' sorsán.
[40] Had' mennyék, látom hogy sok bolondok egybe
A' mit az okosok tsak azt viszik végbe.

[1] hanyfelöl [2] magzarázunk [3] Ertsünk

Minden ember önnön hasznát, ditsösségét
Keresi, vadászván széllyel nyereségét;
Fel áldozza magát a' fényes árnyéknak,
Üldözője lehet épnek, nyomoréknak.
Bolond vóltam én is, mert ez elött hittem
Hogy a' nyugodalmat köztünk fel-lelhetem.
Hol van? jöjjön Nagysád, Ninusig mennyünk-fel
S' tartsunk tanátsokat minden nemzetekkel,
A' fö tanátsosok titkos ajakikon,
Nemzetek, királyok fényes Trónjikon[4]
Kereskedök székin, per -biroknak bottyán,
A' kiáltva buzgó papoknak palástyán,
Keressük ha lehet azt a' nyugodalmat
Mely el fedezhetne annyi sok fájdalmat.
Béts — 15. Decembr. 1774.

[4] Tronsikon

[40] BESSENYEI GYÖRGY MAGÁHOZ.

Ki vagyok? mi vagyok? merrül s' mibül jöttem?
Hol vóltam? s' hogy esett hogy világra lettem?
[41] Érzek,[1] gondolkodom, küszködöm, fáradok,
S' élek, melynek úttyán szüntelenül halok.
Létemet táplálván testemet emésztem,
Élni[2] törekedem, s' életemet vesztem.
Gyötrelmek közt vigad szivem a' veremben,
Fájdalommal öröm igy laknak szivemben.
Halandó sorsomat ekként ha szemlélem
Benne szabadságom rabságával lelem.
Hányszor kel érezni változásaimat?
S' hogy kerülhessem-el hányattatásimat?

A' történeteknek veszélyes tengerén;[3]
Egy kis tüz vezérel, hogy futhassak térjén;
Ennek világánál sok oly kö-szálakat
Kerülök, hol mások lelték halálokat.

[1] Erzek [2] Elni [3] téngerén

Nézek, gondolkodom, bújdosok, reméllek,
Járok, ülök, mozgok, s' nem tudom hogy élek.
Testemben hánykódik valamely valóság;
Lélek, elme, tüz, ész, millyen világosság!
Nem tudom érteni; formája sem szine
Nintsen, melybe létem valamit[4] meg-hinne.
De még is jól érzem küszködö munkájit,
Nem győzvén tsudálni ki terjedt tsatáit;
Örökös élettel biztatgat létembe
Ámbár[5] raboskodik fájdalmas testembe.

Igy az Ég, föld között szüntelen[6] hánykodva
Nyögök, s' majd nevetek élvén sohajtozva.
[42] Felettem kékellík az Égnek térsége,
Reng alattam gyakran e' földnek mélysége.
Örökké-valóság kiáltya lelkemet,
De halál árnyéka[7] fedezi testemet.
Érzékenységimnek[8] rabságában vagyok
S' mindenkor ezeknek kezek közt maradok.
Minden semmivé lész látom e' világban
S' el múlok magam is, jól érzem, vóltómban.
Tsak az Isten maga örökös igazság
Többi mind szenyvedés, árnyék, s' múlandóság.

[4] valamlt [5] Ambar [6] szünrelen [7] árnyeka [8] Erzekenységimnnk

FUTÓ DARABOK

[89] AZ EMBERI-NEMNEK MUNKÁJIRÚL.

Nézzed a' sok embert együtt hogy ögyeleg,
S' élete halála közt miként kevereg.
Egyik a' méltóság árnyékába vakúlt,
Másik a' bújaság tengereibe fúlt;
Ez a' ditsösséget közöttünk hartzolva
[90] Fegyverrel keresi, a' vérben mászkálva;
Egyik kóldúlással enyhiti éhségét,
Más királyi székben nézi ditsösségét.
Lármát, tsatát hallassz népes világunkban,
Hol annyi külömbség lett állapotunkban
Ez nyög, amaz nevet, részeg örömében,
S' noha halál fija, vigad életében.
Hány szin alatt láttyuk veszendö sorsunkat,
Noha egy temetön lellyük halálunkat.
A' természet egyként tsinállya életünk,
Mellyet árnyékokkal meg-külömböztetünk.
Ez nem ember, tsak rab; amaz parantsolhat,
Nem teremthet ugyan, hanem halált adhat.
A' földre borúlván rettegj egy királytúl,
Mert élet s' halál jön ennek hatalmától.
Nagy hivatalokra osztánk fel-magunkat
Mellyel változtattjuk sokakban sorsunkat.
Ez ennek, más másnak öltözik szinébe;
Gyülölséget gerjeszt a' ruha szivébe;

S' igy ö osztán annak ellenségévé lész,
Ki magára, mint ö, nem ollyan ruhát vész.
Igy az emberi nem magában[1] hasonlik,
S' szütt font tsudái közt hartzolván kinlódik:
Mikor szabadságát kereste, rabbá lett,
Maga hatalmával magára jármot[2] vett.

Sok törvényt talált már a' nyughatatlanság,
Mellyet kárhoztathat a' józan okosság;
De emberi nemünk, sorsában bódúlván,
[91] Nem tudta mit tsinál, fegyveri közt húlván.
Ez halhatatlanná akart köztünk lenni,
Másik a' világnak törvényt akart tenni.
Césár fel-hág Róma királyi székébe,
S' még-is mint rab úgy vész fényes életébe.
Likurgus is régen a' halandóságban
Menny-országot akart tsinálni *Spártában*;
De meg-nem maradott fel-talált törvénye;
Le-verte munkáját a' nép szövevénye.
Szélvészeink[3] között minden el-változik,
A'mi ma virágzott[4] hólnap az el-múlik.
Ne szegezzük magunk a' dúló százaknak,
Mellyek törvényt szabnak minden vett módiknak.
Ök rontnak, épitnek tselekedetinkben,
Ujj, újj törvényt hozván vélekedésinkben.
Nevessük bajait némely társainknak,
Kík rendet szabnának változásainknak,
Kik a' futó idöt kötözni akarják,
S' hogy nem áll szavoknak, magokat is marják.
Hagyjuk-el, had' mennyen a' világ magába,
Melynek változni kell szüntelen dolgába.

[1] mugában [2] jarmot [3] Szélveszeink [4] viragzott

[92] A' KIRÁLYSÁGRÚL.

Miért tselekdték régen az emberek,
Hogy egy emeltessék magasra felettek?
Miért nem nyughattak tsinált törvényekbe?
Miért ragaszkodtak koronás Fejekbe?
Nem lehetett bátor egymástúl életünk,
Istenünktöl azért kértük-ki vezérünk.
A' természet hartzra vitt törvényeivel,
Halálra, életre futván örvényivel.
Ki tehetett törvényt oly veszélyek között,
Hol az emberi nem maga vért öntözött?[1]
Egébül az Isten minden kis lármára
Nem szállott e' földre-le törvény táblára.
Törvényeit belénk nyomta hatalmával,
S' továb' értünk nem száll már perbe magával.
Az ember biráját nem tudta fel-lelni;
Erdökbe, hegyekbe ment Istent keresni.
Fojt a' vér, s' mind az ég mind a föld halgatott,
Világunk törvénye[2] hol van nem tudatott:
Hijában kiáltott belöl a' természet,
Nem vólt ki büntessen az ember meg-veszett.
[93] Egyik a' másikát vagyonáért dúlta,
Az atyák törvényit nem igazollotta.

[1] öntözott [2] törrvénye

Ki ki hitte, mint ma, hogy ö helyesen él,
S' tselekedetiben hatalomtúl nem fél;
De még-is szüntelen rontott a' gonoszság.
S' tsak némely lelkekben vólt józan okosság.
Igy az ember végre pereit meg-unta,
Véres lármáira szemeit bé hunta:
Urat úgy választott, kitöl itéltessen,
Hogy több ragadozást magán ne tehessen.
Trónus emeltetik ragyog koronája,
Kezdödik a' világ rettentö tsudája.
A' ki királyságra egyszer fel-vétetett,
Az, mint földi Isten úgy tiszteltettetett;
Vezérlö páltzáját forgatta kezében,
Mely fénylett Trónusa aranyos egében;
Igy e' magasságban meny-dörgést okozott
A' búsúlás, melynek egy világ áldozott.
A' felsöség égig ment osztán[3] fényével,
Tanátskozni kezdvén[4] ott vélt Istenével.
Jupiter véribül támadt, végre kiált,
Az ö nemzettsége, mellyet porban talált.
A' nép, hogy urával jobban kevélykedjen,
Akarta, hogy annak attya Isten légyen.
A' Trónus serény vólt magát védelmezni,
Tudta *Olimpustól* törvényit kérdezni:
A' világ engedett hogy igazulhasson,
S' részekre szakadván inkáb' tsatázhasson.
Király nélkül élni elsöben probálta;
[94] De javát, örömét fel-nem találhatta.
Igy királyság alá eresztvén törvényit,[5]
Halandó éltének bövité ösvényit.

[3] osztan [4] kezdven [5] törvéuyit

Hagyjuk-el a' régi szomorú idöket;
Nézzük ma közöttünk földi Isteninket.
Fel-emelt székeket tekinstük belölrül,
Lássuk, hogy egy király felettünk miben ül:
Nyér-é hatalmával, hogy uralkodhatik,
S' mint mi, sok törvénytül úgy nem bántathatik?
Mit tehet egy ember, ha körül-vétetik,
S' égtöl, földtül önnön lelkében intetik?
Mit tehet ö maga kénszerités nélkül?
Ha tanátsot nem vész, s' nem tész semmit, tsak ül;
Ha pedig tanátsnak engedelmeskedik,
Hogy ezt, vagy azt tégye országi engedik.
Trónusa magassan függ fent az egekben,
Oszlopi rejteztek a' lármás népekben.
Ha háború indúl, baj ülni oda fel,
Minden magasság zúg s' ing a' nagy szelekkel.
A' Trónuson mindég háborús szél zörög,
Ne tsudállyuk néha ha menyköve dörög;
Reá sok tsatáit a' halandok küldík,
Kik öt, hogy nyerjenek, igaz szinnel intik.
Hányszor van háború a' király ölében,
Mikor mi nyugoszunk álmunk kebelében
A' magasságokon sok villámlás járkál,
[95] Felhö szakadoz rá, s' rajta árkot tsinál.
Igy sirás is mossa a' Trónus óldalát,
Kin,[6] fájdalom, harag festik arany falát.
Ha bóldógságára igyekszik népének,
Ezer akadállyit találya mivének;
Ha pedig törvényit igazán nem szabja,
Meg-útált életét tsak gonoszság tsallya;
Maga gyalázatra átkozza nagy nevét,
Nevetik, tsúfollyák jobágyai tettét.

[6] KIn

Ne bántsuk a' Trónust, had' dörögjön köztünk,
Nem vér úgy, mint látszik nyughatik életünk.
Szenyved a Király is arany igájával,
S' gyakorta meg-fárad fényes hatalmával.
A' felsö korona, fájdalmát érezvén,
Fel-kiált közöttünk, panasszait tévén:
Hallom, mond, lábomnál nyögését népemnek,
Érzem[7] is fájdalmát titokba szivemnek;
Karjaim szorulva fáradnak mellettem,
Mennyiszer kell bánnom, mit kéntelen tettem!
Hatalmamtúl kérik igaz itéletét,
Noha minden rejti elöttem a' szivét.
Trónusom törvénye erömet lántzolta,
S' engedelmességem sokszor parantsolta.
Mindég igazságért kiáltok székemböl,
Kivánom kegyelmem osztani szivemböl.
Ha az igazságot el-rejtik elöllem,
Kegyelmet vihet el a' gonosz melöllem.
[96] Valaki hozzám jön, meg-hajlik lábomnál,
Hivségét beszélli felsö koronámnál;
Hinnem kel halandó jobágyom lelkének,
Nem vagyok birája el-rejtett szivének.

- -

Jóságomban miért kell tsalni magokat?
Köztök ezerféle habon hányattatva
Kesergek, szivemet mindég szorongatva,
Hogy lássak, Isteni eröt senki nem ád,
Még sem mulhat tölem a' titkon fel-költ vád.
Keserves királyság! ki tudja terhedet,
A' ki nem hordozta homlokán fényedet?
Igy kiált egy Trónus nagy panasszaiba;
Keseregjük sorsát édes fájdalmiba!

[7] Erzem

[96] AZ IRIGY ELMÉRÜL.

Egy zaklató elme mindég prédát keres,
Gonoszt és igazat ösvényin lopva les.
Tövisses vatzkában rejtezvén, mindég túr,
[97] Valamely felé fut mindenhez hozzá szúr.
Mint a' tolvaj, itt ott tsak titokban szökdös,
S' ha ditsösséget[1] lát, arra kiált, köpdös.
Tsak ö tud igazat szóllani magából;
Fel-kél, mint meg-veszett, s' a' mit lél mindent dúl.
Az okos, ez ökör, úgy szóll hatalmával,
Maga tanátskozik egyedül magával.
Törvényeket tsinál tövisses vatzkában,[2]
Mellyeket a' ki nem követ munkájában
Öröködött átok, s' ostobaság lészen,
Mivel áldozatot a' Bálnak nem tészen.
Bomlott elme, mit téssz kiabálásiddal,
Részegen tsatázván ködös álmaiddal?
Mit itélsz? mit tudhatsz? hol van igazságod?
Hol emelkedel-fel? s' hol alatsonyságod?
A' mit mi elöttünk helyesnek tartottak,
Közzülünk már abbol sokan sokat untak.
Mi úgy szóllunk, hogy már meg-világosodtunk,
S' nem látunk sok dolgot, melyben vakoskodtunk.

[1] dithösséget [2] vátzkaban

Az irásnak módja, nyelv, gondolat, szokás,
Törvények, tett rendek, és[3] jeles oktatás
Mind változtak látod, a' mint az idö fut.
Mond-meg, meddig mehet ezek közt[4] egy fö út?
Tzirkalmazd a' szókat, fontolly minden dolgot,
Formálly a' hol tetszik ott világosságot;
[98] S' mikor kinos munkád osztán el-végezted,[5]
Botsásd a' világra fontos itélleted;
Lásd-meg, ha nem lelsz é olly éles fogakat,
Mellyek meg-tehessék rajtad marásokat.
Szabd oskoláinknak törvényihez magad,
Visgálly minden szótskát, keresgessed javad;
Tökélletes munkád ad'-ki osztán köztünk,
Hid'-el, hogy elmédben hibát mi is lelünk.
Éppen[6] úgy eshetik egy, ki visgálodik,
Mint az, ki fáradva ir és gondolkodik;
A'mit ö hibának mond, azt más ditséri,
Ki ki a'mint érez tetszését úgy kéri,
Hogyha hiba nélkül akarnánk dolgozni,
Mi módon[7] kellene, élvén, fáradozni?
Ki mehetne férjhez,[8] ha tökélletesen
Kivánná ki-szülni gyermekét mindenben?
A' természet nagyot, kitsinyt, szépet, rútat,
Setétet, világost, hóltat, élöt mutat.
Mutasd-meg, hogy hol van itt tökélletlenség,
Nagyob' jóság, haszon, vagy egyenetlenség?
Van é ollyan sunda, kit a' természetben
Semmi sem szeretne ez örökös rendben?
Egy személyt tekintessz: sunda, te azt mondod;
El-mégy tülle; de más meg-szereti látod;
A' ki osztán aztat kedvelli, kit te futsz,
Mond néki: tárgyod rút, úgy felel majd: hazudsz.

[3] es [4] ezekközt [5] el-vegezted [6] Eppen [7] Mimódon [8] ferjhez

Igy egy emberrül is, a' ki munkát tsinál,
Világunk tetszése kettös tsatát formál;
Egyik ditséretet ád fáradságának,
[99] Másik nevetöje lészen munkájának.
Kinek van igaza természeten kivül?
Mind téved az, a' ki nem itélhet ebbül.
Gondolly egyenesen vezérlö lelkeddel,
Kövessed pennádat érzékeny sziveddel;
Igaz barátidnak ved'-fel intéseit,
Ne hald az oskola sok tsevegéseit:
Hid'-el, meg igazit a' sziv érzésedbe,
Hogy ha ki futhatott mellyedbül versedbe
Édes érzés nélkül hijjába gondolunk,
Ha nints igaz szivünk balúl okoskodunk.
A' zaklató elme oskola porával,
Had' rágja törvényink tsikorgó fogával;
Ö mindent régulán húz mesterségével,
Kiált, de nem érez édessen szivével.
Ez a' nemes törvény egy iró kezében,
Ki tsak igazságot vész tzélnak lelkében.
Szólly a' természethez, jó régulán beszélsz,
Gondolly valósággal és helyesen itélsz.
Mi haszna formálunk annyi régulákat,
Tsak pusztittyuk vélek az édes dolgokat,
Ti zaklató elmék, lármázó Mesterek,
Irigy tanátsosok, szövevényes lelkek,
Szünnyetek-meg zajos törvényeitekkel,
Bánnyatok józanúl[9] éh lelkeitekkel.

[9] józânúl

[68] BESSENYEI GYÖRGY GRÓF TELEKINEK

Ne kinozza Nagysád, a' Magyar Nemzetet,
Ne kérjen erővel tőlle tiszteletet:
Ha okos, erejét mutassa munkába[1]
'S ne Lármázzon széllyel járván a Hazába
Ne hurczólja mindég az én kitsinységem,
Ne irigyelje úgy kevés tisztességem.
Nem mutat irigység soha bőltsességet
Sőt utánna vonnya az Esztelenséget;
Isten Kegyelméből én is ember lettem,
Ki nagysádtúl soha még eszet nem vettem;
Ha Keresztény mért öl kis betsületembe,
'S Mért nem ditsér inkább igyekezetembe,
A nagy embereknek ez tulajdonságok
Kik kis férfiakhoz nem mérhetik magok
Miért veszen engem, Nagyságod Tárgyának
Mért nem ad más munkát nagy tudományának
Gróf Uram! e földőn nintsen olly [nagy állat]
Melly kis dolgokban is veszélyt nem [találhat]
Az Elefánt erős nagy állat magába
'S még is ha egy egér fel szalad orába,
Meg dőglik el enyész szörnyü nagy ereje,
Nagyon mérgesűlvén[2] fejébe veleje:

[1] Ha okos erejét, mutassa munkába [2] mergesülvén [Ékezethiba]

Nagysád pedig maga kőzőnséges állat
Nálla tsuda erőt senki nem találhat.
Miért teszi magát önként szelendeknek?
Miért marja tővét nyavalyás fülemnek?
Egyszer ollyan dőfést tehetek oldalrúl
Hogy le-esik Nagysád úgyis tőrt farárúl.
A hol Nagysád ugat ott én is bőghetek,
Ha Nagysád szelendek, én Bika lehetek;
Kűlömbben szelendek nem fut egér után,
Hogy azt fűlén marja, 's úgy fűgjőn a' nyakán:
Hagyék békét Nagysád magánosságomban
Hadd gondolkozzam itt Hazámon magamban.
Valamerre megyen mindenűt Lármát tesz
[És vég]re a' bőltsesség benne majd pletyka lesz.
[Egy] hatalmas Lélek tsendes dolgaiba
[69] Halgat[3] 's nem ditsekszik, mindég szavaiba.
Munkájit e' világ elibe ki hánnya,
Hól akárki ítél azokrúl nem bánnya.
Álhatatos szive, hiv marad szavának,
Fel leleli nagy tárgyát mély tudományának,
Nem csatsog alá s fel, de halgat, dolgozik,
'S Nemzete javain hiven fáradozik.
Ha tiszszer tőbb Nagysád, a' mint én [lehettem,]
Tsináljon tiszszer tőbb munkát mint [tehettem]
Ha ollyan bőlts Nagysád, mit tett Országunkban]
Ki látta munkáit, még magyar H[azánkban]
Rágalmazásival eleget tsavarog
'S a' kiket ditsérni hal, azokra [morog.]
E még eddig nem ész; tőbbre [köll siettni]
Nem lehet hibájáért kőztűnk [tiszteltettni.]
Rút dolog, hogy magunk [hirdetjük magunkat]
Fáradjunk, és adjuk pro[bára dolgunkat.]

[3] Halgat Halgat [Kettőzés a lap végén és az új lap elején]

Itéllyen más róllunk mi ne [ditsekedjünk]
Hanem mértékletes,[4] 's hiv [férfiak legyünk.]
Szeresse Nagysád is felebaráttyait,[5]
Utálja meg maga hivalkodásait:
Nem illik gyermekség gyermekes emberhez,
Nem férhet tsekélység igaz grófi vérhez.
Akár élek, halok hagyon el engemet,
És ne rágalmazza nyavalyás fejemet.

Hogy ezen levelet Bessenyei Mihály Uram előttem Bessenyei György Uram levelének declaralta és ezen levelet általam a M[éltó]s[á]gos Gróf Teleki Josef Ur Nagyságának el küldőtte. Praesentib[us] agnoscalom Sig[natum] Pertini die 16a Men[tis]... A[nn]o 1777.

Joannes Tiszó Inc[lyti]ae
T[abu]lae Re[gi]ae Jud[iciar]iae Jura[tus]
Notar[ius] M[anu] pr[opri]a.

[4] mértekletes [Ékezethiba] [5] felebarattyait [Ékezethiba]

[EPISZTOLÁK A HETVENES ÉVEK MÁSODIK FELÉBŐL]

[43] BESSENYEI GYÖRGY ÁNYOS PAULINUSNAK

Tisztelendő Atya verseidet láttom,
'S kiss küldeményedet őrömmel olvastam.
- -
- -
Egy igaz Poeta akár mit vészen fel
Mindenről tud irni nagy 's nemes lélekkel,
Verseidet nézem lelkedet visgálom,
hol több tekéntetre magamba találom,
hogy a' Versszerzésnek Magyar Méltósága,
lehet még elmédnek fő tulajdonsága.
A' Gondolatnak is van benned ereje,
pedig ez a' Versnek tudjuk a' veleje.
Magyarságod tiszta, csak több tűzet keres[1]
és irásoidba néha néha nevess,
A' Poétát tudod nyájosság[2] táplálya,[3]
ez az, a mi őtet olvasni ajánia.[4]
[44] Őntsed méltossággal sok futo versedet,
De nyájosságra is botsád le lelkedet,

[1] keress [Batsányi javítása] [2] nyájasság [Batsányi javítása] [3] táplállya [Batsányi javítása] [4] ajánlja [Batsányi javítása]

legyen gondolatod ezek kőzőtt tűzes,
Mellyet a' sziv, érzés fujjon el ha nemes.
Gyengén kell érezni egy jo Poetának,
- -
Ez az az indulat, melly a' nyerses szivet
Érzésre hozza 's ád néki kedves ivet.
Kell tsudálkozásba hozni az elméket,
de jó érzésre is verni a' sziveket —
Nagy elme 's édes sziv szűlnek nagy Poétát,
Birni kel egűnknek e' két ajándékát
Ha versekbe szépen ugy akarunk irni,
hogy lehessen nála álmélkodni 's sirni,
ha e két dologra rá vihedd olvasod,
ne félj mert meg készül borostyán koszorod,
Tovább erőltetés nélkűl légy versedbe,
's tsak a' természetet kővessed mindenbe.
Ezeket nem szűgség néked tanátsolnom,
kinek tőled lehet ebben is tanulnom —

Zrinyit mint emlitetted az ugyan valóság,
hogy van verseidbe felsőség 's méltoság,
„Mintha lelkesedne Mohács bús térsége
„hol fátyolba[5] nyugszik Hazánk dicsősége[6]
„'s a' holl minden fűnek setét árnyékába
„egy igaz magyarnak akadnál hamvába.
Igy irtál Zrinyiről mint magas Poeta,
Betsűlöm lelkedet Tisztelendő Atya.
Több gondolatimat most csak el halgatom
Kéméllek, 's azokat ide nem irhatom.

[5] fátyoba [6] disősége

Magaddal kivánnék felölök beszélni,
Lehet fényességbe kiss homályt szemlélni
A' nap sem egyenlő ragyogásaiba —
Szenvedhet Ecclipsist fényes sugáriba.

Enged meg, hogy Zrinyit én is szollithassam,
s hivségét hazánkhoz véled tsudálhossam.
Zrinyi ditső fajzás fia a' Nagy Mársnak,
Ki tett Áldozatta? hogy édes hazádnak,
Kellet fegyvereddel hivségébe fuljni
's tsak Magadnak majd nem elébb őszve dúlni
Egy Török Világot, melly hazánknak vérét
Ontotta, szivére tolván a' fegyverét.
Egyedűl hagyattál te Vitézségedbe
Egyedűl zokogtál busult hivségedbe
Végre a' nemes tűz fell gyulladván benned
Fel keltél, Egeknek ajánlván nagy lelked!
Igy a' veszedelem hivséged fel kapta,
's benned dűhösséggé egybe valtoztatta,
A' Nagy erősségből ki tőrtél, hol voltál
Előtted egy törők országot találtál
Nem réműlsz el közé ragad vitézséged
Rettegik tsodálják hazádhoz hivséged.
[46] Mint a' Véknyaiban által lőtt oroszlány
Melly bődűl, 's markával széllyel hegyeket hány
A' feldet el szorja, a' testét szaggattya,
's a' rettegést 's halált kőrűlte ordittya
Érzi hogy halálos már sebe testébe,
Mellyért a' Világot meg őlné mérgében,
Addig szaggatodzik 's magát addig dulya
Mig a' meleg párát testéből ki fujja.

Igy rohantál Zrini ki Sziget várából
a' Törők seregre hitvesed karjából,

bé fedte testedet a' tsillagos kék ég
's nevedet karjára vette a' ditsőség.
Igyaz hazafiak gyertek e' Vitézhez
Boruljunk zokogva szép temetőjéhez
Zrinyi darabjai érdemes tetemek
Mellyeket fedeznek még a' Magyar Egek,
hogy egyesülhessűnk régi hivségtekkel!

Vegye jo szivvel tisztelendő Atyaságod verseit egy olly református felebaráttyának, ki tsak azért, hogy valaki hitin nintsen, senkihez sem idegen, és Atyaságodnak is tisztelője.

Béts 26 8ber 1778.

[66] BESSENYEI ÁNYOSNAK

Ifiu Poeta, ki nemes tűzeddel,
Parnassus felé tűnsz érzékeny sziveddel,
Fogadd el adoját badjatt életemnek,
Elevenitsd tűzét lankado lelkemnek.
Eleted tavaszsza most ölel tégedet,
jádzani, érezni tanitván szivedet,
Az elmének tűze fénylik szemeidből
Kedvesség, nyájosság hangzik verseidből.
Ollyan vagy mint a' melly rosa bimbojából,
Felyére ki nyilván piroslik magából,
szemeknek, érzésnek gyengén hizelkedik,
Mosolyog, lebeg, és szépen nevelkedik.
Áh én is voltam itt!.. de már nálom délen,
Fekszik a' nap — be baj lenni illy melegen,
Láttzik halaványság, már szemeim kőzött,
bátor a' szent forrás gyakorta őntőzött.
Lassodnak Verseim, alá süllyed szivem,
tsak halkal hallod lád Parnassusi mivem.
Meg botsás; mert ha a' gondolat igen sok,
Az elmélkedések meg nyomhattyák magok.
Élj, irj, őrűlj, szeress a' kilentz szűzekkel,
Társolkodván a' szép szivű emberekkel,
Nemzetednek sipját fujd te is Budárol,
[67] Mennyei hangoddal hazádnak dolgárol,

Énekely Barátom, 's ekként mély szivedet
Táplálván terjezd ki kőzőttünk lelkedet,
Látlak mosolyogni már Febus Egéből
Látlak sohajtozni a' Nimfák őléből,
Áh mennyei látás terjegy ezerekre!
- -

Alig jöttem ki e' magános hellyre, holl a' természet csak szűntelen valo szűlésben láttatik lenni, 's mindenkor magához beszél; hogy a' fellegek egeinket bé tőltötték, 's napunknak világát tőlünk el rejtvén feldeinket tsendesen ásztattyák, bé borula nékem is a' szivem, melly magános és titkos érzéseinek mélységébe szunnyadozva űl, holl rolad álmodik. - -

Bugyi 25 April. 1779.

[47] BESSENYEI G[YÖRGY] KRESKAYNAK

Kis test! melly kedvesek előttem verseid!
Nagy Lélek! melly szépek érzékenységeid.
Ember szivből irád gondolataidat,
Mint a Természet szült, ugy fested magadat.
Hidd el, hogy Parnassus Szűzei kedvelnek,
'S nemes verseidbe rendesen vezetnek.
Tápláljátok kérlek, tőrődött szivemet,
Gerjedeztessétek szunnyadó Lelkemet.
Oh Paulinusok! Szelid, Nemes Papok,
Mért ne betsűlnének magok Kálvinusok?
Tsak szeretetedben ne féllj meg-tartani,
Nem jó Emberségnek a Hittel ártani.
[48] Oh ha Barátságom meg-tudja Debretzen,
Ellenem Tanátsbul majd olly tőrvényt teszen,
Hogy az Ég el-vetett, mert olly Embereket
Szeretek, kik nyirják néhol a fejeket.
Hát nyirott fő alatt nem lehet nagy Lélek?
Oh ti házos Papok, kik által[1] nem élek,
Ne bánnyátok hogy ha nőtelen Papokat
Tisztőlők, kik szépen viselik magokat.
Ne itéljetek-meg, mert majd el-nevetem
Magamat, 's jármatok' lábom-alá vetem.

[1]áltol

Be jó az okosság szabadsággal egygyűtt,
Hol a tudatlanság hadarász, de nem űt.
Boldog idők ezek: talán nyugodalmát
El-hozzák Hazánknak fedezvén fájdalmát.
Végre az Emberek egymásra esmérnek,
'S kűlőn nevek miatt fegyverre nem kelnek.
Vald-meg hogy ezeket a Tudomány szűli,
'S nem a vetélkedés mely az embert őli.
Őrűlők Barátom ártatlan szivednek,
'S igaz tisztőletre méltó[2] személlednek,
Alig várom azon szempillantásokat,
Hogy megént érezzem jó társasságtokat.[3]

[2]méltő [3]társosságtokat

AZ EMBERNEK PRÓBÁJA.

POPE UTÁN
FORDITOTTA BESSENYEI GYÖRGY.

Bétsben,
nyomtattatot Kaliwoda Leopóld
betüjivel.
MDCCLXXII. dik esztendöben.

Ac ne forte roges, quo me Duce, quo Lare tuter;
Nullius addictus iurare in Verba Magistri,

.....

Et mihi res, non me rebus, subiungere Conor.

HORAT. Lib. I. Ep. I. v. 15 et seqq.

[III] AJÁNLÓ-LEVÉL.[1]
A' MÉLTÓSÁGOS GRÓF NITZKI KRISTÓF, ÚR Ő EKSZTZELLENTZIÁJÁNAK, A FELSÉGES SEPTEM-VIRALIS, TÁBLA EGYIK FELSÖ TANÁTSÁNAK

KEGYELMES URAM!

Mennyi háládatossággal nem tartoznak a' régi Nemzetek Vitézlö Elejiknek? kik hajdan különös érdemeikkel, utánnok következendö maradékaikat a' paraszti rabság alól ki-vévén, véreket azokba, tisztességre, 's méltóságra emelték: EKSZTZELLENTZIÁdnak ugyan nem lehetet az a' szerentséje, hogy Nemzetét a' község közzül emelhette-vólna-fel; mert Nagy-Atyjai [IV] is tudtak már elötte az Egektöl Oly igaz, 's valóságos emberi tulajdonságokat költsönözni, melylyekkel magokat még a' régiségbe nemesítették; mind-azonáltal a' FELSÉGES KIRÁLYI KEGYELEM meg-ismérvén, hogy EKSZTZELLENTZIÁd nagy születésének, régi Elejibe nyert tekíntete kevés vólna, szemünk láttára magához hívta: fel-emelvén azokon Méltóságát, kík hajdan nagy Nemzeteknek érdemes védelmei, 's oszlopai valának. A' kibe igaz nemesi vér van, kitsoda nem kívánná EKSZTZELLENTZIÁd' nyomdokait követni? A' tisztesség,[2] 's ditsöségre-való jó vágyódás mindenkor' igaz, valóságos nemesi erköltsnek ismértettek: mellyekre a' régi Nemzeteknek származások ma is kötelesek. Mellyikünk igyekezhetik inkáb illy méltó kötelességének eleget-tenni, mint EKSZTZELLENTZIÁd? kinek nagy tzélja ellen a' viszszás történetek is, (mellyek [V] olly sok nagy szándékokat le-vernek,) nem -állhattak. Nem tsuda hát KEGYELMES URAM, hogy az elö-menetelre-való indúlat EKSZTZELLENTZIÁdhoz folyamodik: kibe a' Királyhoz, 's Hazához-való igaz hívség, Kegyes

[1] AJÁNLÓ-LEVEL [2] tisztésség

Atyát, 's vezérlö védelmet találnak.[3] Illyen szándékból viszem EKSZTZELLENTZIÁdhoz az EMBERNEK PRÓBÁIÁT: mert kitsoda Ítélhet a'ról is inkáb, mint az, a'ki valóságos emberi vóltát, 's halandó hívatalát isméri? már pedig EKSZTZELLENTZIÁdnak e'be-való tehetségét egy nagy Haza, 's egy gyözedelmes Király meg a ismérték: mellyet az én tsekélységemnek is EKSZTZELLENTZIÁd elött személyem szerént magamba, 's nyilván is tsudálni kelletett. Szükség hát KEGYELMES URAM, hogy EKSZTZELLENTZIÁdnak neve az EMBERSÉGNEK PRÓBÁIÁba halhatatlanná tétettessen: mit már maga úgy is el-kö- [VI] vetett; 's az én alázatos Haza-fijúi hivségemmel[4] egy felöl, tsak *protokoll*áltat. Ollyan vagyok mint a' kis ökör-szem, mellybe tehetség nélkül a' magasságra tsak vágyódás lévén, a' Sasnak tallaiba rejtezett; hogy fel-emelkedhessen. Tudom meg-fogja- EKSZTZELLENTZIÁd ezt a' kis magam-szeretetét engedni: azért az igaz alázatos Haza-fijúi hívségért, mellynek örökös állandóságával,

EKSZTZELLENTZIÁdnak
hóltomig igaz alázatos
szolgája maradok,
BESSENYEI GYÖRGY.

[3] találnak, Illyen [4] hÍvségemmel

PÓPhoz.

Isteni PÓP! hol vett az Ég karjaira?
Melly, törvényét benned osztja fijaira.
Mi vitte Lelkedet az ÚR' trónusához?
Hogy olly közel férhes nagy Igazságához:
A' mély természetnek titkaiba süllyedsz,
Őrökös rendinek kis- Bírája lehetsz.
Napunk' Világa közt lebegéseiddel[1]
Tünsz, a' kék Ég alatt énekléseiddel:
Szavadat Világunk tsendesen halgatja,
Mellyből Teremtöjét veled tsudálhatja.
Árnyékod[2] a' földnek színén fut elöttem,
[VIII] A'mellynek elmémel követöje lettem.
Szaladok utána! de nem érkezhetek.
Mint TE, a' nap alatt úgy nem repülhetek.
Ha tévedsz elölem, setétség-be esem,
A'hol árnyékodat széllyel lopva lesem:
Napunknak súgárit hasítod oda-fel;
Hol egybe keveredsz a' nagy fellegekkel:
Látásomból e'kor' mindég ki-vesztelek,
És tévedésemtöl magánosan[3] félek:

[1] lebegéséiddel [2] Árnyekod [3] maganosan

De a' magasságba Lelked meg-fáradván,
Megént felém fordúl le-felé haladván.
Fenn, alatt, mélységbe, magasságba járkálsz:
Valami mozoghat, mindent elö-találsz.

Mint egy sas, melly le-jött a kék fellegekbül;
'S fáradván, fa' hegyén vagy nagy halmokon ül:
Gyakorta az Égböl alá-a'ként szállasz,
'S a' földet vígyázván, kevélyen úgy állasz.
Régi, új Világot, járhatnak szárnyaid,
Mindennek oszthatod nagy tudományaid'.
[IX] HOMÉRUS Lelkének versed, törvényt szabhat;
Pogány, 's Keresztyénnek, igazságot adhat.
Nem üldözöd mint ök a' magas Egeket,
Kík veszekedtették hamis Isteneket.
A' teremtés rendét magyarázza Lelked,
PARNASZUSnak hegyén mint nap; úgy ég versed.
Együtt találván itt a' kilentz szüzeket,
Adhattál szájokban Mennyei éneket.
TRÓJÁt nem hirdeted; ÉNEÁSt nem hordod;
Nen hazudsz; de a' Nagy ISTENt magyarázod,
El-jöhet ÁTHÉNÁS Lelkedet tsudálni,
Mellybe, törvényt, rendet fel-lehet találni.
A' régiségeknek úndok tsudáiba,
Nem tudsz TE mesélni ditsö Írásidba:
Örök Igazságot hirdetsz Verseiddel;
E' Világ' ISTENÉt követed Lelkeddel.
Nagy Árnyék! közöljed erödet elmémmel,
Tanátskozzál titkon érzékenységemmel.[4]
Vezéreld életem' ditsö nyomdokidon,

[4] érzékenysegemmel

[X] Építsd-fel magadat még maradékidon;
Ad-által Lelkemnek némelly kintseidet,
'S magyaráztasd velem hív törvényeidet.
Had lássa-meg a' föld nagy méltóságodat,
'S tsudálja hamvadba halandóságodat.

AZ EMBERNEK PRÓBÁJA.[1]

ELSŐ LEVÉL.

Egy Embernek halandó sorsáról a' Világra nézve.[2]

GYERÜNK tekíntsük-meg rendit e' Világnak,
Lássuk erejét[3] egy Örök Igazságnak;
Hol van életünknek Menyei ösvénye,
Me're vezet-belé a' Lélek' törvénye.
Mit láttak Böltseink hajdan fáklyájiknál;
Bújdosván azoknak tünö lángjaiknál.[4]
Kínos okosságok mé'nyire haladott;
'S keserves útjoknak vége hol szakadott.

Elmém, hü barátom, Isteni Vezérem!
Kelj-fel; indúlj velem, társaságod' kérem.
Hagyjuk Királyoknak a' Világ' lármáját;
Hordja köztök kiki aranyos igáját:
[4] Az ég és föld közöt járjunk mi tsendesen,
Mélység, 's magasságra menjünk egyenesen.
A' teremtés' könyvet olvassuk hol lehet,
Hányjuk-fel törvényét me'dig erönk mehet.
Nevessük emberi Nemünk' bolondjait;
Verjük a' természet' részegült fajait.
Dúljunk-meg közötünk minden szokásokat;
Gyógyítsuk a' bennek sinlö halandókat:
Ha idönk engedi álljunk-meg, mulassunk.

[1] BRÓPÁJA [2] nézve- [3] erejet [4] lángjaiknál-

Mord veszekedöknek sehol ne tartassunk.
Az esztelenséget üzzük nyomdokain,[5]
Nevessünk tettének ostoba okain.
Fussunk Országának *Labirinthus*ába;
De nézzünk Istenünk' nagy Igazságába:
Okosnak, bolondnak, ki-szabott határát
Lássuk-meg; 's mutassuk a' tévelygés' kárát;
Lassan emelkedjünk alázatossággal,
'S ha meg-tántorodunk, essünk méltósággal.

|5| *Az örök Valóság tudatik; de a'nak nagy természete, titokba marad. Az ember magát tökéletesen magyarázni elégtelen: nem ismérvén a' teremtésnek mély munkáját.*

HOGY szólhat egy Ember a' Világ' okárúl?[6]
És mit határozhat bizonyost magárul?
A' természet' élö-ere[7] hogy mi-ként [(a)] vér,
Okoskodásunkba tapasztaljuk nem fér.
Egy Ember, változást lát minden dologba;
Nézi, Ég, föld, tüz, víz hogy járnak magokba.
Ezek közt elméje igen sokat tehet,
És a' természetbe mélyen alá-mehet;
De a' Teremtésnek Örökös Mesterét,
És természetünknek titkon folyó erét,
Soha fáradtsága fel-nem fedezheti;
Noha azok vóltát mindég érezheti.
Ha valaki elég vólna az Egeket

[(a)] A' természet' élö-eréül vagy *pulsusáúl* veszem azt a' titkos erőt, melybe egész teremtett Világunk mint egy nagy élö-állat, lehell, és mozog. Ez az elevenség hol rejtette-el magát, és mi-ként lebegtet minden *átomust*, senki ki-nem magyarázta; de bizonyos az, hogy ö él öröké, és Vílágunknak[8] Lelke lett.

[5] nyondokain [6] okurul [7] élö-ére [8] Világunknák

[6] Fel-dúlni; hogy lásson két féle rendeket:
Vagy több Világokat e' mostanin kívül
Tapasztalhatna még Istene' székibül:[9]
A' mondhatná talám: egy ember mitsoda!
És az, ki teremtett trónusán kitsoda!
De egy setétségbe fetrengö halandó,
Ki, mint gyertya lángja és füst olly múlando.
Által nézheti-é e' kék térségeket?
Mellyek tiltják töle a' magas Egeket:
Ki lát a' természet'[10] belsö részeibe?
Ki ád a'nak eröt forgó kerekibe?
Hogy van Így? és másként mért nem teremtetett?
Mikor' egy Istennél minden meg-lehetett.
Hol mozog[11] az a' lántz e' nagy természetbe?
Melly mindent igazgat, 's tart az örök rendbe.
A'melly olly sok dolgot meg-külömböztethet;
Még is Eget földet egybe férkeztethet?
Hol álnak vége? mibe nyugszik feje?
Mint dolgozik benne a' Világ' ereje?

[7] Büszke halandóság! talám azt gondolod,
Hogy örök Istened' végre ki-tanúlod.
Veszedelmes eszed az Egekhez is vér,
Kevélységed e' nagy alkotmányba nem fér.
Mindent magyarázna szived' indúlatja;
De por vagy, és Lelked' mint[12] lett, nem tudhatja.
Az Ég és föld között fennyen okoskodol,
Mellyel a' végezés[13] ellen is hánykódol.
Tévelygö teremtés magyarázd hát okát,
Hogy sok bértz fellegbe mért rejti homlokát?
Verd-meg a' Világnak ordító szeleit!
Ne hivják tsatára a'nak tengereit:

[9] szekibül [10] természet [11] Holmozog [12] mind [13] végezes

A' magas partokbul ki-nött köszálakat[14]
Kérd-meg, miért dütik haboknak vállokat?
Mi okbul nem lettél te is még nemeseb:
Lelkedbe tudósab, 's testedbe eröseb?

Ha igaz, hogy e' nagy Világnak Istene
Hibásbat[15] a' leg-job dolognál nem tenne';
Söt örök ereje mindent úgy vihetett,
Mellynél a' teremtés már job nem lehetett:
A' szerint rendibe ez élö Világnak,
Mint az ember, kellet nöni ollyan ágnak.
[8] 'S Így továb tsak oda dül okoskodásunk,
Hogy a' teremtésnek titkába nem látunk.
Mert e' természetbe egy rész ollyan kellett,
Épen mint a'millyen halandóságunk lett.
Asztán kérdésbe jö, hogyha a' nagy Isten
Kegyetlen teremtést tett-é egy emberen?
Próbálja valaki, hogy az ÚR hibázhat;
'S törvénye, jó rendet mindennek nem adhat.
Lehetett vólna-é mód, halandóságunk'
Még másként formálni?[16] vagy emberi sorsunk'
Ki-hagyni egészlen a' nagy teremtésbűl?
Melly meg lett egy örök Isteni tetszésbűl.
Sok dolgot mondunk mi rossznak ez életbe,
Mellyet igazságnak látunk a' nagy rendbe.
Mi hajtja a' titkos alkotás' kerekit?
Ki igazgathatja szívének[17] [(b)] gyermekit?

[(b)] A' szív gyermekeinek nevezek minden érzékenységeket;[18] mellyek nem tölünk, de tsak tsupán az elénkbe fordúlni szokott dolgoknak minéműségeitöl, vélünk született *humor*unk, és neveltetésünknek módja szerént vagy fájdalommal, vagy örömmel munkálkodnak.

[14] köszálákat. [15] Hibasbat [16] formalni [17] szívenek [18] érzekenységeket

[9] Ha egy ökör maga készitné[19] igáját,
'S érthetné, mi okbul húzza barázdáját:
Ha a' Vitézeknek tüzes paripájok,
Tudnák, mért harapták kemény zabolájok:
'S miért futnak a' nagy hartznak olly sebesen,
Szünvén, iramodván a' tüz közt véresen:
Talám az ember[20] is magát meg-láthatná!
'S örökös Mesterét ki-magyarázhatná.
Tudná; hogy mi okbul szenyved, gyönyörködik;[21]
Látná bolondságát, melly ellen küszködik.
Érzékenységeit meg-magyarázhatná;
Hasznos inségeit nem kárhoztathatná.

Az ember olly tökélletes munka, mint
azt halandó sorsa[22] *engedte, és kiványa.*

Ne mondja hát senki, hogy az ember hibás,
És származásába történhetett[23] tsalás.
Mert olly tökélletes vólt, a' mint[24] lehetett,*
[10] Másként mint, sorsa van nem teremtethetett.
E' széles Világba tsak egy szikra léte,
Az örök idökbe szem-pillantás élte.

* Bonus est (Deus); bono nulla cujusquam boni invidía est; fecit itaque quam optimum potuit. SENECA Epíst. XV.

[19] keszitné [20] amber [21] gyönyrködik [22] ósorsa [23] törtenhetett [24] á mint

A' jövendö történeteknek nem tudása, Világ szerént bóldogság.

Történetünk' száma zárva had maradjon:
A' végezés' könyve tölünk tiltva vagyon.
Benne a'melly levél szükséges éltünkre,
Tsak azt olvashatjuk, nézvén Istenünkre.
A' barom nem látja egy ember mit tehet,
De az ember is it, mint Angyal nem érthet.
E' terjedt Világba mindent szemlélhetünk,
Még is valójába semmit nem [c] érthetünk.
[11] Fájdalom[27] és öröm vezérlik szívünket,
Tudatlanságunkba tartjuk reményünket.
Ha az áldozatra vezetett állatok
Elöre láthatnák kegyetlen halálok',
Az ölő késeket néznék é tsendesen?
Mennének-é[28] veszni olly engedelmesen?
Ha barmaink husok' látnák[29] asztalinkon,
Nem bújdosnának-é tölünk határinkon:
De mivel veszteket szegények nem tudják,
Az ellenek emelt kezeket még nyalják:
Mi is sok dolognak gyakran hizelkedünk,
Mellybe romlásunkra lappang veszedelmünk.
Történeteinket ellenbe útáltuk
Sokszor, hol végtére örömünk' találtuk.

[c] Nem lehet egy átalján fogva mondani, hogy a' terjedt[25] Világba mindent szemlélhetnénk: a' *minden* alat egy-szer tsak azon dolgok értetnek, mellyeket láthatunk: más-szor pedig értetik a' teremtésben[26] meg világosodott *mindenség*. Én itt tsak azt a' fél *minden*t veszem, mellyet a' dolgok közt szemeinkkel, vagy *mikroskópium*on láthatunk.

[25] tetjedt [26] tetemtesben [27] fejdalom [28] Mennéneké [29] látnak

Ha minden elöre tudhatná dolgait,
Remény nélkül miként húzhatná óráit!
Köztünk ki-jelentett napja halálunknak,
Mindég égö poklát formálna kínunknak.
Sok távolyrúl látván szerentsétlenségét,[30]
Me'nyi fájdalmakkal[31] nevelné inségét![32]
Ah tudatlansága[33] a' nagy jövendöknek!
Melly drága kintse vagy nálunk az Egeknek!
[12] Világunk' Istene tette Így munkáját,
Hogy minden el-fussa ki-szabott [(d)] pályáját.
A' ki ditsösége' magas trónusárul,
Formált alkotmánya' felsö határárul,
Egyenlöül néz egy verebet el-veszni,
És valamelly Vitézt a' mélységbe esni:
Tengereink' partján egy tsepp víz szárad-el
Vagy e' föld indúlván el-múl az Egekkel.
Istenünk székibe hartzok kárt nem tesznek,
Sem ditsö Egébe tsatákat nem visznek.
Ember legyen tsendes hát veszödö Lelked,
[13] 'S nagy Igazságába ismérd-meg Istened'.
Tanátskoz magaddal; keresd bóldogságod',
Tanuljad használni nemes valóságod'.

[(d)] Mennyi eröszakot nem kellene az Isteni örök végezéseknek halandóságunkon tenni? ha kiki közzülünk halálának bizonyos történetét, ez, amaz dologba, itt, vagy amott tudhatná. Ki menne reménység nélkül hadakba? ki ülne vizekre, hogy elsüllyedvén, halálával a' végezéseknek eleget tégyen? A' mindenható Erö, és Böltsesség, hogy velünk pállyánkat szerénységgel el-futtathassa, reménységet függesztett-elönkbe; melly után mint gyermekek az elöttök repdesö madarak után, bátor[34] és veszedelmes helyek közt: szaladunk. Ha reménységeinkböl egyet el-fogtunk, az által ezer támadt elöttünk: soha belölök a'nyit nem nyerhetünk, hogy tsalogató seregeket ne sokasítsuk; mellyekért[35] szüntelen fáradván, ki-rendelt halálunkra öröm, s' gyötrelem közt szaladunk.

[30] szerentlénségét [31] fajdalmakkal [32] inséget [33] tudaslansága [34] bator [35] mellyékért

Szívedbe örökös reménység nyugoszik,
Melly hogy ketsegtessen soha nem [c] aluszik.
[14] Várja bóldogságod'; mosolyog szemedbe,
Fel-emel a' porbul;[40] virít kebeledbe.
Sebes szárnyaira Lelkedet fel-veszi,
'S örömöd' jövendö országiba teszi:
A' r'ád várakozó idökbe úgy járkál,
Elötted, utánnad, benned egyre munkál,
Nem kell kevélységgel eztet vesztegetni,
Leg-job szeládséggel hasznait éltetni.
Lásd-meg az együgyü szegényt hajlékába,
Ki tsendesen nyugszik, sohajtván magába.
Nem vér az Egekhez; érzi reménységét,

[c] A' rajtunk meg-tett végezéseknek kegyelmessége okozta, hogy a' leg-kegyetleneb[36] történetek közt is szívünkbe lappangó reménységünknek édességével vígasztaltattassunk. Ez az édes remény, el-múlt jó tselekedeteinken nyugoszik; bennünk virít, és a' jövendö dolgoktul hányattatik; 's így, elöl, hátúl, melletünk, bennünk, mindenütt látjuk, érezzük: szüntelen körül-vagyunk töle vétettetve, mellyet, mint érzékeny szívünknek nyájas fajzatit, mikor' leg-jobban sanyargattatunk, leg-édesebben ketsegtetünk. Ha egy részrül az ellenünk hartzoló viszontagságok ezer reménységünket el-ölik is; soha az által azoktul tellyességel meg-nem fosztathatunk, mert más részrül, ismét[37] ezer ollyan remény támad: és ha Világi történeteink, éppen olly kegyetlenek, hogy már tölök külsö életünk szerint semmi jót nem vehetünk, a'kor' leg-jobban vigasztalja a' szeléd Lelket az Igazságnak Kútfeje, kitöl egy józan halandó örökös jutalmát várja.[38] Itt nyugszik a' Kersztyén hitnek leg-nagyob édessége: melly az halandóságnak örömöt, bátorságot, egyenes szívet, álhatatosságot, 's véghetetlen bóldog-reménységet adhat. Szerentsés egy férjfijú örökre, ki halála után, a' tsendes Egeknek ditsöségei közt, Teremtöjével való Isteni társaságát hiheti, és bár sokaknak bal itéletek[39] szerint meg-tsalatkozna is; míndazon által hitibe meg maradhatna, mert a' tévelygés mellybe élne, igen édes.

[36] a'leg-kegyetleneb [37] ismet [38] várja Itt [39] baliteletek [40] probul

Nem maga, de sorsa szüli tsak [f] inségét.
Verejtékeivel földeit áztatja.
[15] Istenével magát szüntelen biztatja.
Hiszi, hogy ha meghal, tsendes Egekre ér!
Hol többet gyötrelem[48] életéhez nem fér.
Nagy Teremtöjének dolgát nem visgálja,
Böltsessége tsak az, hogy URÁT tsudálja.
Nem ád tsalárd reményt nyugovó szívének,
Halhatatlan italt nem keres testének.
A' Világ, Istenét nézi igazgatni,
Tudja, hogy páltzáját nem lehet bizgatni.
Noha mint akárki ö is mindent érez;
De a' Királyokkal Világot nem vérez.
Kivánságaival nem veszti életét,
Híven gyakorolja édes természetét.
[16] Halandó! a' ki már többet tudhatsz e'nél,
'S föb teremtés kivánsz lenni az Embernél.

[f] A' szeléd együgyüség meg-határozza magát a' szükséges dolgoknak keresésébe: ha szokott kenyerét, ruháját meg-nyerte, tsendesen van; leg-alább ha feküdt, mondhatja hogy nyugodott: nem dúlja Lelkének nyughatatlanságával a' Világot! nem kapdos részeg kivánságaiba az Istennek székihez! nem írígyli másnak azt az életét[41] melly neki is van. Sok szerentsétlen bölts illy nyugodalmát[42] nem tudja: ö soha nem tsendes, álmába[43] is a' teremtésnek rendivel küszködik! vagy igazit, vagy ront: A' Vi [15] lágnak[44] kínos külsö méltóságait, mint fojtogató lántzokat útálja; mellyek aranyból készültek,[45] de a' vasnál keményebben szoritnak. Ha le-fekszik vérit visgálja, hogy miként foly testébe: késik,[46] vagy szaporán üt élö-ere a' karjába:[47] mindjárt meg-fosztatik minden nyugodalmától. Soha gondolkodó Lelke tsendességét nem engedi. Olylyan mint a' szüntelen tsatázó tenger, melly köszíklákhoz, hegyekhez, hajókhoz, partokhoz, szigetekhez verí haragos habjait: lármájában szüntelen szalad; mégis örökösön tsak árkába buzog: Illyen egy túdós ki mindenhez ver, magát mindenfelé viszi, mindennek teszi; még is ember marad, 's úgy is hal.

[41] életet [42] nyugodolmát [43] álmábá [44] Vilagnak [őrszóban] [45] keszültek [46] kesik [47] karjaba [48] többetgyötrelem

Világunknak rendit fontoljad Lelkedbe,
'S formáld új vóltodat fetrengö éltedbe.
Kiálts rosznak mindent a'mit a'nak láthatsz,
Hidjed hogy vóltodba minden kis részt tudhatsz,
Térítgesd a' napnak fényes súgárait,
Járd a' barlangoknak követses gyomrait,
Az Égnek ragyogó kárpitjait dúld-fel;
Számláld-meg tsillagit búja szemeiddel.
Légy szabados ura magadtul magadnak,
Áldozzál-fel mindent rút kivánságodnak.
Menj-fel a' Világnak örök Istenéhez;
Kapdossál mint veszett, hatalmas székéhez.
Királyi páltzáját ragad-ki kezéből;
Mellyel teremtésit vezérli Egéből.
Itéljed egyedül a' nagy Valóságot,
'S tegyél Világának magad igazságot.
[17] Sok Lelkek okozták már tévelygéseket,
Kik meg-vetvén sorsok', szidták [g] az Egeket.
Angyalok akarnak lenni életekkel,
Hogy tsudáltassanak nagy történetekkel.
Halandó sorsunkat bontani akarják;
A' nagy természetet mint veszettek marják.

Kérdezd, hogy mért ragyog napunknak Világa?
'S barmainkra miért esett olly sok iga?
Majd úgy felel reá az ember' büszkeség;

[g] X-dik Alfonzus, a' *Kosztilíták*' Királyja mondotta „Hogy ha az Isten mikor e' Világot[49] teremtette, ötet tanátsába[50] hivta-vólna[51] jó tanátsokat ad-vala néki." Én pedig e' szerint Alfonzusoknak ismérem mind azokat, valakik a' teremtésnek rendin nyughatatlankodnak: melly alatsony szenyvedésekre már ma igen sok erötelen halandók reá adták magokat; kik mint a' dühödt ebek tápláló gazdájokra: a' jól-tévö természetre 's a'nak kegyelmes URÁRA[52] morognak.

[49] Világott [50] tanásába [51] hivta-vólna. jó [52] UKÁRA

„Hogy érte tette ezt tsak, a' nagy Istenség.
„A' tenger dagályos habjait fenyíti,
„'S terhesült hajóink' hig térjen repíti.
[18]„Hegyeinknek gyomra gazdagúlt kintsekkel,
„A' melly tellyes lett már míves emberekkel:
„Gyönyörüségeit a' tavasz formálja,

„El-fáradt szívünknek örömét ajánlja.
„Édes bor italát[53] a' szölö-tö fözi;
„Mellyel belsö részink' vígságra öntözi.
„El-jö az éjtszaka azért, hogy újítson:
„Tart a' föld, 's vagyon Ég, mely felül borítson.
„Mind emberért lett ez *úgymond* a' büszkeség;
„Mert nem tekintett mást itt a' Fö-Böltsesség."

De ha a' természet néha meg-rázkodik,
Föld-indúlást teszen; búval fohászkodik;
'S egész Városokat falukkal széllyel dúl,
Mellyek közt az ember nyílt vermébe le-húl;
Ha nagy szelek üzik a' futó Egeket,
'S fellegink ontják ránk zúgó tengereket;
Hány élö-állatot kapnak a' vizek-el,
Mélységekre[54] futván sok fúlt emberekkel.
[19] Ha a' tüz is, e' rút harátsoló állat
Fel-kelhet harsogva, 's az élökhöz falhat.
Mit vél veszélyje közt egy büszke halandó?
'S hogy ítél magárúl, látván melly múlando?
Életét olly sok ölt állattal táplálja,
Noha testét tsak a' férgeknek hízlalja.
Örök háborúját látja Világunknak,
Hol ezer formáját nézzük halálunknak.

[53] itálát [54] Melységekre

Essö, hideg, meleg, szél, nap-fény, fellegzés.
Ár-viz, föld-indúlás, tsattogó Ég-zengés,[55]
Tavasz, ösz, nyár, és tél, egymásba forognak,
Mellyekkel az élök széllyel[56] tsavarognak.
De nem rontják ezek még is a' nagy rendet;
Söt hartzok közt minden meg [(h)] elevenedett.
[20] Így az embernek is számtalan érzése,
'S azokba alkotott sok ellenkezése,
Végezések szerént formálják életét,
Mellyek nélkül senki nem tudhatná létét.
[21] E' szerint egy férj-fi azért, hogy háborog,
Kegyetlen 'S Kegyelmes történet közt forog,
Soha a' nagy rendet fel-nem fordíthatja,

[(h)] A' Világ egy egész élet, melly minden járó elevenségbe, valamellyet magába formál, önnön tulajdonságait ábrázolja. Ö a' szelekbe hirtelen indúlatjait, a tüzzel haragját, a' setét fellegekkel búvát, a' szép idökkel pedig[57] örömét, 's nyájasságát mutatja. [20] Igy belöle egész élet lesz mint az emberbül; kibe harag,[58] kedv, szomoruság, vígság, egyenlöül uralkodnak. Ezen tulajdonságok egy-másba keveredve tartanak-fen minden életet; de kí látja, hogy mitsoda titkos kerék[59] fordítja az idöknek változását? Nem lehet az, hogy mindenkor' nap-fény legyen, a' természet ki-szárztaná tápláló[60] gyümöltsét, 's életünk elveszne; ha pedig mindenkor' esö esne, a' föld el-hígúlván, öszve-rothadna, 's hasonlóúl semmit nem teremhetne; hanem ár-vizével el-fojtana mindent: ha tüz nem vólna, a hideg Világunkat örökké jégbe tartaná; hol megfagynánk: ha ellenben hideg nem vólna, a' tüz mindent meg-emésztene. Igy azért a' négy[61] éltetö állatoknak magokba kell-forogni, és mérsékeltetni, hogy magokat segitvén, a' Világot szükséges hideggel, és meleggel fen-tarthassák:[62] Az embernek alkotása épen hasonlóúl van; indúlatainktúl tápláltatunk; harag, bú, szerelem, öröm, keserüség, nyájasság, szükséges dolgok bennünk. Ezek közzül nem jó, 's nem is lehet egyet is el-fojtani, tsak mérsékelni kell öket. Mi vólna egy ember, ha mindég örülne; vagy mindég sírna; vagy szüntelen haragudna; a' vagy örökké katzagna? Tsudáljuk a teremtésnek[63] módját, 's az örök rendet a'dig, mig magunk nem teremthetünk.

[55] Ég-zenges [56] szellyel [57] pegig [58] horag [59] kerek [60] tapláló [61] negy [62] fen-tarthatssák [63] termtesnek

Sem hogy üldöztetik,[64] meg-nem [(i)] mutathatja.
Mert él, vagy el múlik, e' Világ meg-marad;
Érte természetünk' Istene nem fárad.
Egy ember az havas' kietlen tetején
Ha fel-függed néha a' kősziklák hegyén,
[22] 'S ot[66] valamelly mérges történet reá ront;
Melly vele fél hegyet a' mélységbe le-ont.
Mikor' onnan felül alá-felé esik,
'S levegö Eginkbe veszni repíttetik,
Hívjon segítségre Istent, természetet,[67]
'S tartson-fel a' szél közt egy kínos életet:
Féreg, vagy ember húl-le a' magasságrúl,[68]
Semmi ki-nem szalad velek e' Világrúl.
Meg-maradásokért földünk' kereksége
Nem tesz' lármát; nintsen azokkal ínsége.

De ezért a' Világ' Istene[69] kegyelmes;
'S teremtéseihez igen engedelmes.
Mikor' öröme közt nevet egésségünk,
És a' jó békesség nyájaskodik velünk;

[(i)] Mitsoda szerentsétlen halandó mutathatja azt-meg, hogy ö a' Világnak Kegyelmes, 's Bölts Teremtöjétül valaha üldöztetett? Tsak nézze-meg kiki jól történetét, 's nyavalyájának, vagy kárának leg-elsö indító okát; Ha elégséges a' dolgokat egy másbúl ki-fejteni, tapasztalni-fogja, hogy az Isten minden dolognak folyását, tsak a' természetnek, 's önnön Igazságának rendi szerént engedte; és semmi ártatlanságra soha öldöklö Angyalokat nem küldött, hogy pusztítson. Lássa kiki mit tselekszik az Igazsággal, a' természetnek Királyi méltóságával, 's az örökös rendel, hogy magára veszedelmet, vagy hasznot életének minémüsége szerént húzzon. Igaz, hogy elég ártatlanság[65] szenyved; de nem Istentül; a'ki által jutalmaztatik; hanem gonoszságtul, melyre az ö sohajtásai gyötrelmeket hozhatnak. Magába keresse hát minden, életének büntetödését, vagy jutalmaztatását.

[64] üldöztetik [65] ártátlanság [66] 'S ott [örszóban] [67] természetett [68] magességrúl [69] iIstene

A' midön szivünkel hü tárgyra találunk,
S egy *Heléna* ölén lassan [k] szúnyókálunk,
[23] A'kor' a' természet jól vagyon teremtve;
De ha le-betegszünk, mindjárt meg-van vesztve.
M'ért keljen egy részrül mindent igazolni,
'S más felöl az örök rendet úgy gázolni
Egyikbe, másikba, hogy jól okoskodjunk;
Tsudáljuk az Istent, 's székinek hódoljunk.

Talám job vólna, ha e' nagy természetbe,
Minden dolog folyna tsak egy forma rendbe.
Ha az *Ótzeánus* magát felejthetné,
'S habjait partokhoz soha nem verhetné.
Ha tüzes fellegink széllyel el-vesznének,
'S mennykövek a' földbe alásüllyednének.
És hogy az ember is futván keservétül,
Ne fosztatnék soha semmi örömétül.

De mi lenne hartza így a' természetnek!
Mellybe lehelleti jár minden életnek.
Ellenkezésekbe ismértetik minden;
[24] Ezek indúltak-meg az örökös renden.
Ha egész Világunk tsak feketét mutat,

[k] Ha egy ifijú, a' nyájas[70] egésségnek kedvezésével, gazdag szerentséi[71] közt egy valamelly töle mindenek felett kedvelni szokott nemes tárgynak, kívánsága szerént szerelmébe jöhet, 's a'nak karjain mulathat, kérd-meg töle míkor' szíve gyönyörüségei[72] közt lankadozik; ha van-é a' természetnek hibája? vagy mivé kívánna[73] ö változni,[74] hogy szerelmesétül meg-váljon? Bizonyosan nem fogna-egyebet óhajtani; hanem, hogy szerelme, szerelmese, ifijúsá**[23]**ga, egéssége; épek, halhatatlanok, 's javai fogyhatatlanok legyenek.[75] Add-meg ezeket valakinek; 's várjad továb hogy mikor' fogja-el-változását kívánni.

[70] a'nyájas [71] szerentsei [72] gyönyörüségei [73] hívánna [74] övaltozni [75] legyenek Add meg

Hol leljünk a' kies zöldségekhez útat?
Ha soha szomorú napot nem érhetünk,
A' nyájas idökbe[76] hogy gyönyörködhetünk?
Hová lesz a' szépség, ha a' sunda el-vész?
Édes sebek nélkül a' szerelem mit tész'?
Tsudállatos rendi a' külömbségeknek,
Melly nagy ajándéka lettél az egeknek!

A' végezések ellen-való panasz helytelenség;
's az emberi haszontalan vágyódás tsúfság.

Mit akar egy ember,[77] a'ki kevélykedik?[78]
És hogy ö fél Isten, a'ként vélekedik.
Kívánsága nem lél igaz valóságot,
Részeg, és ohajtja az alatsonyságot.
Eröért, oroszlán akar gyakran lenni;
Ismét felleginkbe', mint sas kíván menni.
Nagy, kitsíny állatnak írigyli vagyonát,
Ezer formára is változtatná magát.
Illyen egy halandó, ki nem tudja hogy él!
'S roszszat, jót, mindenbe egyenlöképen vél.[79]
Ha a'nyi állatnak birná tehetségét,
[25] Hol lelné végtére-fel gyönyörüségét?
A'mit egyszer bírhat, azt már nem kedvelli,
Hát ha mindent el-nyér, örömét hol leli?

A' gazdag természet préda kezek nélkül
Mindent jutalmazott drága kintseibül.
Az állatok bírják szükséges erejek',
Ki-van osztva köztök örizö fegyverek.

[76] indökbe [77] ember [78] kévélykedik [79] vel

Egyik mint az árnyék tünik sebességgel;
Másik erejébe ballag resteséggel.
Sem egybül, sem másbúl nintsen mit[80] el-venni;
'S hozzájok valamit lehetetlen tenni.
Mindenik meg-nyugszik ki-szabott sorsába,
Me'nnyi barom fárad, 's sohajt az igába!
Még is békességgel el-hordozza terhét,
Soha nem üldözi kegyetlen mesterét.
Ezek mind jól lettek kívánságainknak,
Lehetünk kínzói nyögö barmainknak.
De egy halandóba hibás a' teremtés,
Mert nem találtatik benne elégedés.
Mint minden állatnál vég nélkül okosab,
Ö legyen é tsupán maga leg-kinosab?
[23] E'széles Világnak töb részei[81] között?
Hol az ÚR, teremtést soha nem [(1)] üldözött.
Szükség hogy ö[83] mindent bírjon örömére;
'S az egész[84] természet dolgozzon kedvére?

Az embernek más alkottatása,
mint formál-tatva van, nem lehetett.

Egy ember a'mint lett már egy-szer[85] kezdetbe,
Nem lehetett má'sként soha ez életbe.
Jól van el-rendelve minden tehetsége,
De még sem elégszik soknak veszetsége.

[(1)] Soha az Isten semmi idöbe[82] semmi teremtését nem üldözte; de minden a' maga tselekedeteinek történeti szerént szenyvedet, vagy jutalmaztatott. Ez a' tudomány felette meszsze kiterjeszkedhetik; de még is örök igazság marad.

[80] mitt [81] részli [82] döbe [83] ü [84] egesz [85] egy-szet

Ha szemeink minden mozgást láthatnának,
Szomjúságink soha nem óltathatnának.
Élö-állatokat kapnánk mindenekbe,
Sundaságot lelnénk a' tiszta Vizekbe.
Az húsba férgeket szemlélnénk mozogva,
Elevenektül is futnánk fel-borzadva.
Fülünk ha nagyon el-véknyítná zengését,
[27] Az élö természet' szörnyü mennydörgését
Szüntelenül halván, soha nem nyugodnánk,
Mely zúgó lármába álmatlan el-halnánk.
Ha a' szaglás gyengéb lehetne orunkba,
Sok vastag szagokat szíván homlokunkba,
Meg-nyomná a' nagy göz hígúlt agy-velönket,
'S el vesztnénk fejünkbe gondoló erönket;
Ha erösb lehetne még is nagy érzésünk,
Örömünk, bánatunk, el-fojtaná szívünk'.
Oh mint kérnénk e'kor-viszsza vesztett sorsunk'
Melybe olly igazán alkottatott vóltunk.
Ki nem látná jónak a' nagy Igazságot,
Egyenlöül a'ba, mit meg-vont, és adott?

Az állatoknak egymástúl külömbözö tehetségek, 's alkottatásoknak rendei.

E' Világ a'mennyi eszközökre ered;
Alkotása[86] a'nyi mesterségre terjed
Érzés, értelem, van minden állatokba,
A' magas Ég alatt osztva grádusokba.
Egy utólsó féreg a'szemetes porba,
'S emberi nemzetünk a' leg-elsö karba,

[86] Alkotásá

[28] Melly nagy meszszeséget mutatnak közöttök!
Olly sok külömbséget találván elöttök.
A' tenger gyomrába kevergö tzet-halak,
'S a' levegö Égbe tsevegö madarak,
Mi-ként külömböznek hallásokra nézve'!
E' Világnak színén 's fenekén evezve.[87]
A' kö hegyek alatt alvó oroszlánok
Szörnyü erejekkel örzik, 's tartják magok';
A' pók pedig gyengén kötözvén hálóját,
Tsendesen úgy lesi repdesö prédáját.
A' méh Virágokon szökdösvén zengéssel,
El-halgat, ha mézit lophatja[88] ízléssel.
Szaglás látás, érzés, erö, tapasztalás,
Gyengeség, serénység, izlés, 's tiszta hallás,
Egyenlö eszközök ember, 's barmok között,
Velek az ÚR minden éltet meg- [(m)] kötözött.

[29] *Gondolkozás, érzés,*[89] *egymáshoz*[90] *vonszó dolgok.*

A természet köztünk két egy testvért formál,
Gondolkozás, érzés, tsak nem egy másban áll.
Ezek vezérelnek ketten minden éltet,
Nem lehet kívülök venni élö létet.
Az alattunk-való állatokat látjuk,
Emlékezetek[91] van; azt tapasztalhatjuk.

[(m)] Tagadhatatlan dolog, hogy a' természetnek bizonyságai, és eszközei, minden eleven állatokba mint az emberbe meg-vannak; hanem a' *grádusok* szerént külömbözö mértékekbe.

[87] evezvé [88] laphatja [89] érzes [90] egy máshoz [91] Emlekezetek

Mely képzelödésbe formáltattathatik;
De belsö mély titka nem tudattathatik.
Sok kopó álmából fel-szökik[92] és tsehel,
Vadászatja fordúl fejébe vérével.
Egy paripa, a'hol nagyon ugrattatott,
Ha oda jött, más-szor lépve nem maradott.
Hólnapok múlva is gyakran meg-ismérte
Az helyet, hol ura, ostorával [n] verte.
[30] Mindenütt ezentúl nagy és kis állatok,
Élni mint az ember olly szorgalmatosok.
Nem szükséges nékik mondjuk, gondolkozni,
Lehet a' barmoknak ész nélkül dolgozni,
Minden állat jó hát ostobaságába;
'S tsak az ember veszszen tudatlanságába?
Ha olly sok *grádus*ba igaz a teremtés;
Miként legyen benne sorsunkal tévedés?
Oroszlán, elefánt, nagy méltoságunkat
Meg-isméri, 's féli hatalmasságunkat.
A' földnek számtalan állatjait bírjuk,
Szegényült életünk' még is mindég sírjuk.
Némelly bolond gyakran semmi akar lenni,
'S az Égnek sem kiván áldozatot tenni.

[n] Tapasztoljuk, hogy a' barmokba emlékezet[93] találtatik. Az emlékezet[94] pedig a' gondolattúl igen nehezen külömböztethetik; és ha valahol emlékezet[95] gondolat nélkül van, A'nak az álatokba[96] kel lenni; mindazonáltal ezeknek belsö részeiket bízonyos okora nézve bátran nem vi'zgálhatjuk.

[92] fel szökik. és tsehel [93] emlekezet [94] emlekezet [95] emlekezet [96] alatokba

A' teremtés tsudállatos minémüségének elöttünk való el-terjedése,[97] *a'nak ditsöséges*[98] *rendeit mutatja.*

Nézd-meg e' Világnak lármás[99] tenyészését,
Oly sok dolog létét, és el-enyészését,
Tengeren, szárazon, levegö egekbe,
Lásd, az örökös rend mit tesz' mindenekbe.
Hány mozgásbúl vagyon az a' lántz formálva
[31] Melly Isten kezébül jött-ki alá-nyúlva.
E'nek alsó szeme a' semmiségnél van,
A' felsö pedig áll az Isten markában.
Meg-feküdt derekán a' nagy természet él,
Melly mindég haldoklik, 's sírjából újra kél.
Angyal, ember, barom, Ég, föld, hegy, tengerek,
Szörnyü magasságok, mélység, 's titkos erek,
Formálják az örök Ísten' teremtését;
Magyarázván a'nak hatalmas tetszését.
Oh el-láthatatlan Ísteni terjedés!
Hová ragad benned a' mély elmélkedés!
Eged' trónusától a' setét mélységig,
A' setét mélységtül, ditsöült székedig,
Minden üresség et be-fogtál vóltoddal,
Semmi nints[100] kívüled, tsak te vagy magaddal.

A' teremtésbe egy leg-kisseb bomlás,
az örök rendet fel-fordíthatja.

Ha már itt halando! sorsunkat[101] el-vesztvén,
Angyalok lehetnénk, fellyeb emelkedvén:[102]
Ha a' barom, rendelt vóltából ki-kelne,

[97] el-terjedese [98] ditsöségés [99] lármas [100] mints [101] sorsun kat [102] emelkedven

[32] 'S puszta hajlékinkba[103] emberré lehetne.
Egy lántz szem az örök rendbül ki-szakadna,
'S az egész teremtés mind öszve-bomlana.
A' föld tántorodna; állását tévesztvén,
Tsillagzat, Ég, nap, hóld, futna ösze-veszvén;
Egek omlanának a' széles térségre!
Dülne egyik mélység a' másik mélységre.
Az egész természet végre[104] meg-rázkodna,
'S, a' Világ' Istene' szekére szaladna.
Így múlna-el rende a' bölts teremtésnek,
Íly haszna vólna egy emberi veszésnek.
Kiért lenne e' nagy mondhatatlan romlás?
Emberért? Ó por, fűst, gyötrelmes sár-omlás!
Mit akar a' rendbe káros veszetséged?
Borúljál a' földre, 's tanúld semmiséged'.

Ha tagjink a' fötül mind el-pártolnának,
És magok között is hartzra indúlnának,
Mit tsinálna testünk e háborúsággal?[105]
Hogy hogy maradhatnánk-fen állandósággal?
Az örök rendbe is, ha minden költözik,
[33] 'S sorsán kívül más más vóltokba öltözik,
Háborúság támad e' nagy természetbe,
Melly örökre el-vész, ha nem marad rendbe.
Ez az egész Világ egy olly testet formál,
Hol az örök idö Ísten' erövel áll.
Ez erö terjed-el tsak méltóságával,
Ki mindent ád veszen örök hatalmával.
A' nap súgárival lebeg, 's széllyel hevít,
Tsendes szeleinken járkálva hívesít
Virít a' gallyasúlt termö élö-fákon;
Ragyog Egeink közt; tünik a habokon.

[103] kajlékinkba [104] vegre [105] haborúsággal

Mindenre ki-terjed, de oszolhatatlan,
Szüntelen adakoz még is fogyhatatlan
Sem töb sem keveseb vóltába nem lehet;
Sem aláb, sem fellyeb dolgával nem mehet.
Utólso gráditsán van a' Méltóságnak;
Örökös Kut-feje minden Ígazságnak.
Bennünk van ereje mellyel elevenít,
'S olly sok élö eszközt a' mozgásra segít.
Vezérli Világát; fut lehelletinkbe,
Élesztgetö tüze, dobog szíveinkbe.
Leg-kisseb széllel is lengedez óltalma,
Emberbe, fü-szálba egyenlö hatalma.
Mindent öszve-foglalt széles Világával,
[34] Eget, földet, be-tölt egyedül magával.
Teremtett 's igazgat tökélletességgel;
Munkája' Lelke lett örök Istenséggel.

Az alázatosság elsö kötelessége a halandóságnak; mellybül Istenét tsudálhatja.

Ne nyughatatlankodj tehát halandóság,
'S hidjed, hogy Teremtöd leg-felsöb Ígazság.
A'ba van szerentséd mit gyakran kárhoztatsz,
Tévelygesz, mert mindent mint kis rész nem láthatsz.
Lelhetsz nyugodalmat tudatlanságodba;
Tsak tsudáld Ístened' ártatlanságodba.
Ismérd-meg melly igen nemes teremtés vagy,
Haszontalan panaszt a' szíveden ne hagy.
E' nagy Világ ollyan örökös mesterség,
Mellyet ki nem tanúl benned a' böltsesség,
Ereszszed Istened' Kegyelmére magad',
'S alázatossággal formáld hozzá szavad'.
Ha egy-szer teremtett, el-rendeli sorsod';

[35] Tudjad hogy mindenbe egy forma [o] halálod.
Mellynek nagy munkáját jól meg-nem ismëred,
Mit ad 's mivé teszen nem tudod; tsak véled.
Mindég tsatázásba látszik a' természet,
De azért belöle semmi ki-nem veszett.
Ellenkezést mutat az Ístenség benne,
Hol ha a' rosz múlna; jó is töb nem [p] lenne.
Íllyen az Istennek ditsö rendelése;
Kinek tsak jót szülhet örök végezése.
Egy ember magába halálig szenyvedhet,
De a' teremtésbe hiba még sem lehet.

Vége az elsö Levélnek.[108]

[o] Az halál mindenkor' tsak az utólsó lehelletnek el-enyészésébe van; akármi[106] által[107] jöjjön.

[p] Mivel az Isten minden jót roszbúl húz ha a' rosz múlna, jó is természet szerint nem lenne.

[106] akarmi [107] által [108] Lévelnek

AZ EMBERNEK PRÓBÁJA.

MÁSODIK LEVÉL.

Az emberrül, 's belsö állapotjairúl önnön maga valoságára nézve.

TANÚLD hát halando sorsodat ismérni,
Ne fáraszszad Lelked' a' rendbül ki-térni.
Tsak úgy gyakoroljad véges böltsességed',
Hogy vele visgálhasd belsö mesterséged'.
Egy emberi része e' nagy természetnek,
Remek-munkája lett a'[1] ditsö Egeknek.
Ki ha éppen nem, vagy nagyon okoskodik,[2]
Mindég egyenlöül hibáz,[3] 's tébolyodik.
Egész Világot fut gondolatjaival;
De semmit nem ismér tudománnyaival.
A' történetektül szüntelen íntetik,
Érzékenységi közt fel-fel-függeztetik.
[37] Lárma van körülte; nem tudja mit tsinál,
Hol sebesen indúl, hol hirtelen hátr'ál.
Most Ístennek tsak nem mondja méltósága;
De meg porrá teszi nagy alatsonysága.
Sok-képen adja-ki büszke itéletét,
Még is nem értheti tsudállatos létét.
Prédáúl tétetett sok hánykódásának,
*Labirinthus*a lett morgolódásának.
Soha nem nyughatik; visgálásokat tész',
Jár a'[4] mélységekbe, hol le-süllyed, 's elvész.

[1] á [2] Ki ha éppen nem vagy, nagyon okoskodik [3] hibáz. 's tébolyodik [4] á

Illyen lett egy ember, ki szenyvedve vígad,
Kerget, kergettetik, 's mindenfelé szalad.
Méltoság, tsekélység, erő, erőtlenség
Őrőm nyugodalom, véghetetlen inség;
Mind tulajdonságok nála, hol forogván
Hányattatik széllyel, dűlvén, tántorogván.
Menni nem merészel;[5] meg-állani nem tud
Ritkán tudja hol szóll igazán, 's hol hazud
Magának vezére, és egy-szer 's mind foglya
Javainak ura; halálának rabja
Leve; mint tsudája a ditső Egeknek
'S fejthetetlen[6] titka e'[7] nagy természetnek,
[38] Eredj tsudállatos teremtés a'merre
Okosságod ragad; fuss Égre tengerre
Az *Ótzeanus*nak bolyongó habjait
Verd-meg; zabolázzad nyargaló halmait.
Földünk' kerekségét mérd nehézségébe;
Menj-fel Istenedhez ditsőült Egébe:
Forgasd ott székiből a' tsillagzatokat,
Küldjél világára széllyel[8] Angyalokat.
A' kopasz hegyeket kergesd-el e' földről,
Hozz új Világot-ki a'[9] titkos mélységből.
'S ha gondolva tetted illyen makats-ságod',
Szálj magadba végre, 's lásd alatsonyságod'.

Az halandoknak tudományok tudatlanság, látások vakság.

Sokan emelkednek a' magas Egekbe;
Bújdosván Lelkekkel e nagy természetbe.
Honnan Isteneknek törvényit visgálják,

[5] mérészel [6] fejhetetlen [7] é [8] szellyel [9] á

'S gondolataikat szűntelen formálják.[10]
Hóldunknak forgását tsillaginkkal nézik,
Az idő járását alá-'s-fel intézik.
Mesterségek me'nyi titkokat fel-talál!
Jár a'[11] föld úgy szóllnak, és a'[12] nap helyben áll.
Menny-dörgést tsinálnak füstös Egeinkbe,
[39] Visgálják az erőt[13] tüzes felleginkbe.
Egy színt, sok színekre el-változtathatnak,
Gyakran műhelyekbe tsudát mutogatnak.
De az illyen bőltsek eszekkel fáradván,
Ismérnek-é[14] mindent? napba, hóldba látván.
Egy plántába hogy van el-rejtve ereje?
Miként vonúl a'nak fel-felé veszszeje?
Vagy tudja-é a'[15] bőlts vezetni [(a)] érzését?
'S éjjel zabolázni rút képzelődését?
Vérébűl változás merre fut Lelkébe?
Me'nyi rész tarthatja életét [(b)] testébe?

A' maga-szeretet 's józan ész, egy másnak örökös barátjai; és az igaz életre egyenlőűl[18] *szükségesek: mellyeknek helyes gyakorlások minden egyéb mesterségeket 's tudományokat,*[19] *felűl haladnak.*

Két ösztön hajt minden halandót éltébe,[20]
Kiki közöttök fut erkőltsi létébe.
A' maga-szeretet, és józan[21] okosság;

[(a)] Az érzést szabadosan vezérelni úgy lehetne, ha egésségünktűl[16] az örömöt, 's sebeinktűl a'[17] fájdalmat el-tilthatnánk.

[(b)] Azt tartom, hogy Világ teremtésétűl fogva senki nem magyarázhatta-meg egészlen azokat az izeket, mellyek egy életnek fen-tartására dolgoznak.

[10] formalják [11] á [12] á [13] érőt [14] ismérneké [15] á [16] egéssegünktűl [17] á [18] egyeulőűl [19] tudomanyokat [20] eltébe [21] józán

[40] Mellyekbe felettéb nagy az hatalmasság.
Egyik szűntelenűl tsak előre ragad,
A' másik tartóztat, és tronusán marad.
Együtt igyekeznek hivatalok' tenni;
Lehet velek igaz, 's gonosz tzélra menni.
A' melly dolog köztök hű egyezést [c] tehet,
A' mind jó, 's tsak a'[26] rosz melly ellenek mehet.
A' maga-szeretet mint éltünk' mestere,
Tselekedetinkbe sok dolgot kevere.
Okoskodásunktul tanátsokat veszen,
De fő törvényeket azért maga teszen.
E'ként életűnket mindég igazgatja,
De ha okosságunk' felűl haladhatja;
El-romlik az vóltunk erkőltsi létébe,
[41] Veszni hagyván magát nagy mesterségébe.
Ollyan lesz mint a'[27] láng, melly hírtelen fel-gyúl,
'S a'[28] szalmát emésztvén, futásába el-múl.[29]

[c] Valamelly dolog a' maga-szeretetet, 's okosságot hasonló erőbe egymással tartani segít, mint felettéb jo. A'kibe igaz maga-szeretet nints, a'ba a' Lélek el-lustúl, 's okosságát is nem gyakorolhatja; mert ő sem önnön ditsőségének[22] meg-szerzésébe, sem a'[23] közönséges jónak elő-mozditásába[24] nem dolgozhatik. A' kibe pedig ellenben maga-szereteti az igaz mértéket meg-haladván határ nélkűl[25] valóvá lész, az gonosz, alatsony, hívalkodó, haszontalan eszközzé változik, 's el-vész.

[22] ditsőségenek [23] á [24] elő-mozditasába [25] határnélkűl [26] á [27] á [28] á [29] futásábael-múl

A' maga-szeretet az okosság előtt fut: és soha nem tselekedhetünk úgy, hogy ő minden mozdúlásunkra leg-első indító ok ne legyen, mivel örökös tzéljáúl-mindenkor' bóldogságunkat veszi.[30]

A' maga-szeretet bennünk ollyan ösztön,
Melly Lelkünkel jár jól tsak 's el-téved külön.
Ő mindég dolgozik; űzi tehetségűnk',
De segítségére legyen bőltsességűnk;
Mert úgy fáradsága szüntelenűl használ,
'S serény munkáiba veszélyre nem talál.
Van-é hasznunk[31] mellyet a' maga-[(d)] szeretet
[42] Eredetibe még el-nem rendelhetett?
Munkáinkba jóság mi módon lehessen,
Hogy a'[37] Lélek azon ne örvendezhessen?
Ha örömöm'[38] érzem, van gyönyörűségem
Miként rabollyam-el magamtúl hívségem?[39]
Tsak érzésemtűl fűg kínom, boldogságom,[40]
Ezt őrizi azért miden okosságom.
Magamat szeretnem kell nyugodalmamért,
Mert mi hasznom érzem, ha gyötrelmem el-ért?
Hogy éljek, a' magam-szereteti mozgat,
Mellynek útjaiba tsak Lelkem igazgat.
Kéntelen életem javáért fáradní,
Mert a'nélkűl pokol a' földön maradni.

[(d)] Kitsoda mozdúlhatott úgy valaha, hogy önnön magához vonszó szeretetit tellyességgel le-vetkezvén, magán kivűl idegen okokbúl fáradhatott vólna. Valamedig kínos, és édes érzékenységeinket tapasztolni-fogjuk, a'dig érzékenységeinknek[32] táplálásokra szüntelen- ösztönöztetni-fogunk: ditsőségért,[33] idvességért, 's egyéb betses vagyonokért fárad az egész Világ. Kitsoda törekedhetik pedig **[42]** ezekre az igaz józan[34] és törvényes Isteni dolgokra önnön szeretetí nélkűl. Jó a' maga-szeretet igen is, tsak[35] más veszedelme nélkűl mérsékelve[36] legyen.

[30] bóldogságunkatveszi [31] haszunk [32] érzékenységeinknek [33] ditsőségert [34] józán [35] tsák [36] mersékelve [37] á [38] örömnöm [39] hívsegem [40] boldoságom

A' magunkhoz vonszo szeretet tenger lett,
Mellynek térjén[41] Lelkünk vitorlákat szegzett.
Itt evez szűntelen; kórmányát forgatja;
De az erőt mellyen jár, nem nyugtathatja.
Hogy is tsendesítsen egy hajó[42] egy tengert!
[43] Melly még szél nélkűl is habjával mindég vert.
A' Lélek[43] a'[44] szívvel egybe keverednek,
'S hasznokra egyenlő-módon kereskednek.
Egyik tengert áraszt érzékenységével;
Mellyen a' másik fut bús evezésével.
Lelkünk lát s'[45] Kormánnyát fénynél mozgathatja
Ditsök súgárival szivünk' haladhatja.
De a' vér, vakon is nagy sebességein
Ragadhatja őtet lármás térségein,
Indúlatinkat itt el-nem veszíthetjük,
És életünk' köztök józanúl vihetjük.
Ők hordják Lelkünket zajos tengereken,
Mindég eveznünk kell zuhogó ereken.
Azért Lelkünk fényét szükség éleszteni,
Mert ezt a' sok vérbe el-lehet veszteni.
Próba 's szenyvedéssel nőhet okosságunk,
Gondoljunk, érezzünk, lész Világosságunk

Hagyjuk okoskodni a'[46] büszke elméket,[47]
Kík mindenkor, tsalják belső törvényeket,
Had oszszák magokba tulajdonságokat;
Lármázván közöttök az oskolásokat;
A' kik valósággal, sok-szor egyet értnek;
[44] De a'[48] tsupa szóért még is vetélkednek.
Elmélkedésekkel rontanak' szüntelen,
Fére fut híg eszek; tsatájok helytelen:

[41] térjen [42] hojó [43] Lelek [44] á [45] s. [46] á [47] élméket [48] á

A' szeléd erköltsnek el-veszik szépségét,
Tagadják sok igaz szívnek bőltsességét.
Had mondják hibásnak egyenes értelmünk',
Ígazságunk értek el-nem nyomjuk bennünk.[49]

Az igaz maga-szeretet[50] *és okosság egymásba keveredvén, munkájokra 's valóságokra nézve*[51] *ugyan azon egy tzélra dolgozó eszközök, és mind kettő egy dolog.*

Az ész, és[52] szeretet barátok [(e)] maradnak,[55]
'S egymást ketsegtetvén egy tzélra fáradnak.
Egyenlőűl futják kinos sérelmeket,
Szűntelen vadászván gyönyörűségeket.
[45] Örömért ég bennek tenger' kívánságok,
A' gondal mind ketten el-lankasztják magok'.
Innen következik, hogy egyre dolgoznak,
'S kínoktúl szaladván kedvekért fáradnak.
Így az igaz józan[56] magunk-szereteti,
Egy okosságunkkal, 's éltünk' vezérlheti.

[(e)] Hirtelen a' gyengébbek meg-ütközhetnének[53] benne, hogy a' szeretetet az okossággal barátságra hozom; mivel a' szeretetnek többnyire részegség tulajdoníttatik;[54] jól van, de itt nem egy tsél tsap gőgösnek, vagy egy nyargalódzó szelesedett haszontalan ifijúnak szerelméről, hanem a' törvényes, józan, és igazán mérsékelt magunk szeretetiről szóllottam.

[49] bennünk; [50] mága-szeretet [51] nezve [52] es [53] meg-üthözhetnének [54] tuajdoníttatik [55] maraonah [56] józán

Minden indúlat hasznos eszköz lehet az ember bóldogságára;
ha a' Lélektűl úgy vezéreltethetik, mint azt, a'nak szükséges vólta,
és formáltatásának egyenes tzélja,
a' teremtésre, 's egyéb dolgoknak tisztaságokra való nézve kívánják.

Az indúlat bennünk mindenre ki-terjed,
Kisded, 's erősb tüze mindenfelől gerjed.
Kívánságunk benne fárasztja szivűnket,
Melly végre forni kezd, 's tsapkodja Lelkűnket.
E'be ha meg-hevűl, sok villámlás be-hat,
Hol ő rosszat, és jót egy képen találhat.
A ki-tétetet tárgy gondolatit szűli,
Szivünket mellyünkbe terhével meg-űli.
Háborúra jövünk, melly mindég használhat;
Ha zajával, Lelkünk' okossága bírhat.
[46][57] Minden indúlat jó igaz határába,
Egy érzésűnk sem tesz' kárt valóságába.
Ők mint hív eszközök józan okossággal,
Egyesek lehetnek minden igazsággal.
Tétovázó szívünk érezni tanítjuk,
Az heverő Lelket gondolkodni hajtjuk.
Háborújok között jó erkőltsöt szűlnek,
Ha a' Lelkek bennek alá-nem süllyednek.[58]
Hol érzékenység nints, ott jóság nem [f] élhet,
Szív nélkűl a' Lélek soha bőlts nem lehet
Had[60] tévelyegjenek sok bomlott okosok,

[f] Mire betsülltethetik egy el-vadúlt katonának szíve, ha az, a' véres hartzoknak kegyetlenségétűl meg-keményíttetvén, többet szeléd nyájasságot,[59] szemérmes szerelmet, 's szánakozást nem ismér? következés képen mitsoda igaz bőltsessége lehet továbbá Lelkének is, melly alatt szeléd emberség, 's édes meg illetődés, sem atyafiságba, sem barátságba soha nem éreztethetik?

[57] 64 [58] szüllyednek [59] nyajasságot [60] Hád

Kík indúlat nélkűl henyéltetnék magok'.
Érzékenységeket úgy vélik el-üzték,
És hideg vérekkel szíveket meg-győzték.
Egésségek, pénzek, nyugodalmok ha van;
Mint nagy erös Lelkek, tsendesek magokban.
[47] De ha szélvészekkel[61] támad történetek,
Leg-nyomorúltab lesz heverö életek.
Szivek[62] olly mint a' víz, melly ostromok nélkül
Tsendes; de leg-kissebb széllel habokra dül.
Raboknak akarják tenni érzéseket,
Nem kívánván azzal oktatni szíveket.
Egy Lélek' ereje heveréssel nem nö,
Van[63] é jó értelem ott, hol a' szív nem fö?
Indúlatainknak háborúji vannak
Hol tehetségeink gyakran el-lankadnak.
De éppen ez az a' hasznos fáradsága,
Még is, hol öregbül nemes méltósága.
A' vérnek tengerén kiki hajón fárad,
Hol Lelkünk kormányoz,[64] 's indúlatunk ragad.
Nem tsak tsendességbe rejtezett fö haszon;
Lehet kintset gyüjtni a' dühös habokon.
E' Világ' Istene szelen, tengeren jár,
Kiki fel-leli öt', legyen akárhol bár.[65]

[48] *A' külömb külömb-féle indúlatok oktatnak, és a' közönséges-jonak elő-mozdítását*[66] *egyességekkel formálják.*

Heves indúlatink ollyak mint mesterek,
Mindenre ö bennek jutnak az emberek.
Ezek iránt néha látszik ellenkezés;
De általok még is lehet jó egyezés.

[61] szélveszekkel [62] Syívek [63] Van, é [64] kármányoz [65] bár· [66] élő-mozdítását

Ha valamelly Vitéz pántzélba öltözvén
Vérzik, hartzai közt kardal süvőltözvén;
Melly távoly jár tüze egy sohajtó Paptúl!
Ki irtózik 's reszket a' gyilkos hadaktúl.
Közzéjek örökös ellenségesség fért,
De egy Ország vélek még is erőre ért:
Szeretet és harag így vagynak szívünkbe,
Mellyek azért jóra dolgoznak él'tünkbe.
'S tsak a' Lélek bánjon jól illy eszközivel,
Nagyra viszi él'tünk' józan[67] mesterivel.
Az isten kezébe minden tiszta jóság,
De mi okozzuk, hogy támadjon gonoszság.
Mert a'ki életét jól vezérelheti,
Külömbségeit is meg-egyeztetheti.
A' szerelem 's remény nevetnek él'tünkre,
Mint kedves gyermekek úgy futnak szívünkre.
A' gyűlőlség pedig, harag, és félelem,
[49] Úgy tetszik, hogy minden részbe[68] veszedelem.
De ha ezeket is el-osztjuk helyesen;
Formálják Lelkűnket, és igen nemesen.
A' rossztúl útállat őrzi természetünk',
A' szeretet pedig édesíti szívünk'.
'S jól járván mindenik tulajdon erébe,
Egész[69] erőt formál egy ember' vérébe.[70]
Ezekbe kel nőni gyönyörűségünknek,
Mellyből ha ezt vesztjük, más fut reményünknek.
Mindenkor' keresünk, 's szüntelenűl hagyunk,
Jó,[71] rossz nélkűl, soha semmibe nem vagyunk.
Számtalan eszközök fordúlnak előnkbe,
Mellyek változhatnak a' történetekbe.
Mi, köztök alá-'s-fel örökké tsavargunk,
Ellenbe, mellesleg hánykódással forgunk.

[67] józán [68] reszbe [69] Egesz [70] ember'vérébe [71] Ió

A' leg-erösebben uralkodó indúlat, természet szerint születéssel formáltatik; és a' szokással idövel nevekedvén,[72] *ront vagy segít inkáb, a' vele dolgozó eszköznek minémüsége szerént.*

Talám minden ember még foganszásába
Vesz oly titkos eröt vérivel magába,
[50] Melly egy indúlathoz kötvén inkáb magát,
Önként tész' vállára veszedelmes igát.
Az indúlat véle mindég nevekedik,
Miatta a' többi erőtelenedik.
'S végtére hatalmát úgy el-is terjeszti,
Hogy az egész embert gyakran meg-emészti.
Illyen egy nagy Haza, melly tsak katona lész!
Vagy tsupa gazdaság mesterségébe vész,
Egyik erejével, más részit el-rontja,
'S elevenen belső tagjait fel-bontja.
Ha kemény indúlat fejtetik egy testbe
Melly magát készíti, és már lopdos lesbe,
Azt a' Lélek ha jó, vigyázva szemlélvén,
Veszteni nem-fogja, vele meg egyezvén.
Úgy is már egy illyen indúlat[73] fen-marad,
Mely sok hasznot szűlhet[74] ha józanul fárad.[75]
'S ha fő dologba van, szükség is, hogy legyen
Mert az élet benne nagyon elő-megyen.
A'ki táplálhatja töb részit az ellen,
Ditsőségét vele érheti hirtelen,
Természetünkből kél tsak ezen indúlat,
Ő az ki magának illyen jármot adhat;
Mellyet a'[76] szokással továbra táplálván,

[72] névekedvén [73] indúlát [74] szüthet [75] fárad- [76] á

[51]Nagygyá tész' 's a' töb részt mind el-hagyja árván.
E'ként támad hamis Isten kebelünkbe;
A'kit bálványozni nem szűnünk szívünkbe.
Okoskodásunkkal meg [g] erősíttetik,
'S tsak halál a'[78] mellyel végre felejtetik.

Az uralkodó indúlat, a' Lélekkel, 's okossággal bír.

Mert illy uralkodó indúlat ha leszen,
Az okosságnak is törvényeket teszen:
Ki-kel Lelkünk ellen, kivel a'dig hartzol,
Míg ő győzettetvén, magától nem hódol.[79]

Szerentsétlen jobbágy! oka sok romlásnak
Mért kelljen szolgálnod olly kínos Királynak?
[52] Rabságodba élvén,[80] szüntelenül fáradsz,
Tanátsolsz, de eröt már keveset adhatsz.
Tsak vádolni tudod erőtelenségünk',
Előnkbe-terjesztvén dúló veszettségünk'.
Apro indúlatink gyakran öszve-szeded,
Gondolván, hogy vélek Királyod' meg-vered.
De ő trónusodra ha egy-szer fel-ülhet,
Nehezen szál-alá,[81] mert hatalmat szűlhet.

[g] A'ki szüntelen részeg, a'ba leg-eröseb indúlat lett az, hogy szüntelen igyék. E'böl[77] a' betegségböl igen kevesen gyógyulnak: és noha ez veszedelem ellen sok Lélek, sok ízbe küszködik: magát még is nem szabadíthatja. Ha valakinek ellenben nemes dolgokra esett leg-erösebb indúlatja, az, hajlandóságát Lelkével kövesse, de úgy mérsékelje magát, hogy a'tól egészlen el-ne ragadtasson; mert sehol nintsen ollyan nagy jó, ha az a' töb kis jót veszteni indúl, hogy belöle mindjárt leg-nagyobb rosz ne legyen.

[77] igyék E'böl [78] á [79] hóldol [80] elvén [81] szal-alá

Igaz, hogy támadhat más ollyan indúlat,
Mellytűl uralkodód székébe el-fúlhat;
De ez is trónusod' ölébe férkezvén,
Tsak ugyan urad lesz, erődet le vervén.
Igy hatalmát vesztvén a lélek, háborog[82]
És le verettetve veszélyek közt forog.
Néha méltoságát gondolja magába,
'S hiszi, hogy meg-maradt felső hatalmába:
Gyógyúlását véli, egész[83] országának,
Magába nagy hitelt ad kezdett dolgának.
De meg-tsalatkozik gyengeségeibe,
És tsak képzelődik[84] nagy inségeibe.
Ollyan[85] mint egy orvas, ki javúlást ígér,
Ott is, hol az halál már áldozatot kér.
Orvas, ki él'tünknek örökösült baja,
'S mivel halálbúl él, dolga is nyavalya.

[53] *A' természet minden indúlatokat szabadosan meg-kűlömböztetett; mellyeknek a' Lelket gond-viselések, 's józan vezérlésekre, nem pedig el fojtásokra tartja.*

A' természet' útja vezet mindeneket,
Mellyen tévelyegni látunk nemzeteket.
Ez úton a' Lélek erejét el-éri,
Szívünk még sem bírja, hanem tsak kíséri.
Egy indúlatot is el-nem veszthet bennünk,
Hanem tsak mérsékel, fáradozván velünk.
Mint tsavargó szelek hajlandóságaink
Ragadnak él'tünkbe,[86] formálván dolgaink'.

[82] habórog [83] egesz [84] kepzelődik [85] Öllyan [86] el'tünkbe

A'hol indúlatunk erősebben fárad,
Többnyire nemeseb erőnk csak ott marad.
Vadászat, gazdaság, mesterség, tanúlás,
Papi-rend, henyélés,[87] vitézség, hartzolás;
E'hez, vagy ama'hoz van főb hajlandóság,
Mindenikbe lehet részszerén igazság,
Lehet józan rendel mindent gyakorolni,
Semmi mesterséget nem lehet vádolni.
Ide vagy amoda valaki hajoljon,
Mind egy, tsak vígyázzon, hogy meg-ne romoljon
Egy kereskedőbe a' nép hasznát éri,
A' *Filozofus*nak oktat hideg véri.
[54] Szántás, vetés, írás, Papok' mestersége,
Vezérek lármája, urak kényessége,
Köztünk egyenlőül károsok, hasznosok.
Szükség hogy legyenek bolondok, okosok
Ez Világunk módja; így állott-fel minden,
Hogy ellenkezések lehessenek renden.
Bőlts nagy teremtése az örök Istennek;
Nintsen tsalatása a'ba egy embernek.
Mert az Ur Világát a'[88] midőn alkotta,
Meg-nézte, 's hibáját a'nak nem találta:

A' teremtésnek örökös Mestere minden jót roszbúl hoz;
és minden édességet keserüböl szí; melly dolgok, rosz,
vagy jo nevezeteket, tsak az emberi érzékenységekre való nézve,[89]
nem pedig az örök rend szerint vehetik.

Az Isten minden jót eléb roszba öltott,
Mellyel a' méregbűl édes mézet húzott.
Itt van fő mesterség; ez szívünknek titka,

[87] henyeles [88] p. [89] nezve

Ez' rendet vádolja olly sok bolond' szitka.
Szükség jónak, rosznak öszve keveredni,
'S a' nagy erköltsnek is gonoszból éledni,
Lelkével minden test ezek közt forogván,
Eröre jöhetnek, egy kézre dolgozván.
Mint egy vad-alma ág, melly ha el-vágatik
[55] 'S savanyu vizébe szeléd fa óltatik;
Édes[90] gyümöltsöket (fel-növén) teremhet,
Mellybe az íny kívánt kedvességet lelhet:
Úgy a' gonoszság is keserüségébül,
Emberi Nemünkbe leg-elsö jókat szül.
Sok keserű bánat okozott már hasznot,
Hol szívünk fájdalma[91] tengerébe úszott.
Harag adhat eröt igaz védelemre;
Szükség gyengeség is az engedelemre;
A' bújaság józan, 's igaz határába,
Sok férjfit mulattat hív házasságába.
De a' gyönyörűség[92] még is kínnal habzik,
'S kellemetessége sok sebbel varadzik.
Ollyan kedvességet nem is érünk soha,
Melly nem keserűbül kőlt-vólna valaha.

A' jó a' rosszal el-keveredve, ugyan azon egy tzélra törekedő magokhoz hasonló egy dolgokká lesznek.

E' képen formálta a' természet magát,
Egyenlőül vívén mindenekbe dolgát.
A' jó egésségért nyavalyákat szerez,
Sok szívet érzéssel seb nélkül is vérez.
Minden nagy származást[93] méreggel nevel-fel,

[90] Edes [91] szívünkfájdalma [92] gyünyörüség [93] származást

[56] 'S bűntet, hogy oktasson a' bús[94] történettel.
Me'nél inkáb emészt keserűségével,
A'nál töb jót adhat gyönyörüségével.
Ha sokáig űldöz némelly[95] veszedelem,
'S végre sohajtásra[96] jö a' segedelem;
Miként érezteti nyert örömünk magát!
Melly kedvessé teszi az el-vetett igát!
Egy jó tsak a'nyiba jó, a'[97] me'nyibe rosz;
Azért a' nagy rendbe semmit roszra ne osz.
Minden ártalom lesz ha a'ra fordítod,
De jó mérsékléssel mindenbe van hasznod.
Egy Atya, szerelmét érzi gyermekéhez,
De haraggal is fog a'nak védelméhez:
Igy nintsen olly jóság, melly fegyvert nem kíván,
Magával egy ember kéntelenséggel bán.
Egy fegyver mivel öl, úgy látszik ártalom,
De ha törvény szerint védelmez,[98] óltalom.
Índúlat[99] adatott fegyverűl a' szívnek,
E' vezeti mívét minden kézi-ívnek.
'S ha ő józan rendin igazgattathatik,
Soha ártalomnak nem találtathatik.
Mért van mérges epe egy emberi testbe?
Azért,[100] hogy szükséges ez, minden életbe.
[57] Miként legyen édes, méreg nélkűl bennünk?
Kedves fájás nélkűl hogy kelljen szeretnünk?
Egyik indúlatod' a másikba leled,
Haragod mindenkor' szerelmedbe [(h)] éled.

[(h)] Vagy a' magadhoz, vagy a' máshoz vonszó szeretetből indúlsz mindenkor' haragra, és engedelemre; melly szerént az minden időbe, 's örökké tsak szeretetből jö: legyen a' törvényes, vagy törvénytelen.[101]

[94] a'bus [95] nemelly [96] sohàjtásra [97] á [98] vídelmez [99] Iadúlat [100] Äzért [101] törvényteten

Bú, gond, keserűség, mind jóbúl származnak,
Mellyek hogy bűntetnek, azért jutalmaznak.
Me'nyi sok fájdalom szűli életünket,
'S igazságért me'nyit fárasztjuk Lelkünket.
Mind ezt, mind amaztat gyötrelem adhatja,
'S[102] így a'ki nem szenyved javát sem tudhatja.
Egy igaz erkőltsöt, me'nyi rosz[103] formálhat?
Fáradtsága nélkűl ki mi jót tsinálhat?
A' rosszat a' jótúl nem lehet el-venni,
Mindenkor' egymásba kell ezeknek lenni.

[58] *A' teremtésnek örökös tzélja, nem egy embernek különös gyönyörűségeit;*
de a' Világnak nagy rendit nézi:
mellyet egy kis résznek örömèért vagy szenyvedéséért,[104] *meg-nem bont, sem fel-nem forgat.*

Jó a' Világ mondhad Istenére nézve,
De rossz a'nak ki nyög kínjait érezve.
Ugyan mi kára van e' nagy természetnek?
Ha vége lesz benne egy árnyék életnek.
És ha az édes is, tsak méregbűl jöhet,
Életünk a' nélkűl örömbe hogy lehet?
E' nagy természetet egy testnek kell venni,
'S Alkotóját a'nak úgy Lelkévé tenni;
Osztán jól visgálván e' két[105] erőséget,
Lássuk-meg hol lelünk erőtelenséget.
Vagyon-é fájdalma a' nagy természetnek?
És a' benne lakó Isteni Léleknek?
Hol lehet ezeknek káros változások?

[102] ‚S [103] rasz [104] szenyvédéséért [105] e'két

Van-é valamivel hátra-maradások?
Rosz nélkűl fő Jóság tsak az Isten lehet,
De már Ő, mint maga ollyat nem teremthet.
Munkájába pedig illyen rendet tsinált,
(Mint látjuk,) mert másat alatta nem[106] talált.
[59] Egy Ő, 's Világot is tsak egyet teremtett,
Mellybe minden dolog tökélletesség[107] lett.
E' Világnak felét mi rosznak nevezzük,
Pedig minden jó ha a' teremtést nézzük.
Istenre, Világra nézve rossz nem lehet,
Az örök rend gonoszt magából nem tehet.
'S mi is tsak méregbe lelvén édességet,
Kedvességnek tartsuk a' keserűséget.
A' leg-hasznosb dolgok roszba formáltatnak;
'S igy a'[108] rossz dolgok is jóknak tartathatnak.
Ha hogy te még ura lehetel más rendnek,[109]
Eredj![110] 's adj tanátsot az örök Istennek.

A' vétkeknek minéműségébe a' Világ kétségeskedik:
A' nyilván-való gonoszságot pedig minden természet útálja.

Mitsoda lett hiba az halandóságba?
Mi lehet kárhozat[111] egy nagy társaságba?
Jó törvényt tsak Isten 's természet szabhatnak,
Kík magoktúl hibát soha nem adhatnak.
Még is a'[112]Vitézek magokat veszthetik,
[60] 'S emberi Nemünket törvénnyel ölhetik.
Sok nagy igazságot meg-téveszt a' szokás,
Sok törvényt[113] el-ronthat az hibás oktatás.

[106] nom [107] tökéltetesség [108] á [109] rerdnek [110] Ezedj [111] kárkozat [112] á [113] törvenyt

Egyedűl egy Ísten tanithat *Rómá*val,
A' ki külömbözni indúl *Kálvinus*sal.
Soknál feleséget törvényünk nem szenyved,
Melly a' több Világnak házasságot enged.
Szokás, vagy természet teszi-é a' törvényt,
Vagy az Isten maga formál hitbe reményt?
Úgy hiszem hogy a' bűn mindég útállatos,
Földön, 's Egek előt egyre kárhozatos.
Az ÚRNAK törvénye[114] ki-van[115] köztünk adva,
Indúljunk a' szerint szokással haladva.
Kövessük a' leg-jobb 's leg-igazab Bírót,
Ne vegyünk törvényűl minden szegény írót.
Egy Világosodott Lélek szépen oktat,
Minden valóságos bűnre meg-irtóztat.
A' kit 'e nem vezet, tsak szokásbúl élhet,
Kárhozatjába is idvességet vélhet.
Nem mondom itt mi bűn, 's mi jó[116] tselekedet,
Lát az ép szem ha fény körűlte terjedett.

[61] *Senki az életbe hiba és jóság nélkűl erkőltsi tselekedeteibe, magára, 's az igazságra-való nézve nem lehet.*

Minden embernek kell rosszat, és jót tenni,
E' nélkűl életnek lehetetlen lenni,
De külön sokaknak az a' dühösségek,
Hogy ne lássák mibe támad veszettségek.
A' széles Világot kiki kárhoztatja;
Magát pedig benne minden igazítja;
Hát ha az emberek ollyan ártatlanok,
Hol lesznek közöttünk bűnhödött gonoszok?

[114] törvenye [115] ki-ván [116] mijó

Mitsoda okokbúl szidjuk a' Világot?
Ki nyomta-el benne a' nagy Igazságot?
Jó tselekedetet sok el-fajúlt tett már,
'S egyenes embertűl gyakran származott kár.
Az ostoba néha töb egy nagy okosnál,
Mert a'hol e' szenyved, ő ott nyugtot talál.
Minnyájan követjük indulatainkat,
Sok képpen rendelvén kínos dolgainkat.
A' magaszeretet vezérli szívünket,
[62] Ő utánna húzzuk egész életünket.
Ezzel egy halandó sok törvénynyel fárad,
Noha az örökös Ígazság egy marad.

Az indúlatok a' közönséges 's különös[117] *jóknak hív eszközei; mellyeket a'*[118] *Fő Böltsesség igazán el-osztott, 's haszonná tett.*

A' felső Böltsesség mindent jól el-osztott,
Hogy teremtésinek eszközöket adott.
Érdemes Bőltseink szüntelenűl írnak,
Igazságért sok-szor[119] halálra fáradnak.
Egy Vitéz, vérivel őrizi Hazáját,
A' község jó szívvel táplálja marháját.
E'nek papolásra hajlott indúlatja,
Amaz, tsak a' lármás törvényt tanúlhatja.
Egyik varr, más farag: keresik élelmek',
Táplálják, segítik nagy emberi Nemek'.
Kiki szomszédjának szükségével épűl,
Ez fel-emelkedik; a' másik alá-dűl.
Igy a' külömböző indúlat használhat,
Kívűlök a' köz jó soha fenn-nem állhat.

[117] kölönös [118] á [119] szok-szor

Tsak dítséret fizet sok nagy fáradságot;
Ne bántsuk egy bőltsbe a hasznos hívságot.
Minden igaz végre van természetünkbe,
[63] A'mi lett, szükség vólt emberi Nemünkbe.
Hány felé szaladoz már az hajlandóság,
'S hol nem támadhatott benne még fáradtság?
Egy Király, jobbágyit veszély közt szolgálja,
A' szolga élelmét urába találja.
Mínden eszköz másba keresi védelmét,
'S az erős gyengébe leli segedelmét.
Kiki fáradozik indúlataiba,
Nyűglődvén sohajtván bajos dolgaiba.
Apró részetskéi[120] e' széles Világnak
Igy kötik erejét a' nagy gazdaságnak.
A' kisded eszközök külön erőtlenek,
De egybe vonatván meg-győzhetetlenek.
Ezen szép rend által szeretni tanúlunk,
Szenyvedésink szokjuk, 's békességgel halunk.
Mindenre az élö társaság vezérel,
Nemes eszközeit félnünk, szeretnünk kel.
Sok apróságbúl áll Világunk' ereje,
Mellynek igaz Isten lett örök Kút-feje.
Másokba fáradván, magunkat segítjük.
'S a' közönséges jót vélünk öregbitjük.
[62] Ez tsak hű osztálja emberi Neműnknek,
'S örök törvénye let a' ditső Egeknek.

[120] részetskei

Az indúlatoknak ereje, élö[121] *eszközeiknek, meg elégedést adatnak:*
melly szükséges, 's hasznos törvényt, a' jól tévö természet,
's a'nak bölts URA igazán szabtak.

Az indulat a'hol jól találtathatik,
Semmi okon mástúl nem vádoltathatik.
Ollyan elégedést magába minden lél;
Mellybe a' másikkal soha meg-nem tserél.
Melly kevély egy Vitéz, ha a' vért onthatja,
'S emberi Nemzetét bátran szaggathatja!
Sok szegény kenyerét bújdosva kóldúlván,
Nagynak véli magát; semmihez nem nyúlván.
A' tudatlan kevély, hogy többet nem tudhat,
Gondolatja szerint bölts ellen is állhat.
Egy rest *Filozofus* henyén okoskodik,
Dolgain örömmel nyughatatlankodik.
A' *Kimikus* süt, föz, tüzes szeneivel,
'S Vígan hal aranyos reménységével.[122]
[65] A' titokba sok nagy orvas okoskodván,
El-vész kétsége közt büszkén vakoskodván.
Egy *Poéta* versbe ûzi dühösségét,
'S a' koporsójáig hordozza éhségét.
E' mind meg-elégszik hajlandóságával,
Járván a' rájok vett vakító igával.

Így eredt törvénye hü természetünknek,
Hogy gyönyörüsége legyen életünknek.
Minden sorsot biztat nyughatatlansága.
Kinek kinek lehet köztünk nyájassága.
A' reménység bennünk szüntelen jót ígér,
'S édeségeivel halálunkig[123] kifér.

[121] elö [122] reménységevel [123] halálunk ig

Végsö óránkban is ö vele lehellünk,
Nála nélkül sohol örömöt nem lelünk.
Az halál e' szörnyü útállatos szerzet,
Nem tarthat szüntelen szívünkbe félelmet.
Szerentsénk hibáját reményünk fizeti,
Az ész helyét szélvész, 's bóldogság töltheti,[124]
Tsak egésség legyen, kedvelljük életünk',
Senkit nálunk töbnek mindenbe nem hiszünk.
Kiki bízik titkon belsö érdeméhez
[66] Me'nyi ragaszkodik tsalárd reményéhez!
A' tömlötzökbe is lehet mosolyodás,
Rabságba, 's halál[125] közt hányszor van [(i)] vígadás!
Törvényével a szív mindent úgy táplálhat,
Hogy kiki örömöt éltébe találhat.
Ellenben meg' senkit nem hágy veszély nélkül,
Kóldús bot, és trónus, vele egy sorsra dül.
Valljuk-meg hát, hogy az Istenség igazság,
És tsak halandótúl származhat gonoszság.

Vége a' második Levélnek.[126]

[(i)] A' katona szokott halál közt leg-többet vigadni.

[124] bóldogságtöltheti [125] halal [126] Levelnek

AZ EMBERNEK PRÓBÁJA.

HARMADIK LEVÉL.

Az halandóságnak tulajdonságairul
a' közönséges Világi nagy társaságra nézve.

Nem lehet más tzélja az örök Ístennek;
Hanem hogy egy eröt engedjen mindennek.
Ez az erö önnön természetibe van,
Mellyel tsak egy végre dolgozik magában.
Törvényének rendí sok részekre oszlott;
De az igazságtul sehol el-nem állott.
Nyájasságainknak gyermekes játéki,
A' víg egésségnek kedves ajándéki,
Fejedelmeinknek dagályos pompájok,
Hangos Papjainknak fen tanító szájok,
[68] Egy végre fáradnak a' töb állatokkal,
Egy Istent tanítnak különös sorsokkal.

Az egész[1] *Világ egy kut-fő, mellybe a'nak nagy társasága,*
teremtetésének rende szerint formáltatik.

El-oszlott részeit lássuk e' Világnak,
Ássunk gyökerére minden lett dolognak.
Nézzük-meg a' rendet melly tsak egy magába,
'S még is olly sok felé oszlik határába.
Eget, földet, tengert, egybe-helyheztetett,

[1] egesz

A' *mindenn*el mindent öszve-szerkeztetett.
A' természet eként[2] magába dolgozik,
Eszközivel tsak egy végre fáradozik.
Repülni segíti Egeinket a' szél,
Lármájára[3] a mord felleg, álmából kél.
Ez húz fáradsággal, 's ö is vonattatik;
Szomszédjától munkás útra indíttatik.
Hányképen változik a' Világ' ereje?
Me'nyi folyásra dűl örökös kútfeje?
Egyik mozgás tsak a' töb mozgásért fárad,
[69] Vélek a' *nagy minden* [(a)] egy munkába marad.
Mindenkor' új éltet hoz közzénk az [(b)] halál,
A' tavasz a' télbe fogantatást talál.
A' nap tsillaginkal[4] meg-osztja súgárát,
Hogy éjjel is járja a' kék Ég' határát.
Plántáink egymással öszve-ölelkeznek,
Mellyeket a' nagy fák köztök védelmeznek.[5]
Egy dolog másiknak változtatja Létét,
[70] 'S úgy tartja többeknek hasznára-fen[6] él'tét.
Mint a' levegő-ég, mit magunkba szívunk,
'S a' futó szelekbe ismét vissza-fúvunk:
Minden dolog úgy jár a' nagy természetbe,

[(a)] A' nagy *mindenen* értetik az Isten 's természet, melly két dolog a' nagy örökös rendre nézve magával szüntelen egyenlő munkába marad.

[(b)] Itt az halált magyarázom, melly nem lehet úgy, hogy életet ne adjon, és semmit el-nem veszt, tsak változtat: ö leg-első mester ember a' természetbe, ki szüntelen gazdálkodik, hogy új terméseket szüljék. Egy gazda egy magot a' földbe teszen, hogy az rothadjon-el, 's teremjen maga helyett sok magokat: Igy vér az halál is mindent a' földbe hogy új életet adhasson: Kiáltson egy búza kalász a' tséplőre, hogy miért veszi az-el tőle gazdag szemjeit; hogy őtet asztán rothadásra hajítsa, 's belőle új termő földet tsináljon? Szóljon egy ember is az Istennek, hogy gyermekeit belőle ki-szedvén, őtet halálra ereszsze. Halni kell, hogy élet maradhasson.

[2] éként [3] Lármajára [4] tsiillaginkal [5] vedelmeznek [6] haszmára-fen

Semmi nints[7] magától az örökös rendbe.
Ez ama'túl veszi eleven mozgását,
Kiki másba leli szükséges tartását.
A' leg-eröseb rész kitsinyhez köttetik.
A' kitsíny a' nagytúl élni segíttetik.
Az ember a' barmot, a' barom az embert
Szolgálja; 's mindenik egyenlőképen nyert.
Hol lehet ez igaz gazdaságnak kára?
Me'dig terjedhetett, 's hol vagyon határa?

Sem másért sem magáért egészlen[8] *semmi egyedűl nem teremtetett; hanem minden rész a' többinek szolgálatjára*[9] *köteleztetett: mellyek, Teremtőjök' akaratjára egy képen hajlanak, 's a' rendet fen-tartják.*

Vallyon tsak emberért termett-é hát minden?
Vagy töb[10] állatot is tekíntett az Isten?
Halandó! mikor' nagy erdeink zengenek,
[71] 'S a' madarak bennek széllyel örvendenek,
Te érted teszik-é szép énekléseket?
Mellyel hangoztatják a' tsendes Egeket.
A' kisded bárányok[11] sok kies estvéken
Futkosnak, szökdősvén a' zöldűlt réteken:
Jádzani[12] indúlnak belső örömöktűl,
Meszsze el-távozván lassú őrzőjöktűl.
Egy nagy saskeselyü túl a' fellegeken
A' nap alatt tűnvén, lebeg az Egeken:
Kiált Világunkra; kettős szava harsog,
A' szép dél fénye közt szárnya alig mozog;
Magasról jö-alá[13] futó prédájira,

[7] mints [8] egeszlen [9] szolgálatjárá [10] tgb [11] báranyok [12] Iádzani [13] jö-ala

Repűl az emberek' apró marhájira.
Hiszed-é hogy ezek tsak a' te kedvedért
Követnek-el mindent futván a' sok szép-tért?
Belső érzésektűl hajtatnak egyedűl,
Mellyek munkát vesznek a' nagy természettűl.
Javainkból élnek sok pusztító vadak,
Tsűrűnkbe keresnek a' gyenge madarak.
Ha e' földön minden tsak az embert tartja,
M'ért vagyon hát neki egyebekre gondja?
A' kis kalitkába rekesztetett madár
Tseveg fogságába, 's eledelt kéztűl vár.
[72] Egy pelikán me'nyi gondal tápláltatik
Midőn[14] az emberi nyelvre taníttatik.
Gazd'aszszonya vele nyájasan beszélget,
Rút krákogására édesen felelget.
A'[15] büszke paripák miként kéméltetnek![16]
Estállókba zárva isznak, 's étetteknek.
Téli tartásokért emberek fáradnak,
Kik nyárba pusztákon kaszákkal izzadnak.
Sok, verejtékével keresi kenyerét,
És a' kutyájával együtt költi bérét.
Igy egy ember' gondja akármelly nagy legyen,
Felébe mindenkor' a' barmokra[17] megyen.
Szolgálja javait hogy tápláltathasson,[18]
Fáradozva keres — hogy parantsolhasson.[19]
E'ként gazdálkodott az örök Istenség,
Hogy a' nagy természet lehessen egyesség.
Király, szolga, barom, egy kézre dolgoznak,
És hogy élhessenek bajjal fáradoznak.
Tsalatkozott hát az, ki úgy vélekedett,
Hogy földünkön minden tsak érte éledett.

[14] Mindőn [15] A, [16] kémélteknek [17] barmokta [18] tépláltathasson [19] keres-hogy parantsolhassod.

Semmi nintsen[20] tsupán magáért teremtve,
Hanem a' *mindenért* vagyon el-rendelve.
[73] Úgy hogy önnön gondját meg-nem felejtheti;
De hasznát, más haszna nélkűl nem teheti.
Nints társaságunkban olly alatsony féreg,
A' mellybe egy képen ne vólna méz, 's méreg.
Ez természetünknek leg-édeseb titka.
Halandó sorsunknak áldása, és átka.

A' teremtet élő-állatoknak külömb-féle bóldogságok; melly szerént-ember, barom, egy természetbe találtatnak.

Legyen bár Királya az ember mindennek,
Még is rabja marad a' nagy természetnek.
Nyughatatlan Lelke mások baját érzi,
'S ámbár maga bóldog szívét még is vérzi.
Mikor egy nagy Király hever trónusába,
'S nyugszik aranyozott fényes hajlékába;
Az halál le-veri leg-kedveseb hívét,
Mellyel nagy bánatba hozza[21] kínos szívét.
Egy halandó igen sokat szenyved másért,
Ritkán onthat maga tsupán magától vért.
Állatit siratja szánakozásával,
Barmát védelmezi sokszor halálával.
[74] Így érzékenysége, a' melly fel-emelte,
A' nagy természetnek rabságába tette.
Egy barom nállánál többet nem szenyvedhet,
Sem kínosab soha sorsával nem lehet.
Egy ember mindenbe *mondod* gyönyörködik,
Jól van. De magával a'ként is küszködik.

[20] mintsen [21] bozza

Ha kedves jószágát vesztette hirtelen,
Gyakorta gyötrelme el-viselhetetlen.
A' kit vér ellenben, kesergi szívébe;
Fájdalmakat[22] szenyved gyötrelmes mivébe.
Egy Király[23] el-pártolt népét öletteti;
De trónusán szívét az Ég gyötretteti.
Az Atya sok ízbe meg-veri gyermekét.
Magának is azzal nevelvén keservét.
Nints ily szenyvedések egyéb állatoknak
Ők egyedűl lesznek bírájok magoknak.
Sok dúló farkasok éjtszaka bújdosván,
Nem gyönyörködhetnek a' madár szót hallván.
De nem is gyötretnek szánakozásoktúl;[24]
Sem vérettethetnek nyájaskodásoktúl.
Mint az ember; a'ki ha nem gyönyörködik
Tsak búsúl sorsába, 's éltével küszködik.
[75] Nem jöhet belső kín a' préda sasokra,
Ha fellegből esnek a' szeléd lúdakra.
Szíveken félelem, 's remény nem forognak,
Szárnyokkal a' szél[25] közt bátran tsavarognak.
Ígaz, hogy az ember soknak örvendezhet;
De semmi is a'nyit mint ő nem szenyvedhet.
Kínokkal fizeti gyönyörűségeit,[26]
Soha nem fojthatja érzékenységeit.
Ha az édes szőlő levéből ihatik,
Múzika 's ének szó hangnál ugordhatik.
Ugy ezzel a' szívét fel-lármázván végre
Sohajt, hánykolódik, 'fel-tekint az Égre:
El-részegszik[27] önként gyönyörűségétűl,
Kínra ragadtatván[28] sokszor nagy tüzétűl.
Illyen örömökrűl barmaink nem tudnak,

[22] Fejdalmakat [23] Kiraly [24] szánákozásoktúl [25] szel [26] györnyórűségeit [27] El-reszegszik [28] rogadtatván

De bennek veszélyre nem is ragadtatnak.
Nem tanúlják édes mesterségeinket,
'S nem is érzik velünk büszke gyötrelminket.
E'ként minden élet egyenlő sorsába,
Hiba nélkűl[29] el-van rendelve magába.
A'ki többet szenyved, többet gyönyörködik[30]
'S ki kevésbé érez, kevésbé gyötrődik.

[76] *Az állatokba a' természet szerint-való indúlat azt tselekszi, a' mit egy halandóba józan okoskodása önnön hasznára, vagy kárára a' külömbség szerént el-követhet.*

Minden teremtésnek úgy van tehetsége,
Hogy magába legyen leg-főb segítsége.
Nintsen bőltsesége egy Lelkes állatnak,
De hű indúlati vérébe tudatnak.
Ő hova érzése viszi, oda megyen,
Nem szükség a' nagy ész, hogy Vezére legyen.
A' mi javát nézi, azt jól keresheti.
Tehetsége szerint hasznát fel-lelheti.
Az okosság mindég rabja[31] érzésünknek,
Tsak fájdalmit futnánk vele a' szívünknek.
Ül székin, és úgy jö, hogy ha kiáltatik
'S víg, bús; érzésünktűl munkára hajtatik.
Gyakran itt sem segít, hanem úgy el-fárad,[32]
Hogy fényes trónusán szúnyókálva marad.
Ha pedig meg-indúl, hogy majd hasznot teszen,
Hibázhat, 's mindennél gyötrelmeseb leszen.
Mint kell egy gondoló Léleknek[33] tanúlni,
[77] Hogy vele a' törvényt fel-ne kelljen dúlni.
Van természetűnkbe olly kínos dűhösség,

[29] mélkűl [30] györnyörödik [31] rebja [32] el-farad [33] Leleknek

Melly ártatlanra is r'á ront mint veszetség.
Okosságnak kel ezt bennünk védelmezni,
Egy vadba nem lehet illy jó törvényt lelni.
Egy állat másikát könnyen szaggathatja,
Mert az igazságot meg-nem tanúlhatja.
Lássuk hát hogy okos emberi Nemzetünk
Haggya-é prédálás nélkűl az életünk'?
Soha fene vadak egymást ugy nem marták,
A' mint az halandók magokat szaggatták.
Töb tehetségekkel töb jó 's veszély támad,
Bennek a' természet egy törvénybe marad,
A' kutya ész nélkűl marhat mást mérgével,
'S egy Vitéz is ésszel, vért ont fegyverével.[34]
Kűlömbség továb, hogy a' kutya kis kárt tesz',
De ember' fegyverrel sok nagy nemzet el-vesz.
Egy hát a' természet minden teremtésbe,
Tsak hogy kisseb, 's nagyob lett a' rendelésbe.
Veszedelme, java, állatnak embernek,
A' külömbség szerint egy ként rendeltetnek
[78] Ki tanitotta-meg a' vad állatokat,
Hogy veszedelmektűl el-vonják magokat?
A' vad lúd [c] honnan tud fortélyokat tenni?
'S okosság ellen is fijain segítni?

[c] Közönséges igazságnak ismértetik sokaktúl, hogy a' vad lúd, minekutánna fijait ki kőlti, apró libáival, a' pázitokra lopvást a' vizes, 's nádas rétekből ki-megyen: igen tsendesen jár ide 's tova. Ha illyenkor' valamelly tsavargó pásztorok, vagy nyughatatlan vadászok hirtelen reá-akadnak, 's libáit a' szárazon üldözőbe veszik, a' nagy vad lúd maga el-nem repűl; de az ember előtt mint egy húsz, harmintz lépésnyíre, mintha el-töredeztek vólna szárnyai, széllyel vergődik. Ha a' szokatlan ember ezt látja, kétség kívűl az apró libákat el-hagyván, a' lúd után szalad; melly ő előtte mindég odéb odéb vergődvén, végre ha sejti, hogy már fijai a' nádas rétre szaladtak, egy-szerre fel-reppen, 's a' térj levegő Egekbe el-tűnik.

[34] fegyverével-

Barlangokba bújnak a' bús oroszlánok,
Kősziklák közt tartják szélvészinktűl[35] magok'.
Kitsoda oktatja az apró méheket,
Hogy őszre meg-öljék préda-heréjeket?
Mint tsinálja egy pók olly szépen hálóját,
Mellybe kapdoshatja, 's lesheti prédáját?[36]
Kitsoda vezérli a' darvak seregét,
[79] Hogy olly mesze járják e' Világnak Egét?
Hova rejtezik-el a' fetske télére?
Honnan[37] kel-fel a' szép tavasz melegére?
Mért futják a' vadak hajtó kutyáinkat?
Hogy sejtik, 's kerűlik dörgő puskáinkat?

Az okosság, és a' természetnek indúlatjai beléjek alkotott erejek szerént, minden élö teremtett állatok, 's emberek között társaságot formálnak.

Az indúlat minden teremtésbe munkál,
Melly magának kedves tárgyokat is talál.
Egyiknek, másiknak, lehet bóldogsága:
Magába van java, és nyomorúsága.
Az Isten egy egész Világot teremtett,
Hova sok segéllő apró részeket tett.
Engedni kell minden tagnak tulajdonát,
Mert egytűl sem lehet el-vonni vagyonát.
Az állat állat közt keresgeti párját,
Az ember emberbe találja barátját.
E' földön alkotva minden rész úgy vagyon,
Hogy egy is egyedűl bóldog ne maradjon;
De élete módját töbekbe keresse,
'S az egész Világot erőre vihesse.

[35] szélveszinktűl [36] predáját [37] Hannan

[80] Magunk haszna [d] nélkűl hasznot nem tehetűnk;
De mások kárával, mi sem örvendhetűnk.
Valami a' szabad levegő Egekbe
Rebdeshet, 's mi uszkál a' mély tengerekbe,
Együtt a' Mennyei, 's földi seregekkel;
Mind keresik egymást édes szerelmekkel.
Tsak azért élnek, hogy mást szerethessenek,
És töb társaikkal örvendezhessenek.
Egy test, sok tagokkal munkálkodja hasznát,
Hol egy rész hogy éljen, másért teszi dolgát.
A'[41] nagy társaság is e' széles Világba,
[81] Éppen hasonlóul tartatik magába.
Tsak egyedűl magát senki sem szereti,
Búsúl minden ha hű tárgyát nem lelheti.
A' vadak erdőkbe, mezőkön futkosnak,
Míg indúlatjokba meg-nem párosodnak.
Egy-másért sohajtnak férfiak, asszonyok,
Kík a' természetbe együtt lelik magok'.
Szerelmek javával mulattatják[42] szívek',
Mint Atyák, és Anyák teszik édes mivek'.
Gyermekeket szülvén, új él'tet formálnak,
Kík tőllök el-mennek, 's többek után járnak.
Fel-lelik tárgyokat ők is életekbe,
'S más Nem szaporodik megént a' vérekbe.

[d] Magunk haszna nélkül, nem tehetünk senkinek hasznot, mert, egy sem igaz haszon az, valami más kárával eshetik: Úgy ellenben[38] ha másnak valóságos hasznot teszünk, magunk is örvendünk; mivel felebaráti szeretetünknek láttatunk eleget tenni.[39] Másokat ez[40] által irántunk háládatosságra, és hívségre kötelezünk; melly az ő velek el-követett hasznokat viszonozni szokta. Történik pedig, hogy valaki jó tételeményeinkre háládatlan; leg-aláb nemesi tselekedetünknek érdemeit ö alatsonyságával el-nem veheti.

[38] ellénben [39] tenni Másokat [40] éz [41] A, [42] muluttatják

Az okosság szűli, hogy az emberi nemzetbe lévő atyai indúlat egy gyermekhez haláláig meg-maradjon.

Egy érdemes Atya okoskodásival,
Örök kötést teszen hű származásával.
Emlékezeti van, gyermekét isméri,
Kinek védelmeit vénségébe kéri.
Atyai indúlat, természet, okosság,
Szűkség, Segedelem, és józan igazság
Hasznokkal egymáshoz kötik az életet,
[82] Meg-tartják magokért a hű szeretetet.
Erkőltsűnk késéri indúlatainkat,
Mellyel vadászgatjuk kedves javainkat.
A' szűkség szűntelen segedelmet kíván
Egy öreg tanátsol, 's uralkodik fiján.
Az ifijú kéri Attyának értelmét,
Hogy fel találhassa, abban-a' védelmét.
Így természet, 's szokás vezérli élteket,
A' kettős jó egybe kötözi Lelkeket.
Egy tsetsemő gyermek, Annyától tartatik,
Kitűl ez az Anya végre tápláltatik.
Egyiket másikat háládatossága,
'S a' segedelemre vivő okossága
Szolgálatba teszi érzékenységivel,
Úgy él osztán ki-ki jó nemzetségivel.
Barmainkba illyen sors nem találtatott,
'S azért társaságok közre is maradott.
Fiját sok időre az Anya téveszti,
Indúlatját hozzá magából ki veszti.
Minden állat egyszer ha erőssödhetett
Anyai gond nélkűl szabadon élhetett.
Tsak a' természetnek adja által magát
Érzésre, időre, hagyván egész dolgát.

[83] *A' Világnak alkottatása-után, mindjárt eredett állapotja.*

Ne gondoljuk, hogy a' Világ dühösködött,
Alkottatásakor'; 's mint ma úgy öldöklött.
Az ember életét természet oktatta,
Melly a' gonoszt, mint ma a'ként[43] nem tudhatta.
A' maga-szeretet, 's társasági hívség,
Lett bennek egyedül leg föb kötelesség.
E' két' indúlat ez Világgal kezdetett,
Nálok nélkűl semmi élet nem lehetett.
Emberi Nemünket jobban vezérlették,
Míg a' természetet tisztábban követték.
Nem részegitet-még a'kor' a méltóság,
Inkáb[44] éreztetett a' józan igazság.
Trónusért nem dúltak pusztító [c] fegyverek,
[84] Nyugodtak földeken a' szeléd emberek.
Nem bőgtek hegyeink süllyedt[51] bányájokkal,
Mellyeket az Ember ás már szerszámokkal.
Nem adott őrömöt az undok gyilkosság;
Mint ma nem tudatott ollyan sok gonoszság
Vasba verettetett rabok nem szenyvedtek,
Kegyetlen fejektűl bűntetést nem vettek.

[c] A' régi időkbe mikor' Ábrahám, Izák, Jákób, s Mózes s. a. t. éltek, nem vóltak olly hazafijak, kik a' törvények-[45]ellen önnön nemzetekre rohanván, magokat vér-ontással Király székre[46] kívánták-vólna emelni.[47] A' nép, első vezérét Atyjának, Tanítójának ismérte, 's önként engedelmeskedett; el-hívén, hogy Előljárójokat Istenek-választotta. Annak utánna dühösödtek-meg sok halandók, többek[48] felett *Tzírus, Matzédó Sándor, Antiokhus Epifanes, Julius Tászár* nevezetes tolvaji vóltak az emberi Nemzetnek, és e' Világnak,[49] kik hogy koronákat viselhessenek, el-borították a' földet vérrel.[50]

[43] a'kent [44] Inkab [45] törvenyek [46] Király. székre [47] emelni A' [48] tóbbek [49] Vilagnak [50] vérrel: [51] süllyed

Erdő 's mezőség vólt az Ísten Temploma,
Mellynek ember testből nem látszatott halma.
De ma a' szentséggel fel-emelt kárpitok,
Sok nemzet vérével festették be[52] magok'.
Régen az halandók élni jobban tudtak,
Bújaságért Eget, és főldet[53] nem dúltak.
Természetek édes törvényét érezték;
Be-takarták magok', 's éltek' védelmezték.
Nem vóltak siketek a' szív nyögésére,
Nem folyt egy hibáért egy országnak vére.
„A' trónusnak[54] fénye sok halandót szédít;
[85] „Felső méltósága[55] háborúkat indít:
„Vérbe hozza egész főldnek kerekségét,
„Lármázván tüzével Ístenének Egét.
Már halandoságunk nagyon tévelyedet,
'S veszedelmeket szűl, hogy nagyra terjedett.
Örökös gyilkosa lett az állatoknak,
Magának tolvaja; hóhér a barmoknak.
A' ki nyavalyáját bújaságból főzi,
'S szomjú kívánságát méreggel öntözi;
Hogy mikor' már mindent meg-győz dühössége,
Magának lehessen kínos ellensége.

Lássuk melly formába jutott mesterségre
Az emberi Nemzet munkálkodván végre.
Széles Egeinkbe hogy nőttek városok,
Miként vettek embert vállokra a habok.
Dühös tengereink engedelmeskednek,
Vitorlás jármok van a' morgó szeleknek.

[52] festették. be [53] fűldet [54] tronâsnak [55] meltósága

[86] *Az emberi értelem, 's okosság, a' természetnek indúlatjaitúl*[56] *taníttatott mesterségekre; például látván előtte az egyéb állatokat.*

Elsőben mindent tsak a' természet [f] érzett,
Mellytűl okosságunk sok dolgot kérdezett.
Ő kemény szavait méltósággal tette,
'S az embert munkára e'képpen intette.
„Eredj 's tanúlj a' tőb élő állatoktúl!
„Formáld mesterséged' kis tudományoktúl.
[87] „Nézd a' széllyel járo szarvas bogarakat,
„Melly serényen kötik apró sátorokat.
„A' sólyom kő-szikla közzé rakot fészket,
„A' szarka gallyakbúl kis házat épitet.[60]
„Nézzed[61] a' méheknek igazgatásokat,
„Mely bőltsen tartják-fen hív társaságokat.
„Mindnyájan egy kézre dolgoznak szűntelen;
„Nem él Országokba senki tőrvénytelen.
„Tanúljál igazán tőlök uralkodni,
„S töb nemes részíddel híven társalkodní.
„Me'nyi mesterséget tudnak az állatok,
„Miként igazgatják, őrzik, 's tartják magok'.
„Egyik, barlangokba alá-ereszkedik,

[f] Mikor' az emberi Nemzet gazdaságát kezdette, nem vóltak a' tudományok el-terjedve.[57] A' mai tsudállatos mesterségek e' Világnak titkaiba, és az embereknek tehetségeikbe nyugodtak. Valamit egy halandó kezdhetett, mind a' természetnek érzéséből származott. Sem vas mivés, sem áts, sem tsillag-visgáló, sem szántó, vető, sem iró, sem olvasó, sem úr, sem szolga, sem pásztor, sem szám'adó nem lehetett; kiki külön[58] kereste élelmét önnön természetinek oktatásából. Nem magyarázták *Pópok* a' Világot, sem MONTESZKIÚK nem vóltak kik a' kűlső Világi törvényeket[59] hányhatták-vólna. Tsak maga beszélt a' természet, érzéseivel vezérelvén fijait magába el-rejtett mestersségeire. Millyen lassan, mitsoda munkával, és me'nyi időre jutott oda, a'hol most van! Igy maga tanította a' természet magát; Mestere lett fijainak, magyarázván ditső Istenét, kitűl teremtetett.

[56] indúlatjàitúl [57] el terjedve A' mai [58] kfilön [59] törvenyeket [60] épitet- [61] Nezzed

„Másik, az hegyek közt fákon nevekedik.
„A' gözű tárházat készit, 's tölt télére;
„Gondot tartván nyárba önnön élelmére.
„Visgáld mesterségét a' serény hangyáknak
„Hogy ássák-meg őblit apró föld városnak.
„Trónus alatt élni tanúlj a' méhektűl,
„Mellyeknek Királyjok van természetektűl.
„Soha az felettek nem kegyetlenkedik,
[88] „Országa is érte meg-nem verekedik.
„Mindeniknek külön el-készült szobája,
„A' melyben általa gyűjtetett kis java.
„Egyik sem szökött-el kívánt munkájától,
„'S nem szűkség egynek-is lopni másikától.
„Eredj bőlts teremtés! rakj te is hegyeket,
„Várakkal, tornyokkal tőltsed az Egeket.
„Kiálts a' dagályos vizek habjainak;
„Engedjenek hajód nagy árbótz-fájinak.
„Társaságod felett tsinálj Királyságot,
„Minden állatokon formálj úraságot.
„Gyilkos fegyverid közt a' bús fellegekkel
„Menydörögj; 's tsatázzál a' magas Egekkel.
„A' földnek sík térjét javáért hasgassad,
„Bértzeinek gyomrát kintséért szaggassad.
„Menj-el; tanúld benned titkodat ismérni,
„'S örök Ístenedet segítségért kérni.[62]

A' társaságnak kezdete.

A' természet e'ként végezte szavait,
Széllyel el-indítván munkára fijait:
Ezentúl az ember öszve-szedi magát,

[62] kérni'

Szerelem, félelem kezdi társaságát.
[89] Az hü természetnél nem vólt egyéb törvény,
Senkit nem vakított a' méltóságos fény.
Házakat építnek fáradtságaikkal,
Egyenlöül élnek gyüjtöt javaikkal.
Nyugosznak a' földön dolgozván[63] békével,
Kiki természetbe szól tsak Ístenével.

Még a'kor' nem tudták, mi egy uralkodás,
És a' koronai nagy hatalmaskodás;
De végre a' község tsak Királyt választott,
Kinek minden törvény fő hatalmat adott.
Hanem jól fáradott még is a' tehetség,
Sem főbe sem lábba nem vólt kegyetlenség.
A' Király, Atyja vólt nyugovó népének,
Formálta erejét; de tsak védelmének.
Az engedelmesség [g] így szült bóldogságot,
Nem ronthatván öszve minden igazságot.

[g] Kezdetbe olly veszedelmes engedelmesség nem vólt mint ma, mert mivel a' tudomány, 's mesterség kevés vólt, bűn sem találtatott a'nyi mint ma. Az öreg Atyák tsupán tsak a' természettűl vezéreltetvén, nem parantsoltak fijaiknak veszedelmeket: [90] Az egész alattok-való társaság egy vólt: ők pedig mint a'nak Atyjai, 's fejei, engedelmességet, mindenkor' közönséges haszonra kívántak. Ha valamit vétettek, az a' természetnek homályából, és a' történetek hirtelen változása[64] miatt eshetett-meg; de el-tökéllet szándékkal gonoszságra, 's közönséges veszedelemre gyermekeknek' engedelmességeket nem kívánhatták: mint továbbá sokan tselekedtek, kik az alattok-valóknak engedelmességeket rablásra, tolvajlásra, 's egész[65] országoknak el-pusztítá-sokra kénszerítették. Igy lett továb Világunkba az engedelmesség is töb józan[66] dolgokkal veszedelmes; de nem magába romlott-meg, hanem az emberi veszetségbe.

[63] dalgozván [64] vóltozása [65] egesz [66] józán

A' nagy-Atyák bírták nevelt gyermekeket,
Együve gyűjtötték származott népeket.
Papjok és Királyjok vóltak seregeknek,
Eleget-tévén nagy kötelességeknek.[67]
Egy ily atya, fiját élni tanította,
Szívét tsak egyedűl haszonra hajtotta.
Oktatta őt' miként keresse élelmét,
'S mítsoda dolgok közt érezze félelmét.
Mint fogják ki[68] a' mély vizeknek halait;
'S hogy lőjjék az Egek szárnyas lakosait.
Király, nép, e'képen éltek tsendességgel,
Keresvén élelmek' az hű békességgel.
[91] De végre a község panasszát kezdette,
Törvényét Teremtő URÁTÓL kérdezte.
Terhelte vállait sok súllyos uraság,
Süllyedni, szenyvedni kezdet az igazság,
*Babilon*ok kezdtek egymásra épűlni,
Mellyeknek az hartzba le-kelletett dűlni.
Az Ísten, 's hű Atyák ismèreti tévedt.
Mindenfelől lárma, veszedelem éledt.
Kegyetlennek tették igy örök ATYJOKAT,
Veszélyre nevelvén kínos magzatokat.
Lehetet úgy osztán azt haragnak vélni,
Kit mindég jobban kel szeretni, mint félni.[69]
A' józan természet el-rejtvén törvényét,
Elibe botsátta a' méltoság fényét.
A' felebaráti hívség hátra-maradt,
Senki nem látta jól azt, a' miért fáradt.

[67] kötelsségeknek [68] fogjákki [69] felni

A' félelem kegyetlenséget szül, a' kegyetlenség pedig bálványozást okoz.

Ki szabhatot ollyan el-fajúlt rendeket,
Hogy egy meg-hághasson minden törvényeket?
[92] A' nagy természetnek útját el-ronthassa;
'S a'nak igazságát fegyverrel bonthassa.
Honnan jött egy főbe szabados hatalom?
Mért lett egy-ért a'nyi sok ezer fájdalom?
Egy kemény Vezérből hamar fél-Ísten lett,
Kinek botja alatt a' nép hatalmat vett.
A'[70] nagy győzedelem magának főt talált,
Mellybe minden törvényt határ nélkül formált.
Nagy hatalmu Király, 's Atya lett egy Vezér,
Szabad ő *úgy mondták*, mert vele Ísten vér.
Sok kegyetlenné vált uralkodásába,
Gyilkos mérget gyűjtvén szent méltóságába.
Népe közt rabságot, 's veszedelmet formált,
Trónusárúl büszkén osztotta az halált.
Sok kegyetlent e'ként vakúlt buzgósággal
Ímádott a' község alázatossággal.
Szentségnek vette azt tudatlanságába,
Jól tehetetlen lőn már e'kor magába.
A' ki fegyverrel őt' halálra űldözte,
'S egy hívét másikra öldösni kűldözte.
[93] E'ként egy kegyetlen magát fel-emelvén,
Törvény lett; a' magas Egekre ki-kelvén.
Népének tserepből[71] Istent tsináltatott,
Mellyel a'mint tetszett, mindent imádtatott.

[70] A, [71] tserepből

Ő adot hatalmat [h] formált Istenének;
Mutogatván[73] élit gyilkos fegyverének,
A' nép el-kezdette bálványát imádni:
Nem lehetett felsö Urára támadni;
Ki tsalhatatlannak, mint szentnek tartatott,
Mellyért a' nép[74] elött nem is hibázhatott.
Így az emberi Nem tévelyegni indúl
[94] 'S a' nagy setétségbe vakoskodni le-húl.
Írígynek, mérgesnek nevezi Istenét.
Tüz, és hartz helyévé teszi tsendességét.
Mendörögni indúl nagy dühösségével,
Ver a' magassághoz részegült mérgével.
Életére remény, és félelem talál,
Egyik Menny-Országot, másik poklot formál:
Itt rabság, vas, tömlötz, rágják az életet:
Amott szabadság, 's kints élesztik a' kedvet.[75]
Az Ég nem szent többé; templomok épülnek;[76]
Kárpitjai alá-hólt bálványok gyülnek.
Vérezik a' Papok fértelmes kezeket
Rút áldozatjokkal hitetik népeket.

[h] Itt a' kegyetlen pogány Fejedelmek magyaráztatnak, kik nem mint keresztyén Királyok, és a' meg-ismért igaz Isten' igazságának törvényes fijai; de tsak mint szabados gyilkosok uralkodtak. Nabugodnozor bálványokat tsináltatott Istenül; mellyeknek hamis tiszteletire alatta-valo népét halálos büntetések alatt kénszerítette: tüzbe, 's egyéb kinokra hányatván azokat, kik veszedelmes kívánságának nem engedelmeskedtek: melly kegyetlenségét *Zidrák, Mi'zak,* és *Ábednógó* példáji[72] bizonyítják. Tele van a' Világnak Pogánysága illy szomorú, és keserves történetekkel; mellyekbe sok kegyetlen pogány Fejedelmek, szabad bálványozást; 's öldöklést tehettek.

[72] peldáji [73] Mutogátván [74] nep [75] kedvett [76] ápülnek

Embereket [i] ölnek néma Isteneknek,
Tévesztvén törvényét hű Teremtöjöknek.[79]
[95] Magok meg-vesztették alatsony élteket,
Az igazság ellen lármázván Lelkeket.
Úgy vélték, hogy e' nagy[80] Világnak Istenét
Kezekbe kaphatják, keresgélvén képét.
Kit, mint egy halandót, erötlennek [*] véltek;
'S üldözéseitöl gorombául féltek.
Haragra késztették ellenségek ellen,
A' hol segítségre kérték törvénytelen.
Igy Istenek nálok osztán olly eszköz lett.
Kit egy pap, a' minek szeretett, a'nak tett.

A' maga-szeretet eszközit fel-veszi,
'S *Márs*nak mezejéröl, trónusokra teszi.[82]
[96] Ezek az Egeknek fél hatalmát bírják,
Székekbül Világunk' történetit osztják.
Közöttök mindenik maga parantsolna.
Hogy a' töb korona előtte hajolna.
És így egy más ellen küszködvén szűntelen,
Egynek leg-elsövé lenni lehetetlen,
Mindenik szereti hatalmába magát,
A' mellyre senkitűl sem is vehet igát.

[i] Kevés Nemzetek találtattak, kik magoknak bálvány Isteneket emelvén, azoknak veszedelmes, buzgóságokba emberekkel nem áldoztak-vólna[77] ha nem mind egy aránt gyakorlották is azt. A'hol az Isteni tisztelet gonosz, hamis, (melynek úndok **[95]** áldozatja e' Világ Teremtöjének szentségét sértik,) ott fertelmességnél[78] egyéb nintsen.

[*] A' régi pogányok, költött Isteneiket írígyeknek, kegyetleneknek, tsalárdoknak, szerelmeseknek magyarázták; mellyeket a' *Roma*iak, 's Görögök történeteibe[81] igen böven, láthatni, HOMÉRUS leg-inkáb, az Istenek Mennyei hartzának igen nagy Mestere vólt, melly tévelygését ma a' Keresztyén Világ' neveti, 's tsudálja.

[77] aldoztak-vólna [78] fertélmességnél [79] Teremröjöknek [80] énagy [81] történéteibe [82] teszi-

A' maga-szeretet hibás eszközei ellen is formál közönséges jót.

Kintsre, 's erőre húz a' maga szeretet;
De soha egyedűl azokra nem mehet.
Így a' Világ egybe-önti tehetségét,
És hasznos erővé teszi gyengeségét.[83]
Egy gazdag, kastélyát magának épiti,
És a' szegények[84] közt gyűlt kintseit hinti.
Egy király hartzra kel-ki ditsöségéért,
'S őrzi Országában a' sok ártatlan vért.
A' maga-szeretet így mindent egyé tész',
Mellybe akarja, nem; kiki segítség lész.
Mikor' a' kis részek szeretvén magokat,
Emeltetésekre intézik dolgokat.
Tsak ditsősségekért fáradván szűntelen,
Mít e' Világ akar azt tészik kéntelen.
[97] A' maga-szeretet így mérsékeltetve
Ragad, és zaboláz törvénynyel intetve.
Különösön szenyved minden rész magába,
De az örök renden fut kiki dolgába.

Az igazságnak[85] homályosodott Világa, a' bőltsességből új sugárokat ereszt; tündökleni kezd, 's törvényeket szab.

Tévelygő törvényét e' nagy természetnek,
Ki lelte-fel újra az emberi Nemnek?
Ember Angyal vólt-é mint Ísten barátja?
Égnek, vagy földnek lett örökös sajátja?
Honnan szedet tiszta józan[86] igazságot?
Hogy azzal oktassa a halandóságot.

[83] gyengeséget [84] szegenyek [85] Azigazságnak [86] józán

Fel-emelte az Ég lobogó fáklyáját,
Nézte kóldus botját, 's Király koronáját.
A' Világ Ístenét trónusán tsudálta,
A' kinek tőrvényét magán fel-találta.
Ínnen hozott tiszta igaz erkőltsöket,
Híven magyarázván a' ditső Egeket.
A' természet rendi ellen nem tanított,
Mint URA teremtett, mindent a'ként hagyott.
A' különös roszbúl, közönséges jót tett,
[98] Törvénye mindenüt e' Világba egy lett,
Az igaz Ístennek hív ismeretiért
Vallást formált; de nem hogy vele ontson vért.
A' teremtetésbe ki-jelentett törvényt,
Erősíti, 's adhat a' szíveknek reményt.
Minden részt egy-máshoz kötöz törvényével,
Tanátsot tart titkon a' Világ fejével.
Egyik a' másiknak haszna nélkűl el-vész,
Senki jót magának más kárával nem tész'.
Úgy tanít az örök Ísten igazsága,
Melly ellen fel-rúg sok ember' makatssága.
A' leg-gyengéb tartsa a' leg-erősebbet,
És kitsiny oktassa, a' nála felsőbbet;
Hogy önnön hasznáért minden máshoz menjen,
'S az örök Ístenbe e' Világ egy legyen.
Igy tanítja Lelkünk' a' Felső Igazság,
Mit köztünk fel-hozott egy Ísteni Jóság;
Melly szerint jutalmát kiki tsak úgy vészi,
Ha önnön javával, más hasznát is tészi.
E'ként[87] minden azon egy tzélra hajtatik,
Kóldús, Király, barom, egy jótúl tartatik.

[87] E'kent

[99] Hagyjuk vetélkedni a' tévelyedteket,
Kik a' törvényekkel fárasztják Lelkeket.
*Politikái*kat,[88] tsak had igazgassák,
'S ki-szabot rendeket széllyel[89] had forgassák.
Fejtsék a' trónusnak felső méltóságát,[90]
Magyarázzák a' nép' nyögö[91] igazságát.
Ahol Ístenünk leg-jobban ismértetik,
Ott az uralkodás jónak ítéltetik.
Lássák a' Vallásos Lelkek is mit tésznek,
Kik egy igazságért ellenségek lésznek.
Mind rossz, vallami az Ístenség ellen van;
Minden fel-lelheti fő javát magában.
A' kik tsekélységért dúlják törvényinket,
Lássák! tegyék egyé velek Lelkeinket.
Mind Istentűl jőn mi hasznos életünknek,
Ő lehet törvénye tsak nemes Lelkűnknek.

Az ember szűntelen segedelmet kíván,
A' túl gyarapodik, a' mellyel gondal bán.
Erejét el-gyengűlt eszközöktűl szedi,
Hogy jó-é vagy gonosz tette, mástúl kérdi.
Egy része mindenkor' magáért fáradoz,
Más része[92] a' Világ köz javára dolgoz.
[100] Igy töb teremtés is mint ő fel-osztattatván,
Áll mindég[93] az örök rendért alkottatván.

[88] Pol tikáikat [89] szellyel [90] méltöságát [91] nép'nyögö [92] resze [93] mindeg

Teremtése tzélját Istenünk formálta,
Ki a' természetnek útját úgy tsinálta;
Hogy a' Különös jó, köz jóért [k] fáradjon,
'S a' maga-szeretet hív törvény maradjon.

Vége az harmadik Levélnek.[94]

[k] Az igaz maga-szeretet soha úgy nem munkálkodhatik, hogy közönséges haszonra is ne fáradjon; mellyre nézve ő örökre igaz és jó törvény maradhat, tsak rendes mértékébe tartasson-meg.

[94] Levelnek

AZ EMBERNEK PRÓBÁJA.

[101] NEGYEDIK LEVÉL.[1]

Az embernek sorsáról, önnön bóldogságára nézve.

BÓLDOGSÁG! nagy tzélja kínos életünknek
Honnan, 's mibe nyújtasz örömöt szivünknek?
Gyötrelmes létünkel mindég érted futunk,
Mond-meg me're vezet hozzád lármás útunk?
Mitsoda helyekre rendelt az Ístenség?
Hol vagy? hol leljen-fel egy szeléd böltsesség?
[102] Királyok' trónusán függesz-é mint gyémánt?
Vagy az őrökös-rend kóldúsok közzé hányt?
Tengeren, hegyek közt, kies térségeken,
Vitézek sisakján; vagy papi székeken.
Keressünk? Me're vagy, mibe rejteztél-el?
'S miként társalkodhatsz az emberi Nem-el?

A' Világ dolgába el-fáradt túdósok,
Mint Lelkek székinél ülö tanátsosok;
Szüntelen keresik fö bóldogságokat,
Számtalan dolgok közt fárasztván[2] magokat:
Egyik nyugodalmat tsak szegénységbe lél:
Más gazdaságra vágy, 's minden szükségtöl fél.
Ezer sorsra osztják a' meg-elégedést,
Öregbítvén a' sok régi vélekedést.

[1] LEVEL [2] fáraszván

Kínoktul gyakorta szívek emésztetik;
Örömök elöttök semmivé tétetik
Az érdemekrűl[3] is a' dig okoskodnak;
Míg minden fő hasznot távoly nem ragadnak.
Beszélnek, hogy itt ott lehet tsak bóldogság;
[103] De még sem múlhat-el bennek a' romlotság.

A' meg-elégedés mindenütt fel-találtathatik.[4]

Hagyjuk-el a' büszke elmélkedéseket;
Ismérjük közöttünk rút tévelygéseket.
Minden sorsba lehet öröm, és szenyvedés,
Nem füg méltóságtul a' meg-elégedés.
Belsö-részeinkbe[5] találhatjuk hasznunk',
Mi-okon fáraszszunk kevélységből magunk?
Az a' köztünk képzelt keserű bóldogság,
Mellyet itt e' földön üz egy halandóság.[6]
Széles Világunkon mindenütt-el oszlott;
A' ki élt javáról ditséretet hallot.

A valóságos bóldogságot az emberi Nemnek nagy része nem érti; sem aztat e' földön soha nem érezheti.

Mi itt bóldogságunk? kitsoda tudhatja?
'S a'ba való létét ki magyarázhatja?
Történeteink közt ezer-felé futunk,
Kívánsággal egész természetet dúlunk.
Bóldogságnak mondjuk gyakor' vígságunkat;
[104] A' mellynek ölébe leltük halálunkat.

[3] érdemektül [4] fel-talaltathatik [5] reszeinkbe [6] halabdóság

Szenyvedések nélkül sehol nem élhetünk;
Még is úgy hiszszük hogy bóldogok lehetünk.
Mindég roszbul szívjuk gyötrelmes kedvünket,
Egy örömmel, ezer kín nyomja szívünket.
Ki nem szenyved, mond-meg? 's hol van olly halandó;
Hogy a'nak vígsága ne légyen múlandó?
Ha a' fő boldogság mind kint ki-rekeszt
Magából; úgy embert közöttünk nem éleszt.
Vagy a' nem bóldogság, mit mi a'nak hívunk,
'S halandó sorsunkba szűntelen óhajtunk.
Vagy a' lesz bóldogság, melly kínbul származik,
'S mint öröm a' mérges szenyvedésből fajzik.
Halandó sorsunkba kínlódással élünk,
Minden-féle kárba gyötrelmeket lelünk.
[105] Így a' fő bóldogság földünkön nem [a] lehet.
Mert veszélyek nélkül halandó nem élhet.
Még is mennyit mondunk közötünk bóldognak!
Nem tudván javát ez' Mennyei haszonnak.
Tsak az Isten maga egyedűl BÓLDOGSÁG,
A' kihez nem férhet semmi nyomorúság.

[a] A' Valóságos bóldogság, fájdalmakat magába nem szenyvedhet. E' szónak hasznát a' földön fel-találni nem lehet: vele ez előt tsak a' Mennyei seregeknek Ditsö lakások, 's az Istennek felsösége magyaráztatott; de a'nak utánna a' szó közönséges lévén, az halandók is, ha nyavalyájokból vagy szegénységekből szabadúlhattak, bóldogoknak nevezték magokat. A' szegény[7] a' gazdagot,[8] a' gazdag a' szegényt, a'[9] Király a' szolgát, a' szolga a' Királyt, nös-ember nötelent, nötelen nöst, pap katonát, katona papot boldognak[10] mond lenni. Mindenik önnön terhéröl panaszolkodik; 's hogy a' másiknak küszködéseit nem érzi, azzá akar változni. Innen kitétszik hogy minden sorsnak van panaszsza. Hol lehet hát valóságos bóldogság az halandó sorba? Ha valakit keserves kínok közt lelünk fetrengeni, azt mondjuk, bóldogok vagyunk! 's nem látjuk, hogy a' felebarátunkon-való szánakozás már bút, keserüséget, 's fájdalmat okozo szívünknek.

[7] szegeny [8] gozdagot [9] é [10] boldolnak

[106] *Az Isten egy halandónak e' Világba-valo földi bóldogságáért különös törvényekkel nem dolgozik.*

Tudja-meg egy ember, hogy Istene érte,
Az örökös-rendet öszve-nem keverte.
Mert ö tsak teremtés, 's azért rab is maradt,
A' ki-szabott-rendnek felibe nem haladt.
Egy embernek nintsen egész bóldogsága,
Ezt nem engedheti meg alatsonysága.
Kívánságától füg öröme mindennek,
Mellyet követni nem lehet az Istennek.
Egy útazó járván, tsendes napot óhajt,
A' gazda ellenben fellegekért sóhajt;
Most ez, az éjjelböl napot akar tenni;
Amaz a' setéten ágyba akar lenni.
Kiki tsak magáért teszi kívánságát,
Mutogatván másnak bajos igazságát.
Azt kívánja, hogy öt' halgatná Istene,
'S kéréséböl semmit el-ne felejtene.
Ezt az örök rendet a' ki nem láthatja,
Sem a' jövendőket Lelke nem tudhatja;
Határozás képen mit kérjen Urától?
Ki, ok nélkül ostort nem ereszt magától.
Alatsonyság nékünk földi méltóságunk,
[107] 'S tsak is kínból jöhet[11] képzelt bóldogságunk.
Az ÚRHOZ hijába szólunk törvénytelen,
Nem halgat bennünket soha hasznunk ellen
Mert ha engedelmes vólna kinek kinek,
El-kellene veszni e' Világ rendinek.
Szabadon mutatja ditső méltóságát,
De veszetségünktül meg-őrzi jóságát.
Részeg kívánságért Egét meg-nem bontja,
Sem egy emberért nagy törvényét nem rontja.

[11] jöhét

A' Világi dolgoknak birodalma, egyedül bóldogságot, emberi mód szerint is, senkinek nem adhat; mivel e' köz jónak maradt: azért minden sorsba is lehet.

Az Isten, 's természet úgy akarták ketten;
Hogy egy férjfi erös, 's más erötlen légyen.
Honnan az hatalom és rabság származzon;
De úgy, hogy egymásnak mindenik adózzon.
Igy már soknál lelünk kintset, méltóságot,
Kik néha[12] felejtvén az halandóságot;
Aranyos székekbe fel-fujják magokat,
Védelemül onnan osztják hatalmokat.
Ki hiszi, hogy ezek bóldogok vólnának?
[108] És mint töb halandók úgy ne kínlódnának?
Fojtsa-meg egy gazdag az halált székébe,
Ne szenyvedjen semmi gyötrelmet szívébe:
A' Világnak dúló történeteitül
Ne féljen; 's szökjön-el betegségeitül.
Úraság, hatalom, közöttünk lehetnek,
De velek is-vagyon kinja az életnek.
Nem adhatnak magok semmi bóldogságot,
Mint kóldúsok hordják a' nagy gazdagságot.
Ha az Isten minden jót tsak pénzbe adna,
Törvénye[13] híjjános, és tsalárd maradna.
Világunknak URA illyen hibát nem tész',
Erövel, ok nélkűl se nem ád, se nem vész'.
A' miként levegö-Egét közre hagyja,
Javait mindennek egy-formán úgy adja.
Tsak keresse kiki, meg-elégedhetik
A'nyira, me'nyire meg-engedtethetik
Egy halandó sorstúl; mellynek bóldogsága
Minden karba lehet, mint nyomorúsága.

[12] neha [13] Törvenye

A' Világi bóldogság a' mi van,
mindenkor tsak reménységen formáltatik.

A' történet magát nem kárhoztathatja,
Hasznát, kárát köztünk szabadon oszthatja.
[109] A' mit adott, a'ba el-vette reményünk',
Mert mindenek felett az első törvényünk
Hogyha már egy dolgot birunk hatalmunkba
Azért ne fáradjunk fohászkodásunkba:
Ha egy jót meg-kaptunk, mindjárt mást óhajtunk,
A' mit nyertünk, azzal nehezen nyughatunk.
Töbekre gerjesztjük ismét reménységünk',
Ezerfelől várván képzelt nyereségünk.
A' vágyódás mindég szomjúztat bennünket
Prédával bíztatván reménylö szivünket.
Ínnen jö továbbá, hogy javunk' felejtjük,
'S másnak örülünk míg azt el-nem nyerhetjük.
Egy ifjú jegyesét szivel óhajthatta;
De meg is verte azt, ha osztán[14] bírhatta.
Íllyen a' vágyódás, melly úgy gyönyörködtet,
Ha kedves tárgyáért tsak lopva epedhet.
Reményével szüli leg-föb vígasságát,
Mellyel mindég várja édes nyájasságát.
Ezzel terhes mindég nyughatatlan szívünk,
Vele szüntelen szül, 'és fogan életünk.
[110] Így a jövendötül füg sorsunk mindenkor':
Tsak a' nyájasságtúl újúlhatunk olykor'.

[14] osztan

Nyugodalmat, a' képzelt bóldogságra e' földön egésség, 's békesség adhat; tsak az szükséges dolgoknak meg-szerzésekben.

A' mit a' természet igaz jónak mondhat,
És segedelmünkre valósággal adhat.
Az egy halandóba az édes egésség,
Közönséges étel,[15] ruha, és békesség.
Egy okos ezekkel tsendes, 's szerentsés lész,
Soha az Ég ellen panaszokat nem tész'.
Ne gondold[16] hát hogy tsak egy gazdag nyughasson,
'S másnak a' természet ne adakozhasson,
Mert könnyeb gyűjteni veszendő kintseket;
Mint nyugodalomra hozni a' szíveket.
A' Léleknek belsö meg-elégedése,
Töb kints, mint e' Világ' kinos meg-nyerése.
Gazdagságra köztünk sok gonoszság mehet
De azért él'tével[17] gyötrelembe lehet.
Egésség, békesség, ha nints kebeledbe,
Mitsoda örömöt kóstolhatsz éltedbe?
[111] Egy gonosz, ha fel-kél, ront, húz, von tsalással,
Azt mondja bóldog lész a' gazdagúlással:
'S míg itt szerentséjét részegen[18] kergeti,
A'dig sorsa amott szívét kínra veti.
Ha belsö részink közt szaggat a' fájdalom,
Nem jö a'kor' hozzánk kintsel nyugodalom.
Még is e' Világba kedves egésségünk'
Üldözzük; s mint vakok rontjuk békességünk'.
Aranyos árnyékra festjük bóldogságunk',
A' mellyhez kapdosván, tsak kínozzuk magunk'.
Az Isten, 's természet elég jót adhatnak;
De kívánságaink ott nem maradhatnak.

[15] éltel [16] gongold [17] él'tével [18] reszegen

Királlyá, Angyallá, Ístenné kel lenni?
Másként az élettel nem lehet jól tenni?
El-fajúlt vágyódás![19] értetlen indúlat!
Melly ha meg-vész osztán Eget, földet dúlhat!

[112] *Sokan, indulataik közt meg-tévedvén,*
a' kevés értékü igazat szerentsétlennek,
és a' kínlódó gazdagot szerentsésnek[20] *állítják.*

Honnan következik, hogy szerentsés legyen
Valaki, ki köztünk méltóságra megyen?
Hányat tett semmivé már hatalmassága?
'S me'nyit emésztett-meg gyüjtöt gazdagsága?
A' Világot sokan akarták lántzolni;
Úgy vélvén, hogy lehet a'nak parantsolni.
De a' koronáknak terhek millyen, tudjuk;
A' történeteknek hartzát rajtok látjuk.
Világunk érettek vérit, a'dig ontja;
Hogy a' természetnek törvényét[21] is bontja.
Mivel bóldogab egy Király, jobbágyánál?
Az Ur m'ért nyugodjon többet szolgájánál?
Egyik rend testére nézve kergettetik,
Másik hever, 's belöl szíve gyötrettetik.
*Kátó*nak szolgája a'kor' aludhatott,
Mikor' ura önként veszni mérget ivott.
A' Világ ki-fujja keservébe magát,
'S a' poklokra veri Nagy Sándort, gyilkosát.
Ez éltébe mindég hartzok között vérzett,
[113] Küsz'dött hatalmával, 's ifijan el-veszett.
Szerentsét semmi sors senkinek nem adhat,

[19] vagyódás [20] szerentsesnek [21] törvényet

Az él jól tsak, a'ki leg-jobban gondolhat.
Minden rendbe bé-hat az halál, 's gyötrelem
Urat, szolgát egyre emészt a' félelem.
Tsak az egésséges józan[22] igaz bőltsek
Tudják hogy mitűl fűg leg-főb szerentséjek.
Kűlőmben a' község úgy hiszi magába,
Hogy mindenik igaz nagy kívánságába.
Bóldogságát űzi a' nép haszontalan,
Ígazolja tettét, melly[23] sokszor oktalan.
Nem hiszi, hogy nints e' földőn nyugodalom,
'S a' méltóságok kőzt lehessen fájdalom.
Ne hidje hát senki igaz bóldogságát,
Mert soha nem űzi-el nyomoruságát.
A' ki érez, a'nak gyötrettetni is kel,
Nints itt nyugodalom testel és Lélekkel,
A' melly bóldogságunk néha engedtetik,
A' kőztűnk mindennek egyként rendeltetik
A' szív, és Lélektül fűg gyötrelmes kedvűnk,
Ezeket kel bírni; mindent bennek lelűnk.

[114] *Az Isten egy ember életének fenn tartásába, a' természet rendinek meg-rontásával nem munkálkodik; de minden tselekedetei,*[24] *tsak önnön törvénye szerint esnek.*

Mi tész' némellyeknek[25] e' földőn a'nyi kárt?
Miért vész-el sok szor, az ki életet várt?
Talán úgy hiszi sok, hogy tsak Ístene tész'
Egy emberbe mindent, a'ki gyilkossá lész.
És hogy ő ki-kelvén Egéből kéntelen,
Teremtésért hartzot kezd tőrvénye ellen.

[22] józán [23] mellz [24] tselekedétei [25] nemellyeknek

Mi főb dolog, mint egy örök rendnek útja?
Ki bonthatja ezt-meg a' ki térjét futja?
Ístene vetett tsak ennek őrök határt,
Mellybe halandóért soha nem tehet kárt.
Ha a' mérges habok hajódbúl, ki-vernek,
'S kő-sziklái alá prédául le-vetnek;
Mondjad a' tengernek, hogy vegyen szárnyára,
'S ragadjon Világunk' száraz[26] határára.
Ha valamelly tsüggő hegyek meg-indúlnak,
'S mikor' alattok mégy, nyakadba zúdúlnak.
A' levegő Égbe tartsd-meg imádsággal
Terheket; 's parantsolj a' nagy igazsággal.
[115] Már e'kor' el-vagyon végezve életed,
'S rendelése ellen, nem vihed Ístened.
Határt szabott az ÚR keserves létünknek,
Hol természet szerint van vége[27] éltünknek.
Senkit nem erőltet bűnre, gyilkosságra,
Minden futva megyen a' mulandóságra:
Kíket hogy éltessen, magát nem téveszti,
Sem értek örökös törvényét nem veszti.

Azt mondod: „Mért szenyved[28] tehát az igazság?
„'S mért jutalmaztatik ollyan sok gonoszság?"
Vallyon gondolod-é, hogy a' bóldog lehet;
A' ki életébe gazdagságot nyerhet?
Ha egy gonosz fárad, munkája' gyümöltsét
Ki nyeri a' földbül; a'melly gazdag kintsét
Tsak a'nak ajánlja, a'ki serénykedik;
Kebelét munkálja, és nem restelkedik.
Miért viheti-el a' tolvaj jószágod'?
Hogy pusztíthatja-el mint gonosz, vagyonod'?

[26] szaráz [27] vege [28] szényved

Ha egy gyilkos beléd hegyes tört szegezett
Kétség kívül él'ted azonnal el-veszett.
[116] De kitsoda bóldog azért; ő-é? vagy te?
Ha kintseddel magát végre nagyra vitte,
Szükség árát venni a' tselekedetnek,
Dologért béri van[29] jó, 's veszett életnek:
Ha egy gonosz néked egész napon munkál
Estvére házadnál szállást,[30] 's 'zóldot talál.
Hogy gyilkoskodik-é? töle nem kérdezed,
Hanem a' haszonért mit tett, meg-fizeted:
E'kor' ha egy igaz ember hozzád be-tér,
Ki egész nap hevert, 's töled fizetést kér
El-veszed-é bérit gonosz munkásodtúl,
Hogy öt' jutalmazzad igazságtalanúl.[31]

Egy igaz ember, itt a' földön nem Világi javaiba,
de Lelkének józan[32] *tanátsaiba, 's szívének*
emberi hü érzékenységeibe[33] *érzi valóságos javát, és jutalmát.*

Így fizet az Ísten sok nagy gonoszoknak;
De azzal nem tette öket bóldogoknak.
Bóldogságunk, szívbe és Lelkekbe[34] vagyon,
Ezekre vígyázzunk; a' kints had maradjon.
Munkával szükséges életünk' táplálni,
Mert fekve nem lehet kenyeret találni.
[117] De bóldogságunkért Lelkünkel beszéljünk,
'S egy gonosztól semmi jót ne írígyeljünk.

[29] ván [30] szallást [31] igazságtálanul [32] józán [33] érzékenysegeibe [34] Lelkelbe

Nemesi születés.[35]

Mit tesz' ha egy régi Nemzetből születtél?
'S érdem nélkül atyád' vérébe Ur lettél?
Ha nintsen erköltsöd, mellybe[(b)][36] nemesülhetsz,
Soha a' Világtul jól nem betsültethetsz.[37]
Hogy légyen nyugalmad úgy az útállatba?
Mit segit úr' véred rajtad fájdalmadba?
Ha tulajdonsága alatsony Lelkednek,
Nemesen nem viszi rendit életednek:
Vigasztald magadat számos[38] jószágiddal,
Nemes vagy 's légy büszke gyalázataidal.
Tsak a' jó erköltsbe van nemes születés,
E're minden karba gerjedhet késztetés.
Egy embertelen Ur, soha nemes nem lész.
Sem kedves híreket maga felöl nem tész'.
A'ki rabjává lön kívánságainak,
Tsak pásztora is[39] lesz szerzett barmainak.
Mindenkor' jószágát futja fösvénysége,
'S kebelébe járkál vele vagy insége.

[118] *Nagyság.*

Kibe lehet nagyság? a'ba a' ki vért ont?
'S mint egy ragadozó népet, országot ront?
Vagy a' ki tudományt szerez elméjébe?
Hogy a' Világ dolgát forgassa fejébe.
A' nagy természetbe ha nints szelédségek,
Mind kettöjök' él'tét meg-verték az Egek.
Az okos *manér*ú, tolvajló eszével,

[35] szöletés [36] [A (b)-vel jelzett szerzői lapalji jegyzet hiányzik a nyomtatványból]
[37] betsültethetsz [38] szamos [39] pásztoráis

Olly, mint egy garázda Vitéz, fegyverével.
Egyik okossággal tsal az igazságba;
Másik szabad gyilkos az halandóságba.
A hív természetnek törvényéhez szabjunk
Minden méltóságot, 's igazak maradjunk.
Külömben ha tsalárd közöttünk a' nagyság,
Életünk' ostora, és büszke bolondság.
A' ki törvényeit igazán isméri,
Az, igaz nagyságát Királytól nem kéri.

Hír, világi ditsöség.

Mitsoda közöttünk az hír, és ditsöség?
Honnan származhatik nevünkre tisztesség?
Ti kedves árnyékok! ti r'átok esdekünk,[40]
Értetek fáradoz gondolkozó Lelkünk.[41]
[119] Magunk' mentegetjük töletek szüntelen;
Még is utánnatok futunk szükségtelen.
Az egész Világot fárasztja jármotok;
Szenyved, ki fel-veszi keserves igátok'.
PÓP! mond-meg[42] mit tettél itt a' ditsöséggel,
Tanátskozván titkon a' nagy Ístenséggel.
Mert te vagy egy, ki ezt igazán kerested,
'S mind Égen, mind földön magadévá[43] tetted.
Az örökké-való idökbe[44] aluszol,
Hol ditsöségednek karjai közt nyugszol.
Nem tudod mit tsinál Világunk neveddel,
'S hol kit vezérelhetz érdemes Lelkeddel.
Íllyen dolgaiba itt egy halandóság!
Ki minden mívébe tűnö múlandóság.

[40] r'átokesdekünk [41] Lelküunk [42] PÓP!mond-meg [43] magadéva [44] idökke

Hol vagynak Világunk régi Vitézei?
És a' trónusoknak nagy Fejedelmei?
Mint szelek a'képen múltak-el elölünk,
Nem tudnak mostani létekbe felölünk:
Mind árnyék, valamit e' Világba látunk,
Mellybe bóldogságot sehol nem találtunk.
Fegyverrel, pennával, szereztetik jó hír,
Mellyel szabadosan egy halandó sem bír.
Egy *Filozofus*nál a' Vitéz gyilkos lész,
[120] Ötet meg' sok Vitéz dühös bolondnak tész'.
Nagy Sándor a' porbul magát fel-emeli,
'S *Diógenes*t egy fél hordóba meg-lelí.
Mind-ketten meg-vesztek a' nagy indulatba;
Egyik hordóba[45] ül, másik a' trónusba.[46]
Ez fegyverrel indúlt, hogy Világot verjen;
Amaz ir, 's markából szörpöl, hogy hírt nyerjen.
Mellyik tévedt köztök nevetségesebben?
Kit érzett a' Világ veszedelmesebben?
A' Görög Nagy Sándor dühöseb bolond vólt.
Mert fegyvere alatt az emberi Nem hólt.
E'ként életünkbe akármit tselekszünk,
Ha jól meg-tekíntjük, tsak tévelygést teszünk.
Mind el-tellyesedtünk haszontalansággal,
'S sok, ditsöségéért a' nagy igazsággal
Szembe szökik; tör, ront, részegülésébe,[47]
Szalad, dühösködik tévelyedésébe.
A' tisztességes hírt mindenik kívánja,
Az írígység, ha más felette jár, bánja.
Ezért ha valaki böltsességet mutat,
[121] Az ostobák hamar találnak r'á útat.

[45] hordóbá [46] trónusba- [47] reszegülésébe

A' bolond szinte ugy keresi nagy nevét
Mint egy bölts; és azért rágalmazó nyelvét
Magának ész nélkül segítségre vévén,
Kiabál az okost bolondnak ítélvén.
Kí vólt még ollyan bölts a' kit nem motskoltak?
'S a' dühödt ostobák tsekélynek nem mondtak?
Ellenkezés nélkül, senki hírt nem nyerhet,
Nintsen ollyan kis nyelv, melly sok-szor nem verhet.

Nagy tudomány, böltsesség, 's belsö érdemek.

Mi lehet egy túdós, ki magát fárasztja?
'S nevét a' Világnak könyvbe elö-adja?
Ha bőltsessége nagy, kevéstül értetik,
'S a' gyengéktűl részeg fönek ítéltetik.
Ellenben ha nintsen mély okoskodása,
Tsekélységnek látszik mindenütt mondása.[48]
Ha köz eröbe van, egy Világ öszve-vesz
Ki-adott írásin; 's belöle kettöt tesz'.
Egyik rész dühösnek, bolondnak, kiáltja,
A' másik okosnak, és szelédnek tartja.
[122] Neve illy két' köszál között hányattatik,
Túdosnak, bolondnak, egyre mondattatik.
Mitsoda bóldogság van hát e' dolgokba?
Mellyek kétségesek mindenkor' magokba.
Egy bőlts hánykolódván, vesztegeti magát,
Keservesen hordja a' reá-vett igát.
A heverö pedig munkáját meg-látván,
Könnyen beszéll róla, elméjét mutatván.

[48] mondásá

Így a' nagy ember is mindég hányattatik,
Érdeme, 's híbája bízonyíttathatik.
A' nyugodalomtul meszsze el-távozott,
'S e' Világ tengerén, mint más, úgy habozott.

Szeressük Istenünk, 's felebarátunkat,
Nyugtassuk hogy lehet e' földön magunkat.
Ígazoljunk mindent, a' me'nyibe lehet,
A rosszt mondjuk jónak, hol hasznokat tehet.
Boldogságunkat itt élvén, ne reméljük,
Továb törekedjünk, 's Istenünket féljük.
Tsak a' reménységbe lappang boldogságunk,
[123] Neveljük hát ezért bennünk igazságunk.
A' mi igaz őrőm lehet, e'be vagyon,
Éljünk 's ne fáradjunk a' Világért nagyon,
Mert ez háládatlan, 's nem is gondol velünk,
Míg benne bújdosunk, tsak üldözi éltünk'.
Apróságaival kedvünket táplálja,
Hogy titkos gyötrelmünk szívünkön formálja.
Tsak a' jó erkőltsbe lehet főb tsendesség,
E'be találtatik minden jó bőltsesség.
Embertelenségünk igazhoz ne legyen,
Lelkünk-ismereti rosz törvényt[49] ne tegyen
Mert ha BÓLDOGSÁGUNK ez életbe lehet,
Az-ezeken kívül sehol nem teremhet.

Lelkem! hív törvényem jere indúljunk-el,
Ne emésszük magunk' a' semmiségekkel.
Hagyjuk-el e' Világ' veszélyes lármáját,
Vessük-le vállunkrul testünknek igáját;
Hagyjuk társainkat reánk zúgolódni,
Tudnak ők magokkal miattunk bajlódni;

[49] törvenyt

Ha fel-emelkedni sejtenek bennünket,
Had nevessék bátran tselekedetünket.[50]
[124] Le-esünk a' porba? Eredetre jövünk,
Körűltünk egy egész nagy Világot lelünk.
Mint a' sas keselyűk élő-fájink hegyén,
Keljünk-fel mi is egy természet törvényén.[51]
A' nap fénye felé tsendesen lebegjünk,
Földünktűl rettegjünk, 's az Égtől reméljünk,
Alattunk ütközet, hartz, lármák, hallatnak,
Felettünk az Egek tsendesen álhatnak.
Minden véres tsata lett földünknek színén,
Midőn minden öröm lesz Ístenünk Egén.
Jővel erre Lelkem éneklő Múzsáddal,
Hozd-el törvényidet szárnyaknak magaddal.
Hagyjuk itt a' véres nagy emberi Nemet,
'S öleljük felettünk a' ditsőűlt Eget:
Lássák, hogy Ístenük jó 's szent mindenekbe,
És tsak tudatlanság Zúg az emberekbe.

VÉGE.

[50] tselekedetünket- [51] törvényén-

AZ EMBER POEMABAN
AZ ANGLUS PÓPNAK ELMÉJE SZERINT.[1]
1803.[2]

[1] AZ EMBER ÉS SORSA.[3]

ELSŐ LEVÉL.

Hogy az Ember, kitsoda, és mitsoda az egész teremtésre nézve

Indullyunk hát, 's lássuk rendit a Világnak
E nagy teremtésnek, 's a nagy igasságnak.
Mere megy szivünknek sok ezer ösvénnye
Hogy van belé irva örökös törvénnye.[4]
Miben mennyen az ész töbre, az[5] álmánál,
Hova[6] nézzen a bölts Lelke, világánál?
Lássuk, hogy értelmünk ki, mere terjedet,[7]
Mikor a testünkben vélünk fel éledet?[8]

[1] [A címlapon többszörösen áthúzva a cím korábbi változatai:] (1) ⟨AZ EMBERNEK VISGÁLÁSA. VAGY TERMÉSZETEINEK ÁLLAPOTTYA, 1803.⟩ (2) AZ EMBER ⟨ÉS SORSA⟩ POEMABAN Az anglus Pópnak elméje szerint. 1803. [Javítás az első címváltozat alatt] [2] [A cím első és második változata között idegen kézzel írt megjegyzés:] Idiographum Georgii Bessenyei de Eadem J. Cottus Tab. iudiciariae Assessoris an. 1811. Museo Nationali Testamento legatum. [3] AZ EMBER⟨NEK VISGÁLÁSA⟩ ÉS SORSA [Javítás a törlés felett] [4] [A sor előbb így:] (1) S Hol van irva a nagy természet törvénnye. (2) ⟨S⟩ Hogy van irva ⟨a nagy természet⟩ örökös törvénnye. [A *Hol Hogy*-ra átírva, a második javítás a törlés felett] (3) Hogy van belé írva örökös törvénnye [A *belé* beszúrva] [5] ⟨tsak⟩ az [Javítás a törlés felett] [6] ⟨Mere⟩ Hova [Javítás a törlés felett] [7] (1) ⟨Hogy okoskodásunk, hogy hová terjedet⟩ (2) ⟨Hogy okoskodásunk, it hová terjedet⟩ (3) ⟨Az okoskodásunk mennyire terjedet⟩ (4) Lássuk, hogy értelmünk ki, mere terjedet [Javítás ⊣ jellel a címlap versóján] [8] (1) ⟨És fel a vérünkben mely tzélra éledet?⟩ (2) ⟨Mikor a vérünkben nallunk fel éledet?⟩ (3) Mikor a testünkben vélünk fel éledet?⟩ [Javítás ⊣ jellel a címlap versóján]

Gyere velem Lélek! Mennyei Vezérem!
Te[9] utánnad menek![10] Segedelmed kérem!
Emely fel az Egek ragyogó térségén:
Hordozz a természet el rejtet méjségén.
Haggyuk el utánnunk e Világ lármáját,
Emberi Nemünkre rá vetet igáját.
A magasságok közt lebegjünk tsendesen
Fel, le, botsátkozván, mennyünk egyenesen.
[2] A teremtés mivét visgállyuk, hol lehet,
Lássuk az okosság, hogy vélle mít tehet.
Keressük ki mere van it a tévedés,
A halál, a titok, és a fel éledés.
Nézzük meg az embert, hogy magától,[11] mi let
És a Nagy Istenség, életével mit tet?
Dullyuk meg közöttünk, mind a szokásokat[12]
Vegyünk fel emberi, Isten mondásokat.
Lássuk! az Istenség, hatalmaban hogy tet[13]
És rendé, tsudává a természet mint let?
Lassan emelkedgyünk, alázatossággal
Hogy ha meg botlúnk is essünk méltósággal.

A Természet látható, érezhetö, de titkaiban
és örökre meghatározot rendiben, fel fedezhetetlen.

Mit szólhat az elme e, Világ okárul?
Mit tud az Egekrül? mit mondhat magárul?
A természet titka hogy és mint formállya
Soha a Lelkében ezt fel nem tanállya.

[9] ⟨Tsak⟩ Te [Javítás a törlés felett] [10] ⟨futok⟩ menek [Javítás a törlés felett] [11] ⟨közöttök⟩ magától [Javítás a törlés felett] [12] sokásokat [Tollhiba] [13] ⟨hogy tsudát, miken tet⟩ hatalmaban hogy tet [Javítás a törlés felett]

Érzi valóságát, tapaszthattya magát,
De nem ismerheti körülte Világát.
[3] A teremtés[14] mindent[15] mutat, de vakittya
És titkos okait tölle el hárittya.
Kezével tapasztya a teremtés dolgát
Még is el téveszti Világánál,[16] magát.
Tüz, viz, Ég, Föld nézi, hogy vannak magokban,
De nem láthat belé, inditó okokban.
Egymás ellensége és[17] egymást táplálja:
Az ember ezt, amaz nélkül nem tanállya.
Magokkal küsködve tartyák fen[18] magokat,
Hartzban égyesitik a valóságokat.
Hideg meleg, tüz, viz, dolgában ellenség
De a természetben örökös égyesség.
Igy, a teremtésnek Mennyei Mesterét
'S Az élö Világnak titkon verö erét
Emberi értelem meg nem visgálhattya
Noha dolgát érzi, 's elötte láthattya.
Ki nézhette ki e Világnak állását
A természet mivét, áldását, dulását?
Ha valaki elég lenne az Egeket
Meg futni, és látni két féle rendeket
Vagy töb Vílágot is tul ezen ismérne,
És ugy okaihoz elméjével férne,
Meg mondhatná talán a *Minden*, mitsoda
Az ember is[19] benne, magára, kitsoda.
[4] De egy oly, ejtzakán bujdoso halandó
Kit vakon vezetnek 's mint pára mulandó

[14] ⟨természet⟩ teremtés [Javítás a törlés felett] [15] ⟨mindent⟩ →⟨néki⟩ mindent [A végleges változat beszúrva a két törlés között] [16] ⟨a⟩ Világánál [Javítva ebből: Világnál] [17] ⟨de⟩ és [Javítás a törlés felett] [18] ⟨tápláljak⟩ tartyák fen [Javítás a törlés felett] [19] ⟨is⟩ is

Által nézheti é e kék térségeket
Mellyek tiltyák tölle a magas Egeket!
Ki lát a teremtés belsö részeibe
Ki nyomja rugóját titkos kerekibe.
Talán e dologban Neuton is vakság
Pompás megtévedés, és méj tudatlanság.
Hogy van igy a Világ a hogy teremtetet,
Más rendel, törvénnyel miért nem lehetet?
Hogy fekszik a kötés e nagy természetben
Mely mindent hején tart ez örökös Rendben?
A' mely annyi dolgot meg külömböztethet
'S Minden külömbséget öszve férkeztethet?
Hol vannak végei? Mihez van kaptsolva?
Hogy megyen szüntelen, mind örökké álva?
Te kevély halandó, talán azt gondolod
Hogy e Világ okát végre ki tanulod?
Hogy fel hágsz elméddel éppen Trónusához,
S közzel mellé álhatz a méltóságához?
Tévelygö értelmed az Egekhez is vér;
Büszke vágyódásod a Világban nem fér.
[5] Mindent magyarázna benned a kivánság,
De mindent bé fedez a nagy tudatlanság.
Szived Lelked hogy van egymással, nem tudod
Ez abban mint lakik, hogy érez, nem látod.
Az Ég, és Föld közöt nagyon okoskodol:
Az örök végezés ellen is hánykódol.
Talán az Istened tsak azért teremtet.
Hogy adósod legyen, mikor vélled jól tet?
A ki mindent adot, másnak nem tartozik..
Nem tudgya az ember, mit mond, 's tsak habozik.
Hogy van az, mért van ez, mindég azt[20] kérdezi
A dolgot most ennek, majd másnak nevezi.

[20] ⟨ezt⟩ azt [Javítás a törlés felett]

Tévelygö teremtés! magyarázd hát okát
Hogy a bértz, fellegbe, mért rejti homlokát?
Fogd el a Világnak sikóltó szeleit
Ne hivják tsatára annak tengereit,
És a méjségekböl fel jöt kö szálakat
Kérdezd, miért dütik haboknak vállakat?
Mért nem lettél te is mint vagy, még nemeseb,
A Lelkedben böltseb 's testedben erösseb?
Nézzed e Világot, bamuld a teremtést
Melynek titkaira sehol sem tanálsz rést.
Lábbogj mint egy tsep viz a széles Tengerben
Kavarogj örökre a nagy természetben.
[6] Eröd tsak abbul ál hogy mindég tsudálkoz
'S Örök Istenednek a szívedben áldoz.
Testedben szikra vagy: érzésed el tünik:
A szenyvedés nállad soha meg nem szünik.
Tudgyuk hogy az Isten, mindent ugy tehetet
Mely szerint a Világ már töb nem lehetet.
E szerint rendiben e sok valóságnak
Kellet mint az Ember, lenni ollyan ágnak:
Ugy fordul kérdésre hogy ha a nagy Isten
Kegyetlen teremtést, tet é az emberen?
Próbállya[21] nagy elméd, hogy az UR hibázhat,
És a teremtésnek jó rendet nem adhat?
Lehetet vólna é halandó életünk
Másként teremteni, és formálni Lelkünk?
Vagy éppen igy kellet az embernek lenni
A kit nem lehetet hejérül ki tenni.
Nagyob értelemmel talán Angyal vólnál,
És érzések nélkül bálvánnyá változnál.
Érzés aggya beléd a gyönyörüséget,

[21] ⟨Proba⟩ Próbállya [Tintafolttal elmázolt szó újrakezdése]

És ha ezt el veszti, a keserüséget.
Ha amazt érzetted, ezt is érezni kel.
Igy bánt a természet lásd! az emberekkel.
[7] Helyére állatva a tudatlanság is
Hogy ha it szorongat, másut boldogságis.
Ha az ökör maga készitné igáját
Huzná é számodra ésszel barázdáját?
A paripa tudod, zaboláján szalad
Neki fut a hartznak puskázás közt halad.
A nagyub okosság tzéljára vezeti
Erejével a mit akar, azt téteti.
A gondviselés is ésszel meg vakitva
Igy viszi az embert helyén meg állitva.
Ne kivánd hát látni; mint Isten, magadat
Hunyd bé a szemedet: érezzed javadat.
Nem lehetnél Ember ha mindent láthatnál
S Az okokra mindég reá tanálhatnál.
Ember vagy: nyugodj meg, mert sorsod illyen let
Az örök végezés helyedre, ide tet.
Ne mondhát sorsodrul, hogy van benne[22] tsalás,
És teremtetésed a többi közt hibás.
Tökélletes testel vagy a mint[23] lehettél
Másképpen testedben,[24] nem teremtethettél.
Ezen a[25] Világon tsak egy szikra Léted,
Az örök idökben szem pillantás élted!
[8] Egy embernek sok vólt halhatatlan lenni
E testben, életét angyalokhoz tenni.
Emberi Nemedre tartozot ez áldás
De hogy mi meg halunk, legyen hálá adás.

[22] ⟨a Léted⟩ van benne [Javítás a törlés felett] [23] a⟨hogy⟩ a mint [Javítás a törlés felett] [24] Máské⟨nt a hogy állasz⟩ Másképpen testedben [Javítás a törlés felett] [25] ⟨Igaz⟩ e Ezen a [Javítás a törlés felett, az „e" „a"-ra átírva]

Ki kivánna élni örökké e testben?
Vénségét vonszolván hólton, az életben?
Elég e Világot egy életben nézni,
Sorsod a sok baj közt[26] örömre intézni.

A jövendö történeteknek[27] *nem tudása, reánk nézve bóldogság*

Esetinknek száma rejtve, had maradjon
A végezés könyve töllünk zárva vagyon.
A mely szakasz benne, szükséges[28] éltünkre,
Tsak azt vehettyük fel gyenge értelmünkre.
A többi maradgyon: reánk nem tartozik
A' ki Isten elöt némúl meg, áldozik.
A barom nem láttya az emberi tetnek
Okát, 's segitöje lesz a bölts életnek.
Ostobaságával, böltsességén segít
És az élelmedre sok terhet meg indit.
Ó, ha az állatok meg okosodnának
Az okosok véllek mit tsinálhatnának.
[9] Ha hát ot helyén van a baromi vakság,
Minket is segithet némely tudatlanság.
Ha az áldozatra vitetet állatok
Elöre tudhatnák oly[29] véres halálok
Mennének vesztekre oly engedelmesen?
A gyilkos késeket, néznék oly tsendesen?
De mivel veszteket, szegények nem tudgyák
Szabadulás nélkül magok ölni hadgyák.

[26] közt ⟨ha⟩ örömre [27] ⟨Az életünk⟩ A jövendő történeteknek [Javítva ebből: történeteinek] [28] szükséges ⟨L⟩ éltünkre [29] ⟨a⟩ oly [Javítás a törlés felett]

Ha mikor el kezded gyenge életedet
Elöre láthatnád minden esetedet
Vissza kivánkoznál a nagy természetbe
Örök halgatásra hogy ne légy életbe.
Minden reménységed el aludna benned
E' miat kellene,[30] unalomban lenned.
Bizontalanságban terem a remény ség
A ki e nélkül él, tsak örökös inség.
Elibé kerülnél a végezéseknek,
'S Ki tennéd magadat ütö Menyköveknek.
Az Isten kéntelen lenne halálodra
Eröszakkal huzni vizbe fulásodra.
De így nints gyötrelmed elöre veszteddel...
Bóldog tudatlanság! Vigan múlsz élteddel!
Ha ki ki elöre tudhatná dolgait
Reménységek nélkül hogy töltné oráit?
[10] Nállunk meg jelentet napja halálunknak
Kinzó pokla lenne keserves vóltunknak.[31]
De igy, naprul napra biztatván magunkat
Fére taszigállyuk töllünk halálunkat.
Hisszük hogy meg halunk, de nem tudgyuk, mikor
Ezzel vigasztallya magát az Ember kor.
Ágrul ágra szökdös elötte a halál
De tsak kedvet érez mig reá nem tanál.
Ó, el rejtet titka a nagy eseteknek,
Mely nagy áldása vagy[32] rajtunk, az Egeknek!
A Világ Istene viszi igy munkáját,
Hogy ki ki meg fussa a maga pályáját;
Aki ditsössége magas Trónusárul
Örökös végezést tet a Világárul.

[30] ⟨Látván esetinket⟩ E' miat kellene [Javítás a törlés felett] [31] ⟨beszedünk, álmunknak.⟩ keserves vóltunknak. [Javítás a törlés felett] [32] vagy ⟨nal⟩ rajtunk

A' ki egy verebet héjja által veszni
Vagy pántzélos vitézt a fegyverbe esni
Változások nélkül tekint Trónusárul..
Igy itély ezekkel a[33] méltóságárul!
Brutus hal, szúnyog vész, zürzavart[34] nem teszen
A természet meg áll: a Világ igy leszen!

Meg elégedés az együgyüségben

Legyen hát Ó Ember, tsendességben lelked,
És igasságában ismérd meg Istened.
[11] Tanátskoz sziveddel; ismérd meg magadat:
Keresd erköltsödben, sorsodban javadat.
Szivedet örökös reménység táplálja
'S Nyügében, örömét benne fel tanállya.
Bóldogságodra vár:[35] mosolyog szemedbe
A földrül fel emel: virágzik Lelkedbe.
Szenyvedésid közzül szárnyaira veszen
'S Kedvednek jövendö országába teszen.
A jövö idökben kézen fogva vezet
'S A' mid nints, vigasztal... Ó, bóldog intézet!
Lássad az együgyü szegényt hajlékában
Mely tsendesen nyugszik ot lakva, magában.
Nem vágy méltóságra: nem vadász hatalmat
Többre tartya nálla a jó nyugodalmat.
Ha szenyved, nem maga okozza magának
Tsak sullya terheli nyomorult sorsának.
A veréjtékével fölgyeit ásztattya
Jó reménységével életét biztattya.

[33] ⟨nagy⟩ a [Javítás a törlés felett] [34] ⟨változást⟩ zürzavart [Javítás a törlés felett]
[35] ⟨Les⟩ vár [Javítás a törlés felett]

Hiszi, hogy ha meg hal, örök életet ér
És nagy Istenétül bóldogságot, ot kér
A Világ állását soha se visgállya.
A kel, hogy élelmét benne fel tanállya.
Isteneéhez sohajt: kevéssel elégszik
Dolgozik, vatsorál 's az után le fekszik.
[12] Botsát az Egekre egy két fohászkodást
Fárat testel kezdi[36] el, az álmodozást.
Nem tudgya, nem érti a rangnak nagyságát
Meg veti hatalmát 's kinos méltóságát.[37]
Kitsiny határok közt él, vágyódásával
És nem veszekedik hiréért magával
Mint az ollyan király ki mindennel birván
Füst ért Világot dul, a Tronusán sirván.
A ki bóldogságát nem magába teszi,
Hanem, mit mondanak rólla, fel, azt veszi.
Magán kivül akar élni más eszében
Ugy bünteti magát testében Lelkében.
A tudós is fel ül[38] eszének szárnyára
El repül e Vílág végsö határára.
A természet dolgát mindég igazgattya
Istenét oktatná tsufos indulattya
Tanáttsal kinállya ditsöült Egében...[*]
Illyen bolond sok bölts, a maga Nemében!
[14] Ember, az Embernél ha töb kivánsz lenni
Próbáld meg magadon tul, hogy mit tudtz tenni.
Fontollyad e Világ nagy Rendit eszedben

[*] Alfonzus a kastiliai király káromlotta igy a fö böltsességet, hogy ha ötet e Világ teremtésében meg kérdette vólna jób tanatsot ad vala[39] néki.[40]

[36] kezdi ⟨ugy e⟩ el [37] méltóságat [Ékezethiba] [38] ⟨kél⟩ ül [Javítás a törlés felett] [39] ad⟨ot vólna⟩ vala [Javítás a törlés felett] [40] [A 12. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból.]

Tsinály más teremtést magadbul, Létedben
Ronts el mindent a mi benned kedvet nem szül
Gunyold az Egeket, 's azt, ki felette ül.
Forgasd meg a napnak el nyult sugáraít
Verd földre a bértznek köszikla váraít
Duld meg az Egeket, hágj fel Istenéhez
Ragasz ragyogo fényt a fényességéhez
Királyi páltzáját ragad ki kezébül
Mellyel az idöket vezérli Egébül
Itéld meg magadban a nagy valóságot
Agy a természetnek magad, igasságot?
Sokan oda vitték eszetlenségeket
Hogy sorsok utálván szidgyák az Egeket
Angyalok akartak lenni emberekbül...
Kérdezték, az Isten, ily Világot, hogy szül.
Az örökös Rendet bontani akarják
És a természetet, mint veszettek marják.
Ö értek kel lenni e földön mindennek.
Hasznok szerint szabnak törvényt az Istennek.
Kérgyed, kinek ragyog a szép nap világa
És hogy a barmokon, mért van annyi iga?
[15] Meg felel majd reá köztünk a büszkeség
Hogy mind ezt tsak érte tette az Istenség
A, zivatarokat az idö fennyiti
'S Meg rakot hajóit a tenger repíti
A reá rohanó habnak zabolát vét,
És veszedelem közt táplálja életét.
Tengert, kö szálakat, szélveszeket truttol,
És a nagy éltetö allatokkal[41] hartzol.
Hegyeinknek gyomrok ki adgyák kintseket
'S Az Emberre füzik drága köveiket.

[41] allatokkal ⟨truttzol⟩ hartzol.

Kivánságaira a szép tavasz, nevet
Látás, érzés, hallás, mind gyönyörüség let.
Kedves ézit, levét, a szölö tö fözi
És vérünket édes tüzével öntözi.
Érkezik az éjjel azért hogy ujittson,
Tart a Föld; vagyon Ég, mely felül borittson.
Mind Emberért van ez, *ugy mond* a kevélység:
Nem tekintet másra az örök böltsesség.
De mikor a Világ olykor meg rázkodik
Reng a Föld 's méjsége zudul, fohászkodik
Mikor váras, falu omlik le gyomrába
Mellyeket feneke, alá nyél magába:
Mikor hideg szelek üzik az Egeket
Kö záport ontván ránk mint rontó jegeket
[16] Mitsoda pusztulást tesznek élelmünkben
Mennyi fohászkodás származik szivünkben?
Ha a tüz, 'e mindent meg emésztö állat
Harsogással fel kél, 's házaink közt dúlhat,
Mikor az ütközet piattzán el terül
Ezerenként a test, és vérében ot hül.
Hol kényessen nevelt tagjait a sasok
Ölyvek, hollók eszik, 's az ehes farkasok.
Meg láttya hogy nem tsak ö érte van Világ,
'S Hogy az ember benne egy különös kis ág:
Hogy a természetnek Rendi, nyereségét
Nem nézi, 's neveti maga meg hitségét.
El üti életét viszontagságával
És porba temeti a méltóságával.
Nem sir a természet, mikor te haldoklasz
Nem tudja, magassan, vagy méjségben állasz.
Sorsunknak örökös fergetegét láttyuk
Merül jön, honnan üt, soha se tudhattyuk.
Essö, hideg meleg, nap fény, bus fellegzés
Zápor, föld indulás, tsattogó Ég zengés

Égetö szárasság, öldöklő háború
Zavarnak, mint néha szerentse, 's másszor bú
[17] Sirunkba ezek közt mind rakásra húllunk
De vélle változást sehol se tsinálunk.
Az emberi Nemzet, a Világ meg marad
Mely mindég dolgozik,[42] soha el nem fárad.
Nem tudja mit tsinál, még is rendin megyen
Nem bánnya magával akárki hogy tegyen.
Egy Ember a hegynek fel emelt tetején
Ha fel függedne ot a köszikla hegyén,[43]
Honnan egy botlással, meredek mélységre
Esne le, 's szállana alá setétségre[44]
A leg föb hatalmat, hivja segittségül
Fel nem függesztetik, és fenekre le ül.
Ember, balha legyen, a mi it veszni húl
Semmi ki nem fogyhat véllek a Világbul.
A természet, tudod, hogy soha sem veszthet
Mely mindég öldököl és szüntelen éltet
A mit it veszt, amot nyereséggel eszi:[45]
Ezt meg öli, amazt, életre ki teszi.
Ezek közt a Világ Istene kegyelmes
Veszödö sorsunkhoz jó, és engedelmes.
Egésséget kedvet botsát életünkre
'S Ezer örömöt hint vágyódó szivünkre
[18] Mikor vagyonod közt mulatz békességgel
Hiv gyermekiddel vagy tellyes egésséggel:
Mikor kedves tárgyad, karjai közt renget
És jó feleséged, kit szeretz, ölelget.
Minden érzéseddel bóldoggá változol.
Ezért háládással Istennek tartozol.

[42] dolgozik, ⟨és⟩ soha [43] (1) Ha fel függedne a köszikla⟨nak⟩ hegyén (2) Ha fel függedne ot a köszikla hegyén [Az „*ot*" beszúrva] [44] ⟨a méjségre⟩→⟨setétségre⟩ setétségre [45] nyereség⟨be veszi⟩ nyereséggel eszi: [Javítás a törlés felett]

Ugy é jól van hát igy a Világ teremtve
De ha a kólyika gyötör, meg van veszve.
Hogy kellyen az érzést tsak édessé tenni,
És, mind a szenyvedést belölle ki venni?
Mely ha nem éhezik, édesden nem eszik
És ha nem szomjuzik, jó kedvel nem iszik*
Job vólna, *mondhatod* e nagy természetben
Ha örökké öröm lakna nagy eszedben
Ha a széles tenger magát meg ínthetné
És habjait soha fel sem emelhetné.
Ha tüzes fellegink mind el enyésznének
Hogy Menykövek soha sehol se ütnének:
Hogy az Ember butsut vévén keservétül
Soha se válhatna el, az örömétül?
De mi lenne hartza igy, a természetnek
Melyben lehellete ál minden életnek?
[19] Ellenkezésekkel terem, áll, van, minden
Az UR hatalmában,[47] az örökös rendben.
Ha a Föld örökké tsak feketét mutat
A zöld szin, örömre, színével nem juttat
Ha soha felleges napot nem érhetünk
A tiszta nap fényben, hogy gyönyörködhetünk
Hová lesz a szépség, ha a sunda el vész?
És sohajtás nélkül, a szerelem, mit tész?
Ó, édes változás a külömbségekben,
Mely nagy böltsesség vagy a magas Egekben!

* Ki vévén a részegeseket, kik szomjuság nélkül isznak, erövel.[46]

[46] [A 18. lap alján, egy vonal alatt] [47] hatalmában, ⟨'s⟩ az

A reánk tartozo dolgokban tul vit
vagyódásnak semmisége

Mit akar hát az oly, ki eszetlenkedik
És hogy ö fél Isten, arul vélekedik?
Fel gerjeszt szivében minden kivánságot
Méltósága helyet kér alatsonyságot.
Majd Oroszlány lenne erötlenségében
Mint Sas, tünni kiván magas menésében
Irigyli a barmok testi tehettségét
Szégyenli a bika elöt gyengeségét.
[20] Nem elég hogy ésszel mindent meg hódoltat
Busul, hogy testben is mindennel nem birhat.
Ha minden állatnak birná tehettségét
Tsudába vesztené el emberiségét.
Ha mindent meg akar nyerni kivánsága
Ugy, el vész örökre minden bóldogsága.
Ezerszer ún ara, reá a mivel bir,
Bé tölt kivánsága miat, gyakorta sir.
Szerentséje ez, hogy örökké keressen
És vágyódás nélkül soha se lehessen:
Hogy szüksegeire[48] mindenkor vehessen
'S Meg elégedésre soha se mehessen.
A ki mindennel bir, vágyódások nélkül
A kietlenségben, siró[49] magával ül.
Préda kezek nélkül a gazdag természet
Embert, barmot áldot 's mindent hejére tet.
Minden állatnak nyujt[50] értelmet javára
A mellyel kereshet, 's vigyázhat magára.
Egyik, mint villámlás, tünik sebességgel

[48] szüksegeire ⟨örökké⟩ mindenkor [49] ⟨siró⟩→⟨panaszra⟩ siró [50] nyujt ⟨javára⟩ értelmet javára

Másik, erös tagban ballag resteséggel.
Sem ettül, sem attul nintsen mit el venni
És lehetetlenség többet hozzá tenni.
[21] Mindenik meg nyugszik teste állásában
Tsak az ember morog magára magában
A barom tsendesen vonnya nyakán, terhét
Nem rugja ökveli kegyetlen Mesterét
Az ember tsak azért hogy okoskodhatik
Teremtöje ellen, Nézd! káromkodhatik
Azért vész el esze hogy okossága van
Töb gonosz van benne Lásd! mint az állatban.
Hát?.. mint a baromnál vég nélkül okosab
Az ö Léte legyen köztük leg kinosab?
Hogy lenne az Isten a teremtésében
Oly igasságtalan fö böltsességében?
A ki teremtését soha sem üldözi
'S Balhára Menykövét, ütni, nem küldözi.
Mindenhatóságnak nintsen ellensége,
A ki feletted van, nints rád irigysége.
Nem kivánhatz te is töb érzést szivedben
Töb eröt, értelmet, emberi mivedben.
Ha vissza élsz vélle a mit, Istened ád
Ellene nem szólhatz: magadra dül a vád.
Az Ember a hogy van rendelve testében
Nem lehetet másként a természetében
[22][51] Látása hallása, érzése, mind jól van
Mellyeket helyben hágy[52] a tapasztalásban.
Ha szemeink minden mozgást láthatnának,
Szomjuságink soha el[53] nem oltatnának
Férgeket tanálnánk az eledelekben
A magunk böre közt, 's a tiszta vizekben.

[51] ⟨29⟩ 22 [52] ⟨hágy⟩ hágy [53] el [Beszúrás]

A hallás, ha nagyon véknyitná zengését
Mindég hallaná a természet dörgését.
Vérednek lármaja zugna a filedbe
Tstattogást hallanál dobogo szivedbe.
Álmatlanná tenne vérednek zugása
Nem lenne fektedben szemednek alvása.
Sokkal töb szaglásod ha vólna fejedben
A nagy göztül, szagtul, tévednél eszedben.
El nyomnák velödet az erös illatok
Job renden lennének nállad az állatok.
Ha érzésed igen nagy lenne testedben
Mind bánat mind öröm meg ölne szivedben.
Hidegnek, melegnek ellent, nem állanál
Kis esés, ütésben igen hamar halnál.
Igy a mit Istened életedtül meg vont
A bóldogságodban semmi jót el nem ront
[23] A mit adot, el vet, mindenikben igaz
Tsak az elme zajog, 's az ember néha gaz.

Az állatoknak egymástul külömbözö tehettségek, és alkottatásoknak módja

Ez a Világ a mint Istenétül ered
Alkotása egész tsudákra ki terjed.
Az egész természet elöttünk tsuda let
'S E,[54] felet az ember tsudákat kereset.
Érzés, értelem van a véres állatban
Melynek fel kel magát tartani magában.
Okosság, vigyázás vagyon ö bennek is
Dolgok ugy mutattya, hogy lehet eszek is.

[54] ⟨'S Ezen⟩ 'S E [Javítás a törlés felett]

Matska járásában a fetske nem fészkel
Oda rakja fészkét, hová ez nem ér el.
A farkas meg tsallya az embert prédáján
És pusztitást teszen marháján ju nyájján
Nem lehet az Ember oly okos ellene
Hogy sok nyeresége barmábul[55] ne lenne
Minden élet a mely érez eszmélkedik
Önnön[56] óltalmárul, láttyuk, vélekedik.
[24] Ha az élö állat magára nem vigyáz
Mind meg öldöstetik, 's a teremtés hibáz.
Az erösseb vadnak vak prédája lenne
A gyengéb: 's az ember mindent ölne enne
Az állatok, fajban[57] sorra el vesznének
'S A teremtés rendin többé nem lennének.
Próbáld tsak a legyet, kezeddel meg tsapni
El tünik, 's fortéllyal lehet majd[58] meg kapni.
A galamb, ha ölyvöt lát, a fellegekbe
Repül fel 's ugy forog a magas Egekbe.
Az ölyü naplement tájon üt duttzára
Tolvajul lopja meg[59] és ugy ül hátára.
Mind egyik, mind másik[60] okosságot mutat
És nyereségére keresi az utat.
Tiszta vizen, a hal, hálónak nem megyen
Bár meg rekeszted is, és szorúlva legyen.
E' szerint tekintsd meg az állat Világot
Értelmekben leled[61] ezt az igasságot
Szörnyü külömbségek, nézd, az állatoknak
Mellyek fen tartásra elegek magoknak
A tenger vizében hömpölygö Tzet halak

[55] ⟨ellene⟩ Barmábul [Javítás a törlés felett] [56] ⟨'S⟩ Önnön [57] faj⟨u⟩ fajban [Javítás a törlés felett] [58] ⟨tsak⟩ majd [Javítás a törlés felett] [59] ⟨. . .⟩ meg [Javítás az olvashatatlan törlés felett] [60] másik ⟨okos⟩ okosságot [61] leled ⟨e tulajdonságot⟩ ezt az igasságot

A levegö Égben tsevegö madarak
[25] Mennyit külömböznek magoktul távozva[62]
E Világnak szinén 's fenekén lakozva?
A kietlenségben bögö Oroszlánok
Erövel, és ésszel tartyák ot fen magok,
A pók pedig gyengén kötözvén hálóját
Lopva, és aluva lesi ot prédáját.
Repesö zengéssel, a méh, virágokon
Szedi eledelét, 's rajzik a kasokon.[63]
A vakondok mindég a föld gyomrában tur.[64]
A szunyog ugy eszik ha a testedbe szur.
Hogy lehettek ezek igy, a teremtésben
E vég nélkül való nagy ki terjedésben?
A mellyet halandó soha el nem láthat
Sem az elméjével többé[65] meg nem foghat.
Tsak élethez köti az érzékenysége
Ösztönbül szükségbül áll a böltsessége.

Gondolkozás, érzés, mind egymásba rejtet,
és magokhoz vonszó dolgok

A természet bennünk kettöben egy dolgot
Tsinál, hol tsak Érzés tanit valóságot.[66]
[26] Gondolkozás, érzés egymásban lakoznak

[62] ⟨távoz⟩ távozva [Javítás a törlés felett] [63] ⟨Szedi eledelét, 's . . .⟩ Szedi eledelét, 's rajzik a kasokon. [Két szó törlése, javítás a kihúzott sor alatt] [64] ⟨fur⟩ tur [Javítás a törlés felett] [65] ⟨soha⟩ többé [Javítás a törlés felett] [66] [Az autográf kéziratban:] A természet bennünk kettöben egy dolgot / ⟨Tsinál, hogy tsak 's tapasztalás mútat igasságot⟩ / Hol tsupán az érzés tanit valóságot. [Bessenyei itt elrontotta a szöveget: a törölt sor javítása közben elfeledkezett a kihúzott igei állítmány (*Tsinál*) pótlásáról. Főszövegünkben a sárospataki kézirat másolójának megoldása szerepel, amely önkényes korrekciója ellenére is valószínüleg hívebben valósítja meg Bessenyei eredeti költői szándékát, mint a szókihagyás miatt értelmetlenné vált autográf szöveg.]

Még is magok ellen gyakorta változnak.
Az Ösztön, és érzés tettet ollyat akar,
Mellyet az elme tilt[67] 's kezével bé takar.
De az ember azért tsak ugy gondolkozik
A hogy a szüksége testében dolgozik.
Az érzés értelem tart fen minden éltet..
Nem lehet kivülök venni élö létet.
Kivánság gyujt tüzet mindég, gondolattal
'S Okosság vezeti titkos akarattal.
Rejtet ösvényeken késéri tzéljához
Igy köti az elmét a test, 's vér, magához.
Kivánságon kivül nintsen gondolkozás
Ha van, kébzelödés, és tsak álmodozás.
Szabadság, nyereség, élelem, ditsösség
Kergetik az elmét, és a rang, 's[68] felsöség.
Igy, a gondolkozás, érzésednek fája
Ot termet, onnan nöt, 's azért van hibája.
Hijában ismeri vétkét maga körül.
Ha a testnek édes, a bünnek is örül.
Testi haszon tzéllya minden akaratnak
E' Szabja törvényét, embernek állatnak
[27][69] Még Meny Országba is fel kel a testednek
Menni, 's ugy örülni vélle Istenednek.
Nem eszel, nem iszol, nem alszol, nem szeretz
Nints szükség testedre, 's a nélkül nem lehetz.
Igy, érzés gondolat két felé ágazván
Vannak két magokban együt virágozván.
Az Ember eléb test, az után lesz Lélek
Valameddig a vér nem mozdul, nem élek.
Ha a[70] véred el foly, Lelked fen nem tarthat
Sem hideg testedben továb nem maradhat

[67] tilt ⟨tettevel⟩ kezével [68] 's [Beszúrás] [69] ⟨26⟩ 27 [70] a [Beszúrás]

Tekintsd e Világnak örök tenyészését[71]
Oly sok származását, és el enyészését.[72]
A vízben, szárazon, levegö Egekben
Nézzed az örök *Rend*, hogy áll mindenekben.
A Föld halva fekszik, 's tele van élettel.
Ei nyeldes bennünket 's, fen tart új szülöttel.
Az élö és meg hólt emberi Nemzetet
Kebelében tartya!... szülö ágy és,[73] sir let.
Mennyi ézt, szint, szagot, terjeszt ki magából
Véghetetlen termést osztván el javából
[28] Nedvességébül jön, de mind külömbözik
Ember, állat, övé,[74] és egymást üldözik.
Tüz, viz, Ég, Föld öszve vannak mind köttetve
Egymás ellenébe magok közt tétetve.
A viz, ha rá ömlik[75] a tüzet el óltya,
A viz, meleg nélkül a termést meg fojtya.
A szél melletted fut, de ha nints testedben
Halálra kel jutnod kinos életedben.
Mennyi életbül van az a lántz formálva
És ellenkezésbül együvé tsinálva
Mely az UR kezébül jöt ki, alá nyulva
Szüntelen mozogva, és örökké álva?
Ennek egyik vége a teremtés méjjén
Tartódzik; a másik, a Világnak fején.
Ugy fekszik szeme közt a véghetetlenség,
Idö; mellyet kézzel tart a nagy Istenség.
Oh! el láthatatlan Isten ki terjedés
De el sijjeszt benned a nagy elmélkedés!

[71] tenyésését [Tollhiba] [72] enyésését [Tollhiba] [73] ⟨anya⟩ ágy és [Javítás a törlés felett] [74] ⟨fia⟩ övé [Javítás a törlés felett] [75] ⟨esik⟩ ömlik [Javítás a törlés felett]

Bé lep a gondolat! el nyél a természet
És az okoskodás bennünk mind[76] füstöt[77] vet![*]
[29] Magas Tronusodtul az alsó mélységig
A setét mélységtül a magas térségig
Minden hizakot bé fogtál nagy vóltoddal
Semmi nínts kívüled!... tsak te vagy magaddal.

Az örökös Rend, leg kisseb esetben is változást nem szenyved.

Ha már it emberi sorsunk változtatva
Angyalokká lennénk hejekre állatva:
Ha az állatok is fellyeb mehetnének
És ugy emberekké végre lehetnének
Egy lántz szem az örök Rendbül ki szakadna
Mely kötéseiben[79] mind szellyel bomlana.
A Föld meg rázkodna, állását tévesztvén;
És a nagy természet forgását el vesztvén,[80]
Tsillagok esnének a nagy térségekre
Mélységek dülnének a töb méjségekre
Az egész teremtés magában, rázkodna,
És a zürzavarba mind vissza szaladna.
Emberi kivánság hozna[81] illyen bomlást
Ó, pára! Sár halom? te tennél ily romlást?

[*] Különös eset, hogy az emberek e Világban fellyeb aláb jönek mennek; és a természet tsudáit fel sem veszik, tsak azért hogy gyermekségektül fogva vannak hozzájok szokva. Tsak a bölts tsudállya.[78]

[76] mind [Beszúrás] [77] füstöt ⟨vet⟩vet! [78] [A 28. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból.] [79] kötései⟨vel⟩ kötéseiben [Javítás a törlés felett] [80] ⟨És a nagy természet magát öszve vesztvén⟩ És a nagy természet forgását el vesztvén [Javítás a törlés felett] [81] ⟨tenne⟩ hozna [Javítás a törlés felett]

[30] Nem lehet a tagnak az egész termettel
Háboruba jönni semmi féle tettel.
Tagjaink a fötöl ha el pártolnának
És magok közöt is hartzra indulnának
Mit tsinálna éltünk e háborusággal,
Hogy maradhatnánk meg ily állandósággal?
Az örök Renden is, ha ez, az, költözik
Egyik dolog más uj, vóltokba öltözik
Minden el változik e nagy természetben
És semmi meg nem áll illyen ditsö Rendben
A napnak sugára, tünik ragyog, hevit
A szél szalad közte 's mindenüt hivesit
Kavarog a galylyon, zug az élö fákon
Süvölt[82] Egeink közt: tünik a habokon.
Mindenre ki terjed: el oszolhatatlan
Mindent gazdagitván, maga fogyhatatlan
Sem töb sem keveseb, testében nem lehet
Sem aláb sem fellyeb magán tul nem mehet.
Isteni erö ez, ki terjedésével
Nagy méltóságával, és végezésével.
Ki, mint elsö oka, minden valóságnak
Örökös kut feje let az igasságnak
Bennünk él ereje a mely elevenit
És minden állatot érzésekre segit
[31] Világát fen tartya: fuj[83] lehelletünkben
Édes tüze hevit, és dobog szivünkben.
Hidegen melegen terül ki óltalma
Minden féle dolgot védelmez hatalma
Mindent öszve foglalt roppant Világával
Mennyet Földet bé tölt egyedül magával.
Senkihez semmiben, nintsen tartozása
Magától magában vagyon fen állása

[82] Szüvölt [Tollhiba] [83]⟨fúj⟩ fuj

Szabadon alkotot, szabadon igazgat
Teremtése beszél: ö örökké halgat.
Ég, föld hirdetik it szörnyü böltsességét
Nem láthad személlyét, 's azon, Istenségét
Természetbül sugdos törvénnye füledbe
Lélek ismeretben tanátsol eszedbe
Benned, körülted van, de még is nem látod
Érzed a szivedben és meg nem foghatod.
Ez az a Valóság mely Istent magyaráz
Kit meg lél az, a ki magában rá vigyáz.
A ki nem keresi LÉTIT rejtekekben!...
Nem lakik ez[84] más hol, tsak igaz Lelkekben.
Hódoly hát magadnak kinos halandóság
Benned van, tsak tapaszd az örök igasság
[32] Elméd a természet világosította
És bóldogságodat a kezedbe atta.
Vigyáz intésire a miképpen oktat
Kövessed tanáttsát; soha meg nem tsalhat
Abbol jön szerentséd a mit kárhoztattál
Mivel halandó vagy 's elöre nem láttál.
Másszor oly esetért sohajtasz Lelkedben
Mellyet el érsz, 's kinra vezet életedben.
Tsudáld e Világot gondolkodásodban[85]
Tanálsz nyugodalmat némelykor[86] magadban
Ez a nagy teremtés oly szörnyü mesterség
Mellyet meg nem érthet nállad a böltsesség.
Botsássad Istened tettzésére magad
Békételenségre ne botsád ki szavad.
Ha már hogy teremtet el rendelte sorsod
Széllyel hányattatva meg leled halálod.

[84] ⟨lakhatik⟩ lakik ez [Javítás a törlés felett] [85] ⟨ártatlanságodban⟩ gondolkodásodban [Javítás a törlés felett] [86] ⟨ártatlanságodban⟩ némelykor [Javítás a törlés felett]

Akar igy akar ugy, eseted emberi...
Az embert Istene, hol álgya, hol veri.
Önnön esetidet magad sem ismered
Tsak hogy ne verjenek Istenedet kéred.
A szenyvedés, tudgyuk, segedelmet sohajt
Ha nem érkezik is, remél, és tsak óhajt.
Mindég háboruval forog a természet
Hol az ember bóldog, majd szerentsétlen let
[33] Ellenkezést mutat az ember sorsában
Ha rosz nints nem lehet a jó is magában
Hát, vigadtz[87] vagy szenyvedtz, az örök végezés
Rajtad nem kegyetlen, és igaz intézés.[88]

VÉGE
Az elsö szakasznak.

[87] vigadtz [Javítva ebből: vigatz] [88] Rajtad nem kegyetlen, és ⟨véled egyezés.⟩ igaz intézés.

[34] AZ EMBER.[1]

MÁSODIK SZAKASZ

Hogy az ember, magára nézve; kitsoda és mitsoda.

Tanuld hát halandó, sorsodat ismérni
Ne fárazd Lelkedet, magától, el térni.
Véges böltsességed tsak ugy gyakorollyad
Hogy javadra legyen, és kárát ne vallyad.
Az emberi faja e nagy természetnek
Remek munkája let az érzö életnek
Mely ha éppen nem, vagy nagyon okoskodik
Egyenlöül hibáz, és meg tébolyodik.
Széllyel mindent meg[2] dul gondolataival,
Egekig megyen fel tudományaival.
Történeteitül szüntelen intetik
Megyen, de uttyában fel fel függesztetik:
Zivatarban forog: nem tudgya mit tsinál
Hol meg iramodik, hol egyszerre meg áll.
Földi Istenséggé teszi méltósága
Osztán földhöz üti az alatsonysága.
Ezer féle képpen teszi itélletét
Tapogattya magát; de nem érti Létét
[35] Prédául tétetik ki vágyódásának:
Angyala egyszersmind, 's[3] ördöge magának.

[1] ⟨AZ ERTELEM VILÁGA.⟩ A Ember [Javítás a törlés felett] [2] ⟨fel⟩ meg [Javítás a törlés felett] [3] 's [Beszúrás]

Testében háborog, mindég okoskodik
Uttyában szaladoz; esik, tántorodik.
Méjségekre szál le: magasságra ül fel:
Nem tudgya mit tegyen a testel, Lélekkel.
Mulattságai közt szenyvedéssel vigad
Kergettetik, kerget: össze vissza szalad
Méltóság, tsekélység, erö, és gyengeség
Bőltsesség, okosság; szörnyü eszetlenség
Erköltsei közöt, egyre másra vannak:
Hol ennek hajlik meg, hol enged amannak.
Okos é, vagy bolond, néha nem tudhattya,
Igaz é vagy gonosz sokszor, nem mondhattya.
Néha menni se mér: meg állani nem tud,
Alig veheti fel, hol mond jót, hol hazud.
Magának vezére; a szivének rabja
Javainak ura: szolgainak foglya
Let, ugy, mint tsudája a ditsö Egeknek*
'S Érthetetlen titka[6] a nagy természetnek
[36] Eregy tsudállatos teremtés, a mere
Elméd, tüzed ragad, Egekre, tengerre
Kötözd meg alattad hömpölygö habjait
Lapossitsd meg széllyel a földnek halmait:[7]
Üzd el a bertzeket mind az egész földrül
Hoz uj világot fel végre a méjségrül.
'S Ha ennyire vitted fel eszetlenséged

* E rajzolat Poppét, az én elmém szerínt ugyan, majd nem tökélletesnek[4] mutattya. Nem lehet az embert eleveneb szinnel festeni.[5]

[4] [Előbb:] majd nem mint tökélletes erönek [5] [A 35. lap alján, egy vonal alatt] [6] ⟨faja⟩ titka [Javítás a törlés felett és [jellel a lap szélén] [7] halmait: ⟨Zárjad rejtekekre az elme álmait⟩

Szály magadba osztán 's lássad semmiséged.[*]
[37] Sok Lelkek fel mennek a magas Egekig
Bujdosván elmében, e nagy messzeségig
A hol a természet munkáit visgállyák
És e Világot igy, hol amugy tsinállyák.
Hóldnak, tsillagoknak forgását intézik,
'S Mi lesz az idöbül elöre ki nézik..
Magától, az elme minden dolgot kérdez
És a természetben sok titkot fel fedez.
Menydörgést tsinálnak tsendes Egeinkben,
Üzik a Menykövet tüzes fellegínkben.
A szint más szinekre el változtathattyák
Apró tsudáikat köztünk mutogattyák.
De ezek a böltsek, titkok közt fáradván
Ismernek é minden dolgot, szemmel látván?
Hogy van a plántába nevelö ereje
El rejtve? hogy nyulik magasra vesszeje?
Vagy tudja é a bölts vezetni érzését:
Éjjel igazgatni a kébzelödését?
A vérbül változás hogy szökik Lelkébe
Hogy tartya fen szive értelmét testében?

[*] Poppének, majd nem szüntelen való, és ellene álhatatlan vágyódása, hogy az embert, Istenével, az az, a[8] Mindenhatósággal állatván szemközt, mentül nagyub semminek mutassa. Az elsö szakaszban már eléggé ki van beszélve; it is reá jön ismét. De az örök valóságra nézve életünknek, tehettségünknek semmiségérül, tul a meg győzettetésen is, annyira el vagyunk hitetve, hogy meg aláztatásunkban inkáb szánakozást érdemlünk önnön magunktul; mint pironságot szenyvedgyünk oly kevélységünk miat, mellyel a Világ Istenének hatalmát, és böltsességét kivánánk a magunkéi alá vetni. Minden ember érzi és láttya a maga semmiségét.[9]

[8] ⟨vagy a m⟩ az az, a [Javítás a törlés felett] [9] [A 36. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból]

[38] *Az élet szeretet, ösztön, és okosság egy tzélra dolgoznak.*

Két rugó ösztönöz bennünket testünkben
Kerget, és tartóztat tselekedetünkben.
Az *élet szeretet*, és józan okosság:[*]
Ugy vannak felettünk mint fö hatalmasság.
Érzésünkbül ered az élet szeretet,
Mely szivünk gyökerén erös ösztönné let.
E' hát az a rugó, mely magával ragad
Az ész, zabolázza, és Tronusán marad.
Mint a tüzes lovak, a napnak szekerét
Ugy horgya az ösztön az emberek eszét.
Józan okosság vét szájába zabolát
Ezzel tartóztattya repülö, tüz lovát.
Az ösztön mindég vak: okosság a szeme
A melynek ö benne nintsen semmi neme
Jobra balra nem néz: örökké tsak szalad
Annak örvendezvén ha uttyában halad.
[39] Hegynek vőlgynek, viznek, fünek fának megyen
Nem bánnya esete akár millyen legyen.
Tsak kedvét keresi; és él érzésével
Akár hogy tsinálllya az ember eszével.
Az ösztön 's okosság ha barátok lesznek
Vigyázó éltekkel igen nagy jót tesznek...
A józan okosság, szive ösztöneit
Törvényes utakon viszi, mint hiveit.

[*] Jegyezd meg, hogy a *maga szeretet* két féle: egyik bünös, mikor más romlásával dolgozik részemre; a másik ártatlan, mikor mások pusztulása nélkül sorsomat jobbittya. Élet szeretetnek nevezem hát[10] az ártatlan maga szeretetet.[11]

[10] hát [Beszúrás] [11] [A 38. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból]

Együt igyekeznek javokat meg tenni:
Igaz, gonosz tzélbul, lehet nékik menni.
Az élet szeretet, mint tettünk Mestere
Pálya futásunkba sok dolgot kevere.
Az okos Lélektül tanátsot is veszen,
De inditó okot, belé, maga teszen.
E'ként az életet javára nógattya,
De ha az értelmet felül haladhattya
Földhöz vér, öszve tör el tévedt uttyában..
Veszély, e kivánság, ész nélkül magában.
Mint a tüz, mellyet ha konyhán raknak, táplál
De ha fedélbe kap, veszedelmet tsinál.
Az élet szeretet bennünk ollyan ösztön
Mely okossággal jó; és tsak tolvaj, külön
[40] Szüntelen dolgozik: sürgeti menésünk
De segedelmére legyen böltsességünk.
Mikor igassággal fárad; tette használ,
Okos munkáiban veszelyre nem tanál.
A Lélek, okosság, és élet szeretet,
Igasság, emberség; mind egy dologgá let.
Életednek kedvét keresik mivekben
Tápláltatásodra vigyáznak tettekben.
Életem szeretni fö kötelességem?
Hogy rabolnám hát el magamtul hüségem?
Érzésed okozza kinod, bóldogságod
A hogy[12] vezéreli elméd, okosságod.
Szeretni kel éltem gyönyörüségem ért,
Zabolázni kedvem, a nyugodalmam ért.
Az életnek tehát minden féle tette
Rám tzéloz, 's törvénnyé a természet tette.
Még a gonosság is magát ugy hiteti
Hogy bünét részirül, haszonná teheti.

[12] A hogy ⟨vezérle⟩ vezéreli

A Lélek es a sziv öszve keverednek
És bóldogságokra együt kereskednek.
Egyik tengert áraszt érzékenységébül
Melynek színén, az ész, egy hajótskában ül
[41] Igazgatna, de a meg mérgesült habok
Néha Zivatarral szegzik ellent, magok.
Fellegekbe hánnyák fel kis hajótskáját
Fel tépik fenekrül, le hánt vasmatskáját.
Kö szálakhoz verik: hajó törést tesznek,
Magok is tettekkel kár vallottak lesznek.
Hol vólt hát oly vitéz a kit indulattya
Meg nem vert? Magárul, ezt melyik mondhattya
De még is a Lélek, szivét meg öleli
Látván hogy örömét tsak ö benne leli.
A sziv, sirva fakad: elötte le borul.
Tsókollya vezérét, 's vérébül könyve hul.
Láttya hogy öröme nints okosság nélkül
'S Ha ennek fáklyája meg alszik, ö el ül.
Mindég barátkoznak; mindég veszekednek:
Egymást taszigállyák; ujra ölelkeznek.
Ez az a házasság, mellyet születésben
Teszel meg magaddal, it, a természetben.
Szabad az embernek sorsát javitani
És a veszedelmet rólla háritani
Tsak másoknak vesztén ne vegye magának
Soha, a' mit meg hit már bóldogságának.
[42] Egyet ért a Lélek mindég érzésünkel
Ha törvényben nézünk elöre Lelkünkel.
Ugy hogy Lélek, és sziv, nem külömböztetnek
Mikor igaz tzélra együt, ki tétetnek
A mit szived érez Lelkedre fel veszed,
A hol az[13] érzésed, mindég ot az eszed.

[13] ⟨És⟩ a hol érzésed A hol az érzésed [Az „a" „A"-ra átírva, az „az" beszúrva]

Nem tudtz it magad közt tenni külömbséget.
Tsak az Isten láttya ezt az égyességet!
Lássák továb már[14] az oskola Mesterek
Hogy vannak alkotva testben, az emberek.
A kik mindent tudnak, és külömböztetnek
Tsak szokást tanulnak, 's *bétzéhez* köttetnek.
Kik az okoskodást hajszálakra füzik,
És a valóságot üres szókkal üzik.
Kik sokszor[15] dolgokban, mind egyet értenek
Még is a szón, hangon hóltra vetélkednek.
Okossággal szülnek, oktalanságokat,
Mennyei birákká ütvén fel magokat.
Ha[16] nékik nem tettzik mindent el átkoznak
És mint ész, királyok, othon, ugy lakoznak.
Nekünk is szabadság, mint nékik itélni
'S Ithon, róllunk, mint ök othon, annyit vélni.
[42] Ha bennünk nevettség; legyen ö bennek is...
Szükség, Látod lenni, tévedt Embernek is.

Az indulat tsak érzés,[17] *és jó,*
hanem tárgyaiban változik gonosszá.

Az indulat bennünk a mikor fel gerjed
Tugyuk, millyen messze, 's szélessen ki terjed.
Akar miben legyen, örökké szenyvedés
Öröm, keserüség, mind tsak tüz éledés.
Minden indulat jó önnön védelmében.
És igaz, magának a segedelmében.
Az érzés a Lelket nagyra fel emeli

[14] ⟨azon tul⟩ továb már [Javítás a törlés felett] [15] Szokszor [Tollhiba] [16] ⟨Mi⟩ Ha [A javítás beszúrva a törlés előtt] [17] ⟨egy⟩ érzés [Javítás a törlés felett]

És indulatival örökké érleli.
Érzésbül származnak a méj gondolatok
'E nélkül magamtul semmit se tudhatok.
A hol indulat nints, ot érzés sem lehet
Az ember óltalmat magáért sem tehet.
Az indulat, látod! tsak érzés lázadás
Mikor meg sebhetnek 's tsupa vér gyuladás.
Szükséges tüz, mellyel oltalmazod magad
'S Az eröszak ellen fen tarthatod[18] javad.
Indulatra ragad, a ki ellened hajt..
Eröszak hárittya az eröszakos bajt.
[43] A ki haragudni nem tudna éltében
Vér nélkül kellene lenni a testében:
Mihent érzésed van, meg gyujt[19] a sérelem
Szükség indulattal it a segedelem.
Az érzés magában két részre oszlik el
Egyike fájdalom; másik él kedvekkel.
Örömödnek tárgyát indulatod őrzi
Mellyet ha el vesztesz, a szivedet vérzi.
Igy hát, a ki érez vagyon indulattya
És hogy nem haragszik soha, nem mondhattya.
Had vetélkedgyenek az ollyan okosok
Kik indulat nélkül hevertetnék magok.
Ha nem mutattyák is, erköltsök tettetés
A kit ütnek, nálla nints meg elégedés.
Érzékenységeket magokbul ki üzték
Azt hiszik, 's sziveket eszekkel meg győzték.
Egésséged, pénzed szabadságod, ha van
Igen tsendes okos maradhatz magadban:
Ha inség, gyalázat, sajtójába teker
Szivednek érzése bölts fejedben meg ver.

[18] tarhatod [Tollhiba] [19] gujt [Tollhiba]

Oly az érzés, mint viz, mely szélveszek nélkül
Tsendes, de mihent szél indul, habokra dül.
A Léleknek ha nem érzünk, nints ereje
Meg fagy, tüze ha nints, az embernek feje[20]
[44] Indulat vezeti a szeretetedet
Tüzben védelmezed, társad, gyermekedet.
A szeretet válik nállad indulattá
Angyaloddá 's másnak pusztitó állattá.[21]
Igy a harag látod, szeretetbül ered,
Magad óltalmazod: ellenséged vered.
Az indulat érzés; 's[22] védelme magának
Ha eszköze nem lész a bolondságának
Ahol rá szükség nints, ot bolondot mútat
Mivel el téveszti magától az utat.
Ok nélkül másokat üldöz dühösséggel
'S Magán is sebet ejt az esztelenséggel
Az indulat tudod, tüzével is[23] ólthat,
És ha tántorottál[24] egyben, másban oktat.
Ollyak nékünk mint a tanitó Mesterek
És általok mennek nagyra az emberek.
Hibád által oktat mértékletességre,
Meg honnyászkodásra 's igaz Emberségre.
Azomban a hartzon gyözedelem lészen
Pántzélba öltöztet, és vitézzé tészen
Meg külömböztet, az alázatos paptul
Ki könyörög távoly a véres hadaktul,
De még is ama lesz hazája védelme
'S Vitéz indulattal[25] papok segedelme
[45] Igy, minden indulat egy érzés szivünkben
A mely oktat táplál egész életünkben.

[20] Meg fagy, ⟨indulat ha nints,⟩ az ember feje Meg fagy, tüze ha nints, az embernek feje [Javítás a törlés alatt, a „*-nek*" beszúrva] [21] állatta [Ékezethiba] [22] 's [Beszúrás] [23] is ⟨oktat⟩ ólthat [24] tántorottál ⟨egyszer,⟩ egyben [25] indulattal ⟨a papnak⟩ papok

És tsak vezérellye uttyán az okosság
Tselekedetében örökké igasság.
Tudatlanság szül tsak benne gonosságot
Meg veszet vér viszen belé hamisságot.
Szerelem, reménység mind érzés, indulat
Éleszt gyönyörköttet ha ránk nem fordulhat.
A gyülölés harag, rettegés félelem
Ugy láttzik hogy együt átok, veszedelem,
De ha ezeket is hejekre el osztod
Jónak, igasságnak, helyesnek tanálod.
A gonoszt utálni érdem, és kegyesség
A tolvajt gyülölni jóság, egyenesség.
A félelem pedig sok rosztul óltalmaz
Gonosz tetteidtül fére el tilalmaz.
Utállat örizi a ruttúl életünk,
A szeretet pedig édessiti szivünk.
Mind kettö indulat; 's jól folyván erében
Örömöt, kedvet gyujt az ember vérében.
Indulataink közt szüntelen keresünk
Minden lépten nyerünk, minden lépten vesztünk.
[46] Nyereségben vesztünk, veszteségben nyerünk
Erönk fogyásával kapjuk meg kenyerünk.
Ó bóldog zürzvavar fáradt életünkben
Mely indulatok közt tart fen reményünkben!

Az uralkodó indulat, születik,[26] *és kegyetlenkedik*

Talán minden Ember, még foganszásában
Huz, oly titkos eröt vérével magában
Mely egy vágyódáshoz kötvén inkáb magát
Maga vesz magára magát vesztö igát.

[26] születik, ⟨a többin⟩ és

Ebben az indulat nagyra nevekedik
Alatta a többi el erötlenedik.
És végre, hatalmát ugy ki is terjeszti
Hogy azt, kiben lakik magát is el veszti.
Ha minden kedvedet egy dologba veszted
Más felöl el pusztulsz és fel fordul eszed.
A ki egy kedvének áldozza fel magát
Meg nem birja vállán az oda tet igát.
Az uralkodó kedv igen ritkán enged
És a vágyódásán zabolát nem szenyved.
[47] Sokszor a tudóst is, hatalma meg veti
És a sok írással sirjába temeti.
A buja vért addig üzi szerelmével
Mig[27] rothadásra nem veti a testével
Kit egybe, kit másba veszt fö indulattya
Melyben már a többi nem tartóztathattya.
Illyen az ország is, mely tsak katona lesz.
Vagy tsupa gazdaság, 's más mesterségbe vesz
Egyben nagyra megyen, de másban sehol sints
Nem egy eszközzel gyül rakásra, a nagy kints!
De ha, a[28] vágyódás bóldogságra[29] tzéloz
És magának mindent vakon fel nem áldoz
Lelkedet oktatván ditsösségre emel
Érdemet szül benned 's Egekig[30] viszen fel.
A vitéz indulat mindennek neki dül
Egy egész Nemzetnek gyözedelmeket szül.
Rabság veszedelem közzül szabadittya
Hazáját, és a kárt haszonra fordittya.
Igy ésszel erköltsel, ha van az indulat
Érdemmel mindenen, tudod, tul haladhat.

[27] Mig ⟨rodh⟩ rothadásra [28] a [Beszúrás] [29] ⟨ditsö végre⟩ bóldogságra [Javítás a törlés felett] [30] Egekig ⟨emel⟩ viszen fel

Az igaz ditsösség székit kedvelteti
Örül az ember, ha nevét hirelheti[31]
Nagy vágyódásbul jön nagy indulatokkal
És nevedet hirre viszi szép dolgokkal.
[48] Demostenes addig kényszeriti magát
Mig ki nem terjeszti értelme Világát.
Hebegö nyelvérül ékesen szóllást szül
És a hirnek, névnek Tronusára fel ül..
Tsak az uralkodó vágyódás vihette
Ennyire, 's kitsinybül,[32] nagygyá, a tehette
Ditsösség szeretet ád ösztönt szivünkbe
Mellyel bálványozunk titkon a Lelkünkbe
Uralkodik ez az indulat egyedül
Ahol ki kap; és a többinek fején ül.
Meg veti magában még az életet is
El foglalja bennünk a lehelletet is.
Inkáb meg hal némely hirrel ditsösséggel
Mint a nélkül éllyen hosszas békességgel.
Akhilles is a hirt választya magának[33]
A halállal együt, 's ezt veszi javának
Nem kel hosszu élet ha nints[34] ditsössége
E' let az embernek fö eszetlensége.[*]

[*] E, példák, dolgok és versek Pópban nintsenek; de én kéntelen vagyok értelmét tzéllyában világositani, mert, nem Anglusoknak forditok, hanem Magyar falusi nemeseknek.[35]

[31] ⟨hirelheti⟩ hirelheti [Áthúzva, majd felette újra kiírva] [32] ⟨gyengébül,⟩ kitsinybül [Javítás a törlés felett] [33] ⟨Akhilles halálát választya hirével⟩ Akhilles is a hirt választya magának [Javítás a kihúzott sor alatt] [34] nints ⟨h⟩ ditsössége [35] [A 48. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból]

[49] *A Lélek, oktat, tanátsol, vezérel, javal, de erzésünkel nem bir*

A vágyódás hogyha uralkodó leszen
Az okosságra is, hamar igát teszen
Ki kél, és a Lélek ellen addig hartzol
Mig a böltsesség is néki meg nem hódol[36]
A Lélek parantsol: a kivánság szolga
Még is felül halad vezérén a dolga.
Engedetlen jobbágy, te, érzés, kivánság!
Mi let hát feletted a Lelki királyság?
Ó hol van hatalmad emberi böltsesség
Mellyet belénk óltot az örök Istenség?
Királyi székeden uralkodol, állasz
Parantsolsz de eröt, mindenkor, nem adhatz.
Fel ülhet érzesünk trónusod karjára,
'S kivánságot állat okaid sorjára.
Te vagy uralkodó: 's néked kel engedni,
Édes gyengeségünk nállunk meg szenvedni
Parantsolva engedtz, Lélek! érzésünknek
Ur vagy 's rabja lettél testi szükségünknek
Mihaszna biztattyuk magunk hatalmúnkal
Érzésnek hódolunk tsak, okosságunkal.
[50] Lelkünk is oda néz, hogy szivünk örömét
Keresse testünkben, és életünk kedvét.
Nem tudod a Lélek test nélkül magában
Hogy örvend, 's hogy leszen más hol, Világában
Néha méltóságát magában meg hiszi[37]
Hogy az érzésen tul, hatalmát fel viszi:[38]

[36] Mig ⟨ez⟩ a böltsesség is néki meg nem hódol [Az „*is*" beszúrva] [37] ⟨meg hiszi magában⟩ magában meg hiszi [Javítás a törlés felett] [38] fel viszi: ⟨És gyógyulást hirdet⟩ [Félbehagyott mondat törlése a sor felett]

Meg gyógyulást jelent testi országának
Ekként hizelkedvén Trónusán, magának.
De meg tsalatkozik igéreteiben..
Meg marad az ember, gyengeségeiben
Ugy, mint az oly Doktor ki[39] gyógyulást igér
A midön a halál, már áldozatot kér.
Orvas ez, ki köztünk mind élö nyavaja
'S Mivel halálbul él, betegség[40] a java
Természet tesz utra, minden érzéseket
Ösztönökre osztván fel számos nemeket[41]
It a sziv a Lelket vezérének kéri,
De ez vélle nem bir 's tsak uttyán késéri.[42]
[51] Nem kiván, nem keres a vér okoskodást..
Boldogságra nem tesz az érzés álmodást.
Lélekre tartozik magát látásokkal
Éltetni 's életét huzni tsalásokkal.
Egy érzést sem fojthat meg a Lélek bennünk
Hanem tsak mérsékel és utazik véllünk.
Mint orditó szelek, a kivánságaink
Ugy ragadgyák éltünk 's kavarják dolgaink.
A hol a vágyódás a többire árad,
Majd nem minden erönk igen tsak ot marad.
Vadászat, Mesterség, gazdaság, papolás
Bulyaság, épités, fegyverben[43] tzapolás
Ehez, vagy amahoz for a hajlandóság
Abban van a kedvre nézve állandóság.
Lehet rendes móddal mindent gyakorolni:
Semmi mesterséget nem lehet vádolni.

[39] ⟨Ollyan, mint a Doktor, ki⟩ Ugy, mint az oly Doktor ki [Javítás a kihúzott szavak alatt] [40] betegség⟨nek fi⟩ja betegség a java [41] nemeket ⟨E' háborus tengert a Lélek fel «ére» éri⟩ It a sziv a Lelket vezérének kéri [A törölt sor javítása két sorral lejjebb a kéziratban] [42] ⟨Mellyébül, de nem bir vélle, 's tsak késéri.⟩ De ez vélle nem bir 's tsak uttyán késéri. [A törölt sor javítása két sorral lejjebb a kéziratban] [43] fegyverben ⟨tz⟩ tzapolás

Mertékletlenség szül mindég veszedelmet
Mikor fére veti a józan értelmet
Ere, vagy amara, bár ki hol halyollyon[44]
Mind jó, tsak vigyázzon, és meg ne romollyon
A kupetzben, a nép, a tzélját el éri..
A Filozofusnak, oktat hideg véri.
[52] A módik forgása; átsok mestersége
Vitézek lármája, papok tsendessége
Jó rendel fojtatva minnyájan hasznosok
Mikor szépen élnek véllek az okosok.
Ellenkezéseknek kel forogni renden
E Világnak módján: igy áll a nagy *Minden*
Magával hartzolva vagyon tsendessége
Örök háboruban áll a békessége.
Igy let teremtése it a nagy Istennek:
Nintsen ki fogása benne a Léleknek.
A mit lát, tapasztol; az ember, azon tul
Nem tud gondolkodni; 's eszébe belé ful.
Világ nélkül nem tuttz, Világot gondolni
Halgas, ne böltselkegy! meg kel it hódolni.

A természet, és annak URA, a roszbul jót,
a keserübül édest hoznak ki

Az Isten minden jót szenyvedésbe óltot,
És a keserübül édességet hozot.
It van a mesterség! ez, titka éltünknek
E' let öröme, és keserve szivünknek.
[53] Keserüt kel enned, hogy édessel élhes
Tsatáznod kel azért, hogy békével lehes.

[44] ⟨hajojjon⟩ halyollyon [Javítás a törlés felett]

Szükség jónak, rosznak öszve keveredni
És a nagy erköltsnek, bajokbul éledni.
Fájdalombul nö fel körültünk az öröm
És gyönyörüségben tenyészik az üröm.
Mint a vad tsemete, melynek ágaiban[45]
Gallyat óltnak 's édes lesz jó almáiban[46]
Ugy a fájdalom is keserüségébül
Zürzavar éltünkben gyönyörüséget szül.
Sok kár vallás hozot, más óldalon hasznot
Hol a sziv, fájdalom tengerében[47] uszot
A szerentsétlenség, szerentsében terem
Az öröm a buban: ahogy azt esmerem.
A harag ád eröt, a hiv védelemre...
Szükség a gyengeség, az engedelemre...
A szerelmeskedés, igaz határában
Sok férfit mulattat, jó házasságában.
De gyönyörüsége még is buval habzik.
Kellemetessége sebekkel virágzik.
Kedvességet ollyat nem is érünk soha,
Mely kedvetlenséggé ne válna, valaha

A, Jó, és rosz egymásba el keveredve,
ugyan azon tzélra ütnek ki

[54] 'E szerint formálta a természet, javát
Joban, roszban, azon tzélra tévén dolgát
A jó egésségben[48] fájdalmakat[49] termeszt
Ki kap kedved közzül, és nyavalyába veszt.
Mérget ültet minden embernek testébe,

[45] [Az utolsó betű javítva] [46] almaiban [Ékezethiba, az utolsó betű javítva] [47] [Az utolsó betű javítva] [48] egéssegben [Ékezethiba] [49] ⟨nyavalyákat⟩ fájdalmakat [Javítás a törlés felett]

És bánatot zár le leg nagyub kedvébe.
Szomoru esetünk, mikor büntet, oktat,
A tapasztalással, elménkben[50] apolgat,
Elösször meg hervaszt keserüségével
Az után fel éleszt gyönyörüségével.
A fájdalom után édes az egésség
És a hartznak végén kedves a békesség.
Soha jó nem lehet, hogy rosszat ne szüllyön
Ha jól nem élsz vélle, és bura ne düllyön.
Minden ártalom lesz, ha oda forditod
És a kárát ésszel fére nem háritod.
Akár mely indulat, de van[51] nyeresége,
És a keménységnek láttzik embersége.
Az atya szerelmet érez gyermekéhez
'S Abbul, haraggal fog annak védelméhez
[55] Nintsen oly szelédség mely fegyvert nem kiván
Az ember, magával kéntelenségbül bán!
A fegyver, mert meg öl: ugy látod ártalom
De mikor éltedet fedezi óltalom
Indulat adatot, mint fegyver, a szivnek;
E' titkos rugója jó, rosz ember mivnek.
Vérünk folyásában igy kel ennek lenni
Kedvét, baját érzed![52] nints más mód, mit tenni!
Mért van mérges epe minden élö testben?
Azért, hogy szükséges az érzö életben.
Nem lehet szelédség bennünk méreg nélkül
Ha nints tüz vérünkben, a szerelem meg hül.
A mérget, a mézet, a but, a kedvedet
Mind egymásban leled; tsak nyisd fel szemedet.
Egy felöl jutalmaz, más felöl meg büntet
It, ölel, apolgat, amot ostorod let.

[50] élménkben [Tollhiba] [51] ⟨vagyon⟩ de van [Javítás a törlés felett] [52] (1) érzed, (2) érzed!

Halálos fájdalmak szülik életünket
Mindég bóldogság ért fárasztyuk Lelkünket
Fájdalmát mind kettö reánk áraszthattya,
Igy, aki nem szenyved javát sem tudhattya.
A nagy erköltsöket mennyi viszontagság
Szüli; s mennyit vérzi a titkos gonosság.
[56] Nagy Lelkek viselik, tudod, a nagy terhet
Terhes iga tartya it fen az életet!
A gonoszt a jótul nem lehet el venni
Egy valóságban kel e kettönek lenni
Mind kettö egy tzélra sijjet veszekedve,
Egymással küszködve, együt nevekedve.

A Világnak tzélja, nem egy állatot veszen fel különösön, hanem[53] *az örökös Rendnek meg állását tekinti*

Minden jó, mondhatod, a *Mindenre* nézve
Nem jó annak, ki nyög, fájdalmát érezve.
De, mi baja van hát a nagy természetnek
Ha fájdalma támad benned, az életnek?
Ez egész teremtést egy testnek kel venni
És ugy nagy Istenét fö okává tenni
Osztán meg tekintvén e két ditsösséget
Visgáld, hol lelsz benne erötelenséget.
Az egész Világnak vagyon é fájdalma
Mikor szenyvedsz: 's érted, meg gyengül hatalma?
Nem te vagy kérdésben, hanem a teremtés
A nagy ki terjedés; 's állandó éltetés.[*]

[*] Póp azt targya, hogy minden jó igy, a hogy van, de én magamra nézve nem hiszem. Okát is[54] adom.[55]

[53] hanem ⟨tsak⟩ az [54] is [Beszúrás] [55] [Az 56. lap alján egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból]

[57] El törli halálod a napnak Világát?
És a természetnek fö Emberi ágát?
Nintsen e Világon általad változás
Életed a nagyban, tsak apró kis mozgás.
Foglalhatot Sándor, tiz ezer országot
De nem tette mássá vélle a Világot
Próbáld meg hasznod ért az idöt forgatni,
Mezödet a jégtül, fagytul takargatni,
Igyál mertékletlen; meny veszedelmedre,
Lássad mitsoda kéz lesz segedelmedre?
Az ember mind meg hal; a faja meg marad
Mindeg fogy a vére 's mindég ujra árad.
Emberi nemedet tekinti az idö
A felsö végezés: az örök esztendö.
Ennek az élete Világra tartozik
De a tiéd külön, halálra változik.
Minden esetednek alá vagy vettetve,
Hol fel emelkedve, hol le verettetve.
Hánynak vetnek széllyel, viszontagságaid,
Nem szabadithatnak meg igasságaid.
Veszteség, nyavalya, meg dullyák éltedet
Noha segittségre kéred Istenedet.
[58] Nem ment meg éltedben kártul nyavalyától
Az ember, sirjába, nézd! rakással hogy húl
A tüz, házadba kap, és hamuvá teszen
De azért a Világ, szegénnyé nem leszen.
Felleg szakadásban, a viz mindent seper,
Ragad, vagyoniddal, 's örvényébe teper.
Nem nyulnak ki kezek a segedelmedre,
El ragad eseted a veszedelmedre.
Azomban[56] a Világ mindég jó magának

[56] ⟨De azért⟩ Azomban [Javítás a törlés felett]

Tökélletes tárgya az Isten tzéljának.
Istenre, Világra nézve, rosz, nem lehet
Az örök *Rend* gonoszt magábul nem tehet[*]

[59] *A vétkek kérdésbe jönnek.*
A gonosság, közönséges utállat alá vettetik

„Mi hát az a vétek a nagy Igasságban?
„Mi szül kárhozatot a halandóságban?
„Törvényt tsak az Isten, természet szabhatnak
„Tul rajtok az élök semmit sem láthatnak.
„Még is a természet tsupán ösztönivel
„Igasságtalanság, duló érzésivel.
„Lelket ád birónak, de ez is magában
„Tsak haramiaság vad állapottyában.
„Tudomány, törvény kel, mely világosittya
„És tévelygésibül helyére állittya.
„Az Isten magától gonosságot nem ád,
„Hát e sok bün közöt, kire essen a vád.
„De a tudomány is a természet felet
„Sok gonosságot tet, törvénnyei mellet.

[*] Póppének ez hát,[57] az értelme, hogy minden jó, igy a hogy van. Én ugy látom, hogy minden jól van a Mindenre nézve. De én, magam, a Minden közt, különös állapotban vagyok helyheztetve. Mikor az ember veséjében kö, *Calculus* terem mely rettenetes kinokra veti, tsak nem állithattya hogy jó a kö a vesében. Hogy a nehéz nyavalya törés, örjülés, boldogság annak, a kiben egyik akar másik magát jelenti. E' nyavalyák pedig a leg mértékleteseb embereken is meg esnek. Ezen kérdések, ellen vetések a leg méjjeb tudományra, böltsességre terjednek ki. Leg nagyub hányattatásban, kéttségben, vetélkedésben tartyák az emberi Nemzet elméjét. Póppé tsak keresztül fut rajtok, mivel látta hogy Poémában oda ki terjeszkedni nem lehet.[58]

[57] hát [Beszúrás] [58] [Az 58. és az 59. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból]

[60] „Ez, valláshoz ragad, más, a természethez
„Ez illyen szózathoz, más, más nevezethez.
„Zürzavarba jönnek a bünök, érdemek
„El téved a Világ 's nem ismeri nemek.
„Ez a tselekedet, e tájon áldozat,
„De más vidékeken gonosság 's kárhozat.
„Ellenkezésekre oszlik az igasság
„Sok helyen érdemmé válik a gonosság.
„Az URAT tisztelik, de ezer módokkal,
„Egymás ellen szegzet sok áldozatokkal.
„Ki igy, ki ugy kiált hozzá inségébül:
„Ki vérrel, ki böjtel, áldozik szivébül.
„Égetés, gyilkosság, törvénnyé változik,
„Es az ember véllek Urának áldozik.[*]
Nézzed a vitézek hogy vesztik magokat
És mint sijjettetik önként halálokat
Egymás gyilkolása a győzedelemmel
Törvénnyé változik az engedelemmel.
[61] Törvény mellet ölik az emberek egymást
Ugy töltik vérekkel e[62] nagy köz, dög rovást
Sok szép igasságot meg téveszt a szokás,[63]
Jó törvényt is el ront a hibás oktatás.
Az egy igaz Isten lakozik Rómával,
És külömbségre jön benne Genevával?
Ennél feleséget, a törvény nem szenyved
A többi Világnak házasságot enged.
Szokás, és természet teszik é a törvényt

[*] Ahol it,[59] a versek, széleken pontozva vannak, Poppéban nem tanáltatnak. De elméje ugy mutat, mellyet e képpen világositok hogy könnyeb[60] értelembe jöhessenek.[61]

[59] it [Beszúrás] [60] ⟨világosab⟩ könnyeb [Javítás a törlés alatt] [61] [A 60. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból] [62] ⟨a⟩ e [Javítás a törlés felett] [63] sokás [Tollhiba]

Vagy az Isten maga ólt hitben, jó reményt
„A kik hogy tanulták és értik, visgállyák
Nézzék[64] Isteneket, vagy nemán tsudállyák
Ugy láttzik hogy a mi bün, az utállatos
E' széles Világon, egyre kárhozatos
„A mi tsak tévelygés legyen büntetetlen..
„A vakot, hogy nem lát, verni, lehetetlen
Az URNAK törvénye Lelkünkre van szabva
Indullyunk el köztök szokással haladva.
Kövessük e leg job, és igazab birót
Ne vegyünk törvényül minden szegény irót.
A böltsé let Lélek igen szépen oktat
És [65] a valóságos büntül meg irtóztat.
[62] „A mely tetten Lelked meg nyugszik, és örül
„Kárhozatba, hid el, a miat nem merül.
„Érzi a természet, mi van Isten ellen
„A bünt nem ismérni, böltsnek, lehetetlen
A kit e nem vezet, tsak nevelésbül él
Szokáson tartódzik, hol igy, majd amugy[66] vél.
Kárhozattyában is hiszen idvességet..
Pepetselésekben formál reménységet.
Nem nevezem mi bün, mi jó tselekedet
Lát a szem ha a nap rajta ki terjedet.[67]
Minden embernek kel jót, és gonoszt tenni
Életnek e nélkül lehetetlen lenni
De külön némelynek az a dühössége
Hogy ne lássák mibül jön a veszetsége.
Az egész Világot minden kárhoztattya
Melyben külön magát, mind meg igazgattya.[68]

[64] Nézzek [Ékezethiba] [65] És ⟨attul⟩ a [66] ⟨amugy⟩ amugy [Áthúzva, majd felette újra kiírva] [67] ki terjedet. ⟨Sok halandó, ... ez életben tévelygés és vétek nélkül egy átallyában nem lehet⟩ [Törölt alfejezetcím, egy kihúzott szó olvashatatlan] [68] meg ⟨igazittya⟩ meg igazgattya [Javítás a törlés felett]

Ki legyen hát bolond, ha mind okos benne
És ha ki ki igaz, köz gonosz, hogy lenne?
Melyik oknál fogva sziggyuk e Világot,
Ki nyomta el benne a köz igasságot?
[63] Kárhozatra itélt ember, sok jót tet már
'S Ditsért férfitul is gyakran eredet kár,
Az együgyü néha hasznosb az okosnál
És nyugodalmára job módokat tanál.
Minnyájan követtyük kivánságainkat
Szivünkhöz módolván igasságainkat.
Az *élet szeretet* vezeti szivünket:
E' rugja tollával egész életünket.
Az örök böltsesség minden jól el osztot
Mikor a köz jónak eszközöket adot.
A böltsek, tudósok oktatnak, és irnak
Tévelygéseinken, a szivekben sirnak.
„Meg aszallya magát hogy világosittson
„'S E' sok tévelygés közt, mást jóra tanittson.
„Üzöbe is veszik; bolondnak kiáltyák
„Elösször, 's végtére majd szentnek állittyák
A vitéz vérével örizi hazáját
A község haszonra neveli marháját.
Ennek papolásban Zajog indulattya
Amaz tsak a törvényt üzi 's forgathattya
Egyik varr, más farag: keresik élelmek
Fen tartyák, táplalják it[69] emberi nemek
Ki ki szomszédjának szükségével épül
Ki fel emelkedik, ki a földre le dül
[64][70] Igy, a külömbözö indulat használhat
A köz jó, haszonra jó módot tanálhat

[69] ⟨szép⟩ → ⟨nagy⟩ it [A végleges változat beszúrva az első törlés elé, a *„nagy"* szó tintafolttal elmázolva a kihúzott *„szép"* felett] [70] ⟨. . .⟩ [A kihúzott szám olvashatatlan]

Ditséret fizet meg sok hiv fárattságot
Ne bántsuk a böltsben e' hasznos hivságot
„Holtig tanit mindég, tsak azért hogy mongyák
„És halála után a sirját meg álgyák
Minden igaz tzélra fut a természetben
Szükség vólt, mindenre, mi van, az életben
Ezer felé terjed el a hajlandóság
Soha sintsen benne látod! állandóság.
De még is köz jóra megyen ki tettével
Hijában tévelyeg annyit az eszével.
A király szolgáját, szekibül szolgálja
Ö parantsol: ama, vezet, és hálálja
„Urának vezeti titkon akarattyát
„'S Ezt vallya hogy ö tsak követi szózattyát
„Ki tudgya ki szolgál, kit szolgálnak jobban..
„Néha az urak is szolgák hatalmokban.
Minden állat másban keresi védelmét
Az erös, gyengében leli segedelmét.
Apró részetskéi e nagy természetnek
Készitik vagyonát el, a köz életnek
[65] „Különös javadrul bár hogy álmodozol
„Akarod avagy nem, köz jóra dolgozol.
„Nem lehet magadat használni más nélkül
„Egy ember magában el vész: fenekre ül.[71]
„Magad ért fáradva másoknak keresel
„A köz jó, köz szükség mindent igy mérsékel.[72]
Apró tagotskái[73] e roppant Világnak
Tsinállyák eszközit e nagy gazdaságnak
A kitsiny részetskék külön, erötlenek,

[71] ül. ⟨Magadnak dolgozva, másokra keresel⟩ Magad ért fáradva másoknak keresel [A törölt sor javítása a kéziratban két sorral lejjebb] [72] ⟨Közre ment a dolgunk minden élelemmel⟩ A köz jó, köz szükség mindent igy mérsékel [A törölt sor javítása a kéziratban két sorral lejjebb] [73] ⟨reszetskei⟩ tagotskái [Javítás a törlés felett]

De öszve tétetve meg győzhetetlenek.
E' szép Rendet látván, az Urnak hálálunk
Mindent, 's utunk végén reménységgel halúnk.
Lépésinkben a nagy társaság vezérel
Betses eszközeit, tudni, érezni kel.[74]
Apró izekbül áll e Világ ereje
Melynek egy Isten let[75] örökös kut feje.
„Az életnek módja, it tsak következés
„Nem tesz külömbséget, hát más, tsak nevezés.
„Kezednek[76] ujjai, apró gyengeségek
„'S Belöllök jönnek ki várak, erösségek
„A bértz por szemekbül vagyon alkottatva
„És terhén örökre hejébe állatva.
[66] „Apró mivek szerzik kintseit házadnak
„Kitsiny falatokkal atz eröt magadnak

A magával való meg elégedés

Kinek kinek elég a maga szeretet..
A természet, belénk meg elégedést tet.
Oly tulajdonságot, magában ki ki lél
Mellyet szomszédjával soha meg nem tserél.
A vitéz is kevély ha a vért onthattya,
És ember társának testét szaggathattya.
Sok lakos, kenyerét tsak nem majd kódulván
Nagyra tartya magát; a porba le hulván.
A tudatlan örvend, hogy ö sokat tudhat,
És a böltsekkel is szóbul szembe álhat.
„A kinek esze nints magát böltsnek véli
„'S A nagy embereket szabadon itélli.

[74] tud⟨om, szeretnünk⟩ kel. tudni, érezni kel [Javítás a törlés felett] [75] ⟨let⟩ let
[76] ⟨Karodnak⟩ Kezednek [Javítás a törlés felett]

„Ostobaságának Trónusára fel ül
Ugy hivén, ö lehet biró, tsak egyedül
A rest Filozofus hever, vakoskodik,[77]
'S E' Világ állásán bámul, okoskodik.
Fél Lélek fél állat[78] a tudatlan ember
Ugy mond, és székiben álmai közt hever.
[67] A *kimikus* süt föz, tüzes szeneivel,
'S Éhezik aranyos reménységeivel.
„Meg elégszik vélle hogy aranyat tsinál,
„Mindég kereskedve, semmire se tanál.
Az orvos testünkrül sokat[79] okoskodik,
És a természetben böltsen, vakoskodik.
„Világosságot gyujt vérünk folyásába
„Belé lát kivülrül az ember gyomrába
„Mint a pénz keresö, ki a földbe bé lát
„'S Nem gazdagithattya kintsekkel meg magát
„Világos szemekkel büszkén vakoskodik,
„És szerentséjérül kevéllyen álmodik.
A Poéta versel üzi ditsösségét
Halálig követvén ezen dühösségét.
E' mind meg elégszik szívében, magával
És tul lát szomszedján betseseb dolgával.
Hasznosnak tanállya magát a[80] Világban
Tudod, minden Ember; e' nyomoruságban!
Igy let, meg állása a hiv természetnek
Hogy legyen öröme jó, és rosz életnek
Minden sorsot biztat titkos valósága..
Kinek kinek lehet köztünk vigassága.[81]
[68] „A maga meg hitség hibánkat pótollya
„Kevés az oly ember, ki magát vádollya.

[77] ⟨okoskodik⟩ vakoskodik [Javítás a törlés felett] [78] állat ⟨az⟩ a [79] ⟨mindég⟩ sokat [Javítás a törlés felett] [80] ⟨e⟩ a [Javítás a törlés felett] [81] ⟨nyájassága⟩ vigassága [Javítás a törlés alatt]

A reménység tudod[82] job job időt igér
Mindég biztat, meg tsal, 's koporsónkig kisér.
Nem lesz már, *mond* mint most, majd annyi költségünk
Azomban mindég töb, meg töb a szükségünk.
A halál, e végsö, és borzasztó eset
Édes reményünkben kisseb ijjedés let.
Bóldog eletünket tul rajta, el hisszük
És Lelkünk örömét a sirbul ki visszük.
A reménység tudod, a semmibül, dolgot
Tsinál, és ugy viszi ezt a vak Világot.
Örökké biztattya testi javaival
'S Mint özön borittya el nyavajáival.
Szerentséd nem létét, álommal fizeti,
Magát, mint bóldogság mindég ugy tetteti.
Minden ember szokta szeretni életét,
És jónak ismeri benne természetét.
Az észnek hibáját, a göz, ki pótollya,
'S Önnön ditséretit fejében fel tollya.
Helyben hadgya magát ha más nem hiszi is
Hogy mint akárki az,[83] oly érdemes ö is.
[69] Ki ki bizik titkon a tehettségéhez
A természetihez, és derékségéhez.
„Vak az ember, mindjárt, ha magára tekint
„A maga szeretet a szemébe, port hint.
„Nints oly tsekély erkölts, a mely magát titkon
„Nagynak ne ismérje, bünei közt, vakon
„E' szerint magával rosz, jó, meg elégszik
„Jóra magyarázván ha rosszul tselekszik.
„Ezer féle módja van minden dolognak,
„Huzhatz ki értelmet belölle magadnak.
„A részedre valót sorjábul, ki veszed,
„A mi ellened szól, azt, mind fére teszed.

[82] ⟨mindég⟩ tudod [Javítás a törlés felett] [83] ⟨más,⟩ az [Javítás a törlés felett]

Minden ember ragad, édes reményéhez
Nyomoruságban is hozzá jut kedvéhez
A tömlötz házban is van kedv, mosolyodás
Vigad lántzai közt!.. bóldog tébolyodás!
Reménység hát látod, a mi ugy táplálhat
Hogy benne, örömöt, a rab is tanálhat.
A kóldust a királyt egy formán táplálja,
És a valóságot, füstbül, ki tsinállya.
Vallyuk meg hát hogy[84] az Istenség fö jóság,
'S Békételenségünk elötte bolondság.

VEGE

A második szakasznak

[84] hogy [Beszúrás]

[AZ EMBER]

[70] HARMADIK SZAKASZ

Az[1] *Ember, a közönséges*[2] *társaságra nézve*

Nints bennünk más tzéllya it, a nagy Istennek
Hanem hogy oly erőt adgyon az embernek
Mely egy tzélra mennyen kész akarattyában
'S A többiért legyen, dolgozván magában
Ezer felé oszlot törvénye, birtoka
De minden dolgának egy tsak, a fö oka.
Mulattságainknak gyermekes játéki
A jó egésségnek ezer ajándéki:
A fö[3] embereknek dagályos pompájok:
Kegyes papjainknak predikálló szájok,
Egy tzélra mennek ki, a többi dolgokkal
Minden esetekkel, és az állatokkal.
Mind egy Istent jelent: Életért dolgozik,
Magának keresvén, köz jóra adózik.
Széllyel oszlot részit lássuk a Világnak
Tapasszuk kötésit a nagy társaságnak
[71] Tekintsük a *Rendet,* mely tsak egy, magában
Még is annyi részre oszlik el dolgában?
Tüzet, vizet, Földet, Eget egymásba tet
A *Mindennel,* minden, ellenség, 's[4] barát let.
Igy, e Nagy Test, maga ellen hadakozik,

[1] Az ⟨Mi az⟩ Ember [2] ⟨az emberi⟩ a közönséges [Javítás a törlés felett] [3] ⟨nagy⟩ fö [Javítás a törlés felett] [4] 's [Beszúrás]

De még is mindenben egy tzélra dolgozik.
A levegö Eget fel rettenti a szél,
Közte a bus felleg Menydörgésre ki kél.
E' huz erejével, ö is vonattatik:
Magában és másban utnak indittatik.
„A szél, levegö Ég, még is Eget viszen
„Ha nem rijjad, Égbül, zivatar, nem leszen.
„Más a szél, más az Ég, még is egy valóság
„Illyen a természet, 's örök állandóság
Sok képpen dolgozik a Világ ereje
Milliom mivekre terjed el kut feje
De egyik mozdulás, más mozdulás ért van,
Amaz ebben lehel; e pedig él abban.
„Mindég uj életet szül köztünk a halál
„Ennek éltét veszti, és vélle mást táplál
„Mikor már öldököl, el fáradt véredbül
„Éltedet fogyasztva, ismét uj embert szül
[72] Rothat büdösségbül, bort, és buzát termeszt:
S, A ganéj, essövel eleven vért éleszt.
A tavasz melege, hidegben foganszík
'S A Nyárnak szépsége, Telében, el alszik[5]
A Nap, a tsillaggal meg osztya sugárát
'S Hóldban futtya éjjel az Égnek határát.
A plánták egymással öszve ölelkeznek
Mellyeket az essö, 's harmat védelmeznek.
Egy dolog másikba formállya életét
'S E' roppant Világgal egyé teszi testét.[6]
Mint a levegö Ég, a mellyet bé szivúnk
És a szelek közzé ismét vissza fuvunk,

[5] ⟨És a Nyár melege, a Télben el alszik⟩ 'S A Nyárnak szépsége, Telében, el alszik [A *„melege"* felett a kihúzott sorban: *„szep"*. A sor javítása a törlés felett] [6] (1) ⟨Egyé teszi a nagy Világgal, kis létét⟩ (2) ⟨Egyé teszi a sok Világgal, kis létét⟩ (3) 'S E' roppant Világgal egyé teszi testét. [Javítás a kihúzott sor alatt]

„Jövéssel menéssel táplál: meg nem esszük
„Ugy tartya fen Létünk, hogy adgyuk, és vesszük
Minden egyéb igy van a nagy természetben
A fel állot Renden, az örök életben.
Minden dolog másban tanállya mozgását
Ez, amabba tette Létét és tartását.
Az erösseb dolog kitsinyhez köttetik
Gyengétül hatalmas sokszor segittetik
[73] Az ember a barmot; az barom az embert
Szolgállya 's ügyében ez is, amaz is nyert.
Miben lehet e nagy gazdaságnak kára
Mennyire terjed ki? hol van a határa?

Tsupán magáért, vagy más ért, semmi és senki nem teremtetet; valami van, magában lévén, másnak segedelmére köteleztetik, hogy élete lehessen abban, a mit más ért tselekszik

Valyon tsak emberért van é hát, it minden
Vagy más állatot is tekintet az Isten?
Ó, ember! Mikor az erdeink zengenek
A szárnyas állatok bennek örvendenek
Éretted teszik é szép énekléseket,
Mellyel hangoztattyák a tsendes Egeket?
Az apró bárányok a meleg estvéken
Futosnak, szökdösnek az árok széleken
Önként vonattatnak belsö örömöktül,
Messze el távozván lompos örzöjöktül.
A nagy sas keselyü túl a fellegeken
A Nap alat tünve, lebeg az Egeken
[74] Kiált e Világra: hangzik[7] kettös szava
Ember nélkül érzi, mi öröme 's java

[7] ⟨harsog⟩ hangzik [Javítás a törlés felett]

Kedved ért kóvályog a nap Világában?
Vagy kedvéért van ot, 's örvendez magában?
Ösztönt, érzést kapot[8] a nagy természettül
A mely ö benne is, mint benned, kedvet szül.
Javaidbul élnek az Égi madarak:
Aklodban laknak jól a pusztitó vadak.
A kalyitkába bé rekesztet kis madár
Fogságában tseveg 's eledelt kéztül vár.
A papagáj mennyi gondal tápláltatik,
Mikor az emberi szóra tanittatik.
A kényes paripák szobában lakoznak
Hol, az élelmekre emberek adóznak.
Téli tartásokért lovász, lakos fárad;
Nyárban kaszájával a nap alat szárad.
Más veréjtékezve keresi kenyerét
És kis kutyájával osztya meg a bérét.
Igy az ember gondja, Ö bár mely nagy legyen
Felében örökké állatokra megyen.
Kémélli javait hogy tápláltathasson
Szolgállya szolgáit hogy parantsolhasson.
[75] Íllyen Rendet szabot it, a nagy Istenség
Hogy éltünkre nézve legyen egyenesség.
Ur, szolga, és állat egy kézre dolgoznak
Egymás ért költsönben futnak, fáradoznak.
Nem foglalhatod el a földet magad ért
Az állatoknak is kel rólla adni bért.
Tsalatkozik hát az, ki hiszi magában,
Hogy minden ö érte termet e Világban.
Tsak érted teremtve, nintsen minden dolog
Ha hiszed, fejedben tsak füst 's álom forog.
Életednek javát el nem felejtheted
De javad más java nélkül, nem teheted.

[8] ⟨kapot⟩ kapot

„A férgek tengere károdra tenyészik
„De még is fajában lásd! el nem enyészik[9]
„Büdös féreg balha, tetü, súndaságok,
„Az alvó ágyakban tenyésztetik magok.
„Meg aláztatásra itéllik[10] Létedet
„Testedben mardosván kevély életedet.
„Te érted van minden, és te a férgekért
„Éltedben is szopják[11] testedböl ki a vért.
De legyen királlya az ember, mindennek
Még is rabja marad a nagy természetnek.
[76] Nyughatatlan Lelke a más baját érzi
Szerentsés magában, 's szivét másban vérzi.
Mikor a király is nyugszik Trónusában,
Hever szobáinak hives árnyékában,
A halál el üti gyözedelmes hivét
Mely eset bánatra zárja kevély szivét.
„Kiért szenyvedsz többet? magad ért, vagy más ért?
„Sokszor, mi hasznodra ontasz magadbul vért?
„Néha, ugy tettzik, hogy nem is magad ért élsz
„Rabul vagy köttetve máshoz, bár hogy itélsz.
Igy érzekenysége a mely fel emelte
Az embert, magának rabjává is tette.
Másokat szolgálva kel lenni magáért
Ha közre dolgozik, ugy kap illendö bért.
Testedet e Világ tsak egy tseppé tette,
Nem atta ugy kedvét a mint szenyvettette.
Az állat nálladnál többet nem szenyvedhet,
És terheseb sorsot éltével nem lelhet.
Legyen, ha az ember annyit gyönyörködik,
De hogy gyönyörködjön, magával küszködik.
Ha kedves tárgyaít veszti reméntelen

[9] enyészik ⟨Nem gondol⟩ [Két kihúzott szó a sor alatt] [10] itéllik ⟨testedet⟩ Létedet
[11] szopjak [Ékezethiba]

Gyötrelme tsak nem majd el viselhetetlen
[77] A mi gyönyörköttet keservedre szolgál
Más módot az ember, kedvére, nem tanál!
A kit üldösz, sokszor, keserged szivedben,
És magad ellen jársz, kedvetlen mivedben.
A király a népet el pártolásáért
Fegyverrel bünteti, 's széllyel, onttya a vért,
De szívében titkon földhöz verettetik
És a mikor büntet, akkor büntettetik.
Az atya sok izben vesszözi gyermekét
'S Magának neveli általa keservét
Nints ily állapattyok töb, más állatoknak
Osztályba jutot ez, tsak az okosoknak.
A rabló farkasok bértzek közt bujdosván
Nem örülnek a szép madár szókat halván,
De nem is sebheti meg a szánakozás
Nem könyvez; nints nálla zokogó adózás:
Mint az ember, a ki sirva gyönyörködik,
'S Mindég fogy kedvében, a mint öröködik.
Akkor vét élete füstöt e Világban
Mikor használhatná magát okosságban.
Nem jöhet bu, bánat a préda sasokra
Mikor a fellegbül tünnek a Ludakra.
[78] A halál félelme fejekben nem forog
Lelke, kárhozattyán soha sem háborog.
Törvény, parantsolat, biró, király, nintsen
Hogy szabad életét tarthassák bilintsen.
Igaz, hogy az Ember sokszor örvendezhet,
De az állat annyit, mint ö nem szenyvedhet.
Buval kel fizetni gyönyörüségeit
Gyakran meg fojtani érzékenységeit.
Mikor a jó borbul, kedvében ihatik
Ének szó Musika hangon úgordhatik
Öröme királyi: de el lankad végre

'S Gyakran ez által jut nagy keserüségre.
Meg részegszik eléb vérének tüzétül,
Az után tsömört kap gyönyörüségétül.
A természet halgat: már, meg elégedet
De még a kivánság le nem tsendesedet.
Torkig van mindennel, még is kényszeriti
Ökrendezésére meg vissza tériti.
Illyen bóldogságrul, barmaink nem tudnak
'S A kik jónak[12] mondgyák részünkre, hazudnak
Nem érzik éltekben mesterségeinket
De nem is szenyvedik kevély gyötrelminket
[79] Igy hát, minden élet egyforma sorsában
És igassággal van, el osztva javában.
A töb gyönyörüség, töb szenyvedéssel jár,
A kinek kitsiny jut, nagy szenyvedést nem vár.

Minden állatnak meg van
a maga fen tartására való tehettsége sorsához képpest;
ugy, mint az embernek, magára nézve.

Minden érzö testnek az a tehettsége,
Hogy magában legyen elsö segittsége.
Nintsen böltsessége, tudod az állatnak,
De okosság, ösztön benne tanáltatnak.
Értelem, vigyázás vezeti uttyában:
Javára vesztére rá gondol magában.
Életét meg örzi; élelmét keresi
Hason tsusz 's prédáját olálkodva lesi.
Az okosság mindég rabja az érzésnek:
Az üzö ösztönnek 's kenyér keresésnek.
Uralkodik ugyan, de szükség kiáltya:

[12] jónak ⟨veszik⟩ mondgyák

Rugó tolnak belé az érzést állattya.
Az állatokban is igen tsak igy teszen
Az ösztön, értelem, 's nállok törvény leszen.
[80] Legyen, az embernek nagyub böltsessége
De ezerszer töb is vélle az insége.
'S A mennyivel böltseb minden állatoknál
Annyival kinosab, sorsa is azoknál.
Töb jóval töb rosszat tanál életében,
Az állat kis rosszat, 's jót érez Létében:
Mind egyben, mind másban, a sors egyre megyen
Valaki, bár ember, akar, állat legyen.
A nagy ész nagy[13] veszélyt és[14] hasznot is teszen
Az emberi elme, kár, nyereség, leszen.
Mit kel az embernek ollyat meg tanulni
Hogy ugy ne lehessen[15] javait fel dulni?
Igasságot szerez; törvénnyel, törvényt ront
Kötést teszen erül, mellyet,[16] tulnan el bont
Okoskodásunkban, vagyon oly veszettség
Mely az igasságra rá ront, mint dühösség
Rá támad gyakorta önnön életünkre,
És bolondságot füz el tévet eszünkre.
Hát, a nagy okosság Emberi Nemzetünk
Fen tartya, de kárba veszti az életünk[17]
[81] Soha[18] a fene vad egymást ugy nem marja
Mint a Világ magát eszével zavarja.
A Tigris mint állat téphet mást mérgével[19]
Az Ember is vért ont magán fegyverével.
A külömbség ez, hogy az állat kis kárt tesz
De a fegyver között egész ország el vesz.

[13] nagy [Beszúrás] [14] ⟨is⟩ és [Javítás a törlés felett] [15] ⟨kellessen⟩ lehessen [Javítás a törlés felett] [16] ⟨mellyet⟩ mellyet, [17] ⟨Meg örzi 's fen tartya kár nélkül életünk?⟩ Fen tartya, de kárba veszti az életünk [Javítás a kihúzott sor alatt] [18] Soha Soha [Szóismétlés az új lapon] [19] mérgével [Ékezethiba]

Egyenlö hát a sors minden teremtésben,
Tsak hogy kisseb nagyob, let a rendelésben.
Nyeresége, veszte, állatnak, Embernek,
A testi életben tsak egy formán mennek.
Kitsiny, nagy mértékben, értelem vezérel..
Az állat egymásnak, a szaván, meg felel.
Ki tanitotta meg a vad állatokat,
Hogy veszedelmektül el huzzák magokat?
Okoskodásunkat, a vad lud meg tsallya
Hogy rá szedet, maga az ember meg vallya.[*]
[82] Barlangokra bujnak a nagy oroszlánok
'S A kietlenségben védelmezik magok.
Életek táplálván kezünket kerülik
A kösziklák közöt, magok ujra szülik.
Melyikünk oktattya a gyenge méheket
Hogy osztán meg öllyék tunya heréjeket?
Hogy szövi a pók is oly gyengén hálóját
Melyben rá lesheti 's meg kapja prédáját
Emberek vezetik a darvak seregét
Hogy bátran járhassák e Világnak Egét?
Hová rejtezik el a szártsa télére,
Meg hal, 's hogy támad fel a nap melegére?
A vadak meg tsallyák vadász kutyáinkat
Meg sejtik, mellözik töltöt puskáinkat.

[*] A vad lud, mikor libáit fogdosnák el a szigeteken, tiz, husz lépésre vergödik az ember elöt, mintha szárnya, törve vólna. Eléb eléb repül, ugy tsallya a vadászt maga után, mig apró libái a vizre, és[20] nádas rétre bészaladhatnak.[21]

[20] és [Beszúrás] [21] [A 81. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból]

A társaságbéli élet, az érzékenységnek[22] *ösztöneibül, és elkerülhetetlen szükségébül származik*

Az érzés mindennél szomoru magában:
Nem édes egyedül, hanem a tárgyában:
Ha más nem éleszti, majd ollyan, mint semmi
Tárgy nélkül nem lehet szerelmessé lenni.
[83] Egy testnek más testben él a bóldogsága.
Meg öli ha más nints, a magánossága.[23]
Az állat állatban keresi fel párját
Az Ember emberben leli meg barátját.
E' földön az élet, formálva, ugy vagyon
Hogy jó, magánoson egyre se maradgyon.
Osztani kel köztünk a köz bóldogságot:
A gyönyörüséget, és köz igasságot
Ember társak nélkül, ki örül magában
A kösziklás hegynek setét barlangjában?
Az élet egyedül, tudod, élö halál
Melyben semmi érzés örömöt nem talál.
Más éleszti nállad szivednek örömét
Szomszédban találja fel, az Ember kedvét
A mások kárával keveset nyerhetünk
Ha jót nem tselekszünk, nem örvendeztetünk.
Ha az életedet senki sem szereti
Gyönyörüségedet semmi se[24] teheti.
Tsak jó tselekedet szülhet szeretetet
A gonoszt utállyák 's élete bánat let.
Gyönyörüség köt hát egymáshoz bennünket
Társasággá tévén, egész életünket
[84] Az állatoknak is tsak ez a Világok:

[22] ⟨a testnek⟩ az érzékenységnek [Javítás a törlés felett] [23] Meg öli ha más⟨sal⟩ nints magánossága. Meg öli ha más nints, a magánossága [Az „a" beszúrva] [24] ⟨senki⟩ se⟨m⟩ teheti semmi se teheti [Az első javítás a törlés felett]

Ök is egymás által tarthattyák fen magok.
Valami a széles levegö Egekben
Repdes, és uszkálhat a mélj Tengerekben
Együt az emberi tanult seregekkel
Mind ölelik egymást, kedvek, 's szerelmekkel.
Egymásban élnek, hogy együt lehessenek
Egymás életében örvendezhessenek.
Ez a nagy társaság széles Világában:
Ez által tartya fen nagy testét[25] magában.
Minden kötései ösztönbül állanak
A kik másba teszik, semmit se mondanak.
Tsak magát magában ki kedveltetheti?
Ki örvend, ha mássát sehol sem lelheti?
A madár az erdön mind addíg énekel
Míg magának társat, és örömöt nem lel.
Egymáshoz hajlanak férfiak asszonyok
Kik a természetben egynek lelik magok:
Mindenik mássában örvend, magán kivül
Kinek kinek tüze, tsak magában, meg hül.
Uj életet formál az édes szerelem
Mely a halál ellen örökös védelem
[85] Nem hal meg a ki szül: érez életében
Igy let halhatatlan, az ember, vérében.
Az uj hiv magzatok egybe ölelkeznek
'S Mint mások elöttök uj emberek lesznek.
Az ember sirjába, mindég rakással dül
De el marat vére, helyébe másat szül,
Ez hát az a kötés mely Nemünk fen tartya
Örökké pusztittya 's meg helyre állattya.

[25] te stét [Íráshiba]

Az atyai, és fiui kötelességet, nem tsupa ösztön,
hanem okosság, emlékezet,
költsön segedelem terjesztik ki az életnek végéig:
mely dolog az állatokban fel nem tanáltatik

Az ész, és értelem, okoskodásával
Az atyában kötést, tész származásával.
Emlékezete van: Gyermekét isméri
Kinek segedelmét vénségében kéri.
A Sokaság közöt nem téved el tölle
Vagy láttya mellette, vagy halhat felölle.
Kettös segedelem: természet, okosság
Kötik öszve éltek, mint kettös bóldogság.
[86]Vérrel keresettel egymásban lakoznak
Egymásnak örökre, mindennel tartoznak.
A szükség tudod, hogy segedelmet kiván
A vénség tanátsol, 's uralkodik fián.
A gyermek használlya attyának védelmét
És keresetiben leli fel élelmét.
Költsönben vigasztal, 's a hideg vénséget
Éleszti, 's helyette nyujt gyönyörüséget:
Ó, mitsoda vénség nem örül fajának[26]
Gyermekiben látván életét magának?
A tsetsemö gyermek karokon tartatik,
Kitül végezetre annya tápláltatik:
Egyiket másikat, háládatossága
Kényszeríti, 's egyé teszi okossága.
Költsön szolgálattyát keresi a szükség
Igy lesz, okossággal örökös éggyesség.
Barmokban böltsesség nem tanáltathatik
'S Ez a rend közöttök fen nem tartathatik.
Szárnyakra repiti fiait fészkébül

[26] ⟨magvának⟩ fajának [Javítás a törlés felett]

El megyen párjával, és más fészekre ül.
Nem kérdi hová let: nem tudgya hol létét
Nem kivánnya töllök hogy tartsák életét.
[87] Külön tulajdona ez a társaságnak
Az emberi szivnek és az okosságnak.
Fiait az állat tölle[27] el széleszti
Ösztönit irántok végre el téveszti.
Minden állat osztán ha meg erössödöt
Apai gond nélkül magától élödöt.
Nints a vad állat közt kereset örökség
Nem hágy szántó földet magának e község.
Öröksége körme, foga, szárnya, lába,
Ha meg erössödöt, éljen már magába.
De it a kereset az embert attyához
Köti haláláig, hogy jusson javához

Az emberi természetnek együgyü,
és ártatlan állapottya,[28] *végezetre romlása*

Ne hidgyük, az ember, hogy ugy dühösködöt
Kezdetiben, mint most, 's annyira öldöklöt.
Akkor az életet természet oktatta
A mesterséges bünt még ki nem mutatta.
A tsendes kereset, baráttsági hivség
Vólt nállok mindenben leg föb kötelesség
[88] E kettös vágyódás a természettel let
Nállok nélkül ország soha sem Lehetet.
Az életet sokkal jobban vezérlették
Mig a természetet tisztábban követték:
Nem részegitet meg, mint most a méltóság:
Nem fúlt a törvénybe belé az igasság.

[27] ⟨osztán⟩ tölle [Javítás a törlés felett] [28] állapottya, ⟨eredetiben.⟩ végezetre

Tronus ért nem dultak széllyel a fegyverek
Nyugottak honnyokban a szeléd emberek.
Nem zugtak a hegyek arany bányájokkal
Mellyeket a Világ ás, vés, szerszámokkal.
Nem adot jutalmat a véres gyilkosság
Nem tudatot, mint most, ollyan sok gonosság.
Lántzra öszve füzöt rabok nem szenyvettek
És mint jobbágy szolgák meg nem verettettek.[*]
[89] Erdöség, mezöség vólt az UR temploma
A jövendölésnek nem vólt annyi álma.
Osztán, a[30] kezekkel fel emelt kárpitok
Emberek vérével fertéztették magok.
Élni is az ember, akkor jobban tudot
A maga vérével soha sem áldozot.[**]
A természet józan törvénnyét követték
Testek bé takarták, éltek védelmezték.
Nem vóltak siketek a sziv nyögésére:
Bolondságért nem folyt egész Nemzet vére.
A hatalom tudjuk sok embert meg szédít,
A felsö méltóság fegyver zörgést[32] indit.
Tüzbe hozta sokszor a föld kerekségét,

[*] Póp Sandor, ezen beszédével, it, az arany idökrül okoskodik: Nem kel éppen a természet állapottyára gondolni, mert az Ember, minden nevelés, vallás, törvény nélkül, tsupa természetben vétetvén, valóságos oktalan állat. Az emberi Nemzet életének együgyü, és ártatlan idejét érti Póp. De az a ki hirelt arany idö tsak álomra tartozik.[29]

[**] Nem éppen a mostani idökre tzéloz Póp. Sok helyeken áldoztak a pogányok emberekkel. A mi életünkben értheti a Vallás ért let vér ontást. Tüzbe hozta a föld kerekségét sat. A Rómaiak Nagy Sándor, 's más ollyak értessenek rajta.[31]

[29] [A 88. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból] [30] ⟨Most, a Szent⟩ Osztán, a [Javítás a törlés felett] [31] [A 89. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból] [32] ⟨zenebonát⟩ fegyver zörgést [Javítás a törlés felett]

Öldöklöt, 's gunyolta az Istennek Egét.
Igy a halandóság osztán el tévedet
'S veszedelmeket szült hogy nagyra terjedet.
[90] Örökös farkassa már[33] az állatoknak
Ostor let magának: Hohér a barmoknak
Mellyeket jármában, mig huzhattyák, kinoz
Az után meg hizlal 's hasának fel áldoz.
A ki betegségét, bujaságbul fözi
Szivének,[34] és kedvét halállal öntözi.
Hogy mikor már mindent meg győz, elmessége
Magának lehessen duló ellensége.
Lássuk! millyen uton kapot mesterségre
Az emberi nemzet, múnkái közt, végre.
Hogy emelkettek fel földrül a városok?
Hogy vettek fel embert vállokra a habok?
Enged a tengeri háboru eszének
És a veszedelem, meg hódol kedvének.

Okoskodó természet vezette az együgyü
és tudatlan Embert mesterségeihez,
mely idöben az állatoktul is oktattatot

Az ember is[35] kitsinyt gondolt, sokat érzet
A fene vadakkal hartzolt, 's mindég vérzet.
Az embert magában tsak állattá tette
A természet: osztán sorábul ki vette[36]
[91] A midön fiait hozzá szóllitotta,[37]
Oktatván, uttyoknak, ekként inditotta.

[33] ⟨let⟩ már [Javítás a törlés felett] [34] ⟨Magának,⟩ Szivének, [Javítás a törlés felett] [35] Az ⟨természet⟩ ember is [Javítás a törlés felett] [36] (1) ⟨Osztán mestersége mind feliben te⟩ (2) ⟨Osztán mestersége a sorbul ki vette⟩ (3) A természet: osztán sorábul ki vette [Javítás a törlés felett] [37] ⟨Az embert a midön utnak inditotta⟩ ⟨S⟩ A midön fiait hozzá szóllitotta, [Javítás a kihúzott sor alatt]

„Eregy hát tanulni a töb állatokkal:
„Keresd mesterséged a tudományokkal.
„Nezzed a repesö szarvas bogarakat
„Mely szép mesterséggel szövik sátorokat.
„A sólyom kö sziklák közzé rakja fészkét
„A szarka kunyhót rak: ot tanállya hejét.
„Tekintsd a méheknek uralkodásokat
„Törvénnyel tartyák fen köz társaságokat.
„Minnyájan egy kézre dolgoznak, szüntelen:
„Nem él országokban tsak egy is rendetlen.
„Tanuly hát bölts Ember, töllök uralkodni,
„És töb társaiddal aként társalkodni.
„Mesterséget, rendet tudnak az állatok
„Mellyekkel fen tartyák, és meg örzik magok.
„Egyik barlangokra alá ereszkedik:
„Másik a bértzek közt, fákon nevelkedik.
„A gözü tárházat készit el[38] felére:
„Nyárban gondolkozván téli élelmére.
„Visgállyad hordását a serény hangyáknak
„Hogy teszik fel halmát apró föld váraknak.
[92] „Tanuly király alat élni a Méhektül
„Mellyeknek[39] urok van a természetektül.
„Soha sem esik it párt ütés, fö ellen,
„Henyélni egynek is, tellyes lehetetlen.
„Az anya felettek nem kegyetlenkedik,
„'S Országa is érte meg nem verekedik.
„Nints a tagok közöt soha meg hasonlás
„Semmi tanátskozás; egy, sem más javallás
„Köz jóra megy törvény, és tudomány nélkül
„Az Ember nagy ésszel dolgaiban el ül.
„Külön mindeniknek meg készül szobája,
„Mellyet eledellel meg hord gyenge szája.

[38] készit el ⟨télére⟩ felére: [39] „Mellyeknek ⟨kira⟩ urok

„Egyik sem szökik meg kivánt munkájától
„Nem szükség szomszédnak lopni szomszédjától.
„Eregy bölts teremtés! rakj te is hegyeket
„Bástyákkal, tornyokkal töltsd el az Egeket!
„Kiálts az orditó szélvész habjainak
„Engedjenek hajód nagy árbotz fáinak:
„Sokaságod felet emely királyságot,
„Lántzold Trónusához a köz igasságot.
„Rettentö agyuid a bus fellegekkel
„Dörögjenek! tsatáz a magas Egekkel
[93] „A mezönek szinét ekéddel hasgassad,
„Hegyednek méj gyomrát kintséért szaggassad.
„Eregy; és tanullyad, titkaid ismérni
„'S E' Világ Istenét segittségre kérni.

A természet hát, igy végzette szavait
Mikor mesterségre hivta meg fiait
Ezen tul az ember, öszve veszi magát
Reménység, félelem szüli társaságát.
Egy felöl kár vallás, más részrül nyereség
Készteti a jóra 's üzi[40] a vereség.
Józan okosságbul, állot it a törvény
Természet parantsolt: nem vólt járma kemény.
Hajlekot epitnek száraz ágaikkal
Egy tsomóban élnek gyüjtöt javaikkal.
Tsendesen keresnek; nyugosznak békével.
Ki ki szivébül szól, titkon Istenével
Nem tudgyák még sehol, mi az uralkodás
Kemény parantsolat, 's véres hadakozás.
Végre osztán a Nép tsak urat választot
Törvénnyel kezébe nagy hatalmat adot.
De még is meg marat bennek a szelédség

[40] ⟨üzi⟩ üzi

Nem tudatot[41] nállok az Istentelenség.
[94] A király attya vólt szolgáló népének:
Ezek eszközei vóltak védelmének:
Királyság szolgaság igy szült bóldogságot[42]
Igy tsinált maga közt, jót, 's köz igasságot.

Atyai uralkodás

Atyák vezérlették a Népet kezdetben
Ök voltak királyok, papok, eredetben
A ki nemzet, fiát, élni tanitotta
És tapasztalással sok jóra oktatta.
Mutatta hol, mere, keresse élelmét
Mibe helyheztesse hasznát, segedelmét
Hogy fogdoshassák el a Tenger halait[43]
Hogy löjjék a földnek tünö madarait.
Királyság szolgaság vóltak tsendességgel
Keresvén élelmek békés szelédséggel
De osztán a község jármát meg érzette
Mikor a hatalom fegyverrel vezette.
Istenétül kéri vallását törvénnyét
Oltárok szarvára ülteti reménnyét.
El kezd tévelyegni a köz jó igasság[44]
Ostorral parantsol a nagy hatalmasság[45]
[95] Meg indul Babillon tsudával épülni,
És a hartzal osztán magára le dülni.
Ügyében a Világ elméje meg téved

[41] Nem ⟨támat fel⟩ Nem tudatot [Javítás a törlés alatt] [42] bóldogsagot [Ékezethiba] [43] (1) ⟨Hogy kapdossák ki a tengernek halait⟩ (2) ⟨Hogy kapdoshassák ki a tengernek halait⟩ (3) Hogy fogdoshassák el a tenger halait [A törölt sor javítása + jellel függőlegesen a lap szélén, a második szóban ékezethibával így: *„fogdoshassak"*] [44] igassag [Ékezethiba] [45] ⟨az erös uraság⟩ a nagy hatalmasság [Javítás a törölt sor felett]

És a bóldogságbul a veszély, fel éled.
Kegyetlenné teszik e Világnak attyát:
Ki ki háborura neveli magzattyát.
El busult ortzával rajzolták az Urat
És kegyetlenséggé tették a hatalmat.
A józan természet el rejtvén törvénnyét
Törvényül allatta a gonosság fénnyét
A pompás bünöket vették érdemeknek..
Gyözedelem kellet a nagy embereknek!
A felebaráti szeretet, el marat
'S Az ember hogy egymást rontsa, abban fárat.
Ki rendelhetet hát ollyan embereket
Kik felül mullyanak minden törvényeket?
Hogy a Nép kötésit magok fel bonthassák,
És a mit egy ország tsinál, el ronthassák?
Honnan jöt egy kézre a szabad hatalom,
Melybül mint tenger, ugy áradt a fájdalom?
A vezér, ha gyözöt végre Istenség let
A nagy vitézekkel a bolondság, igy tet!
A szörnyü sokaság Fejedelmet tsinált
Ki magának osztán törvényeket formált
[96] Isteni, királyi személy let a vezér
Azt mondták, kezével, hogy az UR, maga vér.[46]
A kegyetlenség is uralkodásában
Mennyei akarat lesz gonosságában.
Szentségénél fogva tsallyák az Egeket,
Vakságra rabságra vetik a Népeket.
Egy kegyetlen ezer veszedelmet formált
Székébül küldvén ki másokra a halált
A vakság sokaság tsendes buzgósággal
Imátta hatalmát[47] alázatossággal.

[46] ⟨Azt mondták hogy az UR, kezével⟩ Azt mondták, kezével, hogy az UR, maga vér. [Javítás a törölt sor alatt] [47] hatalmát ⟨mélyj⟩ alázatossággal

Istenének vette tudatlanságában
Abban élt, és semmi let önnön magában.
Ekként sok kegyetlen magát fel emelvén
Törvény let, az Egek ellen is ki kelvén.
A Népnek, tapaszbul, Istent tsináltatot
És az okossággal, barmot imáttatot.[*]
[97] Ö szabta törvénnyét tsinált Istenének
'S Emberrel áldozot fel emelt nevének.
A maga tettzését néma Istenébül
Hirdette ki, mely jöt eszetlen fejébül.
Orakulumokká lettek az Istenek.
Hozzájok a böltsek ajándékkal mennek.
Istenek is halgat, ha meg nem fizetik
És Mennyei gyomrát hussal nem étetik.
Egyenek igyanak, aludjanak ök is
Ennél fogva legyünk, mint Istenek, mink is.
Nem emelkedhettek fel az Istenekhez,
Tehát ök szállyanak le az emberekhez.
Igy, az emberi Nem tévedésre indul
Józan okossága benne meg bolondul.
Irigynek, tsalárdnak adgya ki Istenét
Menyköbe, haragba öltözteti nevét.
A bosszu állásra, magáért indittya
És ellenségire szemközt, ki taszittya.
Verekedj érettünk, mond, eszetlensége
Tsufolván Istenét, a kegyetlensége
Igy hát az élethez félelem, remény áll
Egyik Meny országot, másik poklot tsinál.

[*] Ugy ne ved olvasó, mintha Póp it a mai keresztyén, törvényes uralkodókra tzélozna. A pogányok idejérül beszel, hol bálványoztak. Buziriseket, Nerókat, Nimrodokat ért. Farahókra gondol sat. Mikor az Emberekbül Isteneket tettek.[48]

[48] [A 96. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból]

[98] Tömlötz, lántz hervasztya a bünös életet
Amot, kints hatalom[49] adnak feleletet.
A hit nem szent többé. Templomok épülnek,
Kárpittyai alá bálvány képek ülnek.
Ember vérrel mossák fertelmes kezeket,
Az áldozó papok 's vesztik a népeket.
Okoskodva mennek az igasság ellen..
Az URat ismérni, már it lehetetlen:
El rejtik magokat a sok szent titkokban
Hazugság lakozik nyelveken, szájokban
A Világ Istenét szegbe szugba dugták,
Titkait az ember fülébe, ugy sugták:
Bálvány üregekben lakot a végezés.
Onnan hirdetet ki az örök rendelés.
Haragra késztették ellenségek ellen
Segittségűl legyen értek törvéntelen.
Igy Istenek nállok végre oly eszköz let,
Kit papja a mivé akarta, azzá tet

A maga szeretet egyedül magáért nem lehet.
Magáért lévén,[50] *másokért is kéntelen lenni.*

A maga szeretet az embert fel veszi
A község sorábul a Tronusra teszi
[99] Királyok, 's az Égnek fél hatalmát birják
Az emberek sorsát székeikre irják[51]
Köztök a többinek ki ki parantsolna.
Hogy a töb korona, elötte hodolna.

[49] hatalom ⟨nevelik a⟩ adnak [50] lévén, ⟨lenni,⟩ másokért [51] székeik⟨bül osztyák⟩ székeikre irják [A *„-bül"* felett a *„-re"* kétszer javítva]

E' szerint küszködvén mindég egymás ellen[52]
Egynek mindenen tul menni lehetetlen.
Ez is az is örzi hatalmában magát.
Nem vehet szomszédtul, Trónusára igát.
Kintset, hatalmat kért a maga szeretet,
De maga töb nélkül, ere nem mehetet.
Másokkal együvé önti tehettségét
Magán segít, 's mástul kéri segittségét.
A király, várait másoknak épiti
Pénzét mint fizetést, kezébül el hinti.
Hartzba is kel menni néki védelem ért
Egész táborának kel fizetni a bért.
A különös haszon, közönségessé lész
Magának keresve másoknak hasznot tész
Senki sints magáért e nagy társaságban!
Nem lehet egyedül lenni a Világban!
Tselédid eszik meg a keresetedet
Szükségek terheli egész életedet
[100] A fukar is közli akarattya ellen
Másokkal kényerét, bár essen kéntelen.
Vagy akarod vagy nem, a köz társaságnak
Szolgálnod kel ugy, mint része e Világnak.
Igy az ember, magát szeretve dolgozik
Mások ért; és a köz haszonnak áldozik
Ekként megy dolgával az örökös Rendben
Király, koldus, vitéz, e tünö életben.

[52] ⟨Igy hát egymás ellen küszködvén⟩ E' szerint küszködvén mindég egymás ellen [Javítás a kihúzott sor alatt]

A bölts természet ki terjeszti Világát,
oktat, és törvényeket szab

Ki szabhatot törvényt it minden életnek
Ki olvasta könyvét a bölts természetnek
A tévelygés közöt a józan okosság
Hogy láttzot meg ugy, mint igasság, bóldogság?[53]
Ember, angyal vólt é, mint Egeknek szája
És a nagy Istennek fel szentelt postája.
Fel jöt a böltsesség, 's ragyogó tsillagát,
Vivén, fényességgel tölti el világát.
Tévelygéseibül Emberi Nemzetünk
Vissza kiáltozza, 's oktattya életünk.
A Világ Istenét Egében tsudállya
Törvénnyét Lelkében maga, fel tanállya
[101] E' szült igasságot, józan erköltsöket
E' termet a szivben betses gyümöltsöket
Semmit sem tanitot a természet ellen
Tul a teremtésen menni, lehetetlen!
A józan okosság e szerint oktatot
A bölts a mit nem lát, arul el halgatot.
Istene Világát törvénnyében veszi,
'S Magát Trónusának felibe, nem teszi.
Valami valóság, mind[54] természettel let...
Az Isten ez ellen más Rendeket, nem tet.
Mindent itél, fontol a józan okosság
Természet ez, még is örökös igasság.

[53] ⟨Hogy atta ki magát, mint örök igasság?⟩ Hogy láttzot meg ugy, mint igasság, bóldogság? [Javítás a kihúzott sor alatt] [54] ⟨a⟩ mind [Javítás a törlés felett]

Az igaz Istennek nagy esmeretére
Hitet ád, de nem tör egymás életére.[*]
[102] A teremtés által ki jelentet törvényt
Állittya, és nyujthat a szivnek is reményt
A részt az egészhez köti erejével
És bir ebben minden ember elméjével.
Egyik a másiknak keze nélkül, el vesz:
A községnek veszte jót, senkivel sem tesz:
Igy tanit az Isten, 's Lélek igassága,
És a természetnek józan okossága.
Apró gyengeségbül áll fel a hatalom
Szegény emberekbül lesz kints 's birodalom.
Ez[57] a sok gyengeség együt eröt teszen
Erötlenségében nagy hatalom leszen.
Kitsiny rang oktattya sokszor a nagy rangot
És szolga vezeti tul Urán, a dolgot.
Hát,[58] önnön magáért ki ki máshoz megyen
Hogy ez a sok féle ember, mind egy legyen.
E'ként tanit minket ez a nagy társaság
A józan okosság és a köz igasság:
Igy az ember magát, emberré ugy teszi
Ha keresetinek más is hasznát veszi.

[*] Minden képpen kerülném a magyarázatokat; restellem is; de it lehetetlen. Nem azt állittya, hogy tsupa józan okosság Menybül alá szállot hitet adhat; hanem hogy okosság az, mely vélled a vallást el fogadtattya. Értelem nélkül való állatoknak, ki papolna hitet? Ennyiben veszi hát hogy mindenféle tudománt, dogmát, értelem által fogadunk el; mert a kinek esze nints,[55] hiti sints.[56]

[55] mints→nints [Az „*m*" „*n*"-re átírva] [56] [A 101. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból] [57] ⟨Igy⟩ Ez [A javítás beszúrva a törlés elé] [58] ⟨Igy⟩ Hát [Javítás a törlés felett]

Had vetélkedjenek az el tévelyettek
Kik a könyvek közöt törvény tudók lettek
[103] Ellenkezésiket igazgattyák[59] mindég
A hol[60] az igazság tsak ugy van, mint vendég
Mutassák a Tronus felsö méltóságát
Hirdessék a Népnek tévedt igasságát.
Nagynak, és kitsinynek, ha[61] elég tétetik
Ot az Uralkodás, jónak itéltetik
Lássák még a dogmás elmék is mit tesznek
Kik[62] a szó, és hangért ellenségek lesznek.
Mind rosz, ha a köz jó, 's[63] bóldogság ellen van..
Nem tsinál háborut, az UR, Világában!
A versengés, tudod, ördögre tartozik.
A'ki békével él, Istennek áldozik!
Mutattya az Isten a mi nékünk szükség
Továb okoskodni, hid el! eszetlenség
Az ember egymástul segedelmet kiván
Meg vész, ki mássával mint ellenség, ugy bán
Az ember egymásnak kezébül szedi ki
Javát bóldogságát, legyen bár akár ki.
És valaki embert, üldözöt hasznáért
Magábul ontotta más oldalán a vért.
Fele az Embernek, életéért fárad
A másik felébül köz bóldogság árad
[104] Igy a teremtések egyre fel osztatván
A Világért vannak, benne meg[64] tartatván.

[59] igazga⟨ssák⟩ igazgattyák [Javítás a törlés felett] [60] ⟨Had most⟩ A hol [Javítás a törlés alatt] [61] ⟨hol⟩ ha [Javítás a törlés felett] [62] Kik ⟨szóért⟩ a szó [63] ⟨és⟩ 's [Javítás a törlés felett] [64] ⟨fen⟩ meg [Javítás a törlés felett]

A teremtés tzéllyát Istened formálta
Ki a természetnek rendit igy tsinálta.
Hogy a különös jó köz jóra maradjon
'S Az *élet szeretet*, mások ért fáradjon.[*]

VEGE
A harmadik Szakasznak

[*] Az anglus iró it azt érti, hogy nem[65] az egész van a részért, hanem a részetskék vannak a Világnak egész testéért. Következés, hogy néked kel, és sorsodnak a természet Rendi után menni, és nem annak magát kivánságodhoz, önnön folyása ellen alkalmaztatni. Végre, hogy az emberek is közre maradnak a társaságban hol, senki sem keresheti élelmét ugy, hogy másoknak vélle hasznot, szolgálatot ne tegyen. El felejtette még ezt Póp ki mondani; hogy a gondviselés, és természet rendi, egy embert se hattak a maga irigységére, hanem önnön élete fen tartása alat kényszeritik, hogy másokat nem táplálván magát se táplálhassa. Igy állot lábra a felebaráti kötelesség, melynek **[104]** törvénnyét, és szentségét az Isten és természet okoskodásunkra nem bizták, hogy vélle meg ne bolondullyunk. Elég Nemzet vólt, ki e Világot külön eledelévé kivánta tenni, de a helyet tsak ötet ették meg. Elég fukar kivánnya köztünk is mindenét tsak egyedül enni mások nélkül, de reá nem mehet; szüntelen belsö könyhullatások közt nézvén körülte, hogy vagyonait mások is élik melynek minden tépelödésével is akadályt nem vethet. Szerettem vólna e munkát végig magyarázni, mivel az idegen nyelveket nem értö tsupa magyar, és együgyüb olvasoknak számára még hamar jön; de nagyra terjedne, és reá idöm sints. Vannak oly versek, hogy értelmek egész könyvre is ki terjedhetne. Ha oly rövid értelemmel, szóval adnék mindent elö, mint az anglus iró, némely gondolkozáshoz nem szokot tsupa magyar olvasó, tellyességgel azt se tudhatná, mit olvas, nem értvén egyebet a szónál. De én falusi olvasoimat ismervén a verseket szüntelen világositom **[106]** százanként rakván közzéjek azokat: mellyek Popéban nintsenek. Ö sebessen röviden szökik egy tárgyrul másra, azt kivánván, hogy értsük a többit. Nem lehet. Poémájából a tettzik ki, hogy kevés[66] olvasásu embernek; és együgyünek irni, egy betüt sem akart. Valaki szélessen ki terjedet olvasásával, az emberi Nemzetnek viselt dolgait nem ismeri, soha, e munkának tökélletes meg értésére nem juthat, mivel öt hat vers néhol a leg messzebrül való régiségekben, két három száz esztendönek erköltseire, és eseteire is[67] mutatnak. Egy szóval, valaki nem historikus, nem mesés Poéta, sem Filozofus,[68] a felsöb rangu Világi irókat, valójában meg nem értheti, bár ugy láttasson is néki mintha tisztán értené.[69]

[65] nem ⟨a rész⟩ az egész [66] ⟨nem nagy⟩ kevés [Javítás a törlés felett] [67] is [Beszúrás] [68] Filozofus ⟨elméjében⟩ a felsöb [69] [A 104. lap alján egy vonal alatt, a szöveg a 105. és a 106. lapon folytatódik. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból]

[AZ EMBER]

[107] NEGYEDIK SZAKASZ

Az Ember, önnön bóldogságára nézve

Boldogság! O![1] tzélja egész eletünknek,
Foglalatossága testünknek Lelkünknek.
Mindenkor te feléd tsinállyuk az utunk —
A merül szavadat hallyuk, ara futunk.
Ó, mibe és hová, rendelt az Istenség?
Hol találjon reád a szeléd böltsesség?
Királyi koronán függesz é, mint gyémánt
A vagy az Istenség szolgák szivére hánt.
Tengeren, hegyek közt, kies térségeken
Vitézek sisakján, vagy papi székeken
Nyugszol? Miben lakol? hová rejteztél el?
Hogy tetted kötésed itt, az emberekkel?
Az ember sorsában el tévet okosok
Mint a természetben el merült tudósok
Szüntelen fárasztyák a tzélra magokat
Mindenben keresvén a boldogsagokat.
Ez, a bóldogságát, szegénységbe teszi
Amaz kintsért fárad, és aranyan veszi
[108] Más más uton megyen; 's[2] heverésben leli
Vagy a tanulással, fejében neveli[3]

[1] ⟨te,⟩ O! [Javítás a törlés felett] [2] 's [Beszúrás] [3] ⟨Vagy okoskodásban, tanulásban eszével⟩ Vagy a tanulással, fejében neveli [Javítás a kihúzott sor alatt]

Ezer felé viszik el a vélekedést
Szomjuzva keresik a meg elégedést
De a viszontagság kedvek meg emészti
És bóldogságokat keservekbe veszti.
Az érdemekrül is addig okoskodnak
Hogy valóságokrul osztán tsak álmodnak.
Hirdetik hogy it ot, vagyon a bóldogság
De örömben nintsen sehol állandóság

A meg elegedés kevésben is fel tanáltatik

Hagyuk el a kevély elmélkedéseket
Hosszas okoskodást és tévelygéseket.
Minden karban lehet öröm, és szenyvedés.
Nem füg fényes rangtul a meg elégedés.
Erköltsünkben leljük fel a nyugodalmunk
Javunkra más uton ne fárasszuk magunk.
Az a köztünk kébzelt el tünö bóldogság
Mellyet kerget, keres it, a halandóság
E' széles Világon szerte széllyel oszlot
De soha senkinek sorsán meg nem állot.
Minden helyre le szál: mindenüt el tünik
Bujdosni e földön soha meg nem szünik

[109] *Állandó boldogsága, senkinek sints*

Mi itt a bóldogság? ki az, ki tudhattya,
És magát szüntelen nyertesnek mondhattya?
Viszontagságink közt minden felé futunk
Búra, és örömre oszlik el az utunk.
Boldog vagy, mig örülsz; boldogtalan, ha sirsz
Hogy reád ne rontson, a veszéllyel, nem birsz

Boldogságnak mongyuk az oly vigságunkat,[4]
Melynek keze között leljük bánatunkat.
Szenyvedések nélkül lehetetlen élni
Baj nélkül nints élet: ugy lehet itélni.
Fájdalomrul szedgyük keserves kedvünket
Igy az[5] öröm bú lesz: 's le veri szivünket.
Ó, ki nem szenyvedet! 'S hol az a halandó
A kinek öröme, kedve nem mulandó!
Ha it a[6] bóldogság minden baj nélkül van
Kinél, 's[7] hol leled fel, e széles Világban?
Nintsen valósága környül állás nélkül
Az esetek szülik: 's tárgyrul tárgyra repül.
Ha nints történeted oly, hol meg álhasson
És gyönyörüséged melyben mulathasson
Magában sehol sints: nem nyujtya kezeit
Elizeumodnak nem lád szép mezeit.[8]
[110] Azt a boldogságot mit mi annak hivunk
Idökre, orákra fájdalombul szivunk.
Mert a gyönyörüség mely bura változik
Egész[9] boldogságra soha se tartozik.
Fertályrul fertályra rebdeshet kedvében,
Fordul mulattsága 's el mulik nemében.
Testi érzésünk közt nyüggel bajjal élünk
A bóldogságban is fájdalmakat lelünk.
E' szerint állandó boldogság nem lehet:
Keserüség nélkül, az ember, nem élhet.

[4] [Az autográf kéziratban:] Boldogságnak ⟨az oly⟩ mongyuk a vigságunkat [Bessenyei a javítás során valószínűleg nem vette észre, hogy az *„az oly"* szavak törlésével szótagszámhibát vétett. Ezért a törlés fölé beszúrt *„mongyuk a"* szavak meghagyása mellett — a hiányzó szótag pótlásának céljából — kivételesen főszövegként adjuk az áthúzott korábbi változatot (*„az oly"*) is.] [5] ⟨Eléb⟩ Igy az [Az első javítás a törlés előtt, a második az áthúzott szó felett] [6] ⟨az⟩ it [Javítás a törlés felett] [7] 's [Beszúrás] [8] ⟨bé zárja mez⟩ nem lád szép mezeit. [9] ⟨Tartós⟩ Egész [Javítás a törlés felett]

Tsak a gazdagokat tartyuk bóldogoknak
Kik mindég szegények házoknál magoknak.
A nagy jövedelem pompával, szükség lesz
A fukar, mint kóldus, életével ugy tesz.
Vagyonai közöt szüntelen éhezik
Meg hal: másra hadgya, 's bolondnak nevezik.
Tsak az Isten maga állandó bóldogság
Kíhez nem közzelít bünös halandóság

Az embernek különös kérésére, a természet, önnön Rendit, és annak állandó örökös folyását, nem változtattya

Az egész teremtés emberi tettzésre
Forgásában, tudod, hogy magát nem mérte
[111] Mászó bogár után a nap,[10] nem fordúlhat
Egy ember tettzése mindent fel nem dulhat.
Tud meg hát halandó, hogy érted Istened
Nem tsinál uj Rendet: Békével kel lenned.
Te tsak részetske vagy: Az egésznek rabja
Szikra a többi közt 's a szivednek fogja.
Kérésedre, soha a Rend, fel nem fordul
Mihent tsudát kivánsz tettzésed, porba hul.
A természet az a tsuda a mely táplál:
It, élelmed ennél, job módra nem talál.
Külömb külömb féle tettzését, mindennek
Nem lehet fel venni az örök Istennek.
Ellenkezést kérnek tölle, egy idöben
Kéttzer aratnának a szük esztendöben.
Minden Ember tsudát kérne Istenétül,
'S Az URnak kellene függeni, eszétül.

[10] ⟨nap⟩ nap

A természet Rendin ki ki bóldog lehet:
Az Isten minden nap uj Rendet, nem tehet
A vándorló szegény tiszta napot ohajt:
Ellenben a gazda a fellegért sohajt.
Most ez, az éjjelbül napot akar tenni,
Amaz a setéten ágyban kiván[11] menni
Ki ki tsak magáért teszi kivánságát,
'S Eröltetvén a nagy Isten igasságát.
[112] Minden[12] kivánnya, hogy hallya meg Istene,
'És Rendet, végezést ne tegyen ellene.
De a ki az Eget által nem láthattya,
E Világ fekvését, hogy áll, nem tudhattya.
Határozás képpen mit várjon URátul
Ki törvénye ellen[13] nem tér el magátul?
Alatsonyság nekünk földi méltóságunk
És gyengeségbül áll tünö valóságunk:
Hijában kiáltunk, ha szavunk helytelen,
Nem nyerünk hogy ha az kérés törvéntelen.
Mert ha engedelmes lenne, kinek kinek
Az UR, veszni kéne e Világ Rendinek.
Változhatatlanná tette igasságát,
És a természetben mútattya jóságát.
Irigy vágyódásod törvénnyét nem rontya
Érted e Világot tudod, el nem bontya.

A kints, és uralkodás, másnál bóldogabbá, nem tesznek

Az Isten 's természet, ugy akarták ketten
Hogy ez, erös Ember, más erötlen legyen.
A honnan hatalom szolgálat származzon,

[11] kiván ⟨lenni⟩ menni [12] ⟨Ki ki⟩ Minden [Javítás a törlés felett] [13] ellen ⟨m⟩ nem tér el magátul

Egyik parantsollyon, a másik adózzon.
Fel megyen az Ember, és nagy méltóságban
Él a többi felet, a halandóságban
[113] Uralkodó székbe helyhezteti magát
Szent testel hordozza ezt az arany igát.
Ki hiszi hogy ezek bóldogok vólnának
Mint több más halandók, és ne kinlodnának?[*]
Fojtsa meg a halált királyi székében
Ne szenyvedjen soha pompás életében
E' Világnak duló viszontagságitul
Ne fellyen? Bujjon el a nyavajáitul.
Uraság hatalom, kezednél lehetnek
De meg lesz gyötrelme véllek az életnek
[114] Méltóság nem adhat soha bóldogságot
'S Nem mindenkor érdem szerez gazdagságot.
Ha az Isten minden jót, tsak pénzbe tenne
Az igasság ellen maga, hibás lenne.
Nem penzért teremti az UR, a jó szivet
Kints nélkül bóldogít minden igaz hivet.
Eget, földet, vizet, napot, közre botsát
A ki véllek élni tud, minden felé ád.

[*] Eleitül fogva, valamennyi Filozofus Poéta, erköltsi tanitó vólt e Világon, mint Póp is it a Fejedelmeket, gazdagokat örökké nyaggattyák, halandóságokat, viszontagságaikat hányván nékik szemekre, mintha valójában hinnék magokrul a hatalmasok,[14] és gazdagok, hogy ki nem rázhattya öket a hideg szinte ugy, mint a kapásokat.[15] Ök ezt felelhetik, *Kinek beszéltek Tudósok*: Hanem már ezt meg szoktuk a szegények vigasztalására. De tsak ugyan a kinek tehettsége van mindenkor közzeleb éri bóldogságát, mint[16] a szükség szenyvedö szegény.[17]

[14] a hatalmasok, ⟨Fejedelmek,⟩ és gazdagok [15] kapásokat; ⟨hogy testek nyavalya nélkül való, és érzésében halhatatlan.⟩ [16] mint a ⟨ki⟩ szükség [A lap alján, az utolsó sor alatt három kihúzott szó:] ⟨ha esze van.⟩ [17] [A 113. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból]

Az élet szüksége meg szereztethetik
Ha a[18] testnek vagyon, meg elégedhetik
Minden sorsra jutot e szerint bóldogság
Mint a gazdagokra veszély 's nyomorúság.[*]

[115] *A bóldogságnak egy része, reménységben lakozik.*

Az ember, a sorsát nem kárhoztathattya
Minden keresetre magát el oszthattya.
Reménységet ád ot, a hol valóság nints:
Ez, örökké semmi, még is leg nagyub kints.
Mikor már a dolgot birjuk hatalmunkban
Nem reméllyük többé fohászkodásunkban.
Abban van a remény, a mi nints kezednél
A vagyodás nálla üres kosarat nyér.
Mindég oda visszük tudod, reménységünk
A holot még nintsen semmi nyereségünk.
A vágyódás mindég szomjuztattya szivünk
'S Odéb odéb veti töllünk reménységünk
Mindég fut elötted: soha el nem éred
Akár mit agyon rád, mindég többre kéred.
Soha sem telik bé nállad a reménység:
Hóltig késér ez az örvendetes inség.

[*] Ne ugy ved olvasó, mintha Póp minden világi tehettség, és pénz nélkül tenné it Europában köztünk a bóldogságot lehetővé. Én soha se hiszem, hogy ot meg elégedés lehessen, a hol szüntelen való szenyvedés van. Az inség gyötör, a gyötrelem, nem bóldogság. Tsak igy vegyük hogy mihent az okosság a testnek szükségéig magának eleget szerez, bóldog lehet, tul az oly fejedelmen, kit határ nélkül való vágyódásai vagyonának közepette szükölködövé,[19] és a szomszédok ellen való küszködésben, szerentsétlenné tesznek.[20]

[18] a [Beszúrás] [19] szükölködövé, ⟨tesznek⟩ és a szomszédok [A *„tesznek"* a sor végén újra kiírva] [20] [A 114. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból]

A mivel már birunk, gyakran el felejtyük
Uj tárgyért sohajtunk mig el nem nyerhettyük.
Ezt is fére veted ha sokáj használtad
Más ért van reményed; már ezt meg utáltad.
Ágrul ágra szökdös benned a reménység
'S Kedvet ád szivednek e' tsalárd Istenség
[116] Meg vakit és ot is gyönyörüség lehet
Ahol gyengeséged semmire sem mehet.
A semmiséget is szerentsévé teszi
Benned, álmaival, 's eszedet el veszi.
Eléb el bolondit: bóldoggá ugy teszen
Győzedelmeskedvén semmivel, az eszen.
Rangot, nyereséget, feleséget igér
Hivatalt a hová kis léted, el nem ér.
De mind addig hiszed, mig sorsod fel nem üt
És reménységeddel végtére el nem düt.[21]
Ha álomban vólt is, elég! gyönyörköttél:
Ha e göz el oszlot, ujra másat leltél.
Igy a reménységet szivünk, mindég üli;
Mindég fojtogattya: mindég ujra szüli.

A lehetö bóldogságot, a természetnek
meg elégitése adgya.

A mit a természet tart bóldogságának
Kevéssel meg tudja szerezni magának
Eledel, ruházat, szabadság, tsendesség
Okos gazdálkodás, jó asszony, egésség.[*]

[*] Póp, ki hatta az asszonyt, a mit Voltér hibának vet. De ezt Póp, együt értette a többivel. Már én tsak oda teszem: ne legyen megütközés.[22]

[21] ⟨fel⟩ nem ⟨süt⟩ el nem düt [22] [A 116. lap alján, egy vonal alatt. A jegyzetre utaló csillag hiányzik a kéziratból]

[117] Minden bóldogságnak határát szabhattyák
A mi életedre szükség, meg adhattyák.
Az okos ezekkel bóldogságra mehet
Annyira, a mennyi it, a földön lehet.
A házi baj tudod, soha ki nem marad
Király, vitéz, bőlts, szent; akárki hogy fárad.
Másokhoz vagy kötve gyönyörüségeddel
'S Hányattatásba jösz véllek, életeddel.
Alkudni, egyezni, kél Lásd! a sorsoddal
Hogy nyugodalomra juthas el magaddal.
Egyre másra a bajt, javaidhoz méred,
Melyikben nyersz többet, eszedhez, ugy méred.
Ne hid hát hogy tsak a gazdag mulathasson
És mást a természet ne bóldogíthasson.
Hijában halmozzák öszve a kintseket
Nem teszik bóldoggá a romlot sziveket.
A lélek isméret meg elégedése[*]
Magával; töb mint a kintsnek meg nyerése.
A gonosz közöttünk nagy rangra fel mehet.
De[25] Titkon szivében gyötrelmek közt lehet.
Nem az a boldogság ami pompát mútat
Az, a mit a Lélek, belöl, maga tudhat.
[118] Ha tsendesség nintsen nállad, a Lelkedben
Mitsoda bóldogság lakhatik szivedben
A gonosz ragadoz; huz, von életében
Ditsekszik hogy ollyan szerentsés tettében
És mig bóldogságát részegen kergeti
Addig Lelkét amot, mardosásra veti.

[*] E' versek, gondolatok[23] nintsenek Pópban, de it helyeket leltem, 's ki tettem.[24]

[23] gondolatok i⟨it⟩ nintsenek [24] [A 117. lap alján, egy vonal alatt. A kéziratban a * helyett (a) jelzés utal a szerzői lábjegyzetre] [25] De Titkon ⟨sz⟩ szivében [A „*De*" a sor elejére beszúrva]

Ha pedig it titkon emészt a fájdalom
Nem gyül kintsel beléd, tudod, nyugodalom.
Más felöl gyakorta rontyuk egésségünk,
Indulattal üzzük el a békességünk.
Tsak a bosszu állás ezer felé üldöz
'S Hasonlit bennünket néha, az ördöghöz
Aranos fellegre festyük bóldogságunk
Tzifraság ért, név ért, füst ért verjük magunk
Az Isten természet[26] eléggel áldanak,
De a vágyódások, ot meg nem állanak
Királlyá, angyallá, Istenné kel lenni..
Nem tud már az Ember magával mit tenni
Te! szörnyü[27] vágyodás! Az élet belé fúl
És ha tüze ki kap, egy Világot fel dúl.
Következik é hát hogy szerentsés legyen
Mind az, a ki köztünk méltóságra megyen?
[119] Mennyit vert már földhöz a hatalmassága?
Mennyit eheztetet meg a gazdagsága?
A Világot lántzra kivánta, sok, tenni
Ugy hitte hogy majd tud, feje felet lenni
De az ily hatalom fent, a fellegekben
Füstöt vét az égö, 's dörgö Menykövekben
Mivel bóldogab a király jobbágyánál?
Nyughatik a vezér többet szolgájánál?
Ez talán testében inkáb kergettetik
Amaz, nem dolgozik, 's belöl gyötrettetik
Kátónak szolgája tsendes idöt töltöt
Mikor Ura, véres halállal küszködöt.
Kassius és Brutus magokat meg ölik
Szolgáik utánnok élnek, 's helyek lelik.
A Világ ki fujja magát keservében
'S El törli Nagy Sándort ifju életében.

[26] természet ⟨elég jót⟩ eléggel [27] ⟨Kegyetlen⟩ Te! szörnyü [Javítás a törlés felett]

Senkinek sem adhat a rang bóldogságot
Ha nem isméri a józan okosságot
Minden karba bé hat a[28] halál, gyötrelem
Királyi széket is üt a veszedelem..
Tsak a valóságos, igaz szeléd böltsek
Tudják miben nyugszik javok, szerentséjek.
[120] A tudatlan Lélek ugy hiszi magában
Hogy mindenkor igaz a vágyódásában.
Boldogságát várja ot, hol nints, oktalan
Szüntelen reménli 's mindég haszontalan.
Nem hiszi hogy nints it tellyes nyugodalom
'S[29] Mindenüt terülve van a sok fájdalom.
Ne hidgye hát senki egész bóldogságát
Mert el nem kerüli a nyomoruságát
A ki gyönyörködik, annak szenyvedni kel
Haboru van nálla a testel 's Lélekkel.
Esetünk 's eszünktül jön bánatunk kedvünk
Ezekkel vigyázzunk: Mindent bennek lelünk.

Az ember, szabad akarattyára hagyatik

Mi tész az embernek e földön annyi kárt?
Miért vész el sokszor, mikor szerentsét várt?
Ki hiszi Lelkében hogy tsak Istene tész,
Akaratot belé, mikor gonosszá lész?
Hogy igasságátul[30] el álván, kéntelen
Ember által mennyen az ártatlan ellen?
Ki taszithattya hát vétkét Istenére
Ki vetheti bünét az Egek szemére?
[121] A bolond igy kiált: *az* UR *kenyszeritet*
Vesztemet végezvén, 's Lelkem gonosszá let.

[28] a ⟨rang, és⟩ halál [29] 'S [Beszúrás] [30] igasságátul ⟨ki⟩ el ⟨menvén,⟩ álván [A második javítás a törlés felett]

Van szabad akarat a vad állatokban
Lelkeink vólnának rabok, nagyságokban?
Az érzö életnek akaratot adot,
Az Isten a mikor örök Rendet szabot
Esetünk értelmünk vontzollyák sorsunkat..
Nézzük ki utunkat: örizzük[31] magunkat.
Mikor a nagy habok hajódbül ki dütnek,
És a Vizek közöt kö sziklához ütnek
Mongyad a tengernek hogy vegyen szárnyára
Tegyen ki a földnek száraz határára.
Ha az[32] el hanyatlot hegyek meg[33] zudulnak,
Alattok utazol és fejedre hulnak,
A levegö Égben esedezéseddel
Allitsd meg; 's szabaduly töllök kéréseddel?
El van it végezve tettedben életed,
És eseted ellen nem kél ki Istened.
Igaz, határt szabot az UR életünknek,
De természet szerint lesz vége létünknek.
Senkit sem eröltet az UR bolondságra
Bünre eröszakra, és más gonosságra.
[122] Hogy tzéllyát el érje, bününkre szüksége
Nintsen. El rendeli ezt nagy Istensége!
Miért szenyved tehát annyit az igasság?
És jutalmaztatik az úndok gonosság?
Valyon gondolod é hogy a, boldog lehet
A' ki a bünöktül bért, jutalmat vehet?
De a gonosznak is, ha fölgyein fárad
Fejére, mint másnak jövedelem árad.
A természet annak aggya a ki veszi
'S Mivét idejében érette meg teszi.

[31] orizzük [Tollhiba] [32] a ⟨meg⟩ el hanyatlot [Javítás a törlés felett, az „*a*" javítatlan maradt a kéziratban] [33] meg zudulnak [Az igekötő beszúrva]

Nem tudgya, nem érzi a föld, ki szántotta
Akárki; gyümöltsét, annak ajánlotta.
A dolgot veszik fel: nem azt, ki dolgozik
A ki veréjtékkel keres, jól áldozik!
Ha a rosz erköltsü ember néked kaszál
Egész nap, estvére, jutalomra tanál
Gonosz é Lelkében, tölle nem kérdezed
Hogy néked dolgozot érte ki fizeted.
Ha az igaz ember, estve hozzád bé tér
Ki a napon hevert s' tölled jutalmat kér
Meg fizeted azért hogy magát igaznak
Mongya 's te se tudod, tetteiben gaznak?
[123] E'ként a gonosz is szerentsés dolgával
Mivel keres, fárad, 's szépen él, javával
Ellenben az igaz, ha keresni nem tud
Szenyved: 's büntetésnek, ha kiáltya, hazud.
Értetlenségének a következése,
A hogy van erköltse, és vólt nevelése.
A sors jóval fizet némely gonoszoknak,
De nem tette vélle öket bóldogoknak.
Az igaznak java erköltsében vagyon
Ére túd vigyázni: ezzel jó a vagyon.
Szükséges munkánkal életünk táplálni —
Nem lehet heverve élelmet tanálni;
De a békesseg ért Lelkünkel alkudgyunk
Hogy bóldognak mondván magunk, ne hazudgyúnk

A vérnek régisége érdem nélkül nem nemesit

Mit teszen hogy régi Nemzetbül születtél
Érdem nélkül atyád vérében Ur lettél,
Ha nintsen erköltsöd, mellyel Nemesedhetz
Méltóságos ember, valóban nem lehetz

Mi a ditsössége fö nemességednek
Ha nem láttzik jele az Emberségednek?
[124] Ha erötlensége tsekély kis Lelkednek.
Nem viszi nemesen rendit életednek
Pótold ki magadat örökségeiddel
Mutasd méltóságod semmiségeiddel.
Tsak érdemben lakik az igaz nemesség
És e nélkül a rang kevély eszetlenség.

Hir, név; és annak nagysága

Kinek van nagysága? annak a ki vért ont
És mint gyözedelmes országokat el ront?
Vagy az, ki tudományt szerez elméjében
Hogy az igasságot ismerje fejében?
Egyiknek másiknak, ha nints szelédsége
Nem lehet érdeme, 's igaz Embersége
A manéros tudós tört hányó eszével
Ollyan mint pusztitó vitéz, fegyverével.
Egyik tudománnyal tsal az igasságban
A másik fegyverrel dúl[34] a gonosságban:
Tudósnak, vitéznek egyenes Lélek kel
Nagy veszély származik a rosz, nagy elmékkel.
Rosz szivben közöttünk az a, külsö nagyság
Éltünknek ostora, 's tsak büszke bolondság
[125] A ki az érdemet, érzi, és isméri
Lelkének nagyságát a rangtul nem kéri.

[34] ⟨vesz⟩ dul [Javítás a törlés felett]

Mitsoda közöttünk a hir, név ditsösség
Honnan lesz, mibül jön nevünkre tisztesség
Ti, kedves árnyékok! reátok esdeklünk!
Ti értetek fárad majd egész életünk.
Mindég mentegettyük magunkat tölletek
Még is örvendünk ha lehetünk vélletek.
Minden élö ember, vontzolná jármotok..
Örökös szolgátok; vitézek, okosok.
Mond meg hát Póp, hogy vagy te a ditsösséggel
Annyit tanátskozván a szép böltsességgel?
Te vagy it a ki azt igazán kerested,
És természet által magadévá tetted.
A kit a természet nem segit; nem tanul,
És a tudományba hig esze belé fúl.
A böltsesség pedig felette van ennek
Melyre tsak egy néhány erös Lelkek mennek
[126] Az örökké való idökben aluszol
Póp! És hired neved karjain nyugoszol.
Nem látod mit tsinál a Világ neveddel
És hogy világitasz érdemes Lelkeddel.
Illyen életével lásd, a halandóság
Kinek vólta, mive, füst, és mulandóság
Hol vannak e Világ régi vitézzei
És a Tronusoknak hatalmas kezei?
Mint a futó szelek el tüntek elöllünk
Nem éreznek semmit: nem tudnak felöllünk
Mind árnyék, valamit e Világon látunk
Széllyel nézünk benne: és azzal meg halunk.
Kardal, vagy pennával szerzünk, nevet, és hirt.
A ki értek fárat kedvében sokszor sirt!
De ebben is ezer, a sok vetélkedés
Költsön ellenkezés; egy 's más vélekedés.

Filozofus elöt a vitéz, gyilkos lesz
És ötet sok vitéz mord eszetlennek vesz.
Nagy Sándor kargyával magát fel emeli,
Diogenest a[35] fél hordóban meg leli.
Mind ketten tévednek nagy vágyódásokban
És a magok módján, bolondok magokban
[127] Egyik veszedelmet kiált a Tronusban
A másik fél eszüt az üres hordóban.
Ez hadakba megyen hogy Világot verjen[36]
Amaz ir, 's markábul szörböl, hogy hirt nyerjen.
Melyik téved köztök töb eszetlenséggel?
Hol van a vágyódás nagyob veszetséggel?
De Matzédó Sándor dühöseb bolond vólt.
Mert[37] fegyvere által sok ezer ember hólt.
Igy hát életünkben akár hogy tselekszünk
Tsak inséget mutat dolgaink közt, eszünk.
Tele van a szivünk haszontalansággal
Kesereg életünk a mulandósággal
A nagy hirt, és nevet mindenik kivánnya[38]
De hogy érte fárat, végre sok meg bánnya.
A mikor valaki böltsességet mútat —
Azt mongyák el tévedt, és tsak elmét futtat.
Tudatlan, a böltset, meg nem ismérheti
Mert ostobaságát hozzá nem mérheti.
[128] Mit tud gyengesége nagyságárul vélni
Ha a böltsességrül nints mivel itélni?
Söt az igaz böltset bolondnak állittyák
A[39] bolondok, 's betsit a porba szállittyák.
Ki vólt e Világon, kit nem rágalmaztak

[35] ⟨egy⟩ a [Javítás a törlés felett] [36] ⟨nyerjen⟩ verjen [Javítás a törlés felett] [37] ⟨Mivel⟩ Mert [Javítás a törlés alatt] [38] ⟨A tisztességes hirt mindenik kivánnya⟩ A nagy hirt, és nevet mindenik kivánnya [Javítás a kihúzott sor alatt] [39] A bolondok, ⟨és a⟩ 's

És a gyalázatnak benne, nem áldoztak?
Az ember Istenét meg köpi szemébe,
'S Fára feszíti fel[40] a véres testébe.
Ellenkezés nélkül ditsösség nem lehet!.
Hirre, bánat nélkül egy ember se mehet!
Nints oly hebegö nyelv, mely kárt nem tehetne
'S[41] Tündöklö ortzádra, piszkot ne vethetne.
Mi az oly okos[42] is ki testét szárasztya
Magát könyv irással, pennával fárasztya.
Világát meg unnya; vastagittya vérit[43]
'S Nyavályában kapja munkájának bérit.
Ha méj az elméje egynehányan értik
Kevesen ditserik, és sokan nevetik.
Ellenben, ha tsekély az okoskodása
Gyalázattyát szüli tudatlan mondása.
Ha fel nem emelik nevét a tudósok
Füstöt vesz, akár mit beszéllyenek mások
[129] Vagy az egész Világ munkáján öszve vesz
Ez belölle kegyest; amaz hitetlent tesz
Igy az erösebb rész rajta megy: meg fojtya
A, gyengéb, ügyében[44] nem oltalmazhattya.
Törvénybe ídézik: büntetik életét
És szivekben titkon helybe hadgyák tettét.
Neve e két kőszál között[45] hányattatik,[46]
Gonosznak, igaznak egyre mondathatik.
Mitsoda bóldogság van hát az Irókban
Kik örökké busak, 's nyöszörgők magokban?
Az okos küszködik: vesztegeti magát[47]

[40] fel ⟨tört⟩ a véres testébe [Az „a" beszúrva] [41] 'S Tündöklö ⟨nevedre⟩ ortzádra [42] ⟨Iró⟩ okos [Javítás a törlés felett] [43] Világát meg unnya; ⟨vérit⟩ vastagittya vérit [44] ⟨fél ésszel meg⟩ ügyében [Javítás a törlés felett] [45] között [Javítás ebből: köz] [46] hányat ⟨ik⟩ hányattatik [47] Az okos küszködik: ⟨magát⟩ vesztegeti magát

Fohászkodva huzza, e keserves igát
A heverö ember, munkáját fel veszi,
Olvassa; rá ásit; 's osztán fére teszi.
Rostállya értelmét, hogy meg mutathassa
Mennyivel töb nálla 's felül haladhassa.
Segiti tzéljában a vélekedése,
És magárul való nagy[48] kébzelödése.
Szeressük az Istent, felebarátúnkat
Huzzuk öszve e nagy lármában magunkat
[130] Hadjuk ugy[49] a dolgot a mennyiben lehet..
Az okos, magának mindenbül jót vehet.
Egész boldogságot köztünk, ne reméljünk
Dolgozzunk, szenyvedjünk; osztán Istent féljünk
A jó reménységben bujdos bóldogságunk
Tápláljuk bajunk közt, a füstivel, magunk.
A fö vigasztalás reménységbe vagyon
Ne kinozzuk magunk a Világ ért, nagyon
Magának allandó; mi benne el hullúnk
Halomra temettyük halálunkal, magunk.
Gyönyörüségével szivünket táplálja
Egy felöl 's más részen gyötrelmünk tsinállya
Tsak a szép erköltsben lakhatik békesség
Mely tsendessé tészen; más felöl ékesség.
Nyelvünk egymás ellen, káromlást, ne tegyen
Gonosz itélettel a Lelkünk ne legyen.
Mert ha a bóldogság halandóban élhet
Nemes erkölts nélkül a szívén, nem lehet.
Jer hát véllem Lélek; ketten indullyunk el
Ne farasszuk magunk, a semmiségekkel
Hadjuk el a Világ veszéllyét, Lármáját
Vessük el a testnek keserves igáját

[48] nagy ⟨ve⟩ kébzelödése [49] ugy [Beszúrás]

[131] Nézzük[50] el az Embert magával veszödni
Lelkével küszködni; sorsán tépelödni
Örökké valóság hivja életünket
Hogy meg oszlattassa együt lételünket.
Mint a sas a magas fának tetejérül
Fel megy az Egekben a fellegen felül.
Mi is az[51] Ég felé tsendesen lebegjünk
Földi lakásunkbul fellyeb emelkedjünk.
Véres fergeteg it minden a föld szinén
Bóldogság, tsendesség lesz az élet vegén.
Jövel ere Lelkem éneklö Musáddal
Ved fel igasságod szárnyaknak magaddal.
A[52] földön tévelygö emberi Nemzetet
Hadjuk itt 's öleljük felettünk, az Eget
Lássák hogy az Isten jó,[53] szent, nagy,[54] mindenben
És tsak tudatlanság zug az Emberekben

VÉGE.

[50] ⟨Hadgyuk⟩ Nézzük [Javítás a törlés felett] [51] az [Beszúrás] [52] ⟨E'⟩ A [A javítás beszúrva a törlés elé] [53] jó, ⟨és⟩ szent [54] nagy [Beszúrás]

[132] JEGYZÉS

Ez a forditás eset 1771ben,[1] mely második esztendöben azaz,[2] 72ben nyomtattatot ki.[3] De még akkor nagyon ifiu vóltam, annyira, hogy esztendeim inkáb gyermeki idöre tartoztak, mint ember korra. Most hozzám küldetet oly véggel hogy igazittsam meg hol hibáját tanálom, had adattathasson ki ujra. Fellyeb, aláb leveleztem: néztem. De a mostani értelmem elöt meg jelent hibáknak sokasága, az igazitásnak modjától el ijjesztet. Ara kellet magamat el szánni, hogy eleitül fogva végéig egészlen ujra irjam, vagy vélle semmit se tegyek. Más munkaimat kellet félben hagyni, mellyek nékem kedveseb foglalatosságul szolgalnak. Hogy hamaráb azokhoz foghassak ujra, ezzel nagyon sijjettem, és hat hetek alat el készült. Ez is haladék vólt[4] a miat, hogy tsak[5] reggel irhatok két három óráig; **[133]** dél után pedig[6] soha sem. Azomban,[7] házi foglalatosságaim e kis idömtül is sok ízben meg fosztottak. Vólt valami segedelmemre, hogy-a régi fordításba néztem, melybül mindaz által az 772dik nyomtatás szerint, éppen ugy, mint akkor vala,[8] harmintz vers sem maradhatot meg. Soha[9] sem vólt sorrul sorra való forditás, hanem tsak az Iró értelmét követtem. Most is ugyan azon tárgyakra nézek mellyekre az

[1] ⟨1771⟩ 1771ben [2] az [Beszúrás] [3] nyomtattatot ki. ⟨ki Bétsben.⟩ [4] ⟨Ennyi idöre halat⟩ Ez is haladék vólt [Javítás a törlés felett] [5] tsak reggel ⟨két, három⟩ irhatok két három óráog [Az *„óráog"* utolsó előtti betűje tollhiba] [6] pedig [Beszúrás] [7] ⟨Hanem⟩ Azomban [Javítás a törlés felett] [8] ⟨vala akkor⟩ akkor vala [Javítás a törlés felett] [9] ⟨Akkor⟩ Soha [Javítás a törlés felett]

Anglus Poeta[10] szemeit függesztette, de versét ugy, mint a Frantzia forditásban ki tétetet, magyarul[11] tanálni egyet sem lehet. Szó, gondolat hasonlóul változtatva vannak.

Az illyen erös munkákat, ha szóban versben nyomrul nyomra forditod, nem tsak hibás lesz, de nevettséges is. Ara kel nézni, hogy azon nyelvnek természetiben melyrül fordítasz mi a mélység, fel emelkedés,[12] méltóság és világosság. A mely szavakkal ezeket,[13] más **[134]** nyelven öszve rakják ha[14] te, a magadéban, ugyan azokkal teszed ki, semmit se mondasz. Szót forditasz szóra, de az erö, méltóság el tünnek. Ugyan azért, most is e forditásban, Pópnak tsak targyai után menek, de a vers és gondolatnak[15] nagyub része mind a magamé, még is jobban meg látod az Anglus irót igy, mintha verseit forditottam vólna szórul szóra.

A Frantzia nyelv, rövid szavainál,[16] és azoknak szélessen ki terjedet értelmeinél fogva, két versben mond annyit, a mennyit mi négyben, hatban mondhatunk. A magyar nyelv, verselésre alkalmatlan, e miat, hogy rend kivül hosszu szavakkal él. Némellyek[17] fél verset fognak el, és ha alkalmaztatná öket a Poéta, fél versel, ki sem telnek. Mongyad. *Háládatlanságnak. Halhatatlanságának. Szerentsetlensége, Bóldogtalansága* sat. Keresd a szavakat, és véghetetlen sokasággal tanálod öket.

[135] De ez, még sem oly terhes mesterség, mint a szónak egész meg változtatása. Jön ugy a dolog ezerszer is, hogy ha azon szóval mondod nyelveden, mellyen amot mondották, a magadéban minden méltóságától meg fosztod. Más szavakkal kel élned, nyelvednek amazzal ellenkezö természete szerint hogy azt[18] fel emelkedésében követhessed.

Ezt már bajos fel tanálni hogy mitsoda szóval váltsd fel amazt, mely nem az a szó lévén, nyelveden, ugyan azon tárgyat, méltóságot

[10] Anglus Poéta ⟨Filozofus⟩ szemeit [11] magyarul ⟨egyet⟩ tanálni egyet [12] fel emelkedés, ⟨és⟩ méltóság [13] ezt, ⟨ezeket,⟩ [Javítás a törlés felett] [14] ha ⟨. . .⟩ te [Két szó törlése] [15] gondolatnak ⟨sokkal⟩ nagyub része [16] szavainál [Javítva ebből:] szavai [17] Némellyek ⟨fel⟩ fél verset ⟨is⟩ fognak el [18] ⟨ötet⟩ azt [Javítás a törlés felett]

elmét adgya elö.[19] A nyelvnek erejét, méltóságát, tisztaságát kel ismerni, mert a tsupa szavaknak tudása ide nem tartozik. A kotsisom is tsak ugy meg ért minden magyar szót, mint én; és véllem akadály nélkül beszél. De a szavakat ragyogo fénnyel, méltósággal öszve rakni nem tudgya, sem fel emelkedésbe nem hozhattya.

Már, két nyelvnek természetiben **[136]** tudni, hogy az egymással való ellenkezésben mindeniknek méltósága[20] mitsoda gondolatok, és szavakban állyon szemközt, nem könnyü mesterség. Ugy vélem hogy még ezt, en se tudom, 's te sem.

De szenyved el, had mutassam meg egy kis példában (hogy hosszasan únalmadra ne legyek) értelmemnek igasságát.

A Voltér Tragediái esnek kezemben e munka folytatásának idején, egy estve, hol Zaira igy szól.

J'eusse été pres du Gange esclave des faux Dieux.
Chretienne dans Paris, Musulmanne en ces lieux. Ezt teszi.

A Ganges mellet, vagy annak tartománynyaiban, hamis Isteneknek lettem vólna rabjok. Parisban keresztény vólnék ezen helyeken pedig Török asszony vagyok. Kérlek! két versben ted **[137]** ki hát magyarul, hogy fénnyét, méltóságát el ne veszesse. Nékem kettöben elö adni lehetetlen. Négyben foglaltam de már, ez által is meg gyengül — igy

A Ganges vidékén hamis Isteneket
Tisztelnék; imádván álmodot neveket.
Párisban keresztyén vólnék ot születve
It, Törökné vagyok, Mahometnek vetve.

Más

La Coutume, La Loi plia mes premiers ans
A la Religion des heureux Musulman

A szokás és törvény[21] elsö esztendeimet a szerentsés Törököknek vallása alá hajtotta. Nézd, mely ídétlenül esik. Magyarul mondván,

[19] adgya elö. ⟨Anyanyelvednek An⟩ A nyelvnek erejét [20] méltósága ⟨hogy⟩ mitsoda [21] ⟨vallás⟩ törvény [Javítás a törlés felett]

igy Lenne.[22] Még gyermekségemnek ideje, szokás és nevelés által, a bóldog Mahometnek vallását nyomták szivembe. Versben igy teszem.

A szokás, nevelés még gyermekségemet
Török hitre vette, 's egész életemet.

Itéld, hogy kel a szavaknak változni. **[138]** Leg[23] nehezeb hát a szónak[24] változtatása, hogy nem azt mondván a mit amaz, ugyan azt, azon eröben, méltóságban mutassa ki.

Fordithattam vólna Pópot illyen móddal, ugy, hogy a hol száz verse van, nékem legyen két, három száz, de tsak igen ot lettem vólna vele, hol most vagyok, és talán ot sem, mivel a két nyelv természetinek szüntelen való fontolása a gondolatok sokasága hozzá járulván el tévedésbe hozhattak vólna, a két nyelvre nézve.

Azomban, Póp, egyik nagy tárgyrul a másikra sebes szökéssel ugrál által, mivel böltseknek irt, kik a hizakot által láttyák. De nékem ezen üregeket bé kellet gondolatokkal versekkel tsinálnom hogy a gyenge olvasó egyik dologrul a másikra, kötéseken, lépésrül lépésre botsátkozhasson, mivel nagy ugrást nem tehet: sem, a sok ki rakot tzégérekrül meg nem ismérheti, mit árulnak alattok.

[139] Mindég nagyub vágyódásom van azoknak irni, kik nagy olvasás nélkül valók és nyelv tudatlanok, mint a tudósoknak, és[25] Német,[26] Frantzia nyelv ismeröknek. Minek nyujtanád kezedet annak segedelmére ki magát erös, és[27] bátor lépésekbe veheti? Valakik felette méjjen, nagy erövel, homályoson, röviden irnak, azért tselekszik hogy az olvasot embereket, nagy tudósokat hozzák magok iránt figyelmetességre. Nem gondollyák meg, hogy ezek örökké tsak hibákat keresnek, kritizálnak; tsak az után szólván valamit a ditséretrül, nyöszörögve; ha eléb az irót betsiben jól alá szállitották. A ki maga is tudomány által kiván hiresedni ritkán szokta abban szomszédját hiresiteni. Ismérni kel az emberi gyengeséget.

[22] ⟨esne⟩ lenne [Javítás a törlés felett] [23] ⟨Leg⟩ Leg [24] ⟨a szavaknak a szónak⟩ [Javítás a törlés felett] [25] és [Beszúrás] [26] Nemet [Ékezethiba] [27] és [Beszúrás]

De én, adom tudtokra mindeneknek hogy valaki[28] job magyar irónak, fényesseb elmének,[29] olvasottab embernek **[140]** kiván nállamnál ismértetni, ellene[30] magam mellet, soha vetélkedésbe nem jövök, hanem bizonyság levelet adok néki; kezemmel petsétemmel meg erössitve, hogy mindent tud felettem, én pedig tudományához képpest a betüt sem ismerem.

Sok kritikus azért nem ir semmit, hogy hozzá, szó ne férhessen, ö pedig másokat ütögethessen. Mint az ollyan félelmes ember ki setétre buvik, 's onnan hajigál a nap alat jövö menö társaira, kik vissza nem üthetik, mivel hol létét nem[31] tudhattyák. Más tekintetben az irásoknak józan meg itéllése szükséges, és hasznos is.[32] Az együgyüek könnyen hisznek, mivel ha tsabittatnak, ellenkezö okokra nem tanálván, el tévednek. Minden Irónak hibáját jó fel fedezni, tsak betsüllete sérelmével és tsufolással ne legyen. A dolgon való **[141]** vetélkedés annak valóságát tiszta nap fényre hozza fel, hol a gyenge elme is utat tanál magának az igasságra. A tanúlt ember a tudatlannal majd nem mindent el hitethet, a mi nagyon szembe nem tünik, hogy helytelen. Nem tud az okokra felelni, és hódol.

Azomban, soha se vólt elmés könyv e Világon, mely maga iránt olvasóit, vetélkedésbe ne hozta vólna. Innen van hogy minden tanult ember végre, a maga értelmére szorul. Én is ugy vagyok a magaméval, te[33] is: a tiéddel.

Végre, hogy Póp az emberi eszetlen vágyodást éppen az Isten székihez viszi fel azt, mint Anglus, ugy tselekszi, ki inkáb szeret ugy irni ha teheti hogy óriás gondolatin bámulásba essenek, mint belölle köz igasságot tanullyanak. Ujságnak láttzik még magyar nyelven az ollyan **[142]** rend kivül való maga meg hit, 's egyszerre büszke bolond vágyódás mely a Világ Istenét oktatná, hatalmát magára kivánván ruházni. A mennyire lehetet enyhitettem is az Anglus Írónak szavait, hol igy mond. Mongyad hát, minek utánna egyedül nem lehetz az

[28] valaki ⟨nállamnál⟩ job [29] ⟨fel emelkedetteb⟩ fényesseb elmének [Javítás a törlés alatt] [30] e llene [Íráshiba] [31] nem ⟨láthattyák⟩ tudhattyák [32] is [Beszúrás] [33] te is:⟨légy bóldog a magadéval, és ély ély⟩ a tiéddel. ⟨Bessenyei György⟩

Egeknek tárgya hogy az Isten igasságtalan. Ragad ki kezébül itéllö páltzáját, és az igasságnak mérö serpenyöjét. Itéllyed magad az örök Valóságot, és Légy Istenednek Istene Sat.

Nem lehet e Világon oly siralmas fel fuvalkodású bolondot fel tenni, ki igazán érdemellye, hogy hozzá igy beszéllyenek.

A Frantziák elméje rend kivül valóságot nem szenyved. Fordíttya nyelvére anglusbul, de maga soha sem követi. Az anglus ugy szeret irni hogy gondolatai irtódzást okozzanak. Nézd Jungot, Miltont, Sakespeárt [143] frantzia vagy anglus nyelven, mert Miltont Jungot a magyar fordítás által lehetetlen ismérned. A magyar Milton keveseb a semminél, annyira nints erejében, rémitö kébzelödéseiben, és pennájának méltóságában tanálva. De Milton magában sem oktatásra 's haszonra való munka. Ollyan, mint a tüzi mesterség mely szemed elöt ragyog, 's füstöt vetvén, onnan el tünik. Ha jól van néked Póp igy forditva ahogy tsináltam örvendem; ha nem, botsás meg! jobban nem tehettem.

Bessenyei György

[34] VILÁGOSÍTÁS.[1]

〈E munkát Póp Sándor anglus iró atta ki Poémában. Mely frantziára fordittatván én frantziábul tettem által magyar versekre, de szabad forditással, tsak a dolgot követve mivel lehetetlen vólt a nyelvnek két egymással ellenkezö természetit sorrul sorra szórul szóra egyeztetni ugy hogy a munka más felöl minden erö, méltóság nélkül valóvá ne legyen. Akkor huszon négy esztendös vóltam, és a magyar Gárdában szolgáltam mely szerint a munkámnak is gyengeségeit meg lehet engedni.

Kezemhez küldetet most oly kéréssel hogy igazittsam meg, hogy ujra nyomtattasson. Néztem, de lehetetlen let az igazítása. Ujra irtam egészlen, mely szerint az anglus irótul megént messzeb távoztam el, ugy hogy inkáb magaménak mondhatom mint a Póp munkájának. Az anglus gondolatok nyelvünkön idegenek, és kedvetlenek. Lágyitani kellet.

[35] A munkát akkor igy neveztem *Az embernek Próbája*. Mert nem tudtam e frantzia magyarbann mint tenni hogy

ESSAI SUR L' HOMME

Ezt tenné. Az embernek visgálása, tulajdonságainak próbákra tétele, szemlélése sat. Hogy állapottyában, természetiben, ki, és mi. De könyvnek, kivált Poemának hosszu nevezetet adni nem lehet. Most e munkát visgálván ugy látom hogy az emberi értelmet láttatik egészlen a határáig fel fedezni, melyre nézve neveztem igy a hogy elöl látod. Külömben a nevezet leg kisseb: a benne és alatta fekvö dolgok határozzák meg a munkának semmiségét, vagy érdemét.

Hogy Póp az emberi kevélységet, bolond vágyódást éppen az Isten székihez viszi fel, azt ugy tselekszi mint Anglus, kik [36] ha tehetik inkáb szeretnek ugy irni hogy óriás gondolataikon álmélkodjanak, mint belöllök tanullyanak. Még magyar nyelvünkön ujságnak tettzik az ollyan emberi büszkeség, és eszetlen vágyódás mely a Világ Istenét oktatná, kezébül kivánvánn királyi páltzáját ki venni. De ezt,

[1] 〈JEGYZÉS.〉 VILÁGOSÍTÁS. [Az alábbi szöveg a JEGYZÉS első, magától Bessenyeitől egészében törölt változata]

tsak a poétaságnak kel tulajdonitani. Azomban a mennyire lehetet az Anglus elmét változtattam, nem tévén ki hol igy szól: „Mongyad hát minek utánna magad nem lehetz az Egeknek egyedül való tárgya sat. hogy az Isten igasságtalan; ragad ki kezébül itéllö páltzáját: az igasságnak mérö[2] serpenyöjét; Itéllyed magad az örökké való igasságot, és igy Légy Istenednek Istene." Nem lehet e Világon oly bolond vágyodásu halandót fel tenni, ki meg érdemellye, hogy kevélységéhez igy beszéllyenek.

A Frantzia Nemzet elméje az ily rendkivül való gondolatok módját egy átallyában meg nem szenyvedi. Fordittya frantziára de maga soha se követi. Az anglus **[37]** elme ellenben az ollyan irás modját és gondolatot szereti, mely álmélkodásba, söt[3] irtódzásba hozza. Nézd Jungot, Sakespeárt sat. mind kettöt frantzia nyelven. Mert Jungnak a magyar forditása, magához, tellyességgel nem hasonlit. Nem szóba kel forditani, hanem méjségben fel emelkedésben, eröben, és méltóságban. Nézd Miltont, ki Poémájával ot allapodik meg hogy az ördögöket táborba szállittsa ki az Isten ellen ütközetre, hol elméjét rémitö gondolatokba öltözteti. De a mellyeket magyarban követni nehéz. Mert az a forditás mely Miltonban magyarul meg jelent, Miltonhoz képpest keveseb a semminél. Utól kellet vólna a poétaságának fel emelkedését, és elméjének méltóságát érni. De ez, nem telik oly könnyen, mint a pipa közben való beszéd.

Továbbá a rövid mondásu, de szélessen ki terjedet értelmü dolgokat nem jó magyarul is oly röviden irni, mert[4] **[38]** az együgyü, és középszer olvasásu ember, meg nem érti. Böltsnek, tanultnak nem irok, az együgyü meg nem ért. Igy is elég meg érteni, és benne gyönyörködni a gyengéknek a hogy én változtatom. De önnön anglus természetiben való meg értelmére olvasás kel, már elöre; és nem kitsiny. Én olvasatlanoknak irván, ugy nem tehetek hogy nyüglödve értsenek meg. Száz esztendö mulva, ha dolgozik a Nemzet, lehet osztán más hangon is irni.〉

[2] méro [Tollhiba] [3] söt [Beszúrás] [4] mert mert [Szóismétlés a lap alján, illetve az új lap elején]

JEGYZETSZÓTÁR

Ac ne forte roges, quo me Duce, quo Lare tuter ... —

> Ám ne keresd, ki vezet, s mely Lár oltalmaz eközben:
> egy mester tana sem köt s egyre sem esküszöm én fel.
> .....
> s én leszek úr csak a dolgokon, és nem rajtam a dolgok.
>
> (Horváth István Károly fordítása)

Az embernek próbája mottója Horatius *Az episztolák első könyve* c. művéből való.

Akherón — az alvilág folyója a görög mitológiában

állat — 1. élőlény 2. elem, a világ alapvető, tovább már nem osztható része („éltető állat")

anglus Jung — Edward Young angol író (1683—1765), műve — amelyből Bessenyei fordított is — az *Éjtszakai gondolatok* (*Night-Thoughts on Life, Death, and Immortality*, 1742).

apolgat — gondját viseli

Athénás — Athén (a latin Athenae tárgyesetéből)

Aut prodesse volunt, aut delectare poëtae ... —

> Szórakozást nyújt vagy használni szeretne a költő,
> vagy mi az életben gyönyörű s jó, mondani együtt.
>
> (Muraközi Gyula fordítása)

A *Hunyadi László Tóldalék*ának mottója Horatius *Ars poetica* c. művéből való.

Baál — föníciai eredetű természeti istenség, az Ég és Föld ura

Bachus — Bakkhosz, a rómaiaknál a bor, a szőlőművelés, a vidámság istene

bétzé — ábécé

edény — hajó
egzercicium — gyakorlat, lelki gyakorlat
Eolus — Aiolosz, a görög—római mitológiában a szelek királya
Elizeum — Élüszion, a görög mitológiában a túlvilágnak az üdvözültek árnyait befogadó része

Faraho — fáraó
Fébus — Phoibosz Apollón, a görög mitológia napistene
fel duzza az orrát — megharagszik, duzzog
füstöt vét — semmivé válik, elenyészik

góró, — kóró, gizgaz

Henriad — Henriade: Voltaire eposza (1728), hőse IV. Henrik francia király. A vallási türelem költeménye, az 1780-as években két magyar fordítása is megjelent.
hizak — hézag, üreg

iv — ij, nyíl
iz — része valaminek

játéknéző-piatz — színház

Kampánia — l. Sámpánia
Kortéz — Hernando Cortez, spanyol hódító. 1519 és 1522 között elpusztította a mai Mexikó területén az azték indiánok birodalmát
költ — kitalált
kuppaszkodik — szűkölködik, nyomorog
kutzik — kuckó

lábbog — lebeg
Likurgus — Lükurgosz (i. e. 9. sz.) Spárta mondabeli törvényhozója
Lorenzo — Edward Young *Éjtszakai gondolatok* c. művében a földi hivságokat kedvelő személy
Lukánus — Marcus Annaeus Lucanus (i. e. 39—i. e. 65), római költő

manér — modor, magaviselet
Mahomet — Mohamed próféta (kb. 571—632)
Memfis — Memphisz: ókori egyiptomi város, egy ideig a birodalom fővárosa is volt

Ninus — Ninosz, a monda szerint Asszíria első uralkodója, az ókori világ egyik leghatalmasabb városának, Ninivének alapítója

öböl — mélyedés, valaminek az ürege
ölyü — ölyv
ögyeleg, ögyvelgés — kalandozás, csavargás

paulinus — pálos szerzetes, az egyetlen magyarországi eredetű szerezetesrend tagja
piac — tér
próbálni — vizsgálni

rendes — különös, furcsa

Sámpánia — Champagne: Franciaország bortermő vidéke
Sinai hegy — a Sínai-félszigeten, a Szuezi-öbölnél, a hagyomány szerint itt kapta Mózes a Tízparancsolatot.
sohol — sehol
sugarolni — sugalmazni
sunda — csúnya, utálatos

szövétnek — fáklya
szövevény — szövetség

tanáts — tanácsos
térj — tér
truttzol — dacol
tsehel — csahol

ünget — magában dünnyög, dörmög
üt — ér, felér valamivel

váras — város
vonit — von

Zaira — Zaïre, Voltaire tragédiájának címszereplője, Bessenyei *Az Ember*hez csatolt *Jegyzés*ben utal rá. Az idézett sorok a tragédia I. felvonásának I. színében olvashatók.

NÉVMUTATÓ

Abednego, bibliai alak 298
Ábednógó l. *Abednego*
Ábrahám, bibliai alak 291
Ágost Frigyes, I., szász fejedelem 31
Ágost Frigyes, II., szász fejedelem 31
Akhilles l. *Akhilleusz*
Akhilleusz 359
Alfonz, X., kasztíliai király 243, 332
Alfonzus l. Alfonz, X.
Alszeghy Zsolt 34, 36, 42
Amade Antal 33
Antiokhus Epifanes l. *Antiokhosz Epiphanész*
Antiokhosz Epiphanész, bibliai alak 291
Ányos Pál 14, 16, 38, 40, 44, 68, 69
Aristoteles l. Arisztotelész
Arisztotelész 100
Audra, E. 26, 75

Baál, főníciai istenség 209, 429
Bakhus l. *Bakkhosz*
Bakkhosz 171, 429
Bál, l. *Baál*
Barcsay Ábrahám 14, 25, 34, 39, 40, 45, 60, 67
Báróczi Sándor 14, 38, 39
Batsányi János 16
Bayle, Pierre 55
Beleznay Miklós 66, 67, 68
Belohorszky Ferenc 15, 44, 45
Berner, színigazgató 64
Bernis, François Joachim de Pierre 28
Bertalanffi Pál 36
Besser, Johann von 32
Bíró Ferenc 14, 37, 39, 40, 46, 50, 55, 58, 73
Bret, Alexis-Jean Le 28
Brockes, Barthold Hinrich 26, 27, 35, 73
Brutus, Marcus Junius 411
Bruyset, Jean-Marie 75
Buszirisz 395
Buziris l. *Buszirisz*

Caesar, Gaius Julius 204, 291
Cassius, Gaius C. Longinus 411
Cato, Marcus Porcius 311, 411
César l. Caesar
Chabanon, Michel-Paul-Gui de 37
Colardeau, Charles-Pierre 37, 38, 39
Collé, Charles 63
Cortez, Hernando 430
Costa, Uriel da 49
Cupido 169, 177
Czirjék Mihály 38

F. Csanak Dóra 68
Császár Elemér 16, 65
Cserei Mihály 38
Csokonai Vitéz Mihály 30, 37

Dayka Gábor 38
Delfén l. Delphin, Marguerite
Delille, Jacques 25, 28, 30, 35
Delphin, Marguerite 64, 177, 178, 179, 180, 181
Demetrius, N. N. l. Szluha Demeter
Demosthenes l. Démoszthenész
Démoszthenész 359
Descartes, René 49
Diána 166, 167
Diderot, Denis 55
Diógenes l. Diogenész
Diogenész, Szinópéi 317, 417
Dombi Mihály 36
Dorat, Claude-Joseph 37, 38
Drayton, Michael 37
Dudás Innocentius 36
Dugonics András 14
Dulard, Paul-Alexandre 35
Du Resnel 73, 74, 76, 77
Dusch, Johann Jakob 38

Eckhardt Sándor 63, 71
Ehrard, Jean 72,73
Erős Ágost, szász fejedelem 31
Eszterházy Miklós 62, 63

Faludi Ferenc 29, 34
Fébus l. *Phoibosz Apollón*
Ferenc, I. ném.-római császár 33
Frigyes, I. brandenburgi fejedelem 32

Gálos Rezső 14, 45, 60, 61, 62, 65, 71
Gentil-Bernard, Pierre-Joseph 28
Gleim, Johann Wilhelm Ludwig 35
Goethe, Johann Wolfgang von 27, 28, 38, 40
Guitton, Edouard 25, 29, 35, 37
Gyöngyösi István 29, 36, 38

Hagedorn, Friedrich von 26
Haller, Albrecht von 27, 28, 29
Harsányi István 17, 18, 70, 71, 74, 78
Hattyuffy Dezső 17
Heinrich Gusztáv 17
Helené 247
Heléna l. *Helené*
Henrik, IV. francia király 166, 430
Holbach, Paul-Henry Dietrich baron d' 55
Homérosz 88, 89, 90, 232, 299
Homerus l. Homérosz
Horatius Flaccus, Quintus 85, 227, 429
Horányi Mátyás 62, 63, 64
Horváth István Károly 429
Hölty, Ludwig Christoph Heinrich 27, 35

Izabella főhercegnő 33
Izák l. *Izsák*
Izsák, bibliai alak 291

Jacobi, Johann Georg 27
Jákob, bibliai alak 291
Jákób l. *Jákob*
Joncourt, Elie de 74
Jong l. Young, Edward
Jozefa főhercegnő 33
Julius Tsászár l. Caesar, Gaius Julius
Jung l. Young, Edward
Junó 177, 178
Jupiter 88, 206

Kálvin János 106, 275
Kálvínus l. Kálvin János
Kassius l. Cassius, Gaius C. Longinus

Kátó l. Cato, Marcus Portius
Kazinczy Ferenc 18
Kirkinen, Heikki 49
Kleist, Ewald Christian von 27
Kollarits Joakim 36
Kortéz l. Cortez, Hernando
König, Johann Ulrich von 31, 32
Kőszeghy Pál 31
Kreskay Imre 14, 40, 44, 68, 69
Kupidó l. *Cupido*
Kürosz, II. perzsa uralkodó 291

La Harpe, Jean François 37
La Mettrie, Julien Offray de 55
Lázár János 39
Lehoczky Tivadar 42
Leibniz, Gottfried Wilhelm 139
Lessing, Gotthold Ephraim 40
Likurgus l. Lükurgosz
Locke, John 52, 100
Lokk, l. Locke, John
Lovejoy, A. 55
Lucanus, Marcus Annaeus 77, 430
Lükurgosz 204, 430

Mahomet l. *Mohamed*
Malfilatre, Jacques-Louis de 37
Mária Terézia 32, 33, 42, 65, 66, 67, 68
Mars 88, 180, 192, 219, 299
Márs. l. *Mars*
Matzédó Sándor l. Nagy Sándor
Mayer Ilona 30, 32, 33
Mezei Márta 30
Miháltz István 36
Millot, Claude-François 71, 74, 76
Milton, John 426, 428
Minerva 61, 89, 97, 98, 187, 188
Misák, bibliai alak 298
Mi'zák l. *Misák*
Mohamed próféta 91, 430
Molnár János 36
Monteszkiúk l. Montesquieu, Charles de Secondat
Montesquieu, Charles de Secondat 293
Mozes l. *Mózes*
Mózes, bibliai alak 90, 92, 106, 291
Mudrány András 18
Muraközi Gyula 429

Nabugodnozor l. Nebukadnezár
Nagy Sámuel 67
Nagy Sándor, makedón király 291, 311, 317, 366, 389, 411, 417
Nebukadnezár, babilóniai király 298
Nefton l. Newton
Némedi Lajos 15
Németh (Újfalusi) Jenő 71, 75
Neptunus 89
Neptúnus l. *Neptunus*
Neró l. Néró
Néró 395
Neumayer Ferenc 36
Newton, Isaac 100, 326
Nimrod l. *Nimród*
Nimród, bibliai alak 395
Ninus l. Ninosz
Ninosz, asszír király 198, 431
Nitzki Kristóf 229
Noverre, Jean Georges 63, 64
Nóver l. Noverre

Orczy Lőrinc 14, 36, 37, 39, 40, 45, 61, 62
Orfeus l. *Orpheusz*
Orpheusz 171
Ovidius Naso Publius 37

Pallás l. *Pallasz Athéné*
Pallasz Athéné 177, 178
Páris l. *Parisz*
Parisz 177, 178

Pataki Füsüs János 32
Pechata Károly 18
Phoibosz Apollón 167, 192, 195, 222, 430
Plátó l. Platón
Platón 100
Póp l. Pope, Alexander
Pope, Alexander 13, 14, 17, 18, 22, 26, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 53, 55, 60, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 225, 293, 316, 321, 323, 349, 350, 359, 365, 367, 368, 389, 395, 401, 407, 408, 409, 410, 416, 422, 424, 425, 426, 427
Popp l. Pope, Alexander
Pópp l. Pope, Alexander

Racine, Louis 35
Ráday Gedeon 29, 67
Rieux, de Serré de 73, 76
Rohan herceg 33, 62, 63, 164, 165
Róhán l. Rohan herceg

Saint-Lambert, Jean-François 28, 29, 30
Saint-Simon, Maximilian Henri de 74, 76
Sakespeár l. Shakespeare, William
Sándor l. Nagy Sándor
Schleinitz, J. C. 73, 76
Seneca, Lucius Annaeus 36, 238
Shaftesbury, Antony 55
Shakespeare, William 22, 63, 426, 428
Sidrák, bibliai alak 298
Silhouette, M. D. 73, 74, 75, 76, 77
Sonnenfels, Joseph 64
Sophie Charlotte, brandenburgi királynő 32
Stolberg, Friedrich Leopold Graf zu 28, 35

Szalézi Szent Ferenc 36
Széll Farkas 16
Szentpáli Ferenc 41, 42
Szepsi Csombor Márton 32
Szilágyi Sámuel 68
Szluha Demeter 14, 40, 59, 60, 96
Szluha Ignác 59, 60

Taxonyi János 36
Téglás J. Béla 41, 42
Teleki József 65, 67, 68
Thomsen, Johann Hinrich 35
Thomson, James 25, 26, 30
Tiszó, Joannes 16, 214
Trattner, Jean Thomas 71, 75, 77
Turgot, Anne-Robert-Jacques 35
Tzírus l. Kürosz, II.

Uz, Johann Peter 26, 27, 35

Vajthó László 79
Varga Imre 41
Vay István 65
Vénus l. *Venusz*
Vénusz 64, 68, 95, 166, 169, 171, 177, 178, 180
Vergilius, Publius 14, 28
Voltaire, François Marie Arouet 22, 28, 34, 37, 40, 55, 60, 71, 98, 409, 423, 430, 431
Voltér l. Voltaire, François Marie Arouet

Wahr, Carl 62, 64
Wieland, Christoph Martin 38
Witzenetz Júlia 64

Young, Edward 14, 22, 189, 426, 428, 429

Z'idrák l. *Sidrák*
Zoványi Jenő 65
Zrínyi Ilona 38
Zrínyi Miklós 69, 218, 219, 220

Bibliotheca Académiae Scientiarum
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA
Hungaricae

A KIADÁSÉRT FELELŐS
AZ AKADÉMIAI KIADÓ ÉS NYOMDA VÁLLALAT FŐIGAZGATÓJA
A NYOMDAI MUNKÁLATOKAT
AZ AKADÉMIAI KIADÓ ÉS NYOMDA VÁLLALAT VÉGEZTE
FELELŐS VEZETŐ: HAZAI GYÖRGY
BUDAPEST, 1991
NYOMDAI TÁSKASZÁM: 19196
FELELŐS SZERKESZTŐ: MÉREY ZSOLTNÉ
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: KEREK IMRÉNÉ
A KÖTÉSTERV KILLER MARCELLA MUNKÁJA
KIADVÁNYSZÁM: 2825
MEGJELENT: 27,5 (A/5 ÍV) TERJEDELEMBEN

Ára: 22.0,— Ft